Kelajak: ilmli qizlar hamjamiyati
TA'LIM DASTURI

O'ZBEKISTON YOSHLAR ITTIFOQI

2025 TOP *Izlanuvchi*

XITOY
XALQARO FORUMI

O'ZBEKISTON
XALQARO FORUMI

ANGLIYA
XALQARO FORUMI

Google Scholar

zenodo

ACADEMIC RESOURCE INDEX

IJODIY TO‘PLAM

“TOP IZLANUVCHI - 2025” ILMIY VA IJODIY ISHLAR TANLOVI

TOSHKENT-2025

MUNDARIJA

BUYUK JADIDLAR HAYOTI VA O`RTA OSIYODA MANAVIYAT VA MA`RIFAT TARQALISHI 6
Sobirjonov Bekzodbek Farxodjon o`g`li
TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO HIGHER GRADES IN GENERAL EDUCATION BASED ON INTERACTIVE METHOD 13
Muminova Guljahon
ЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ТОПОНИМЫ В ТЕРМЕЗЕ И ЧАГАНЬЯНЕ В СРЕДНИЕ ВЕКА 17
Уроков Азамат Тургун угли
FOTIH DUMAN “MEN” KITOBIDAGI UFTODANING NASIHATLARI 31
Rahimboyeva Oynura Faxriddin qizi
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ "ИННОВАЦИОННОЙ ДЫМОВОЙ ТРУБЫ" В ГАЗОТУРБИННЫХ ЦЕХАХ 33
Хурсанов Файзулложон Саъдулла угли
ВЛИЯНИЕ CRM СИСТЕМЫ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ 37
Махаммаджанов Мухаммадмирзо Яшнаржонович
MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING BOSHLANG‘ICH TA’LIM VA TARBIYAGA OID QARASHLARI 41
Xujamqulova Maftuna Sattorqulovna
KASALXONADAN OLDINGI BOSQICHDA MIYA INFARKTI BO'LGAN BEMORLARGA TIBBIY YORDAM KO'RSATISH 46
Axtamov Tursunpo’lat Umarovich
XOTIN-QIZLARGA NISBATAN TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIK MUAMMOLARI 50
Sadikova Elmira Maratovna
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA ESTETIK TARBIYA BERISHNING NAZARIY - PEDAGOGIK ASOSLAR 54
Abdullayeva Nigora Azamat qizi
G`AFUR G`ULOM IJODIDA INSONIYLIK TASVIRI
IMAGE OF HUMANITY IN GAFUR GHULAM'S WORK 59
Sarvinozxon O`ktamova
MAHALLADAGI IQTIDORLI VA ISTE`DODLI YOSHLAR BILAN TIZIMLI ISHLASH MASALALARI 64
Latipov.B.U
THE INTEGRAL ROLE OF PHILOLOGY IN THE HUMANITIES AS WELL AS A SCHOLARLY EXAMINATION OF TEXTUAL AND LINGUISTIC STUDIES 71
Diyora Bakhodir kizi Nabiyeva
QO'ZIQULOQ O'SIMLIK TARKIBINI FIZIK-KIMYOVIY TAHLIL QILISH 75
Tairova Gulmira Umid qizi
LEARNING FROM CROSS-CULTURAL MISUNDERSTANDINGS: CASE STUDIES 79
Zarifakhon Makhsud qizi Makhmudova, Eldorbek Erkin o‘g‘li Khamitov
THE INFLUENCE OF GOTHIC LITERATURE ON CHARLES DIKKEN'S WORKS 86
Turdiyeva Shoxsanam
SHO‘RLANGAN TUPROQ SHAROITIDA KUZGI BUG‘DOY GENOTIPLARINING MAHSULDORLIGI 89
Umirova Nilufar Jevat qizi, Jumanov O‘tkirjon To‘lqin o‘g‘li.
THE FUTURE OF HRM IN CENTRAL ASIA: LEVERAGING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR GROWTH AND DEVELOPMENT. 102
Akhmadkulov Dilshod Rakhmonali Ugli
O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI 116
Yaxshiliqov Jo’raqul Rahmiddin o’g’li, Tirkashyev Farhod Mahmudovich
JALOLIDDIN MANGUBERDI -SO’NGGI QAHRAMON 125

Sanakulova Nilufar Aktamkulovna
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA CHET TILLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI 126
Sayidova Gulchiroy Nekboyevna, Tulyaganova Nargiza Farxadovna
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ XO‘JALIGINI ZAMONAVIY SUV TEJAYDIGAN TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH 130
Baymirzayev Baxodirjon Ulug'bek o'g'li
INGLIZ XALQ MAQOLLARINING O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARINI ANGLASH 137
Xasan G’afforov, Mohinur Asqarova
COMPARISON OF THE WAYS OF ENRICHING THE VOCABULARY OF THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES 144
Turgunboeva Diyorakhon
“AL-MUALLIM AS-SONIY” NOMI BILAN SHUHRAT TOPGAN MUTAFAKKIR 148
Xolboyeva Sarvinoz Muhammadyoqub qizi
BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASH VA UNING SHAKLLARI 151
Adilbayeva Gulsaya Yerkin qizi
ИСТОЧНИКИ ЛИРИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ И.А. БУНИНА 155
Расулова Гульчехра Абдухаликовна
SUN’IY INTELLEKTNING TA’LIM JARAYONIGA TA’SIRI 159
Nasrullayeva Dilnoza Baxtiyor qizi, Saylieva Mashhura
EDUCATION STANDARDS IN UZBEKISTAN: CURRENT STATE, PROBLEMS, AND DEVELOPMENT PROSPECTS 164
Xosilseitova Shaxzoda Fozilovna
THE IMPORTANCE OF MODERN TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY 168
Sanaqulova Sevara Sayitmurod qizi
MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA RASM CHIZISHGA O’RGATISHNING MAZMUNI, USULLARI VA VAZIFALARI 173
Boltayeva Manzura Boyturayevna
КОММУНИКАЦИЯ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ 179
Раупова Нодира Абдирахим Кизи
BURG‘ULASH JARAYONLARI UCHUN ERITMALAR TAYYORLASH VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI. 185
Asrorova Fotima Anvar qizi, Sultonov Shavkatjon
BOSHLANG’ICH TA'LIMGA ZAMONAVIY INNOVATSIYALARNI JORIY ETISH 191
Sayraxmatova Oqila Fazliddinovna, Sa'dullayeva Umida Fayzullayevna
QILMISHNING JINOIYLIGINI ISTISNO QILUVCHI HOLATLAR SIFATIDA KAM AHAMIYATLI QILMISHLAR 196
Dauletbaeva Aynur Baxramovna
MAKTABGACHA TA’LIM BOLALARIDA (3-5 yosh) JISMONIY MASHQ BAJARISHING AHAMIYATI 202
Nizomov Behzod Raximjonovich, Qurvonqulov Xudoyberdi Qurvonqul o’g’li
DEVELOPING WRITING SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNERS WITH TEACHING METHODS 207
Axmadjonova Marhabo Maxmudjon qizi, Mukhabbat Anatolevna Yusupova
OVQAT HAZM QILISHI SISTEMASI ANATOMIYASI, FIZIOLOGIYASI, PATOLOGIYASI VA DAVOLASH USULLARI 214
Jaloliddinova Zulfiyaxon Ulug‘bek qizi, Atabayeva D.T
METILASETAT ISHLAB CHIQARISH JARAYONIDA KATALIZATORLARDAN FOYDALANISH VA ULARNING SAMARDORLIGINI OSHIRISH MASALALARI 219
Xatamova Muxabbat Sattarovna, Omanov Behruzjon Shuhrat o‘g‘li, Vafoqulov Komiljon Mustafoqul o‘g‘li

RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARI KO'RSATISHDA FUQAROLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH 226
Ne’matova Charosxon Nusratovna
NEW METHODS IN MEDICAL EDUCATION 237
Turakulov Vali Norkulovich, Nasullayev Fayzi Otabekovich
TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE MODERN ERA 240
Shodmonova Dildora Davronovna
ПРОБЛЕМА АРАЛЬСКОГО МОРЯ – АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА СОВРЕМЕННОСТИ 244
Рамазанов Шохрух Шохназарович, Раджабова Феруза Пулатовна
MY DREAMS AND FUTURE PLANS 249
Muxammadjonova Xilolaxon
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ СТРЕССОВЫХ СИТУАЦИЙ 250
Убайдуллаева Камолахон Нумоновна
РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ОКРУЖЕНИЯ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКЕ ЛИЧНОСТИ В СТРЕССОВЫХ УСЛОВИЯХ 258
Ражабалиева Наргизахон Равшанжон кизи
TEACHING PHRASES TO BOOST LEARNERS' SPEAKING SKILL 264
Mirzayeva Ma'suma Shuhratbek qizi
6-SINF TABIIY FAN DARSLIGIDAGI “TURLI SHAKLGA EGA BO‘LGAN JISMLARNING ZICHLIGINI ANIQLASH” AMALIY MASHG‘ULOTINI O‘TKAZISHDA ZAMONAVIY USULLARDAN FOYDALANISH 267
Axunjanova Shirmonoy Isroiljonovna
DEFEKTOLOGIYANING RIVOJLANISHIGA HISSA QO'SHGAN OLIMLAR HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA 271
Qo'chqorova Gulnoza
TASVIRIY VA AMALIY SAN’AT DARSLARIDA BO’YOQLARNING KIMYOVIY TARKIBI VA XOSSALARI HAQIDAGI BILIM VA KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH 273
D.E.Omonov
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA CHIDAMLI VA YENGIL HAMDA SIFATLI BO'LGAN QURILISH MATERIALLARNI INNAVATSION TEXNOLOGIYASINI YARATISH 278
Maxkamov Baxrom, Ibrohimov Sardorbek
O‘ZBEK DRAMATURGIYASIDA TARIXIY OBRAZLAR: USMON AZIM IJODIDAGI TARIXIY OBRAZLARNI YORITISH USLUBI 284
Shukrullayeva Durdona Erkin qizi
“FALSAFA INSONIYATNING O’ZLIKKA INTILISHI’ 288
Uktamov Hayriddin Husniddinovich
THE IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING IN LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE 290
Yo‘ldosheva Farangiz Ravshanbek qizi, Normatova Yulduz Nurnazarovna
TA'LIMDAGI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING GLOBAL REYTINGLARGA TA'SIRI 303
Sardorbek Xolboyev Bahodirjon o'g'li
ACIL DURUMLARDA PSIKOLOJIK YARDIM EKIPLERI VE ONLARIN ÖNEMLI ROLLERI 307
Aynazarova Asiya Jumamuratovna
The Effectiveness of Using Multimedia Tools in Foreign Language Teaching 313
Jalolov Javohir Burxon o'g'li

BUYUK JADIDLAR HAYOTI VA O`RTA OSIYODA MANAVIYAT VA MA`RIFAT TARQALISHI

Sobirjonov Bekzodbek Farxodjon o`g`li
Namangan viloyati MMTB, To`raqo`rg`on tuman MMTBga qarashli 28-sonli umumta`lim maktabining 9-sinf o`quvchisi

Annotatsiya:*Ushbu maqolada jadidchilik harakatining kelib chiqishi, uning asosiy g‘oyalari, harakatning yetakchi vakillari va ularning jamiyatdagi o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Jadidchilik harakati XIX asrning oxirlari va XX asrning boshlarida O‘rta Osiyo va Turkiston hududida Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati va ijtimoiy o‘zgarishlar natijasida paydo bo‘ldi. Jadidlarning asosiy maqsadi eski diniy ta’lim tizimlarini yangilash, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash edi. Mahmudxo‘ja Behbudi va Abdurauf Fitrat kabi buyuk jadidlarning faoliyati, ta’limni isloh qilish, xalqni yangilanishga chaqirish va milliy qadriyatlarni saqlashga bo‘lgan sa’y-harakatlarini yoritadi. Jadidchilik harakati nafaqat ta’lim sohasida, balki ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida ham katta inqilobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘lgan. Maqola, shuningdek, jadidlarning g‘oyalari va islohotlari bugungi kunda ham ijtimoiy va madaniy yangilanishlar uchun o‘rnak bo‘lib xizmat qilayotganini ko‘rsatadi.*

Annotation:*This article discusses the emergence of the Jadid movement, its key ideas, leading figures, and their role in society. The Jadid movement emerged in the late 19th and early 20th centuries in Central Asia and Turkestan as a response to the Russian Empire's colonial policies and the social changes of the time. The main goals of the Jadids were to reform the traditional religious education system, promote scientific knowledge and culture, and ensure social equality. The activities of prominent Jadid figures, such as Ismail Gasprinskiy, Mahmudkhoja Behbudi, and Abdurauf Fitrat, are highlighted, showcasing their efforts to modernize education, encourage societal reform, and preserve national values. The Jadid movement led to significant revolutionary changes, not only in education but also in other areas of social life. The article further demonstrates that the ideas and reforms of the Jadids continue to serve as an example for social and cultural transformations today.*

Аннотация:*В данной статье рассматриваются истоки движения джадидов, его ключевые идеи, ведущие фигуры и их роль в обществе. Движение джадидов возникло в конце XIX - начале XX века в Центральной Азии и Туркестане в ответ на колониальную политику Российской империи*

и социальные изменения того времени. Основными целями джадидов были реформа традиционной религиозной образовательной системы, продвижение научных знаний и культуры, а также обеспечение социальной справедливости. В статье акцентируется внимание на деятельности выдающихся представителей джадидов, таких как Исмаил Гаспралинский, Махмудкходжа Бехбуди и Абдурауф Фитрат, подчеркивая их усилия по модернизации образования, содействию общественным реформам и сохранению национальных ценностей. Движение джадидов привело к значительным революционным изменениям не только в области образования, но и в других сферах общественной жизни. В статье также показано, что идеи и реформы джадидов продолжают служить примером для социальных и культурных преобразований в наше время.

Kalit so‘zlar):*Jadidchilik harakati, Mahmudxo‘ja Behbudi, Abdurauf Fitrat, ta’lim islohoti, madaniy yangilanish, ilmiy rivojlanish, ijtimoiy tenglik, milliy o‘zlik, gender tengligi, O‘rta Osiyo, Turkiston, yangi ta’lim usuli, an’anaviy ta’lim, zamonaviy ta’lim, Rossiya imperiyasi, siyosiy islohotlar, jurnalistika, adabiyot, ilm-fan, ijtimoiy o‘zgarishlar, millatparvarlik, ijtimoiy adolat, erkin fikr, o‘quv tizimi, mustaqillik, musulmon xalqlari, ijtimoiy yuksalish, ilm-fan taraqqiyoti.*

Keywords:*Jadid movement, Mahmudkhoja Behbudi, Abdurauf Fitrat, educational reform, cultural modernization, scientific development, social equality, national identity, gender equality, Central Asia, Turkestan, new teaching method, traditional education, modern education, Russian Empire, political reforms, journalism, literature, science, social changes, nationalism, social justice, freedom of thought, education system, independence, Muslim nations, social uplift, scientific progress.*

Ключевые слова: *Джадидское движение, Махмудкходжа Бехбуди, Абдурауф Фитрат, образовательная реформа, культурная модернизация, научное развитие, социальное равенство, национальная идентичность, гендерное равенство, Центральная Азия, Туркестан, новый метод преподавания, традиционное образование, современное образование, Российская империя, политические реформы, журналистика, литература, наука, социальные изменения, национализм, социальная справедливость, свобода мысли, система образования, независимость, мусульманские народы, социальный подъем, научный прогресс.*

1. Jadidchilik Harakatining Tug‘ilishi

Jadidchilik harakatining boshlanishi O‘rta Osiyo va Turkiston hududida XIX asrning oxirlariga to‘g‘ri keladi. Bu davrda Rossiya imperiyasi O‘rta Osiyoni bosib olib, bu hududda iqtisodiy va siyosiy tizimlarni o‘zgartira boshladi. Rossiya hukumatining mustamlakachilik siyosati o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi va bu holat o‘z navbatida, ijtimoiy tuzilmaning zamonaviylashishiga olib keldi. O‘zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlarida eski jamiyat tuzilmalari, asosan, diniy ta’limga asoslangan edi. Madrasalarda faqat diniy fanlar o‘qitilardi, zamonaviy ilmiy bilimlarga, masalan, tabiatshunoslik, matematika, tarix kabi fanlarga e’tibor berilmas edi. O‘sha davrda, o‘zgartirishlarga ehtiyoj borligi va yangi zamonning talablariga javob bera olish uchun ma’rifatparvarlik g‘oyalari rivojlana boshladi.

Shuningdek, Rossiya imperiyasining hukmronligi va uning yangi siyosiy tizimi, O‘rta Osiyo xalqini mustaqillik, madaniy erkinlik va o‘z ta’lim tizimini yangilashni talab qila boshladi. Ayni paytda, xalq orasida ilmdan yiroq bo‘lish va eski tizimga qat’iy rioya qilishning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy zararlarini ko‘rgan ilg‘or shaxslar yangi ta’lim tizimini yaratish zaruratini anglab yetdilar.

Jadidchilik harakati, shuningdek, Islom dinining o‘sha davrdagi konservativ talqiniga qarshi chiqdi va musulmonlar orasida ilmiy tafakkur va dunyoqarashni kengaytirishga harakat qildi. Jadidlarning g‘oyalari faqat diniy, balki ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy sohalarda ham katta inqilobiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan edi.

2. Buyuk Jadidlarning Hayoti va Faoliyati: Jadidchilik harakati nafaqat O‘rta Osiyo, balki butun musulmon dunyosida keng tarqaldi. Bu harakatning buyuk vakillaridan ba’zilari o‘z g‘oyalari bilan butun dunyo miqyosida tanilgan

va o‘z davrining inqilobiy o‘ylovchilari sifatida tarixda qolgan. Jadidlarning asosiy maqsadi, an’anaviy ta’lim tizimining cheklovlari va konservativ ijtimoiy tizimning oldini olish uchun yangi g‘oyalar va bilimlarni ilgari surish edi. Ularning har biri o‘zining noyob faoliyati va g‘oyalari bilan jamiyatni o‘zgartirishga katta hissa qo‘shgan.Ularga misol qilib, Abdulla Avloniy, Mahmudho`ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Is`hoqon To`la Ibrat, Munavarqori Abdurashidxonovlarni misol qilib aytishimiz mumkin.

Abdulla Avloniy (1856–1914)

Abdulla Avloniy – jadidchilik harakatining mashhur arbobi va ma’rifatparvar shaxslaridan biridir. U 1856-yilda hozirgi O‘zbekistonning Farg‘ona viloyatidagi Avlon qishlog‘ida tug‘ilgan. Avloniy, o‘zining ilm-fan, ta’lim va madaniyatni rivojlantirish borasidagi faoliyati bilan tanilgan. Uning asarlarida o‘quvchilarni zamonaviy bilimlarga, axloqiy qadriyatlarga va milliy o‘zlikni qadrlashga chaqirgan.

Avloniy yoshligidan ilmga chanqoq edi, u maktabda o‘qigan va keyinchalik o‘z vaqtida yangi usulda ta’lim beradigan maktablar tashkil qilgan. Uning ta’lim islohotlari “Usul-i Jadid” (Yangi usul) maktablari asosida olib borilgan. Bu usul orqali, faqat diniy fanlar emas, balki ilmiy fanlar, matematika, tabiatshunoslik kabi sohalar ham o‘qitilgan. Avloniy “Ma’rifat” nomli jurnalni nashr etgan bo‘lib, bu jurnal orqali jamiyatda o‘zgartirishlarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Uning ijodi jamiyatni yangilash, ijtimoiy adolat va milliy o‘zlikni saqlashga qaratilgan edi. U birinchi bo‘lib, ta’limda jahon adabiyotini o‘rganishga qiziqishni ochib berdi va o‘zining asarlari bilan yangi avlodni tarbiyaladi.

Avloniy jadidchilik harakatining yetakchi va faol vakillaridan biri bo‘lib, ta’lim tizimining islohotlarini amalga oshirishda, yoshlarni ilg‘or g‘oyalarga yo‘naltirishda muhim rol o‘ynagan. U o‘z asarlarida faqatgina ilmiy bilimlarni emas, balki axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy qadriyatlarni ham ilgari surgan.

Mahmudxo‘ja Behbudi (1875–1919)

Mahmudxo‘ja Behbudi, jadidchilik harakatining yirik arbobi va O‘rta Osiyo adabiyotining o‘ziga xos vakillaridan biridir. U 1875-yilda Buxoro shahrida tug‘ilgan. Behbudi ijtimoiy, siyosiy va madaniy islohotlarni amalga oshirishga katta hissa qo‘shgan. Uning faoliyati asosan ta’lim, adabiyot va jurnalistika sohalarida bo‘lgan. Behbudi yangi ta’lim tizimini yaratishda faol ishtirok etgan, “Shark Yulduzi” jurnalini nashr qilib, ilm-fan va madaniyatni yangilashga katta hissa qo‘shgan. U o‘zining jurnalistik faoliyatida, musulmon xalqlarining taraqqiyoti va ularga zamonaviy ilm-fanni singdirish masalalarini doimo yoritgan.

Uning ijodi nafaqat ta’lim tizimiga o‘zgartirishlar kiritishga qaratilgan, balki musulmon xalqlari orasidagi tafakkur va dunyoqarashni kengaytirishga, ijtimoiy tenglikni ta’minlashga ham qaratilgan edi. Behbudi yoshlarni o‘z qadriyatlarini sevishga va ilm-fanga e’tibor qaratishga chaqirgan. U, shuningdek, ayollarning huquqlarini himoya qilgan va ular uchun yangi imkoniyatlar yaratishni maqsad qilgan.

Behbudining ijodi juda keng qamrovli edi. U nafaqat ta’limni isloh qilishni, balki musulmon dunyosida yangi ijtimoiy va siyosiy g‘oyalarni targ‘ib qilishni maqsad qilgan. “Shark Yulduzi” jurnali orqali, o‘z g‘oyalarini keng tarqatdi va turli mamlakatlarda tanilgan yirik shaxs bo‘ldi.

Abdurauf Fitrat (1886–1938)

Abdurauf Fitrat, jadidchilik harakatining eng mashhur va buyuk namoyandalaridan biridir. U 1886-yilda Buxoroda tug‘ilgan va ta’lim, adabiyot, falsafa sohalarida katta faoliyat yuritgan. Fitrat o‘zining ilmiy va falsafiy g‘oyalari bilan tanilgan. Uning asarlari nafaqat o‘z davrida, balki keyingi avlodlarga ham katta ta’sir ko‘rsatgan. Fitrat milliy madaniyatni, ilmiy tafakkurni rivojlantirishga katta e’tibor qaratgan.

Fitratning ijodi ko‘plab sohalarni o‘z ichiga oladi. U nafaqat tarixiy, balki ijtimoiy va siyosiy masalalar haqida ham fikr yuritgan. Uning asarlarida millatparvarlik, ma’rifat, ilm-fan va erkin fikrga oid g‘oyalar keng yoritilgan. Fitrat, o‘z asarlarida jamiyatda yangilanish va o‘zgarishlarga katta urg‘u bergan.

Fitrat, jadidchilik harakatining nafaqat ta’lim, balki falsafa va adabiyot sohalarida ham yetakchi vakillaridan biri sifatida tanilgan. Uning g‘oyalari O‘rta Osiyo xalqlarining tafakkurini yangilashga, ijtimoiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan edi. Fitrat o‘zining erkin fikr va ilmiy tafakkurga bo‘lgan ehtiyojni har doim ta’kidlardi.

Is`hoqon To‘la Ibrat (1871–1938)

Ishoqon To‘la Ibrat, jadidchilik harakatining eng mashhur va ijodkor shaxslaridan biri bo‘lib, u 1871-yilda tug‘ilgan. U, o‘zining asarlarida, faqat ilmiy bilimlarni emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy adolat, tenglik va milliy o‘zlik masalalarini ko‘tarib chiqqan. Ibrat, o‘zining satirik va ma’rifatparvar asarlari bilan tanilgan. U, o‘zining ijodida, jamiyatdagi illatlar va muammolarni ochiqchasiga tanqid qilgan.

Ibrat, o‘zining asarlarida ta’limni isloh qilish, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlashga alohida e’tibor bergan. Uning g‘oyalari, o‘z vaqtida jamiyatni o‘zgartirishga va yangi tafakkurni shakllantirishga yo‘naltirilgan edi.

Ishoqon To‘la Ibratning asarlari o‘zining satirik va tanqidiy uslubi bilan ajralib turadi. U jamiyatdagi zaifliklarni ochiqchasiga ko‘rsatib, o‘z g‘oyalarini yuqori darajada ilgari surdi. Uning ijodi bugungi kunda ham o‘rganilishi va muhim ahamiyatga ega.

Munavarqori Abdurashidxonov (1863–1923)

Munavarqori Abdurashidxonov, jadidchilik harakatining yetakchi vakillaridan bo‘lib, u 1863-yilda tug‘ilgan. Munavarqori o‘zining siyosiy va madaniy g‘oyalari bilan tanilgan. U, ta’lim sohasida islohotlarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Munavarqori o‘zining ilmiy asarlarida ilm-fan, adabiyot va ijtimoiy o‘zgarishlarga katta e’tibor bergan. U, o‘z vaqtida jamiyatda taraqqiyot va yangilanishni amalga oshirishga harakat qilgan.

Munavarqori, ta’limni isloh qilishda va ijtimoiy tizimni modernizatsiya qilishda juda faol bo‘lgan. U o‘zining g‘oyalari bilan o‘z davrining zamonaviy ilmiy va madaniy tizimiga asos solgan.

Xulosa:

Maqola jadidchilik harakatining tarixiy kontekstini yaxshi tushuntiradi va uning asosi sifatida O'rta Osiyo va Turkistondagi siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarni ajratib ko'rsatadi. Jadidchilik harakati, ayniqsa, Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatiga javoban, ta'lim va madaniyat sohasida o'zgarishlarga olib keldi. Harakatning yetakchi vakillari – Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudi, Abdurauf Fitrat, Ishoqon Tola Ibrat va Munavarqori Abdurashidxonovlarning ijtimoiy, siyosiy, va madaniy faoliyatlari nafaqat o'sha davrning ijtimoiy tuzilmalariga ta'sir ko'rsatdi, balki bugungi kunda ham o'zgarishlarning ahamiyatini davom ettirmoqda. Maqolada keltirilgan jadidlarning g‘oyalari va islohotlari, ilm-fan va ta’lim tizimidagi yangilanishlarni rag'batlantirish, milliy qadriyatlarni saqlash va ijtimoiy adolatni ta'minlash kabi maqsadlar bugungi kunda ham muhim ahamiyatga ega.

Maqola ilmiy va tarixiy jihatdan mustahkam, aniq tahlil qilingan va jadidchilik harakatining bugungi ijtimoiy va madaniy jarayonlarga qanday ta'sir qilganini ko'rsatishga qaratilgan. Jadidchilik harakatining faqatgina o'sha davrga xos emas, balki hozirgi kunda ham ahamiyatini saqlab qolganligini ta'kidlash, uning uzoq muddatli ta'siri haqida chuqur o'ylashga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy, A. (1991). *Usul-i Jadid: Yangi ta’lim usuli*. Toshkent: O‘zbekiston xalq nashrlari.
2. Behbudi, M. (2006). *Shark Yulduzi* jurnali va jadidchilik harakati. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.
3. Fitrat, A. (1972). *Fitrat asarlari: Milliy o‘zlik va ilmiy tafakkur*. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. G‘afurov, F. (1984). *O’rta Osiyo madaniyati: Tarix va bugungi kunda*. Moskva: Nauka.
5. Jalolov, M. (2011). *Jadidchilik harakatining tarixiy va madaniy jihatlari*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
6. Kadirov, M. (1999). *Jadidlar va Rossiya imperiyasi: Siyosiy islohotlar*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.
7. Munavarqori, A. (1997). *Jadidchilik va ijtimoiy islohotlar*. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
8. Rahmonov, T. (2008). *Jadidchilik harakati: Tarixiy tahlil va zamonaviy ta’siri*. Toshkent: Akad. nashriyoti.
9. Tursunov, Sh. (2004). *O’rta Osiyoda ma’rifatparvarlik va jadidchilik*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
10. *Jadidchilik harakati va uning yetakchilari* (2019). O'zbekiston Milliy kutubxonasi. URL: http://www.uzb-natlib.uz/jadidchilar
11. Usmonov, I. (2020). *Jadidlar va ta’lim islohoti*. JSTOR. URL: https://www.jstor.org/stable/jadid-movement

TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO HIGHER GRADES IN GENERAL EDUCATION BASED ON INTERACTIVE METHOD

Muminova Guljahon
Andijon viloyati Shahrixon tumani 34-umumiy o’rta ta’lim maktabi ingliz tili fani o’qituvchisi

Abstract: *This article discusses the advantages and effectiveness of using interactive methods and teaching materials in teaching various foreign languages. It also compares traditional teaching methods that have always been used in combination with interactive methods, and then draws conclusions based on specific observations.*

Key words: *Foreign languages, interactive methods, specific observations, IELTS, CEFR, TOEFL, elementary level, intermediate level, advanced level, professional education.*

Introduction: Nowadays, the need for teaching and learning foreign languages is increasing day by day. In recent years, the measures taken in our country in the field of education have also opened wide opportunities for learning foreign languages and their practical application. Accordingly, in colleges, lyceums, universities and schools, along with Russian, languages such as English, German, and French have been taught, and methods of assessing skills and qualifications that meet European requirements have been developed. As we know, any foreign language subject is studied in four important aspects (listening, reading, writing, and speaking). In the process of providing separate skills and concepts in each aspect, the use of modern information technologies in education is of great importance. Introducing modern innovative technologies into the educational process means improving the quality and efficiency of education. In particular, there are several significant advantages of using such communicative technologies in learning and teaching foreign languages. Currently, tests such as IELTS, CEFR, TOEFL have been developed to assess foreign language skills. The use of technological tools in these processes is useful in teaching each aspect of a foreign language with modern approaches such as non-traditional and interactive tasks. For example, for the listening comprehension part, it is difficult to imagine without various devices, players, CDs. For this reason, the use of modern technologies and methods is required. The use of these technical tools

makes the process of learning a foreign language more interesting and effective for students, and in addition, through active games, students' attention is concentrated in one place during the lesson. Today, we cannot imagine learning and teaching a language without computer technology. At the same time, the teacher no longer organizes lessons in the traditional way by explaining all the information, but only by giving instructions and explanations, allowing students to independently search for information. This requires an unusual, innovative system of interactive tasks and lesson organization in the educational process. Also, in the rational organization of the lesson process, methods such as motivating students, using various small materials, asking questions on the topic and organizing brainstorming, giving problem situations, conducting discussions, working in small groups are of great importance, and this encourages any low-learning student to work on himself. Regarding the full implementation of interactive methods in educational processes, it is worth noting that today's youth differs from our ancestors in their modern views and, in particular, their ability to use advanced digital technologies. Nowadays, the use of such computer technologies, the use of interactive and interesting games, as well as thorough, intelligent education, is becoming an urgent problem of the time. Therefore, raising the future generation as a well-rounded person requires strong criteria, hard work, dexterity and a thorough plan. The use of a combination of various traditional and modern methods, rather than a one-sided approach, plays a big role in the teaching process. In this case, the teacher presents the topic based on different approaches to the topic and consolidates the knowledge gained with the help of other interactive games. At the end of the lesson, he presents projects or various problem situations for independent work. Of course, working on a project increases their creative thinking and enthusiasm for creating new things.

DISCUSSION AND RESULTS

Currently, a lot of work is being done not only on teaching a foreign language, but also on finding and testing new methods of teaching and learning all subjects. This is one of the most important problems that need to be solved in order to improve the educational process today. If earlier, teaching a foreign language was considered as studying this language system, in subsequent years, the main goal of teaching was to develop students' foreign language skills. It should be noted that these goals in learning a foreign language are not set by themselves or by other people or individuals, but are closely related to changes in linguistics and psychology and the social development of society. For example: Let's take the audiolingual method. The emergence of this method was influenced

by changes in linguistics, namely the structural trend. It includes the following factors:

- Teaching a foreign language should first begin with teaching oral speech;
- Language learning is carried out on the basis of various structures, speech patterns;
- Exercises also require that language-based exercises should be exercises that require repeated repetition of language material;
- The selection of grammatical patterns and vocabulary should depend on the results of comparing the foreign language with the native language.
- Great attention is paid to pronunciation.

The main disadvantage of this method is the abundance of mechanical exercises and the lack of real speech exercises.

In modern society, foreign languages are becoming an important component of professional education. Due to the high rate of cooperation with foreign partners among specialists in various fields, the demand for language learning is high. Currently, foreign languages are taught in schools, colleges, lyceums, and higher educational institutions. There are innovative types of educational materials for those who want to acquire language knowledge at different levels. Perfect knowledge of a foreign language and obtaining a certain level also depend on the practical methods and qualifications of teachers. The ability to use information technologies and modern teaching methods helps to quickly understand new materials. By combining different methods, the teacher will be able to solve specific educational programs. In this regard, teachers and students should get acquainted with modern methods of teaching foreign languages. As a result, the skills of choosing the most effective methods to achieve their goals are formed. In this case, the use of several methods of teaching and learning gives good results. In modern times, innovations are increasing in every field. In teaching a foreign language, step-by-step teaching based on the learner's potential and level of age gives good results. In this case, students are divided into groups based on 1. teaching at the elementary level, 2. teaching at the intermediate level, 3. teaching at the advanced level. For each level, a special active program is developed by the teacher. Active methods of education not only help to encourage students to think actively and engage in practical activities during the learning process, but also help to form a positive learning motivation, reveal and develop creative abilities, and help to master the educational material with high efficiency. For each stage of the lesson, it is necessary to use active methods that are effective not only for the teacher, but also for the students. I advise you to familiarize yourself with some

of them, I would like to emphasize that almost all techniques are mobile and can be used not only in foreign language lessons, but also in other subjects. 1. Organizational stage. "Carousel" ("Merry Go Round") This technique allows you to use imaginative thinking, memory. The first student takes a card from the teacher and names the associations with this word. The card is passed along the chain until it returns to the teacher. Each student has the opportunity to express his thoughts at a rapid pace. At this stage, students "remember" the material passed. To develop speaking skills, the principle of "Intellectual Warm-up" can be used during the lesson. As a rule, the lexical bases of such exercises are located on the board, especially at the initial stage. The growth of the "snowball" can proceed in two directions: with an increase in vocabulary and / or with an increase in the complexity of grammar. (EXAMPLE: I like to read books I like to read e-books. I like to read e-books because they are easy to use.) Working with signal cards This is a presentation of the previous material in the form of cards. This technique helps to structure the material and retain the attention of students.

Conclusion: In conclusion, as a result of using innovative methods in the process of teaching a foreign language, students' speech becomes more fluent, their mental and logical thinking skills develop, and they develop the skills of correct and quick responses. Such interactive methods not only increase the desire of students and young people to learn, but also motivate them psychologically. As a result, students begin to prepare thoroughly for the lesson process and improve the quality of education. Since the field of education aims to educate mature, well-rounded, free-thinking youth, in the future we, young future teachers, should also think of ways to use interactive methods more effectively and contribute to the prosperity of our Motherland.

REFERENCES:

1. Bekmuratova U. B. “Ingliz tilini o’qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish” mavzusida referat. Toshkent – ¬¬2012 yil

2. Отабоева, M. P. Chet tilini o’qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish va uning samaradorligi / M. P. Отабоева. ¬– Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. – 2017. – № 4.2 (138.2). – С. 36-37. – URL: https://moluch.ru/archive/138/39058/ (дата обращения: 27.04.2020)

3. N.Q. Xatamova, M.N. Mirzayeva. “Ingliz tili darslarida qo’llaniladigan interfaol usullar” (uslubiy qo’llanma), Navoiy, 2006, 40 bet.

4. O’. Hoshimov, I. Yoqubov. “Ingliz tili o’qitish metodikasi” (o’quv qo’llanma) Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2003 Муминова, Ф. М. Муминова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2020. – № 18 (308). – С. 590-592. – URL: https://moluch.ru/archive/308/69404/ (дата обращения: 20.01.2022).

5.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 27 maydagi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi . 8 янв. 2018

6. Jalolov J. Chet tili o'qitish metodikasi. 2012, b-67

7.”Chet til o'qitish metodikasida zamonaviy metodlar” Zayniddin Sanaqulov

ЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ТОПОНИМЫ В ТЕРМЕЗЕ И ЧАГАНЬЯНЕ В СРЕДНИЕ ВЕКА

Уроков Азамат Тургун угли
Казанский Федеральный Университет

Аннотация: *Через топонимы сведения об отдельных этнонимах и тех временах не ограничиваются историческими памятниками, а помогают развивать исследования о разных этносах, их семьях и родах. Представленные в статье топонимы Термеза и Чаганьяна играют важную роль в восстановлении сведений о местонахождении колоколов и их жизни в разных местностях. Подробно поясняется возникновение каждого этнонима, его состав, форма и значение, имеющее определенное значение в историческом контексте и культурной информации. Топонимы также указывают на изменения и культурное развитие конкретных этнических общностей. Кратко, через топонимы в списке можно узнать информацию о разных этносах, их территориальном расположении, месте в обществе, их культурных особенностях.*

Ключевые слова: *Термез, Чаганианские районы, этнические процессы, исторические топонимы, туркменские племена, Далиарик, Мухлиарик.*

Введение. Термезский и Чаганиянский районы считаются одними из регионов, где в средние века происходили сложные этнические процессы, как и во всем Мавараннахре-Туркестане. Этот процесс хорошо заметен на примере возникновения названия оазисных деревень на основе этнонимов. На основе исследований Б.Х. Кармышевой, Т. Нафасова, С. Кораева, Ш.

1. Аргун-Шерабадский район, Кишлыкбазар. Филиал одного из кланов, входящих в отдел призывов вокстамгали.

2. Название села Аргун-Деновского района. Одно из древних тюркских племен, живших на юге Узбекистана.

3. Баймогли-Бойсун, название села в Кумкурганском районе. Одним из 18 родов секции Кунгирот Вокстамгали является Баймохлилы Баймохли. Т.Нафасов рассказал, что этноним создан на основе штампа. Три части штампа косые.

4. Один из гузаров города Балхигузар-Шерабад. Место, где жила группа людей по имени Балхи.

5. Название села в Барлос-Сариосийском районе. Барлос — одно из древнетюркских племен.

6. Одно из сел Тельпакчинора, Бахоритоджик-Сариосийский район. Бахаритожик — село таджиков из Бухары.

7. Название села в Бешболо-Шерабадском районе. Название одного из родов колоколов.

8. Название села Бешеркак-Бойсунского района. Пять покровителей-мужчин представляют собой ветвь клана Гиламбови (Гиламбогги) в части колоколов вокстамгали.

9. Название села в Бойбича-Сариосийском районе. Существовал род, сеть родов, называемых бойбича~бойвича колоколов Южного Узбекистана.

10. Название места в Болталы-Сариосийском районе. Топор, топор, топор – распространенный тюркский этноним. Известно, что узбеки входили в род сарикипчаков, а род топора был ветвью топора. Также небольшой род Акса-Туркманджуз.

11. Село в Богаджилы-Бойсунском и Шорчинском районах. Один из 16 родов секции Вокстамгали племени Богаджили-Кунгирот.

12. Село в Вохтамгали-Термизском и Шерабадском районах. Вохтамгали на самом деле является одним из пяти подразделений колоколов. Знак семени был увок~увук (три части изогнуты, как серп).

13. Село недалеко от города Далиарик-Термез. Род, принадлежащий к племени эрсари дали-туркмен.

14. Один из средневековых городов Дорзанги-Чаганион. В «Худуд уль-Оламе» «город окружен рвом, на территории Чаганиана. Здесь производят Паитаву, ковры и шерстяной рис.

15. Село в Доска-Жаркурганском районе. Семенная доска канжигалинского отдела колоколов Южного Узбекистана.

16. Название одного из сел Джалоир-Кумкурганского района. Одно из древних тюркских племен.

17. Имя одного из гузаров Джаттагузар-Сариосийского округа. Клан Джаттагузар принадлежит к племени Барлос.

18. Название села Джобу-Олтинсойского района. Тюркский этноним — название одного из узбекских родов. Один из титулов верховного правителя западных тюрков назывался Ябгу (Ябгу).

19. Одно из сел Жорикбош-Деновского района. Род туркмен – Джарикбаш.

20. Ишкили-Денов, название сел Джаркурганского района. Ишкили — один из родов, относящихся к вохтамгалискому отделу колоколов.

21. Название одного из сел Калкишлок-Деновского района. Кал — один из кланов, принадлежащих к ветви колоколов.

22. Село в Кортогай-Жаркурганском районе. Это один из 14 кланов Канджигалинского участка Кортогай-Южный Узбекистан.

23. Один из гузаров города Лолигузар-Денов.

24. Село в Мерган-Кумкурганском районе. В участке Ойинни Кункиротов был снайпер и снайперский клан.

25. Село Мойлихона-Шорчинского района. (Есть богатый род дворцов Нижней Кашкадарьи (Камаши). Маслянистое, богатое семенами название. Семена, богатые масличными культурами

26. Мукриарик-Термиз, село недалеко от города. Один из родов Мукри-Туркмен.

27. Один из гузаров (Лайлагон) Моголо-Шерабадского района. Монголы – одно из древних тюркских племен.

28. Монгка-Бойсун, название сел Кумкурганского района. Монгка-улкан означает «большое тело». Один из шести кланов, принадлежащих к тортувианской ветви колоколов, называется монгка.

29. Село возле города Новлалиян-Бойсун. Корона. Нов-жилга. Цыганско-кочевой индейский народ. Ручей, джилга (село рядом с ним), где жили цыгане-новлалийцы.

30. Старинное село в городе Ногай-Жаркурган. Неправильная фамилия. Один из 14 родов Канджигалинского участка Кашкадарьинской и Сурхандарьинской областей. Один из древних тюркских родов. С названием этого рода связаны и топонимы села Ногайкон, холма Ногайколь в Байсунском районе, Ногайшаха, Ногайарика в Жаркургане.

31. Село (Дугоба) в Овчи-Олтинсойском районе. Овчи — один из узбекских родов.

32. Название сел Ойинни-Шерабадского и Термезского районов и окрестностей Джаркурганского района. Четвертая часть звонков Южного Узбекистана-ойинни. Пишется в некоторых источниках.

33. Один из гузаров в селе Агарбулок Ольчин-Олтинсойского района. Ольчин — один из древнетюркских этнонимов. Ольчины – одно из племен, сыгравших большую роль в формировании тюркских народов. Значение этнонима Алшын-олчин – большой народ, объединение многих людей, большое племя. Ольчинский топоним села Карлук и его окрестностей. Ольчины потеряли свой самостоятельный этнос и присоединились к карлукам, а карлуки вошли в этот оазис в начале века нашей эры.

34. Аклар-Ангор, села Деновского района. Бело-туркманский клан. Село, принадлежавшее белому роду туркмен, называлось Аклар.

35. Деревня в Потос-Деновском районе. В Вокстамгальском участке сурхандарьинских туркмен проживают роды Потос, Болохор, Коса, Карга, Йорга, Ёс, Тарокли, Эгарчи (Иярчи). Ботоз~ботос (потос) и батош~ботош (название семени) генетически одинаковы.

36. Один из гузаров Постингузар-Шерабадского района. Небольшой клан Калтатоев – Постин, улица, на которой они живут, – По'стинузар.

37. Село Постиндара-Деновского района. Место, где жили люди, принадлежащие клану Постин.

38. Название села Бостон Сарык-Кизирикского района. Желто-общетюркский этноним, туркмены, казахи, киргизы, башкиры, каракалпаки, узбеки включают племя, род, родовую сеть.

Черносеменная сетка прикрепленной части колокольчиков желтая.

39. Сарсонкамар — название места в Сирии. Небольшая ветвь странствующих колокольчиков, кам-камар, то есть пояс странников.

40. Село в Сохта-Шерабадском районе. По-таджикски это подделка-сожженный, сожженный, сожженный, сожженный. В состав Чагатой входил небольшой род Сохта.

41. Гузар в Тараклы-Шерабаде, название села в Деновском районе. Существует клан Тарокли из группы Вокстамлиги племени Кунхирот. Клеймо этого рода имело форму гребня.

42. Ташкент-Ташкант — ветвь казахского племени кипчаксарай. В Шерабадском, Кызырикском и Музработском районах есть села Ташкенти.

43. Село Тортули-Деновского района. Колокола Южного Узбекистана имеют пять отделений: вокстамгали, коштамгали, канжигали, ойинни, тортувли. Вызовы относятся к этим разделам как к родителям. Название села произошло от этнонима. Названо было по клейму, клеймо было тортуг (четыре узла), четырехконечное, рожковое.

44. Деревня в Такчиён-Сариосийском районе, село людей, принадлежащих клану Такчи.

45. Название сел Топор-Шерабадского и Музработского районов. Топор-общетурецкий кипчакский род. Топор - один из родов ойиннского отряда хунгиратов, живших по реке Шероботдарье. Искусственное слово: мяч+или. Суффикс -или означает группу.

46. Село в центре Топкора-Жаркурган. Топкора — один из родов, принадлежащих к канжилатской части Коргиротцев.

47. Одно из сел Тогиз-Шерабадского района. В тортувлий части буасунских колоколов девять родов.

48. Центр Узун-Узунского района. Длинный этноним. Род банди кучу, относящийся к колокольчатой части, имеет ветви коса, лонг, бешогоч, бойботир, йобу, дамгарин, галамулла и ходжа.

49. Село в Хидиршо-Олтинсойском районе. Хидирша этноним. Туркмены представляли собой род Хидирша.

50. Название села Хитойён-Деновского района. Один из китайско-древних узбекских родов. В начале 20 века туркоманджуки жили в селе Шинон. Это значит китайско-китайский.

51. Населенный пункт в селе Саидабад Хитай-Шерабадского района. Китай~ кытой~ктай~хытай - общетюркский этноним. Один из древних родов узбекского народа – китайцы.

52. Одно из старинных сел Хоросони-Бойсунского района. Хорасани — ветвь рода Майтуба, входящего в Тортувлинский отдел Сурхандарьинских колоколов. Этнографы трактуют эту группу как прозвище людей, пришедших из Хорасана и присоединившихся к Хорасану, или хорасанов, живших в Хорасане.

53. Название села в Акгоргонском районе Чангойог-Жаркоргонского района. Семенная сеть колокольчатого отдела колокольчиков - паутинная. Название села возникло от этнонима. Форма башмака-штампа получила название по семенному штампу, причем штамп имел форму обоюдоострого штампа.

54. Название села в Чигатай-Шерабадском районе. В XV веке чигатайцами называли всех жителей Моваруннахра и Восточного Хорасана. Чигатой этноойконим.

55. Село в Чолмиян-Сариосийском районе. Изменена форма этнонима Чолмиен-Чолмойин. Чолмоин-карамойин представляли собой пару этнонимов. Это семя кипчака.

56. Село в Шаликор-Музработском районе. Имя сельского жителя, принадлежащего клану Майтоба раздела Тортувли племени Кунхирот, – рисовод.

57. Село в Кайрак – Шерабадском районе. Один из кайракско-узбекских родов.

58. Один из гузаров Кайги-Шерабадского района. Забота (вариант забота) – этноним. Беглар, Бекташ, Галабек, Саман, Карасори, Кыргольт, Акшик, Галагудук, Конак, Шамат, Мади, Кумалок, Садыги, Аллос, Тандирча из рода Бешбола в Отделе колоколов Южных округов. да, есть синие сети. В основе этнонима лежит название штампа, дуги, полукруглого знака. Что является корнем слова, к нему добавляется словообразовательный аффикс -ги; кай+ги— повернутый, согбенный.

59. Село в Канжигали-Жаркурганском районе. Один из канджигали-узбекских родов. Одно из пяти подразделений колокольчиков – канджигали, состоящее из 14 семян. Они жили в Шерабаде, Джаркургане, Кумкургане, Ангоре (на левом берегу Сурхандарьи).

60. Название ручья в Канджигашок-Ангорском районе. В древности у Хунгиратов был свой ручей из реки Шерабад, где собирали колокольчики, семена канжигали, туркменский жуз. Их называли Ойиннишок, Катагоншок, Туркманшок, Канджигашок. Ров, принадлежащий колокольной секции. Рог-небольшой ручей. Небольшой водный путь, отделенный от большого водоема. Когда к этнониму добавлялось слово рог для образования гидронима, суффикс -ли опускался.

61. Центр Карлук-Олтинсойского района. Древнетюркский этноним. Как ветвь тюркских народов Гул-Тигин и Билка упоминаются в куонских памятниках.

62. Название села в Каргали-Сариосийском районе. Канджигалинская секция колокольчиков Южного Узбекистана – ветвь семейства ежевичных. Также у тюркмен Сурханского оазиса есть род «Карга» участка Джилонтамгали.

63. Села Кахрамон-Термизского, Шерабадского, Сариосийского, Джаркурганского районов. Караман~Карамон в народной речи. Караман — один из узбекских родов. Построю в Фергане кипчаки. Я смотрю на тюркский этнос кипчаков. Содержание кара~кора~гара+ман.

64. Села Кийгочлы-Кумкурганского и Шерабадского районов. Кигочли-семенное название. Один из 16 кланов в разделе вызовов вокстамгали.

65. Село в Киргизско-Сариосийском районе (Верхний Такчиян). Киргизи — один из 92 родов узбекского народа.

66. Село недалеко от города Карабура-Жаркурган. Имя семени Карабуракара~кора~гара+ман Сурхандаринские колокола являются зародышем Канджигалинского участка. По-древнетюркски бугра — верблюд-самец. Тотем стал именем клана, а имя клана стало символом. В этнониме черный-большой, большой, большой.

67. Село в Карабоин-Бойсуньском районе. Этноним, характерный для карабойско-каромаинско-тюркских народов, кипчаков. Это был род, типичный для кипчакской конфедерации (союза) в средние века. Карабоин-карамойинский этноним входил в состав карлуков левого притока реки Сурхандарьи Шаргунсоя и небольшого рода Тора участка Байсун кунгиротлари тортувли.

68. Название места в Караоинни-Деновском районе. Ойинни, проживающие в Куллукше (Шерабадский район), рассказывают, что первоначально ойинни делились на две группы: Каратанаоинни (или Караоинни) и Актонаоинни (Огёинни). Ойинни жили в Шерабадском районе Дехканабада, граничащем с Шерабадом и Туркменистаном.

69. Караханами считают себя собственники, проживающие в окрестностях Карахани-Денова, в селе Корезом Шерабада и в окрестных селах. Карахан-караханы~ караханский этноним, древнетюркский народ. Их можно назвать образцом потомков родов и племен эпохи Караханидов (X-XII вв.).

70. Село в Карашуллук-Деновском районе (Юрчи). Есть шулук семя колокольчика ариса. В кашкадарьинском и сурхандарьинском диалектах название этого рода — пустынный. Шуллук~Чоллик – этноним, Карашуллук – ветвь этого рода.

71. Село в Корашик-Сариосийском районе (Телпакчинор). Ветви рода Шихов – кораших, ахших. Черный-маленький, белый-большой. Этноним лег в основу названия села.

72. Название места в Караканжигали-Жаркурганском районе (Минор). Ответвление канджигали – караканджигали. Название семени было перенесено в название места.

73. Село в Каракасмак-Жаркурганском районе (Сурханский). Карагурсок — один из 16 родов Вокстамгальского участка Кашкадарьинской и Сурхандарьинской областей.

74. Село в Карагурсок-Жаркурганском районе. Одним из семян колокольчатой секции является ежевика. Ветви рода Курсок~гирсок~корсака была ежевика. Пушистое животное, пустынная лиса. Что-то вроде чернобрюхого хлопка. Клап-тотем, священное животное. Это и послужило основой моего этнонима.

75. Село в Куйи-Шорчинском районе. Это один из 14 кланов, принадлежащих к секции Куйнкюн-кунгирот кангигали. Древняя форма моего этнонима – куйин~коюн~коюн~кой.

76. Село в Куллукша-Шерабадском районе. Куллук — название древнетюркского племени, диалектная форма слова карлук. Корона. шо (<шокс) — ручей, вытекающий из основного водотока (арик). В древности водоемом, принадлежавшим карлукам, был Карлукшох, затем Куллукшо.

77. Село в Курама-Олтинсойском районе (Миршоди). Одна из этнических групп, составляющих узбекский народ, является составной.

78. Одно из сел вблизи города Колдовли-Жаркурган. Колокольный участок – один из 14 родов. Этноэкономика. Население принадлежит к этому клану. Поддержка формы штампа. Его родинки отмечены множеством линий, в виде среза. Клан назван в соответствии со своим символом.

79. Село в Хазорбог-Деновском районе. Хазора-племенное название. Сад племени Хазорбаг-Хазара, деревня.

80. Деревня в Хазорман-Олтинсойском районе (Сина). В древнеиранских языках майн~ман-овул, деревня, хазар~хазар~газар-этноним: селение хазар.

81. Село в Айрондара-Деновском районе (Анбарсой), айрон-этноним. Этноним Айрончи-ясама (айрон+чи). (Н) Дара (село), принадлежащее клану Айран. Вообще-то я молчал, тогда у меня было окно.

82. Название гузаров Хардури-Сариосийского района (Шаргун) и Алтынсойского района (Сина). Хардури-этноним. Хардури-таджикское слово первоначально было названием территориальной группы, затем стало этнонимом.

83. Приток аула-лесного племени Гуфтак-Шерабадского района.

84. Село Кунгирот-Музработского района, название одного из микрорайонов города Шорчи. Зов – старотюркское слово. Сочетание слов буро-монгольского хун керей (черная ворона, человек-ворона): хун+керей+т>хун керейт>хункират>кунгират> кунгират. Тотем Керей. Ворона считалась тотемом, священным существом у древних тюркских и монгольских народов. Так родилось название рода и племени. Этноним сменился на название села.

85. Арабхана. По сведениям двадцатых годов XX века, село расположено в северной части Шерабадского оазиса, и в этом селе жили таджикоязычные арабы, поэтому село называлось Арабхана.

В свою очередь, эти топонимы были связаны со следующими родами, племенами и этносами.

Топонимы, связанные с древнетюркскими племенами Сурханского оазиса.

1. Аргун
2. Барлос
3. Джалойр
4. Джаттагузар
5. Работа
6. Вишня
7. Подделка
8. Чигатай
9. Карлук
10. Черная шея
11. Караханы
12. Куллукшо
13. Дорзанги
14. Андижан
15. Холчаян

Топонимы, относящиеся к кыпчакскому этносу:

1. Топором.
2. Холмион.

Топонимы, связанные с названием узбекских родов:

1. Охотник
2. Такхион
3. Китай
4. Китай

5. Карамон
6. Кыргызский
7. Караших
8. Состав

Топонимы, связанные с этнической группой хунгират:

1. Арсланбойи
2. Полосатый
3. Пятеро детей
4. Бешеркак
5. В целом
6. Богаджилы
7. Своевременность
8. Доска
9. Любовь
10. Калхишлок
11. Кортогай
12. Снайпер
13. Арахис
14. Луна
15. Ящерица
16. Желтый
17. Сарсонкхам
18. Причесанный
19. Компактный
20. Топор
21. Топкора
22. Свинья
23. Длинный
24. Хорасан
25. Катание на лыжах
26. Рисовый фермер
27. Канджигали
28. Ворона
29. Киргочлы
30. Черный
31. Карашуллук
32. Ежевика

33. Смотреть
34. Если мы посмотрим
35. Куин
36. Руководство

Топонимы, связанные с лицами:

1. Джарикбош
2. Белые
3. Потос
4. Постиндара
5. Хидирша

Топонимы, принадлежащие к роду Сарай:

1. АЗС
2. Ташкент

Топонимы, образованные от названий городов или отдельных этносов:

1. Афганская деревня
2. Балхигузар
3. Весна
4. Лолигузар
5. Навла'лиан
6. Хазарбог
7. Я здесь
8. Хардури
9. Удивительно.

Обсуждение и результаты.

Топонимы, связанные с туркменами, включают Далиарик, Мухлиарик.

Аргуны — одно из сорока узбекских племен, составлявших основу государства Амира Темура. Сначала некоторые группы аргунов, обитавшие в низовьях правобережья Сырдарьи, в VIII-XIII вв. мигрировали в Ташкентский оазис, Узганские пригороды Ферганской долины, Заравшанский оазис и районы Южного Узбекистана. смешался с местным населением и поселился там. В XIV-XV веках большая часть аргунов проживала в Ферганской долине, на юге Узбекистана и в северном Афганистане.

По письменным сведениям, барлосы - народ тюркского происхождения - приобрели большое влияние в политической жизни страны в период правления Амира Темура и Тимуридов, в связи с чем некоторые их группы

расселились в Южном Таджикистане, Афганистане, Индии, Кашмире и других регионах. в том числе область Чагани в XIV-XV вв.

Приход джалаиров на территорию Туркестана произошел в 60-х годах 13 века. Мы полагаем, что джалаиры поселились в Чаганиянском районе во времена Амира Темура, то есть после того, как Сахибгирон разогнал улус джалаиров в Моваруннахре, и часть из них перешла на службу Амиру Темуру.

Большинство историков связывают термин Чигатой с кланом Чигатой. А. По словам Аскарова, тюркизированные монголы, проживающие в Мовароуннахре, постепенно забыли монгольский термин и стали называть себя «чигатай».

Позднее это название стало применяться к узбекам и таджикам из Моваруннахра – оседлому населению[1]. Б.Х. По словам Кармышевой, чигатаи — одни из первых тюркских племен, поселившихся на Северо-Западном Тохаристане (Термез и Чаганиян)[2].

В Сурханском оазисе зафиксировано 36 этнотопонимов, связанных с болгарским перцем. У историков и этнографов нет единого мнения о вхождении кунгиратского этноса в районы Термеза и Чаганиана. По данным этнологических исследований, старейшины Кунгирата считают оседлой землей, где жили их предки, Гузор-Бойсунские степи. Процесс расселения на землях Моваруннахра из Дашти Кипчака понимается узбеками-кунгиратами как возвращение на родину, то есть в Джийдали Байсун. Среди специалистов широко распространено мнение, что заселение колоколов обширных территорий Кашкадарьи и Сурхандарьи произошло в период оккупации территорий Моваруннахра кочевыми узбеками под предводительством Шойбани-хана[3]. По данным историка XIII века Рашид ад-Дина, среди 4-тысячного монгольского войска, выделенного Чингисханом своему сыну Чигатаю, было и 1-тысячное войско колоколов под предводительством Муге Нояна. В конце 13 века колокола в монгольской армии находились в окрестностях Бадгиса и Балха[4]. На основании этих сведений можно отметить, что в середине XIII века

[1] Асқаров А. Ўзбек халқининг этногенези.....256-257 бетлар

[2] Кармышева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. М., Наука, 1976, с. 165-209.

[3] Кармышева Б.Х. Очерки этнической истории южних районов Таджикистана и Узбекистана. М., Наука, 1976, с. 218-219.

[4] Рашид-ад-дин. Сборник летописей. Т.I, кн. 1, м-л., Наука, 1952; Т.I, кн. 2, М-Л.,Наука, 1952, с. 289.

хунгираты проживали в Насафе (Каршинский оазис), Термезском и Чаганийском районах. В письменных источниках, как мы упоминали выше, упоминается, что колокола присутствовали в монгольском войске в окрестностях Бадгиса и Балха. Если Баджис находится в районе Хорасана[5], Балх расположен на левом берегу Джейхуна (Амударя) прямо напротив Термезского района. Между областями Балха и Термеза в течение очень долгого времени существовало сообщение через Джайхун (Амударя), и эти сообщения регулярно осуществлялись через «Арол Пайгамбар» близ Термеза и Бурдогой в Шоробе. Колокола, зафиксированные в районе Балха, проникли в Балх напрямую через марши «Арол Пайгамбар» или Бурдогой вместе с монгольскими войсками.

Массовое заселение кунгиротов Термезского и Чаганианского районов произошло в 1504-1505 годах во время оккупации государства Тимуридов, особенно его владения Хисар, кочевыми узбеками во главе с Шойбани-ханом[6].

С этого же века колокола играли важную роль в политической, экономической и культурной жизни Термеза и Чаганиана (Гисара с 17 века), а земля Сурхана стала землей колокольного народа.

В Сурханском оазисе зафиксированы этнотопонимы двух родов, принадлежащих к кыпчакскому этносу, Болтали и Чолмиян. Заселение кыпчаков южных районов Узбекистана и Таджикистана и земель Северного Афганистана произошло во времена Амира Темура и Тимуридов и, согласно письменным источникам, они продолжали жить в южных районах Узбекистана и Таджикистана в последующие века[7]. К.Ш. Шаниозов утверждал, что массовое заселение кипчаков на территории современного Узбекистана произошло в первой половине XVI — начале XVIII веков, то есть после вторжения джунгар в южные районы Казахстана[8].

Топонимы, связанные с джузом (лицами) в Сурханском оазисе, включают Дхорикбаш, Аклар, Потос, Постиндара, Хидиршолар.

В начале XIX и XX веков юзы считались одним из крупнейших узбекских племен. В этот период они были распространены в двух регионах, причем в источниках одна часть из них называлась Хисарскими ликами, а другая

[5] Махмуд ибн Вали. Море тайн. С. 20.

[6] Древности Южнего Узбекистана. Soka University Press, 1991, p. 18.

[7] Мукимханская история, Перевод с таджикского с примечаниями А.А. Семенова. Т., Издательство УзССР, 1956, с.171-177.

[8] Шаниязов К.Ш. К этнической истории узбекеского народа. Т., Фан, 1974, с. 80.

часть - Оратепскими ликами. Хисарцы жили в основном в оазисах Сурхан и Хисар[9]. По мнению В. В. Бартольда, правление жуза в Хисаре произошло в начале 17 века[10]. Ветвь жуза также называлась Туркменским жузом, и в основном они располагались вокруг Денова, территория которого называлась Туркмандашт. Б.Х. По словам Кармышевой, туркменские жузы считаются дашти-кипчакскими узбеками по имени, диалекту, антропологическому физическому типу и образу жизни. На это указывают их генонимы, особенно схожие с колокольчиками других узбекских групп[11].

Заключение.

В заключение приводятся подробные сведения о топонимах (топонимах), связанных с различными этносами Центральной Азии. В статье встречается множество названий сел и городов, связанных с различными этническими группами, в том числе кункиротами, туркменами, кипчаками, таджиками и другими тюркскими и персидскими этническими группами. Название каждого места и его происхождение часто связаны с названиями проживавших там этносов, и эти процессы формировались в эпоху Средневековья. В Хаме изучены этнические особенности Маваруннахра и Туркестанского края, их уникальная топонимическая система. Имена различных народов и племен, живших на этих территориях, сегодня отражены в названиях многих деревень, городов и земель. Данный этнотопонимический анализ рассматривается как важный показатель историко-культурного развития территории, а также развития различных этнических групп через их улицы и взаимодействия.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.Кармышева Б.Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. М., Наука, 1976.

2.Нафасов Т. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли луғати. (Ўзбекистоннинг жанубий районлари) Т., Ўқитувчи, 1988.

3.Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари. Т., “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi: 122-134 бетлар.

4.Камалиддинов Ш.С. Историческая география Южного Согда и Севернего Тохаристана. Т., Узбекистан, 1996; с. 72-148;

[9] Кармышева Б.Х. К этнической истории.....с.222

[10] Бартольд В.В. Гиссар (Хисар). Соч., Т. III, М., Наука, 1965, с. 401

[11] Кармышева б.Х. К этнической истории.....с. 224-225.

FOTIH DUMAN “MEN” KITOBIDAGI UFTODANING NASIHATLARI

Rahimboyeva Oynura Faxriddin qizi
Kimyo International University in Tashkent
3-kurs talabasi
oynura_rahimboyeva@icloud.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola nafsni biz bilmagan joylarda bo‘lishi va Xudoiy qanday qilib nafsni yengib o‘tganligi aks etgan.*

Kalit so‘zlar:*Nafs,Xudoiy va Uftoda*

Kirish

Fotih Duman(Fatih Duman) - 1987 Turkiyaning Sarkisla tumani Sivas shahrida tug'ilgan. 2010-yilda Dokuz Eylul Universitetining teologiya fakultetini tamomlagan. U oz muddat Iordan Davlat Universitetida ham taxsil olgan. Dokuz Eylul Universitetida turk-islom yo'nalishida magistraturani tamomlagan.

Uning maqolalar ko'plab jurnal, gazetalarda e'lon qilingan. Uning ba'zi kitoblari esa teatrlarda sahnalashtirilgan, uning asarlari asosida seriallar suratga olingan.

Hozirda u Nesil nashriyot tashkilotida bosh muharrir lavomida faoliyat olib boradi.

Natija va yechimlar:

“Men” kitobi nafs haqida bayon qilinadi va kitobda shunday yoziladi:”Nafs degan narsa aslo o‘lmaydi.Uni o‘ldirib bo‘lmaydi, uni o‘ldi deb o‘ylagan paytingda birdaniga senga tashlanib qoladi”. Men bu kitobni o’qib boshlaganimdan keyin Fotih Dumanning “Men”kitobi bilan suhbatlasha boshladim, bu kitob ichimdagilarni o‘qiyotgandek tuyilardi ba’zan “Ey inson! Sen meni juda yaxshi taniysan, biz har doim birgamiz, lekin sen mening kimligimni bilmaysan! Sen nafas olayotganingda men ham nafas olaman, gapirganingda men ham gapiraman. Hatto sen men bilan gaplashasan ham, lekin kimligimni bilmaysan. Kel, unda men senga o‘zimni tanishtirayin!. Yo tavba, ahvolingga bir qarasang-chi! Buncha ko‘p kulasan? Nega har bir aybingni yuzingdagi tabassum bilan berkitmoqchi bo‘lyapsanmi? Tabassum gunohlarimni o‘chiradi, deb o‘ylayapsanmi?. Axir aybni yopadigan rang, bo‘yoq yo‘qligini bilmayapsanmi?. Bir kun kelib, o‘sha bo‘yoq ham oqib tushadi, qilmishlaring kundek ravshan bo‘ladi. Lekin unda kech bo‘ladi. O‘tgan kunlaringni bir eslab ko‘rgin. Ko‘rgan kechirganlaringni, eshitganlaringni, bilganlaringni,

aytganlaringni, qilmishlaringni, boshqalardan yashirgan ishlaringni eslagin. Hammadan yashirdim deb o‘ylagan xatolaringni…. Esingga tushdimi?. Hali hech kimga oshkor qilmagan, gunohligini bilmasang ham, baribir qilavergan ishlaring haqida o‘ylaysanmi? Birov ko‘rmayapdi deb qilgan gunohlaring esingga tushyaptimi? Yo‘lg’iz qolganingda, yarim kechasi, kimsa yo‘q deb o‘ylagan paytingda o‘sha gunohlaring bilan yuzlasha olishga yuraging dov beradimi? Qilmishlaring uchun yig’laysanmi hech? Gunohlaringdan uyalib, ko‘zingga yosh kelganmi o‘zi? Yig’layapsan… Yig’layapsan, inson. Yig’layapsanki, insonsan, insonsanki, yig’laysan! Lekin sen g’ofil, ”Yig’lasam, hammasi o‘tib ketadi”, deb o‘ylayapsan. Yo‘q, yig’i malham emas, anglash malhamdir! Sen esa anglamayapsan” bu so’zlar nafsning tilidan gapirilgan. Shu gaplardan keyin esa ish qilayotganimda yokida o‘qishga ketayotganimda hamma joyda meni bir inson kuzatayotgandek tuyiladigan bo‘ldi. Har bir qilayotgan ishimni e’tibor bilan qiladigan bo‘ldim. Fotih Duman “Men” kitobidagi ko‘pgina voqealarda men judayam ta’sirlandim. Bu voqea esa Xudoyi Savrixisorda bo‘lgan payti Uftodani sog’ingan paytlari ularni nasihatlarini ko‘p eslardi. “Uftodaning darveshlarni to‘plab olib qiladigan samimiy suhbatlari qanday yaxshi edi”. deb eslar, yana Uftodaning xuzuriga bo‘lib qolishni orzu qilar edi. Masalan, bir kuni Uftoda darveshlarni atrofiga to‘plab, nasihat va go‘zal suhbatlari bilan ularning qalbiga malham surayotgan edi. Keyin birdan “Qani, kelinglar-chi, bolalarim! Bahor ayyomidamiz, qani, har biringiz bog’dan menga biror gul, chechak olib kelinglar-chi”, deb qoldi. Darveshlar yosh boladek sevina-sevina chechak to‘plashga ketishdi. Xudoyi ham boshqa darveshlar qatori chiqib ketib, bog’da u yoqdan bu yoqqa aylanib yurdi. Biroz vaqt boshqa darveshlar birin-ketin Uftodaning yoniga kirib kelib, qo’llaridagi chechaklarni unga taqdim qilishdi. Bursaning qanday chiroyli, turfa xil rangli, xushbo‘y, iforli gullari bor-a! Xudoiy boshqa darveshlar olib kelgan gullarni ko‘rgach, o‘zi olib kelgan gulga qarab, uyalib ketdi. Chunki u olib kelgan gul allaqachon qurib, sarg’ayib bo‘lgan edi. Ammo shunday bo‘lsa ham, gulni Uftodaga berdi. Uftoda qo‘lidagi qurigan gulga qarab, Xudoiyga dedi:

-Bolam! Qara, hamma yangi, rango-rang gullar terib keldi. Sen nima uchun bu sarg’aygan, qurib ketgan gulni olib kelding? Xudoiy ikkala yuzi qizarib, hijolatda qolgan bo‘lsa ham,ustoziga odob bilan dedi:

-Xazratim, qaysi bir gulni uzib olmoqchi bo‘lsam o‘z tilida Allohni zikr qilayotganini ko‘rdim. Uzib olib, ularni Allohning zikridan to‘sgim kelmadi. Shuning uchun mana shu qurib, sarg’aygan chechakni olib keldim. Bu chechak o‘lib bo‘lgan, zikri ham to‘xtagan edi. Xudoiy o‘zining bu javobi bilan darveshlarni ham hayron qoldirgan edi o‘shanda. Keyinroq shayxi Xudoiy

tomonga egilib,uning qulog’iga “Bolam,hammasidan ham sen olib kelgan chechakni ko‘proq sevdim”, degan, Xudoiyining sevinchidan boshi osmonga yetgan edi. Xudoiy ham boshida nafsni quli bo‘lgan va keyinchalik Uftodaning maslahati bilan nafsdan qutilishga harakat qilgan. Xudoiy boshida qozi bo‘lgan Uftoda unga shunday degan agar sen Alloh yo‘liga qaytmoqchi bo‘lsang bor mol-mulkingdan voz kechishing kerak deb Xudoiy afandi hammasiga rozi bo‘lgan va qozi lavozimidan ketgan va Uftoda Xudoiyga bozorlarda jigar sotasan degan boshida Xudoiy buni xohlamadi lekin rozi bo‘ldi va jigar sotmoqchi bo‘lib bozorga borganida jigar sotib yurgan Xudoiyni ko‘rib xalq Xudoiyni aqildan ozgan deb o‘ylashgan lekin Xudoiy nafsni yengib hech kimni gaplariga quloq solmasdan Allohning yo‘liga qaytishga harakat qilgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, Islomda nafsni tarbiya qilish, uni to'g'ri yo'lda rivojlantirish, o'zini tutish va qalbni poklash juda muhim ahamiyatga ega. Bu yo'lda sabr, zikr, ibodatlar va yaxshi amallar orqali nafsni poklash va uni xolis yo'lda yo'naltirishga intilish zarur.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ "ИННОВАЦИОННОЙ ДЫМОВОЙ ТРУБЫ" В ГАЗОТУРБИННЫХ ЦЕХАХ

Хурсанов Файзулложон Саъдулла угли
Филиал Федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего образования Национального исследовательского ядерного университета "МИФИ" в г. Ташкенте.

Аннотация: *В современных газовых турбинах особое внимание уделяется экономике, меньшему расходу газа и меньшему ущербу экологии. Однако большое количество тепловой энергии выбрасывается в экологию через их дымовые трубы. Это приводит к большим потерям энергии и глобальному потеплению воздуха. Для решения этой проблемы полезно направлять теряемую энергию на различные цели. Предложение заключается в установке теплообменника на пути большого высокотемпературного воздушного потока, использование полученной из него энергии для обогрева, и хозяйственных целей. Исходя из этого, снижаются большие потери энергии и ущерб окружающей среде.*

Ключевые слова: *Энергия, потеря энергии, глобальное потепление, газотурбина, экология, Теплоэлектроцентраль (ТЭЦ).*

Получение электрической энергии через турбину осуществляется следующим образом: в рабочую часть турбины, а именно в камеру сгорания, подается смесь чистого, сухого газа под высоким давлением и воздуха. В камере сгорания газовой турбины происходит процесс горения топлива, что создает потоки горячего воздуха с высокой температурой и высоким давлением. В результате взаимодействия этого потока с рабочими лопатками турбины главный вал приводится в механическое движение, то есть тепловая энергия преобразуется в механическую, полученное механическое движение передается через механический редуктор на генератор. В свою очередь, генератор преобразует механическую энергию в электрическую. Поток газа, прошедший через рабочие лопатки турбины, направляется в котёл-утилизатор. Там высокотемпературный поток отработанных газов передает свою энергию воде. В результате вода превращается в пар, который поступает в паровую турбину или на нефтеперерабатывающий завод. На следующем этапе поток отработанных газов выбрасывается в атмосферу через дымовую трубу. В результате этого, высокотемпературные и большие объемы отработанных газов наносят ущерб экологии. Для дальнейшего снижения этого вреда целесообразно использовать "Инновационную дымовую трубу."

В этой работе рассмотрено устройство, которое устраняет вышеуказанные проблемы. Схематический вид устройства изображен на рис. 1. Устройство состоит из спирального теплообменника (1), питающего насоса (пн), вентилятора и дымовой трубы (2).

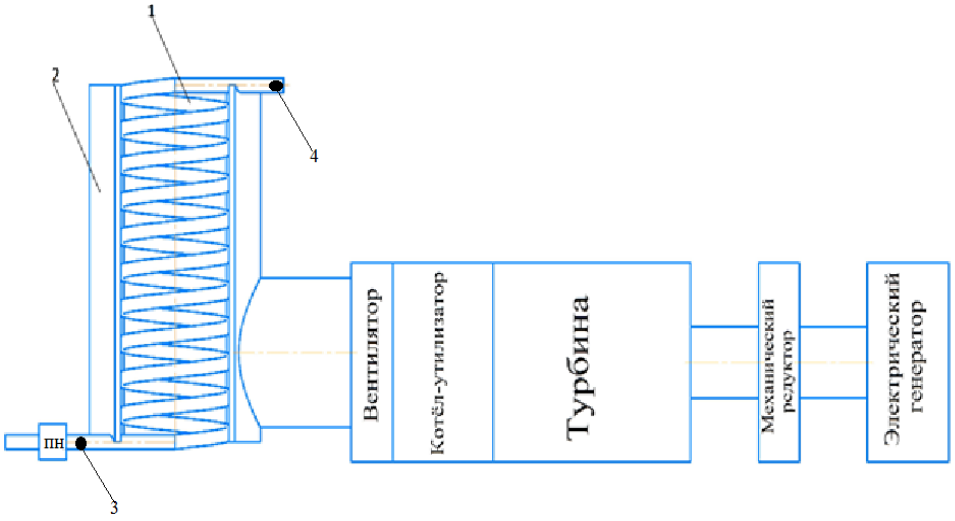

Рисунок 1.

Принцип работы устройства заключается в максимальной передаче энергии из потока высокотемпературного, большого объема отходящего газа, выходящего из отвального котла, в воду с помощью спирального теплообменника (1). Здесь: Функция вентилятора, направление потока отходящего газа, выходящего из котёл-утилизатор, в дымовую трубу (2) под одинаковым давлением. Там с помощью питающего насоса (пн) во внутренней части трубы (1) спирального теплообменника из точки (3) движется холодная вода, а во внешней части - высокотемпературный поток отходящего газа. В результате вода в трубе поднимается до определенной температуры, и мы получаем горячую воду в точке (4). В этой точке температура потока выхлопных газов будет значительно ниже. Полученная горячая вода используется для отопления домов и других нужд населения.

В качестве экспериментального образца был изучен газотурбинный цех Ферганского "Теплового электроцентраля" мощностью 17МВ. Исследования показывают, что поток горячего отходящего газа объемом 158200 м^3 с температурой 560°C в час направляется в котёл-утилизатор от этой газовой турбины, где большая часть тепловой энергии потока горячих выхлопных газов передается на воду. В результате образуется водяной пар, полученный водяной пар по специальным трубам направляется на нефтеперерабатывающий завод или используется в других отраслях промышленности. Неизвестный объем выхлопного газа V_2 с температурой 160°C выбрасывается в атмосферу через дымовую трубу, что приводит к огромным потерям энергии и глобальному потеплению. Для того чтобы вычислить количество теряемой энергии, в первую очередь необходимо вычислить, в каком объеме выходит воздушный поток в атмосферу. Если считать процесс идеальным без потерь, то объем V_2 рассчитывается по следующей формуле.

$$\frac{V_1}{T_1} = \frac{V_2}{T_2} \leftrightarrow V_2 = \frac{V_1 \cdot T_2}{T_1} = \frac{158200 \cdot (160+273)}{560+273} = 82.4 \cdot 10^3 \text{ м}^3/\text{час} \quad (1)$$

Следовательно, в атмосферу уходит горячий воздух объемом V_2=82,4·10^3 м^3 в час. Если с помощью спирального теплообменника (1) понизить температуру потока выхлопных газов объемом V_2 с T_1 = 160°C до T_2 = 20°C, то можно сэкономить большое количество энергии Q. Определить температуру потока выхлопных газов объемом V_2. Эта энергия вычисляется по следующей формуле.

$$Q = m \cdot c \cdot (T_1 - T_2) = \rho \cdot V_2 \cdot c \cdot \Delta T \quad (2)$$

Здесь с-удельная теплоемкость воздуха, с=1020 КДж/К*кг; р-плотность воздуха при температуре 160°C, ρ =0,834 кг/м3.

$$Q = 0.834 \cdot 82400 \cdot 1020 \cdot 140 = 9813 \text{ МДж} \quad (3)$$

Теперь рассчитаем, какой объем воды можно нагреть до температуры ΔT=50°C с помощью количества энергии, вычисленного выше (Q=9813 МДж), используя следующую формулу.

$$m = \frac{Q}{c \cdot \Delta T} = \frac{9813 \cdot 10^6}{4200 \cdot 50} = 46.73 \text{ t}$$

Когда мы повышаем температуру 1 килограмма воды с 19,5°C до 20,5°C, мы тратим 1 килокалорию энергии, т.е.:

$1 \text{ кг} \rightarrow 1℃ \rightarrow 1 \text{ ккал}$;

$$46730 \text{ кг} \rightarrow 50℃ \rightarrow 2337 \text{ Гкал}$$

Из вышеизложенного следует, что в час мы теряем 2337 Гкал энергии, в сутки теряем 56088 Гкал. Если 1 Гкал энергии составляет в среднем 96 750 сумов для населения, то для 56088 Гкал энергии имеет место следующая пропорция:

$$96\,750 \text{ сум} \rightarrow 1 \text{ Гкал} ; \qquad X \text{ сум} \rightarrow 56088 \text{ Гкал}$$

$$X = 96\,750 \text{ сум} \cdot 56088 = 5\,426\,514\,000 \text{ сум}$$

В заключение, если поставить теплообменник в трубу, нагреть воду и продать населению, а вычесть сумму, уплачиваемую за 1 суточный расход электроэнергии электродвигателей мощностью 30 Квт/ч и 70 Квт/ч, то мы получим чистую прибыль примерно в 5 420 000 000 сум в день и уменьшится ущерб окружающей среде.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. П.Хабибуллаев, А.Бойдедаев, А.Бахромов \\ Физика 9 класс.
2. В.Д.Карминский \\ Техническая термодинамика и теплопередача.
3. https://www.gazeta.uz/ru/2025/01/08/hot-water/.

ВЛИЯНИЕ CRM СИСТЕМЫ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛОГИСТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Махаммаджанов Мухаммадмирзо Яшнаржонович
студент Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация: *В данной статье вы ознакомитесь с CRM-системой. Далее вы узнаете подробно об её функциях и управлении этой системой. Так же речь пойдет о том, как управляли логистическими процессами до создания CRM-системы. В таблице, которая показана ниже, вы можете увидеть, какие процессы были автоматизированы. Также вы узнаете, какие работы появились после автоматизации и какие исчезли, а также мнение людей о автоматизации логистических процессов.*

Ключевые слова: *RM-системы, логистика, автоматизация, эффективность, управление взаимоотношениями с клиентами, анализ данных.*

CRM-систем имеет большое влияние в логистические процессы, которые становятся критически важными для повышения эффективности и конкурентоспособности компаний XXI века. Эти системы автоматизируют управление взаимоотношениями с клиентами, что позволяет значительно модернизировать организацию работы, сократить количество ошибок, связанных с людским фактором, и ускорить выполнение рутинных задач. Автоматизация таких процессов, как управление контактами, обработка заказов и аналитика данных о клиентах, не только увеличивает скорость, качество и количество обслуживания, но и способствует улучшению лояльности потребителей и их общей удовлетворенности.

Одним из приоритетных аспектов внедрения CRM-систем является возможность глубокого анализа данных о клиентской активности. Это предоставляет возможность компаниям мощные инструменты для изучения и интерпретации больших данных. Использование таких аналитических возможностей позволяет выявлять актуальные тренды и предпочтения клиентов, что, в свою очередь, способствует разработке более точных и эффективных маркетинговых стратегий. Адаптация бизнес стратегий в реальном времени на основе полученных данных делает корпорации более активными и гибкими в условиях быстро изменяющегося рынка.

Тем не менее, внедрение CRM-систем связано с определенными вызовами и проблемами. Одним из наиболее серьезных является угроза

сокращения рабочих мест в результате автоматизации рутинных задач, что может вызвать негативную реакцию среди сотрудников компании. Это требует от корпораций продуманного подхода к управлению изменениями, включая стратегии поддержки и переобучения персонала. Создание культуры, поддерживающей постоянное обучение и адаптацию к новым, меняющимся технологиям, превращается в важный фактор для успешной интеграции CRM-систем.

Безопасность данных представляет собой еще одну значимую угрозу. В условиях роста кибер атак, компании должны обеспечивать надежную защиту своих систем и данных клиентов, что требует дополнительных инвестиций и ресурсов. Сбои в работе CRM-систем могут оказать отрицательное влияние на бизнес-процессы, а утечки информации могут привести к потере доверия со стороны клиентов и риску потери репутации. Из этого вытекает, что успешная интеграция CRM-систем требует не только технической настройки, но и создания стратегии управления рисками и обеспечения безопасности больших данных.

Таблица: Процессы, которые могут быть автоматизированы с помощью CRM-систем

№	Пункт	Описание
1	Управление контактами	Автоматический импорт и обновление данных о клиентах.
2	Ведение сделок	Автоматизация этапов продаж, обновление статусов сделок.
3	Маркетинговые кампании	Настройка триггерных рассылок, сегментация базы клиентов.
4	Напоминания и уведомления	Автоматические напоминания о задачах и встречах.
5	Отчеты и аналитика	Генерация отчетов по продажам и активности клиентов в режиме реального времени.
6	Обработка запросов	Автоматизированные ответы на часто задаваемые вопросы, создание этикетов.

	клиентов	
7	Обратная связь	Сбор отзывов и предложений от клиентов через автоматизированные формы.
8	Обработка платежей	Интеграция с платежными системами для автоматического выставления счетов.
9	Управление задачами	Автоматизация распределения задач между сотрудниками.
10	Обучение и адаптация	Автоматизированные программы обучения для новых пользователей.

Несмотря на эти вызовы, преимущества внедрения CRM-систем колоссально превышают потенциальные недостатки. Эффективное использование таких систем приводит к объемному сокращению операционных расходов, повышению производительности и улучшению качества обслуживания, что делает коммерческую организацию более конкурентоспособной на рынке. В условиях постоянно меняющегося бизнес окружения и увеличения конкуренции использование CRM-систем становится не просто желательной стратегией, а необходимым условием для успешного функционирования и развития бизнеса.

Для успешной интеграции CRM-систем в логистические процессы существует огромная потребность в комплексном подходе, который включает в себя тщательную аналитику потребностей рынка, выбор подходящей системы, обучение персонала и регулярный мониторинг работы CRM. Организации должны создать эффективные процедуры управления данными, чтобы не только оптимизировать внутренние процессы, но и обеспечить более крепкую взаимосвязь с клиентами. Важно понимать, что внедрение CRM-систем — это не одноразовое мероприятие, а процесс, нуждающийся в постоянном внимании и адаптации к изменениям.

Компании, готовые адаптироваться к изменениям и активно использовать возможности, предоставляемые CRM-системами, имеют уникальные преимущества, такие как увеличение лояльности клиентов, снижение расходов и улучшение финансовых показателей. В конечном итоге, внедрение CRM-систем становится основой для построения устойчивого и

прибыльного бизнеса, способного быстро реагировать на изменения рынка и сохранять конкурентоспособность в долгосрочной перспективе.

Таким образом, внедрение CRM-систем в логистику представляет собой важный шаг к созданию эффективной и устойчивой коммерческой организации. Оно не только позволяет оптимизировать текущие процессы, но и закладывает фундамент для перспективного будущего, создавая прочные и взаимовыгодные отношения с клиентами. В условиях постоянных изменений на рынке, использование CRM-систем становится первой необходимой стратегией для достижения долгосрочного успеха и лидерства в своей отрасли. Компании, осознающие эту необходимость и готовые инвестировать в современные технологии, имеют все шансы не только выжить, но и добиться значительных успехов в своей области, обеспечивая себе конкурентные преимущества и устойчивый рост бизнеса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Белов И.Н. Автоматизация управления продажами: CRM-системы и их применение. - М.: Инфра-М, 2018. - 320 с.
2. Кузнецова Н.Л. Анализ данных для бизнеса: практическое руководство по CRM. - М.: Вильямс, 2019. - 192 с.
3. Сидоров П.А. Информационные технологии в логистике: учебник. - М.: Издательство Финансы и статистика, 2020. - 400 с.
4. Краткий справочник по CRM-системам: обзор и выбор для бизнеса. - М.: Эксмо, 2021. - 148 с.
5. Егорова Т.Ю. Будущее логистики: цифровизация и автоматизация. - М.: Наука, 2022. - 300 с.

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING BOSHLANG‘ICH TA’LIM VA TARBIYAGA OID QARASHLARI

Xujamqulova Maftuna Sattorqulovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi: boshlang‘ich ta’lim mutaxassisligi 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiyaga oid qarashlari tahlil qilinadi. Behbudiy o‘z davrining ilg‘or jadidchilik harakatlaridan biri sifatida ta’lim tizimini isloh qilishga katta e’tibor bergan. U eski maktab va madrasalarning samarasizligini tanqid qilib, yangicha uslubdagi maktablar tashkil etish zarurligini ilgari surgan. Maqolada Behbudiyning ta’limni milliy yuksalish omili sifatida ko‘rishi, o‘quv dasturlarini yangilashga bo‘lgan sa’y-harakatlari va bolalar tarbiyasiga oid g‘oyalari atroflicha yoritiladi. Shuningdek, uning ta’lim sohasidagi reformatorlik faoliyati, o‘quv adabiyotlari yaratishdagi hissasi va pedagogik merosining bugungi kundagi dolzarbligi ham tahlil qilinadi. Maqola Behbudiyning ma’rifatparvarlik qarashlarini o‘rganish va ularning zamonaviy ta’lim jarayonidagi ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar:*Mahmudxo‘ja Behbudiy,jadidchilik harakati, boshlang‘ich ta’lim,tarbiya va ma’rifat, yangi usul maktabi, ilm-ma’rifiy tarqatuvchisi, islohotchi mutaffakir, bolalar tarbiyasi, milliy uyg‘onish, o‘qitish usullari, o‘quv dasturlari, zamonaviy ta’lim metodlari.*

Kirish

Mahmudxo‘ja Behbudiy – jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri bo‘lib, o‘zbek ma’rifati va pedagogikasining rivojiga katta hissa qo‘shgan. U ilm-ma’rifatni taraqqiyot kaliti deb bilib, xalqning savodsizligini bartaraf etish yo‘lida fidokorona mehnat qilgan. Behbudiyning ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari o‘z davri uchun ilg‘or bo‘lib, u eski usuldagi maktablarning kamchiliklarini tanqid qilgan va yangicha, zamonaviy ta’lim tizimini yaratish g‘oyasini ilgari surgan.

Uning fikricha, boshlang‘ich ta’lim bolalar ongini shakllantirishda asosiy bosqich bo‘lib, bu davrda nafaqat savod o‘rgatish, balki axloqiy tarbiya ham berilishi kerak. Behbudiyning pedagogik qarashlari nafaqat o‘zbek xalqining, balki butun musulmon jamiyatining ta’lim tizimida muhim o‘rin tutgan va bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Ushbu maqolada Behbudiyning

boshlang‘ich ta’lim va tarbiya haqidagi g‘oyalari, u yaratgan usuliy maktablarning ahamiyati va uning pedagogik merosi tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari,asosiy g‘oyalarini yanada chuqurroq va kengroq bayon etish orqali, uning ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyatini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

1. Ta’limning maqsadi va ahamiyati. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta’limga bo‘lgan qarashlari juda muhim pedagogik prinsiplar asosida qurilgan. Uning fikricha, ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularni axloqiy, ma'naviy va jismoniy jihatdan ham shakllantirishdir. Behbudiyning ta’lim haqidagi qarashlari ijtimoiy mas'uliyatni oshirish, insonparvarlikni targ‘ib qilishga qaratilgan edi.Uning fikriga ko‘ra, ta’lim o‘quvchini jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlash, ularning ichki dunyosini boyitish va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish jarayonidir. Behbudiyning g‘oyalarida ta’limning jamiyatni ilg‘or va ma'rifatli qilishdagi o‘rni alohida ta'kidlangan. U:"Ta’limni faqat bilim olish jarayoni sifatida ko‘rmaslik kerak. U, shuningdek, o‘quvchini inson sifatida shakllantirishga, axloqiy qadriyatlarni o‘rgatishga qaratilgan bo‘lishi lozim," deb ta'kidladi.Shuningdek, Behbudiyning qarashlari ta’limni milliy va umumjahon qadriyatlarini birlashtirishga yo‘naltirilgan edi. O‘quvchilarga milliy til, tarix, madaniyat va urf-odatlarni o‘rgatish, ular uchun ma'naviy poydevor yaratish – boshlang‘ich ta’limning ajralmas qismlaridan biri sifatida qaralgan.

2. Boshlang‘ich ta’lim metodlari va yondoshuv. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta’lim metodlari va yondoshuvlari o‘qituvchilarni nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchini shaxs sifatida rivojlantirishga undaydi. U pedagogik metodlarni tanlashda talabalarni individual yondashuv orqali o‘qitishga katta e'tibor qaratgan. Bu, ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda juda muhim. Behbudiyning ta'kidlashicha, har bir bolada o‘ziga xos talant va qobiliyatlar mavjud, shuning uchun har bir o‘quvchiga individual tarzda yondashish kerak.Shuningdek, Behbudiyning ta’lim metodlari nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan edi. U dars jarayonida o‘quvchilarga faqat tayyor bilimni berish emas, balki o‘zgacha fikrlashga undashni maqsad qilgan. Bu esa ta’lim jarayonida innovatsion yondoshuvlarni joriy etishga yo‘l ochadi. Misol uchun, Behbudiyning ta’lim metodida o‘quvchilarning bilim olish jarayonida amaliyotdan foydalanish, o‘zlashtirishni yanada samarali qiladi.

3. Axloqiy tarbiya va ma'naviyatni rivojlantirish: Behbudiyning ta’limda axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor bergani, uning pedagogik qarashlarining

ajralmas qismidir. U ta’limni faqat intellektual rivojlanish bilan cheklamay, ayni paytda axloqiy qadriyatlarni o‘rgatishga katta ahamiyat berish kerakligini ta'kidlagan. Behbudiyning fikricha, bolalar ta’lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirsa, ular jamiyatda mas'uliyatli, hurmatli va adolatli fuqarolar bo‘lib yetishadilar.Uning axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari, aslida, jamiyatdagi ijtimoiy adolatni ta'minlash va insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan edi. Behbudiyning fikricha, ta’limda bolalarga hayotning muhim tamoyillari, masalan, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insofli bo‘lish kabi qadriyatlar singdirilishi kerak. U, shuningdek, ona tilining ahamiyatini yuqori baholagan va bu tilda axloqiy qadriyatlarni o‘rganish bolalarga milliy ruhni shakllantirishda muhim vosita bo‘lishini ta'kidlagan.

4. Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari va ularning bugungi ta’lim tizimidagi o‘rni. Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari o‘z zamonasida yangiliklarni joriy etishga va ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan edi. Uning fikricha, o‘quvchilarga faqat bilim berishdan tashqari, ularni hayotga tayyorlash, axloqiy qadriyatlarni singdirish va ma'naviyatni oshirish kerak. Bugungi kunda ham Behbudiyning qarashlari, ta’lim tizimida amalga oshirilishi kerak bo‘lgan o‘zgarishlar uchun asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Hozirgi kunda, ta’lim tizimida boshlang‘ich ta’limning ahamiyati ortib bormoqda. Behbudiyning g‘oyalarini hisobga olgan holda, ta’limda axloqiy tarbiya va ma'naviyatni rivojlantirish, boshlang‘ich ta’limda individuallikka e'tibor qaratish kabi muhim jihatlar takomillashmoqda. Milliy qadriyatlarni hurmat qilish va o‘quvchilarni ijtimoiy mas'uliyatga o‘rgatish, Behbudiyning pedagogik yondoshuvlarining bugungi ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyatini yanada oshiradi.

5. Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim haqidagi qarashlarining bugungi jamiyatda o‘rni. Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim haqidagi qarashlari nafaqat pedagogik nazariyaga, balki amaliyotga ham katta ta'sir ko‘rsatgan. Bugungi ta’lim tizimi, asosan, o‘quvchilarga ilm-fan, axloq va ma'naviyatni birlashtirishga intilmoqda. Behbudiyning g‘oyalarida jamiyatni ilg‘or qilish uchun ta’lim tizimining har bir bosqichi o‘zgarishi kerakligi, ayniqsa boshlang‘ich ta’limning ahamiyati alohida ta'kidlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiyaga oid qarashlari haqida yozilgan adabiyotlar bir necha yillik ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslanadi. Behbudiyning ta’lim tizimi va uning ilm-fan, madaniyatga bo‘lgan yondashuvlari haqida quyidagi asarlarga murojaat qilish mumkin;

1. Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta’lim haqidagi asarlari:Behbudiyning ilmiy merosi, uning yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan nazariyalari o‘sha davrning ijtimoiy-siyosiy sharoitlari bilan chambarchas bog‘liq. Shuningdek, Behbudiyning "Tarbiya" nomli asari yoshlarni ta’lim olishda intellektual va axloqiy jihatlarni birlashtirishga urg‘u beradi.Behbudiyning "Maqsad" asari: Bu asar o‘z vaqtida zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillarini kiritgan. Behbudiyning pedagogik g‘oyalari o‘zining yuksak axloqiylik va madaniyatni targ‘ib qilishga qaratilgan.

2. Ilmiy tadqiqotlar va maqolalar:So‘nggi yillarda Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari bo‘yicha bir qator ilmiy maqolalar nashr etilgan. Masalan, Behbudiyning metodologik yondashuvlari va uning zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan o‘zaro aloqasi tahlil qilinadi. Bu maqolalarda Behbudiyning ta’limga qo‘shgan hissasi va uning ta’lim metodikasining o‘ziga xosligi haqida so‘z boradi.

3. Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiyani maktab ta’limida amalga oshirish haqidagi qarashlari:

Behbudiyning boshlang‘ich ta’limda tarbiya va ilm-fan tizimlarini uyg‘unlashtirishdagi yondashuvlari tahlil qilinadi. Uning ta’limda an'anaviy yondashuvlardan tashqari, yoshlarni axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyalash masalasiga katta e'tibor berganligi alohida ta'kidlanadi.Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiyaga oid qarashlari metodologik jihatdan zamonaviy pedagogika va ta’lim tahlili metodlariga mos ravishda yondashiladi. Mazkur tadqiqotda quyidagi metodologiyalar qo‘llaniladi:

Tahliliy metod: Behbudiyning pedagogik qarashlarini o‘rganishda tahliliy metoddan foydalaniladi. Bu metod orqali uning asarlarida ta’lim va tarbiya jarayonlaridagi muhim tamoyillarni aniqlashga harakat qilinadi. Ayniqsa, uning boshlang‘ich ta’limdagi metodik yondashuvlari, ma'naviy va axloqiy tarbiya berishdagi usullari tahlil qilinadi.

Tarixiy-metodik metod: Behbudiyning pedagogik qarashlari tarixiy nuqtai nazardan o‘rganiladi. U zamonining eng ilg‘or fikr va g‘oyalariga asoslanib, ta’lim tizimini takomillashtirishga katta hissa qo‘shgan. Tarixiy metod orqali, uning ta’lim tizimining tarixi, boshqaruv shakllari va pedagogik yondashuvlarining rivojlanish bosqichlari chuqur tahlil qilinadi.

Taqqoslash metodologiyasi: Behbudiyning pedagogik qarashlarini zamonaviy ta’lim tizimi bilan solishtirish orqali ularning ahamiyati va yangiligi baholanadi. Bu metod orqali uning ta’limga bo‘lgan yondashuvining ilg‘or va zamon bilan bog‘liq jihatlari aniqlanadi.Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik faoliyatini

amaliy jihatdan o‘rganish, uning ta’lim tizimidagi muvaffaqiyatlarini aniqlash uchun empirik tadqiqotlardan foydalaniladi. Bu metod yordamida uning tizimlarida qaysi metodikalarni muvaffaqiyatli qo‘llaganligi va qanday natijalar bergani tahlil qilinadi.

Xulosa: Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari, ayniqsa axloqiy qadriyatlarni singdirish va ma'naviyatni rivojlantirishga katta e'tibor qaratgan. Uning pedagogik qarashlari, bugungi ta’lim tizimiga to‘g‘ri yo‘naltirilgan o‘zgartirishlar kiritishda yordam beradigan asosiy g‘oyalardan biridir. Behbudiyning ta’limga bo‘lgan yondoshuvi nafaqat o‘quvchilarning bilimini oshirish, balki ularda mas'uliyatli, vatanparvar va axloqiy jihatdan yetuk insonlar shakllantirishni maqsad qilgan.Mahmudxo‘ja Behbudiyning boshlang‘ich ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlari nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kun ta’lim tizimiga ham katta ahamiyatga ega. U yosh avlodni har tomonlama rivojlantirishga e'tibor qaratgan va ilm-fan, axloq, madaniyatni birlashtirishni maqsad qilgan. Talaba nuqtai nazaridan, Behbudiyning o‘quvchilarning intellektual va ma'naviy rivojiga qaratilgan yondoshuvlarini o‘rganish, bugungi ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim olishiga qo‘shimcha rag‘batlantirish kiritish uchun foydalidir. Uning ta’limni omma uchun ochiq, teng va samarali qilish haqidagi fikrlari, ta’lim tizimidagi mavjud bo‘shliqlarni to‘ldirishda hamda zamonaviy pedagogik usullarni joriy etishda muhim o‘rin tutadi. Behbudiyning qarashlari, talaba va o‘qituvchilar uchun nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, o‘qitish metodikasini yanada mukammallashtirishga yo‘l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mahmudxo‘ja Behbudiy. “Tarbiyatul -aulad” –Toshkent ,2001.
2.O‘rmonov A. “Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning ta’lim-tarbiyadagi o‘rni” – Toshkent,2002.
3.Tashkentov I. “O‘zbek milliy ta’limining rivojlanishi” – Toshkent,2010.
4.Iskandarov SH. “Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiyaning ijtimoiy muhitdagi roli” – Toshkent,2015.
5.Rahimov S. “Markaziy Osiyo ta’lim islohotlari tarixi” –Toshkent, 2015.
6.Hodjayev M. “Islamic Reform and Education in Central Asia” – Toshkent,2008.
7.Abdug‘aniyev O. “Jadid maktablari va ularning pedagogik asoslari.” Toshkent,2002.

8.Saidova D. “Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta’lim-tarbiyaga oid qarashlari”-Toshkent,2021.
9.G‘afurova G. “Jadid pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi ”-Toshkent,2019.

KASALXONADAN OLDINGI BOSQICHDA MIYA INFARKTI BO'LGAN BEMORLARGA TIBBIY YORDAM KO'RSATISH

Axtamov Tursunpo’lat Umarovich
RTTYoM Buxoro viloyati filiali direktori

Annotatsiya: *Ushbu maqolada miya infarktini boshdan kechirgan bemorlarni kasalxonagacha bo'lgan tibbiy yordamni tashkil etish va ko'rsatish masalalari ko'rib chiqiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, miya infarkti bilan kasallangan bemorlarni o'z vaqtida kasalxonaga yetkazish, malakali tibbiy yordam ko'rsatish va zarur bo'lgan hollarda reanimatsion tadbirlarni o'tkazish hayotiy muhim ahamiyatga ega. Maqolada miya infarkti bilan og'rigan bemorlarni kasalxonagacha bo'lgan davrda samarali davolash va parvarish qilishning asosiy tamoyillari muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *miya infarkti, kasalxonagacha tibbiy yordam, tez tibbiy yordam, bemorlarni tashish, reanimatsion tadbirlar*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы организации и оказания доврачебной медицинской помощи пациентам, перенесшим инфаркт головного мозга. Результаты показывают, что жизненно важно своевременно доставлять пациентов с инфарктом головного мозга в больницу, оказывать квалифицированную медицинскую помощь и, при необходимости, проводить реанимационные мероприятия. В статье обсуждаются основные принципы эффективного лечения и ухода за пациентами с инфарктом головного мозга в период до госпитализации.*

Ключевые слова: инфаркт мозга, доврачебная помощь, скорая помощь, транспортировка пациентов, реанимационные мероприятия

Abstract: *This article will consider the issues of organizing and providing pre-hospital care for patients experiencing brain infarction. The results show that it is vital to bring patients with cerebral infarction to the hospital on time, provide qualified medical care and, if necessary, carry out resuscitation activities. The*

article discusses the basic principles of effective treatment and care of patients with cerebral infarction in the pre-hospital period.

Keywords: *brain infarction, pre-hospital medical care, ambulance, patient transportation, resuscitation activities*

KIRISH

Miya qon aylanishining o'tkir buzilishi natijasida kelib chiqadigan miya infarkti (insult) hayotga xavf soladigan holat hisoblanib, tez va malakali tibbiy yordam ko'rsatishni talab etadi. Miya infarkti rivojlangan bemorlarning aksariyati kasalxonagacha bo'lgan bosqichda tibbiy yordamga muhtoj bo'ladi [1]. Ushbu maqolaning maqsadi miya infarkti bo'lgan bemorlarga kasalxonagacha bo'lgan tibbiy yordamni tashkil etish va ko'rsatishning o'ziga xos jihatlarini o'rganishdan iborat.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot davomida PubMed, Google Scholar va boshqa ilmiy ma'lumotlar bazalaridan miya infarkti, kasalxonagacha tibbiy yordam mavzusidagi maqolalar qidirildi va tahlil qilindi. Shuningdek, tez tibbiy yordam xizmati faoliyati kuzatildi, bemorlarni tashish jarayoni o'rganilib chiqildi.

Miya infarkti rivojlanganda, dastlabki bir necha soat ichida ko'rsatilgan tibbiy yordam bemorning keyingi hayot sifati va umr ko'rish davomiyligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [2]. Kasalxonagacha bosqichda miya infarkti alomatlari paydo bo'lganda, tez tibbiy yordam chaqirish, birlamchi tashxis qo'yish, bemorni kasalxonaga tezkor yetkazish, yo'l-yo'lakay hayotiy funksiyalarni (nafas olish, yurak faoliyati) ta'minlab turish muhim hisoblanadi [3]. Bemorni kasalxonaga tashish jarayonida albatta tibbiy kuzatuv ta'minlanishi shart [4]. Buning uchun maxsus jihozlangan tez yordam avtomobili va malakali tibbiy xodimlar (vrachlar, feldsherlari) jalb qilinadi. Transport vositasida bemorlarga kislorod bilan nafas oldirish, qondagi qand miqdorini nazorat qilish, zarur bo'lganda yurak-o'pka reanimatsiyasi o'tkazish imkoniyati bo'lishi lozim [5].

Ayni paytda, dunyoning rivojlangan mamlakatlarida miya infarktiga chalingan bemorlarni maxsus neyroinsult markazlariga yetkazib berish amaliyoti keng qo'llanilmoqda [6]. Bu yerda bemorlar multidisiplinar komanda (nevropatolog, reanimatolog, logoped va boshqalar) tomonidan qayta ko'rikdan o'tkaziladi, tashxis aniqlanadi, kerakli tekshiruvlar o'tkazilib, ixtisoslashtirilgan yordam ko'rsatiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday yondashuv bemorlarning sog'ayib ketish va hayot sifati ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi [7].

NATIJALAR

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda miya infarkti bo'lgan bemorlarga ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam ko'rsatishni yo'lga qo'yish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Respublika miqyosida mintaqaviy insult markazlari faoliyati yo'lga qo'yilgan, bemorlarni ushbu markazlarga o'z vaqtida yetkazib berish tartibi joriy etilgan [8]. Samarqand, Buxoro, Andijon kabi yirik shaharlarda tez tibbiy yordam xizmati qoshida maxsus neyrobrigadalar tashkil etilgan va ular faoliyat ko'rsatmoqda.

Toshkent shahrida ham keyingi yillarda koronar va neyroinsult brigadalari soni oshirildi, elektrokardiografiya, glyukometriya singari diagnostika vositalari bilan ta'minlandi. Shu bilan birga, miya infarktiga chalinganlarga tez va malakali yordam ko'rsatish sohasida hali o'z yechimini kutayotgan qator muammolar ham mavjud. Xususan:

- neyrobrigadalar sonini yanada oshirish;
- brigada tarkibiga albatta nevropatologni kiritish;
- miya infarktiga xos alomatlarni erta aniqlash bo'yicha aholiga sanitariya-gigiyena bilimlarini berish;
- ixtisoslashtirilgan neyroinsult markazlari sonini oshirish va ularni zamonaviy tibbiy jihozlar bilan ta'minlash va tez tibbiy yordam xodimlari malakasini oshirish talab etiladi.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Miya infarkti og'ir asoratlar va hatto o'lim xavfini keltirib chiqaruvchi xavfli kasallik sanaladi. Bu borada bemorlar sog'lig'ini saqlash va hayot sifatini yaxshilash uchun tibbiyot sohasida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi muhim. Ma'lumki, miya infarkti rivojlangan bemorlarning aksariyatida kasallikning dastlabki davrida ixtisoslashtirilgan tibbiy yordamga ehtiyoj seziladi. Ayni shu davrda ko'rsatilgan malakali tibbiy xizmatlar, keyingi bosqichda esa o'z vaqtida boshlangan reabilitatsiya tadbirlari bemorlarni to'liq sog'ayib ketishiga, asoratlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Boshqa mamlakatlar tajribasidan ko'rinib turibdiki, miya infarkti profilaktikasi va uni davolashda ko'p komponentli yondashuv samarali hisoblanadi. Unga ko'ra aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, xavf omillari (gipertoniya, qandli diabet, semizlik va boshqalar) bor shaxslarni dispanser nazoratiga olish, miya insultini erta aniqlash va uni oldini olish maqsadida skrining tekshiruvlarini o'tkazish, o'tkir insult holatlarida maxsus markazlarda ixtisoslashtirilgan yordam ko'rsatish yo'lga qo'yiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekistonda ham miya infarkti bo'lgan bemorlarga tez va sifatli tibbiy yordam ko'rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq. Buning uchun zamonaviy tibbiy texnologiyalar, xususan trombolizis, endovaskulyar neyrojarrohlik amaliyotini keng yo'lga qo'yish, tez tibbiy yordam ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirish (brigada tarkibi, jihozlar, dori vositalari bilan ta'minlash va boshqalar), bemorlarni ixtisoslashtirilgan tibbiy markazlarga o'z vaqtida yetkazib berishni tashkil etish, tibbiyot xodimlari malakasini muntazam oshirib borish lozimdir.

XULOSA

Miya infarkti hayot uchun xavfli bo'lgan holat bo'lib, bemorlar aksariyati kasalxonagacha bo'lgan bosqichda shoshilinch tibbiy yordamga muhtoj bo'ladi. Miya infarkti bo'lgan bemorlarga samarali yordam ko'rsatish uchun tez tibbiy yordamni maxsus neyrobrigadalar bilan ta'minlash, bemorlarni ixtisoslashtirilgan markazlarga o'z vaqtida yetkazib berish mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda miya infarkti bo'lgan bemorlarga kasalxonagacha bo'lgan tibbiy yordam sifatini oshirish borasida qator ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, bu borada tibbiy xizmat sifatini yanada yaxshilash, tibbiyot xodimlari malakasini muntazam oshirib borishga ehtiyoj saqlanib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Randall, D.A., 2020. Pre-hospital care of acute stroke patients. American Journal of Emergency Medicine, 38(5), pp.1047-1050.
2. Powers, W.J. et al., 2018. Guidelines for the early management of patients with acute ischemic stroke: a guideline for healthcare professionals from the American Heart Association/American Stroke Association. Stroke, 49(3), pp.e46-e99.
3. Herpich, F. and Rincon, F., 2020. Management of acute ischemic stroke. Critical care medicine, 48(11), pp.1654-1663.
4. Kobayashi, A. et al., 2018. Factors associated with prehospital delay in acute stroke. Emergency Medicine Journal, 35(7), pp.415-419.
5. Venkat, A. et al., 2017. Prehospital triage of acute stroke patients. Neuroimaging Clinics, 27(4), pp.477-483.
6. Emberson, J. et al., 2018. Stroke thrombolysis in specialized stroke hospitals vs non-specialized hospitals: a registry-based analysis. European stroke journal, 3(3), pp.229-237.

7. Meretoja, A., Keshtkaran, M., Tatlisumak, T., Donnan, G.A. and Churilov, L., 2017. Endovascular therapy for ischemic stroke: save a minute—save a week. Neurology, 88(22), pp.2123-2127.

8. Akhmedov, A., Irgashev, J., and Murodov, A., 2020. Current State of Stroke Service Organization in Uzbekistan. Journal of Neurological Sciences, 419, p.335.

XOTIN-QIZLARGA NISBATAN TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIK MUAMMOLARI

Sadikova Elmira Maratovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti ijtimoiy-gumanitar fanlarni o’qitish metodikasi (huquq ta’limi) yo‘nalishi I-kurs magistranti

Annotatsiya: *Maqolada xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik holatlarining namoyon bo‘lish shakllari, jamiyatda ushbu zo‘ravonlikni oldini olish bo‘yicha amalga oshirayotgan ishlar xususida yoritilgan. Tazyiq va zo‘ravonlikni tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlari va davlatimiz tomonidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar.*

Tayanch so‘zlar: *Tazyiq va zo‘ravonlik, xotin-qizlarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, , iqtisodiy zo‘ravonlik, ruhiy zo‘ravonlik, Xotin qizlarni himoya qilish borasidagi ma’lum normativ huquqiy hujjatlar.*

Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan Xotin-qizlarining oilaviy turmush muammolarini bartaraf etishga ko‘maklashish, hayotiy haq-huquqlarini munosib himoya qilish, ularning oiladagi yoki boshqa turdagi zo‘ravonlik qurboniga aylanib qolishlarini oldini olish, hayotini qayta yo‘lga qo‘yishda moddiy va ma’naviy, tibbiy-psixologik yordam berish bo‘yicha samarali ishlar amalga oshirimoqda desak mubolag’a bo‘lmaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek “Agar ayol, ona baxtli bo‘Isa, oila **baxtli bo‘ladi,** oila baxtli bo‘Isa, butun jamiyat, davlat mustahkam va barqaror bo‘ladi”. Buni asosi sifatida xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini to‘liq ta’minlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish masalalari yuzasidan yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz, “Taraqqiyot strategiyasi – 2030” va O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikga erishish Strategiyasi kabi konseptual hujjatlarda

o‘zining to‘liq ifodasini topganligini aytib o‘tishimiz joiz. Shuningdek, Prezidentimiz tarafidan xotin-qizlarning mamlakatimiz iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo‘yicha “Milliy dastur” hayotga tatbiq etilmoqda.

Tazyiq va zo‘ravonlik tushunchalarini quyidagicha ta’riflash mumkin:

Zo‘ravonlik — xotin-qizlarga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy ta’sir o‘tkazish yoki bunday ta’sir o‘tkazish choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali ularning hayoti, sog‘lig‘i, jinsiy daxlsizligi, sha’ni, qadr-qimmati va qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari hamda erkinliklariga tajovuz qiladigan g‘ayrihuquqiy harakat yoki harakatsizlikdir.

Tazyiq – sodir etilganligi uchun ma’muriy yoki jinoiy javobgarlik nazarda tutilmagan, xotin-qizlarning sha’ni va qadr-qimmatini kamsitadigan harakat yoki harakatsizlik, shilqimlik, ta’qib etish.

Bugungi kunda oilada ayollarga nisbatan qo‘llanilgan tazyiqlar va zo‘ravonliklar tufayli ularni asrash va himoya qilish muhim ahamiyat ega bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonunining 3-moddasiga ko‘ra,“tazyiq va zo‘ravonlikdan jabr ko‘rganlar – o‘ziga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik sodir etilishi tahdidi ostida bo‘lgan yoki tazyiq va zo‘ravonlik natijasida jabrlangan ayollar”dir deyilgan. Afsuski hozirgi paytda zo‘ravonlikning har xil shakllari bilan tajovuzga uchragan xotin-qizlar oramizda ko‘plab topiladi. Anig’roq aytadigan bo‘lsak, Xotin-qizlarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik - xotin-qizlarga nisbatan og‘irligi turli darajada bo‘lgan tan jarohatlari yetkazish, xavf ostida qoldirish, hayoti xavf ostida qolgan shaxsga yordam ko‘rsatmaslik, zo‘ravonlik xususiyatiga ega boshqa huquqbuzarliklar sodir etish, jismoniy ta’sir o‘tkazish yoki bunday ta’sir o‘tkazishning o‘zga choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali xotin-qizlarning hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli;

Xotin-qizlarga nisbatan jinsiy zo‘ravonlik - xotin-qizlarga nisbatan ularning roziligisiz shahvoniy xususiyatga ega harakatlarni sodir etish orqali jinsiy daxlsizlikka va jinsiy erkinlikka tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli, shuningdek zo‘rlik ishlatish yoki zo‘rlik ishlatish bilan tahdid qilish yoxud ayol jinsidagi voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan axloqsiz harakatlar sodir etish orqali uchinchi shaxs bilan jinsiy aloqa qilishga majburlash;

Xotin-qizlarga nisbatan iqtisodiy zo‘ravonlik - xotin-qizlarga nisbatan turmushda, ish joylarida va boshqa joylarda amalga oshirilgan zo‘ravonlik shakli,

xotin-qizlarning normal yashash va kamol topish uchun oziq-ovqat, uy-joy hamda boshqa zarur shart-sharoitlar bilan ta’minlanishga bo‘lgan huquqini, mulk huquqini, ta’lim olish hamda mehnatga oid huquqini amalga oshirishni cheklashga olib keladigan harakat yoki harakatsizlikdir.

Xotin-qizlarga nisbatan ruhiy zo‘ravonlik - xotin-qizlarni haqoratlash, ularga tuhmat qilish, tahdid qilish, ularning sha’nini, qadr-qimmatini kamsitish, shuningdek ularning xohish-irodasini cheklashga qaratilgan boshqa harakatlarda ifodalanadigan zo‘ravonlik shakli, shu jumladan reproduktiv sohada nazorat qilish, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchida o‘z xavfsizligi uchun xavotir uyg‘otgan, o‘zini himoya qila olmaslikka olib kelgan yoki ruhiy sog‘lig‘iga zarar yetkazgan harakat yoki harakatsizlik bo‘lib hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib oiladagi tazyiq va zo‘ravonlikka yo‘l qo‘ymaslik, jabrlanganlarni esa himoya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda davlat siyosati doirasida vakolatli davlat tashkilotlari, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari va shu qatorida keng jamoatchilik o‘z majburiyatlarini ado etishi asosiy o‘rin egallaydi. Davlatimiz tomonidan amalga oshirigan siyosatlarning bir ko‘rinishi sifatida shuni aytishimiz kerakki, so‘nggi yetti yilda O‘zbekistonda xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi ulushi 27 foizdan 35 foizga ko‘tarildi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlarining 32 foizi, Senat a’zolarining 25 foizi ayollardan iborat bo‘lib, bugun har bir mahallamizda ham ularning o‘z vakillari bor. Ishbilarmon xotin-qizlar safi ikki barobar kengayib, o‘z biznesini yo‘lga qo‘ygan ayollar soni 205 mingdan oshgan. Yuz minglab ayollar kasb-hunar va tadbirkorlikka o‘qitilib va salkam yarim million nafar singillarimiz ish bilan ta’minlangan. Hozirgi kunda oliygohlarda ta’lim olayotgan talabalarning yarmidan ziyodini qizlar tashkil etmoqda. Bu borada olib borilayotgan Prezidentimizning tizimli chora-tadbirlari xalqaro hamjamiyat tomonidan ham munosib e’tirof etilmoqda. Chunki Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev takror va takror: “Bundan buyon ham **Yangi O‘zbekistonni - ayollari hayotdan rozi bo‘lib, baxtli-saodatli yashaydigan mamlakatga aylantirishga ustuvor ahamiyat beriladi**”- deb ta’kidlab kelmoqdalar. Bundan kelib chiqib, mamlakatimiz xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida ularning faolligini oshirish borasida katta natijalarga erishmoqda desak maqsadga muvofiq bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida ma’lum normativ hujjatlar asosida xotin-qizlarning tazyiq va zo‘ravonlikka uchrash holatlari va ularning oqibatlarini bartaraf etish hamda bu yo‘nalishda bajarilishi kerak bo‘lgan chora tadbirlar belgilab berilgan. Ushbu normativ hujjatlarga “Xotin qizlarni tazyiq va

zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun, “Xotin- qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek, oilaviymaishiy zo‘rlik ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3827 sonli qarori, Vazirlar Mahkamasining “Moddiy yordam va ko‘makka muhtoj oilalarni, xotin-qizlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori hamda “Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlarga himoya orderi berish ijrosini ta’minlash va monitoringini yuritish to‘g‘risida”gi Nizom kiradi.

Xulosa qilib aytganda, zo‘ravonlik va tazyiq holatlari davlat va jamiyat rivojlanishining turli davrlarida kuzatilgan bo‘lib, ijtimoiy munosabatlarning negativ bir ko‘rinishi shaklida namoyon bo‘lmoqda. Xotin-qizlarga nisbatan zo‘ravonlik va tazyiqning ko‘lamini kamaytirish, oldini olish va oqibatlari bilan kurashish maqsadida xalqaro tajriba hamda amaliyotini o‘rganish yuzasidan paydo bo‘lgan kamchiliklar ustida ishlash orqali jamiyatdagi holatni yaxshilash borasida amaliy chora-tadbirlar ishlab chiqish va qo‘llash imkoni paydo bo‘ladi.

Umuman aytganda, davlatimiz xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog'lig'ini saqlash, kasbga o‘qitish va bandligini ta’minlash, tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo‘llab-quwatlash, gender tenglikni ta’minlash borasidagi islohotlarni tizimli davom ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Hozirgi zamon va yangi O‘zbekiston” SH.M.Mirziyoyev “O‘zbekiston”, 2024.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 iyuldagi “Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek oilaviy-maishiy zo‘rlik ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3827-son qarori. https://lex.uz/ru/docs/3804821

3. “Xotin qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-561-son Qonuni. https://lex.uz/docs/4494709

4. “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-562-son Qonuni. https://lex.uz/docs/4494849

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA ESTETIK TARBIYA BERISHNING NAZARIY - PEDAGOGIK ASOSLAR

Abdullayeva Nigora Azamat qizi
Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumani
25 sonli Davlat maktabgacha talim
tashkiloti direktor o'rinbosari
E-pochta: m.abdullayeva@gmail.com
https://t.me/abdullayeva0100

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga estetik tarbiya berishning nazariy va pedagogik asoslari yoritiladi. Estetik tarbiyaning mazmuni, uning bola rivojlanishidagi o‘rni hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida amalga oshirilishiga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, estetik tarbiyaning san’at, musiqa, adabiyot va tabiat bilan bog‘liq jihatlari tahlil qilinadi hamda uni rivojlantirish bo‘yicha samarali metod va vositalar taklif etiladi.*

Kalit so‘zlar*: Estetik tarbiya, maktabgacha ta’lim, pedagogik asoslar, san’at, musiqa, didaktik yondashuvlar, bolaning rivojlanishi, innovatsion metodlar.*

Аннотация: *В статье рассматриваются теоретико-педагогические основы эстетического воспитания детей в дошкольных образовательных организациях. Уделяется внимание содержанию эстетического воспитания, его роли в развитии ребенка и его реализации на основе современных педагогических подходов. В нем также анализируются аспекты эстетического воспитания, связанные с искусством, музыкой, литературой и природой, и предлагаются эффективные методы и инструменты для его развития.*

Ключевые слова: *Эстетическое воспитание, дошкольное образование, педагогические основы, искусство, музыка, дидактические подходы, развитие ребенка, инновационные методы.*

Abstract*: This article discusses the theoretical and pedagogical foundations of aesthetic education for children in preschool educational organizations. Attention is paid to the content of aesthetic education, its role in child development, and its implementation based on modern pedagogical approaches. Also, aspects of aesthetic education related to art, music, literature, and nature are analyzed, and effective methods and tools for its development are proposed.*

Keywords: *Aesthetic education, preschool education, pedagogical foundations, art, music, didactic approaches, child development, innovative methods.*

Kirish

Jahonda har bir mamlakatning milliy, umumbashariy qadriyatlar uyg‘unligidan iborat ma’lumxalq, jamiyat, tarixiy davrga xos ma’naviy-ma’rifiy talablarga javob beradigan infratuzilmasini rivojlantirish, bo‘lajak mutaxassislarni jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qilishga tayyor, fuqarolik pozitsiyaga ega mutaxassislar etib tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan

O’zbekiston xalqi o’z oldiga huquqiy demokratik jamiyat qurish maqsadini qo’ygan. Bu yo’lda birinchi, lekin juda muhim qadamlar qo’yilgan-ki, xalqaro jamiyatda o’z o’rnimizni mustahkamlashga olib keladi. Negaki dunyoning bugungi rivoji shunday bir mavqedaki, hal qiluvchi omil harbiy qudratda emas, balki intellektual salohiyatda, fikrda, aqlda, ilg’or texnologiyalardadir.

Jamiyatni ma’naviy yangilashdan ko’zlangan bosh maqsad – yurt tinchligi, xalq erkinligi va farovonligiga erishish, komil insonni tarbiyalash, ijtimoiy hamkorlik va millatlararo totuvlik, diniy bag’rikenglik kabi ko’pdan-ko’p muhim masalalardan iborat.

Pedagogning bolaga o’z shaxsiyati bilan ta’sir ko’rsatishi to’g’risidagi g’oyani o’z davrida maktabgacha ijtimoiy tarbiya tizimining yaratuvchilaridan biri G.A.Arkin rivojlantirgan edi. Maktabgacha yosh davri bolaning estetik didi va badiiy qobiliyatlarini shakllantirish uchun eng muhim bosqichlardan biridir. Shu boisdan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida estetik tarbiya berish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bolalarning atrof-muhitni idrok etishi, san’atga bo‘lgan qiziqishi va badiiy faoliyatga jalb etilishi ularning ma’naviy-axloqiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Insoniyat go'zallikni butun rivojlanish tarixi jarayonida egallaydi va yaratadi. Go'zallik madaniy tarixiy tajribaning bir qismi hisoblanadi. Uning obyektiv mavjudligi estetik tarbiya nazariyasini, estetik tajribani yosh avlodga maqsadga muvofiq va muntazam ravishda berish va shu orqali uni estetik rivojlantirishni ta'minlashning faol usullarini ishlab chiqishga yo'naltiradi. Bunda estetik tarbiya madaniyatni egallashning asosiy vositasi tarbiya va ta’limdir. Estetik tarbiya juda keng tushuncha bo'lib, unga tabiat, mehnat, ijtimoiy hayot, turmush va san'atga estetik munosabatni tarbiyalash kiradi.

Asosiy qism. Estetik tarbiya (nafosat tarbiyasi) - bu bolalarga voqelikdagi, san'atdagi, tabiatdagi, kishilarning ijtimoiy va mehnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilish hamda to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotga go'zallik olib kirish qobiliyatlarini tarbiyalashdir. Nozik didli bo'lish, go'zallikni fahmlay va qadrlay olish, badiiy madaniyatni tushunish, o'z hayotini go'zallik qonunlari asosida qura olish - komil insonning eng zarur fazilatidir. [12]Estetik tarbiya - eng avvalo, har bir kishida badiiy hissiyot tuyg'ularini, badiiy didni tarbiyalashdir. Ilmiy dunyoqarashga asoslangan nafosat, did, his-tuyg'ular va ko'nikmalarning o'sib borishi jarayonida insonning o'zi ham ma’naviy boyib, hayoti yanada sermazmun bo'ladi. Yashayotgan zamoniga nisbatan mehr-muhabbati ortib boradi. Bularning hammasi har bir insonda go'zallikni xunukdan, jirkanchlikdan farq qila bilish qobiliyatini shakllantiradi, uni yanada rivojlantiradi. Estetik tarbiya bugungi kunda shunisi bilan muhimki, didfarosatlilik mehnatda, ishlab chiqarishda, kundalik amaliy faoliyatda - har bir inson uchun hayotiy ehtiyojga aylanib qolgan. Donolardan biri go'zallik axloq-odobning tug'ishgan singlisidir, degan edi. Darhaqiqat, odob va nafosat tarbiyasi o'zaro chambarchas bog'liq holda amalga oshiriladi. Chunki nafosat tarbiyasining natijasi axloq-odobda, chiroyli xatti-harakat, go'zal munosabatda va hayotga, kelajakka, insonlarga, tabiatga muhabbatda ko'rinadi. Xalqimiz «Kamtarlik ham husn» deydi. Mana shu birgina iborada chuqur ma'no bor. Estetik tarbiya orqali yoshlarda kamtarlik xislati tarkib topadi. Bu xislat kishilarning eng go'zal belgisidir. Salbiy xatti-harakatlardan nafratlana bilish tuyg'usini ham estetik tarbiyani paydo qiladi. Bunda badiiy asarlarning roli muhimdir. Masalan: «Zumrad va Qimmat» ertagida Qimmatning xulq-atvori bolalar qalbida nafratni uyg'otadi. Zumradning tevarak-atrofga munosabati, mehnatsevarligi, kamtarligi qalblarda quvonchni paydo qiladi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, ayrim yoshlar go'zallikni tor ma'noda tushunadilar. Ya'ni chiroyni ko'pincha husn jamolda deb bilishadi. Bu bir tomonlama tushunchadir. Har tomonlama ma'noda esa chiroy husn-jamol, qalb go'zalligida, ma'noli so'zdadir. Xalqimiz bejizga «Chiroy husn-u jamolda emas, fazl-u kamolda» deb aytmagan!

San'at va hayot go'zalligi bilan tanishtirib borish bolaning aqlini, xissini tarbiyalab qoimay, shu bilan bir qatorda uning xayol va tasavvurni ham rivojlantiradi. Bolalarni go'zallikka oshno qilish, ularda hayotiy voqealarni to'g'ri

[12]Ko‘chkinova M. KASBIY ETIKET QOIDALARINING TAKOMILLASHUVIDA PEDAGOGIK MAHORAT VA O ‘QITUVCHI KOMPETENSIYALARINING AHAMIYATI //" Science Shine" International scientific journal. – 2024. – T. 16. – №. 1

tushunish, olijanob his-tuyg'ularni va intilishlarni shakllantirishga yordam beradi. Bolalarda go'zallikni idrok qilishni tarbiyalash orqali ularda boshqa kishilarning kechinmalarini his eta bilish, kishilarning xursandchiliklariga sherik bo'lish, qayg'usini birga baham ko'rish kabi xususiyatlar tarkib toptiriladi. Estetik taraqqiyot shaxsning estetik ongi, munosabati va estetik faoliyatining shakllanishi va takomillashuvida uzoq vaqt ni talab etadigan jarayondir. Shaxsning estetik taraqqiyoti ijtimoiy-tarixiy va estetik tajribani ijodiy o'zlashtirishi natijasida yuzaga keladi, Bu har xil yo'llar va shakllar orqali amalga oshiriladi. Shaxsning estetik jihatdan rivojlanishida ma'lum maqsadga qaratilgan ta'lim va tarbiya hal etuvchi rol o'ynaydi. Estetik ehtiyoj - kishi borliqni, badiiy faoliyatni, uning har xil ko'rinishlarida estetik idrok etishga undovchi subyektiv omildir. Estetik ehtiyoj go'zallik to'g'risidagi fanning rivojlanish qonuniyatlarini yanada chuqurroq o'rganishga undaydi. Estetik qiziqish shaxsni san'at asarlarini, tevarak-atrofdagi borliqni estetik idrok etishga va estetik faoliyatga o'ylantiradi. Estetik qiziqish estetik ehtiyojni yuzaga keltiradi. «Estetik tarbiya» tushunchasi bilan bir qatorda «badiiy tarbiya» tushunchasi ham mavjuddir. Badiiy tarbiya san'at asarlari orqali tarbiyalashdir. U shaxsda san'at asarlarining shakl va mazmunini estetik idrok etishni rivojlantirish, badiiy didni shakllantirish va san'atning ma'lum turlari bo'yicha ijodiy faoliyatni, ijrochilik qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgandir, Uning natijasi fikrning paydo bo'lishida, uni amaliy faoliyatda qo'llashda, o'z bilim va taassurotlarini ko'ra bilishda, his-tuyg'ulari va fikrlarini samimiyat bilan ifodalashda namoyon bo'ladi.Estetika tabiatdagi, jamiyatdagi moddiy va ma'naviy madaniyat buyumlarida aks etgan, shuningdek, estetik ongning paydo bo'lishi, rivojlanishi va vazifasi to'g'risidagi qonuniyatlarni, obyektiv borliqni estetik bilishning muhim usullaridan biri bo'lgan san'atning rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi.

Bolalarning estetik rivojlanishi ularning kundalik jo'shqin hayoti bilan chambarchas bog'liqdir. Ilk yoshdagi bolalarni nazarda tutganda, hali ularning estetik tarbiyasi to'g'risida emas, balki ularning hissiy va sensor rivojlanishi to'g'risida o'ylash kerak. Bola yaltiroq bo'yoqdan xursand bo'ladi, bir maromdagi tovush va harakatlardan huzur qiladi. Bola hayotining birinchi yilida ularning sensor-hissiy qabul qiluvchanligi takomillashib boradi. Bu yoshdagi bolada hissiy kechinmalarning shakllanishida kattalar muhim rol o 'y n a y d i. Kattalarning ochiq yuz bilan jo'shqin ohangda gapirishlari bolaga buyumlarning u yoki bu xususiyatlariga ijobiy munosabatda bo'lishlariga yordam beradi. Va, aksincha, kattalarning ogohlantiruvchi ovozi, ular yuzidagi tundlik alomati yoki xo'mrayib qarashlari, jerkib, siltab tashlashlari va hokazolar bolalarda shu buyumga yoki

uning sifatiga salbiy munosabatni shakllantiradi. Bola hayotining ikkinchi yilida uning idroki sekin-asta takomillasha boradi. Bolalar endi faqat borliq xususiyatlarini emas, shu bilan birga san'at asarlaridagi ayrim estetik ifoda vositalarini ham idrok eta boshlaydilar. Bu yoshdagi bolalarda musiqaning quvnoq va g'amgin kuylariga, ularning qattiq va sokin ohangiga, ohista va tezligiga javob ta’siri paydo bo'ladi.

O'rta guruhga kelganda bolalar estetik idrokinnng rivojlanishida muhim o'zgarishlar yuz beradi. Ularning estetik idroki ancha aniq va tabaqalashgan bo'lib qoladi. [13]Ammo shunga qaramay, u qisqa-qisqa bo'lib, bolaning shaxsiy tajribasi va qiziqishiga bog'Iiq bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar badiiy obrazni eng oddiy estetik baholay oladilar, ba'zi bir estetik vositalarni to'g'ri anglaydigan, tasvir mohiyatini tushunadigan bo'lib qoladilar. Bolalarda go'zallikni idrok qilish jarayoni aniq ifodalangan, ta'sirli, faol tusda bo'ladi. Bu ayniqsa, ular qo'g'irchoq teatri, kino, multfilm, telespektakllarni tomosha qilganlarida aniq namoyon bo'ladi. Bolalar asar qahramonlari harakatiga bemalol qo'shilib harakat qiladilar, ularda muayyan vaziyatda o'zini qanday tutishni aytib turadilar, o'zlarini ular bilan birga o'ynayotgandek his etadilar. Bu yoshdagi bolalar tanish bo'lgan san'at asarlarini yangi asarlar bilan solishtiradilar va ba'zi bir xulosalar chiqaradilar. Bolalar she'rni nasrdan, badiiy asarning ba'zi bir janrlarini, tasviriy faoliyat va musiqaning bir xil turlarini (ertakni hikoyadan, marshni raqsdan, allani o'yindan va hokazo) bir-biridan ajrata boshlaydilar. Tasvirda badiiy, musiqa, teatrlashtirish kabi hamma faoliyatlarda qo'yilgan vazifani bajarishda mustaqillik, ijodkorlikka intilish namoyon bo'la boshlaydi. Bolalar o'yinga tushganda, ashula aytganda, sahnalashtirish o'yinlarida obrazlarning ifodali bo'lishiga ongli ravishda intila boshlaydilar. Katta guruhning oxirlariga kelganda ular musiqani, badiiy asarlarni diqqat bilan tinglaydilar, tasviriy san'at asarlarini sinchiklab kuzatadilar, ulardagi ijobiy qahramonlarning xatti-harakatlaridan quvonadilar, yomonlikni qoralaydilar. Bolada musiqaviy va shoirona tinglash qobiliyati rivojlanadi. Ularda ayrim musiqa janrlariga, adabiy va tasviriy san'at asarlariga nisbatan barqaror qiziqish paydo bo'ladi.

Xulosa. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga estetik tarbiya berish ularning tafakkuri, tasavvur doirasi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada ta’kidlangan pedagogik yondashuvlar va metodlar orqali bolalar nafaqat san’atni anglash, balki uni his

[13] Ko‘chkinova M. N., qizi Rahmonova D. I., qizi Rahmonova M. S. BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHI KASBIY TAYYORGARLIGIGA DOIR ETIKET QOIDALARINI TARKIB TOPTIRISHDA MULOQOTNING O‘RNI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 14. – C. 778-783.

qilish va ijodiy yondashishga o‘rganadilar. Shunday ekan, estetik tarbiyaga yo‘naltirilgan innovatsion usullarni qo‘llash, ta’lim jarayonida san’at elementlaridan keng foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. T. “O‘zbekiston”, 2017 y. – 47-b.

2.Mirziyoyev Sh. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza. 2016 y. 7 dekabr. –T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 48b.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. Xalq so‘zi gazetasi, 2017.16 yanvar, №11

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga murojaatnomasi 29.12.2020-yil

G`AFUR G`ULOM IJODIDA INSONIYLIK TASVIRI
IMAGE OF HUMANITY IN GAFUR GHULAM'S WORK

Sarvinozxon O`ktamova
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti
3-kurs talabasi
(+998913982454)
Sarvinozuktamova38@gmail.com

Annotatsiya:*Taniqli o`zbek yozuvchisi G`afur G`ulom qalamiga mansub “Yodgor” qissasida yozuvchi o`zining kuchli satirasi va yumori bilan o`sha davrni, o`sha davr odamlarining dunyoqarashini tasvirlagan. Qissa bosh qahramon tomonidan hikoya qilinadi. Asarda Mehri ismli ayol Jo`raga hiyla yo`li bilan farzandini tashlab ketadi. Keyinchalik bolani Yodgor deb atay boshlaydilar. Yodgor-poetik vosita, bu nom orqali yozuvchi o`z oldiga Yodgorning hayotini*

yoritishni maqsad qilmagan ham, aksincha, asarda insoniy kechinmalar haqida hikoya qilinadi.

**Kalit so`zlar:** *G`afur G`ulom, Jo`ra, Saodat, Yodgor, Mehrixon, jaholat, sof sevgi, ona, farzand.*

Annotation:*In the short story named "Yodgor" written by the well-known Uzbek writer Gafur Ghulam, the writer described that era and the worldview of the people of that time with his strong satire and humor. The story is narrated by the main character. In the play, a woman named Mehri tricks Jora into leaving her child. Later they start calling the child Yodgor. Monument-poetic device, the writer did not aim to illuminate the life of Monument through this title, on the contrary, the story tells about human`s psychology.*

Key words: *Gafur Ghulam, Jora, Saodat, Yodgor, Mehrikhon, ignorance, pure love, mother, child.*

Yozuvchi G`afur G`ulom ijodida xalq hayoti, turmushi yaqqol ko`zga tashlanadi. G`afur G`ulomning insoniylikni ulug`lovchi asarlaridan biri “Yodgor” qissasidir. Yozuvchi, asarda o`sha paytdayoq muhabbat erki masalasini ko`tarib chiqib, jaholat inson boshiga og`ir-og`ir kulfatlar olib kelishini ko`rsatib beradi. Hazil-mutoyiba va ertaknamo yo`sinda yozilgan bu qissa zamirida g`amgin hikoya, fojiali taqdir bor. “Yodgor” qissasida xalqimizning or-nomus masalalaridagi qarashlari o`z ifodasini topgan. Asar qahramonlaridan biri bo`lmish Mehri otasining qarshiligi va o`sha davrdagi hukmron mafkura sabab sevgan insoni bilan qovusha olmaydi, o`z oilasi sha’ni yo`lida o`zining jigarbandi, farzandi - Yodgordan voz kechishga majbur bo`ladi. Qissaning bosh qahramoni - Jo`raga bolani hiyla yo`li bilan tashlab ketadi. Natijada esa umri davomida vijdon azobidan qiynalib, farzand qayg`usida kasalmand ahvolga keladi. Yodgor - ramziy nom, poetik vosita. Bu asar orqali yozuvchi uning hayoti va xatti-harakatlarini ko`rsatishni maqsad qilmagan ham. Asosiy maqsad - inson kechinmalari, qahramonlarning ruhiyati, sof muhabbat va mehr-shafqatdir. Darhaqiqat, bosh qahramon Jo`ra o`zi tanimagan bolani o`z farzandi sifatida qabul qiladi, barchaga bu bolani o`zining og`li deb tanishtiradi, Yodgorni ilk bora ko`rgan Jo`raning onasi uni yoqtirmadi. Bolani o`z oilasi nomiga isnod deb bildi. Fig`oni falakka chiqqan ona: “Yettti nomusimni yerga bukding, juvonmarg”, - deb qarg`aydi. Shuningdek, Jo`ra ammasining qizi Saodatga unashtirilgan edi, ammo Jo`raning “o`g`li” haqida eshitgan ammasi unga qizini bermasligini, bunday beboshvoqqa beradigan qizi yo`qligini aytadi. Har ikki onani jig`ibiyron qilib yondirgan ikkinchi narsa –

Jo`raning haqiqatni yashirib, “Go`dakni mening bolam, onasi shu bolani tug`di-yu o`ldi”, deyishi edi. Hatto o`z akasi undan yuz o`giradi, “Bo`ldi. Men bilan bordi-keldi qilmasin. Unaqa ukam yo`q”, deydi. Opasi bolani xushlamaydi, balki onasiga achinganidan, balki sharmandagarchilikdan qutulish maqsadida “bolasini qo`liga tutqazing, xohlagan joyiga olib borib boqtirsin, xudo ko`tarsin, yetim qo`zi asrasang, og`zi-burning moy etar, yetim o`g`lon asrasang, og`zi burning qon etar”, deydi.

Xullas, qarindosh-urug`, mahalla, tanish-bilish oldida qahramonimiz Jo`raning nomi yomonlikka yoyildi, kim ko`rsa ta’na qilib o`tadigan bo`ldi. Shu o`rinda kitobxonda beixtiyor bir savol tug`iladi, axir Jo`ra haqiqatni aytishi mumkin ediku?! Nega aytmadi? Buning uchun uni hech kim ayblamasdi ham, aksincha, maqtov eshitardi. Ammo keyin Yodgorning taqdiri nima bo`lar edi? Jo`ra Yodgorni o`ylab ishlatgan “hiylasi” ish beradi. Keyinchalik hammaning bolaga mehri tushadi. O`ziga umuman begona bo`lgan bolani o`z farzandi sifatida qabul qilgan Saodat timsolida esa biz sof sevgi, vafo, mehr-muhabbat, aql-zakovat kabi fazilatlarni ko`rishimiz mumkin.

Shuningdek asarda inson xarakterining shakllanish jarayoni o`z ifodasini topgan, ya’ni oddiygina chapani, soddagina yigit Jo`raning hayotiga kirib kelgan kutilmagan “mehmon” uni anchagina gap-so`zga qo`yadi. Lekin aynan shu gap-so`zlar qahramonimizni harakatga undadi, 22 yoshli navqiron yigit - Jo`ra harbiy xizmatga chaqiriladi. Aynan gap-so`zlardan qutulish maqsadida u harbiy xizmatga ketadi. Xizmat vaqtida harbiy mashg`ulotlardan tanasi chiniqib, savlatli yigitga aylanadi, bundan tashqari chala qolib ketgan savodini chiqaradi, xizmatga chin yurakdan kirishadi, yuragida Vataniga, do`stlariga bo`lgan muhabbat jo`sh ura boshlaydi. Uning tirishqoqligi komandirlarini befarq qoldirmadi, albatta. Xizmatda yurgan vaqtlarida tushgan suratini onasiga yuborar, onasi esa suratni qo`lidan qo`ymay, “Xudoya shukur, shu tentakkinamga aql kirib, hukumatning saldatboshisi bo`lib ketgan”, - deyar emish. Xizmat muddatining bir yili o`tgach, ta’til olib, uyga qaytgan Jo`ra oila a’zolarining unga bo`lgan munosabatidan mamnun bo`ladi, u bilan arazlashib qolgan aka-opalari, kelinoyisi keladi, o`gli Yodgor ham alpon-talpon qilib yurib qolgan, ko`chaga o`g`lini ko`tarib chiqsa, avvalgiday hech kim uni mazax qilmaydigan bo`ladi. Ammasi ham keladi, gap orasida “Taqdirni buzib bo`larmidi, yigit degan ne ko`ylarga tushmaydi. Tentakkinangiz savlatlikkina yigit bo`lib qaytibdi-ya sallatlikdan, Kuniga deng, aylanay egachi, sovchilar eshigimning turmini buzadi. Hammasiga ham “Yo`q aylanaylar, qizim hali yosh, undan keyin bunining boshi bog`liq”, deb javob beraman. Xolasining o`g`liga

“beshik ketgan” deyman. Buning yigiti Ashxobodda sallatboshi deb maqtanib qo`yaman”[14]. Ammasining bu gaplaridan qahramonimiz Jo`raga shu ma’lum bo`ladiki, har ikki ona ham Saodatni Jo`raga unashtirishga rozi.

Qissada bundan keyin yangi bir ma’no paydo bo`ladi, ya’ni endi hech kim Jo`rani ayblamas, Yodgorga ham barcha yaxshi munosabatda bo`lar edi. Ammo Jo`rada yangi maqsad, yangidan yangi orzular paydo bo`lgandi. Kechagina dunyoning ishqini, zavqini – sayroqi bedana, xrom etik, beqasam to`n, yashil qo`lbola musallasdan iborat, deb yurgan oddiy chapani yigit yuragida Vatanga muhabbat hissi jo`sh ura boshlaydi.

Xizmatni o`tab bo`lgach, Sankt-Peterburgdagi harbiy akademiya qoshidagi tibbiyot fakultetiga tavsiyanomani qo`lga kiritadi. Keyinchalik uning o`tmishi va Yodgor bilan qabul qiladigan ammasining qizi, sevgilisi - Saodat paydo bo`ldi. Saodat obrazi juda ham oqila, dono, mehribon qiz sifatida tasvirlanadi. U Jo`raning farzandi deb o`ylagan Yodgorni o`z farzandi sifatida qabul qiladi, unga mehrini beradi, shu o`rinda Yodgor ham Saodatni o`z onasidek ko`radi, u otasi Jo`raga bejiz “Menga oppoq oyi olib kelasizmi... Saodat opamni aytyapman” demagan edi. Saodat Jo`raga u harbiy ta’lim olayotgan vaqtlardayoq xatlar yoza boshlaydi, shu vaqtdan boshlab Jo`ra va Saodat o`rtasida sevgi qissasi boshlanadi. Saodat timsoli esa vafoli, oqila, mehribon va go`zal qiz sifatida tasvirlanadi. Saodatni ham beixtiyor Yodgorning oyisi kimligi qiziqtirardi va bu haqida Jo`radan so`raydi ham. Jo`ra esa bu haqida to`ydan keyin aytib berishga va’da beradi.

Mehrixon va Jo`raning qayta uchrashuv jarayonini yozuvchi yuksak mahorat bilan tasvirlagan. Tibbiyot fakultetini tamomlagan Jo`ra chegara hududlardan biriga jo`natiladi, u yerda mahalliy aholi orasidan do`stlar orttiradi. O`sha do`stlaridan biri kunlarning birida Jo`rani bir necha yillardan beri tuzalmayotgan, ko`pdan-ko`p tabiblar dardiga shifo topolmayotgan bemorni, ya’ni o`zining betob xotinini ko`rish uchun taklif qiladi. Bemor bilan bo`lgan qisqa suhbatdan shu ma’lum bo`ladiki, uning betobligi boisi farzandsizlik edi. Shu o`rinda ular o`zlarining o`tmishlarini, farzandlari bo`lganini, or-nomusni o`ylab bu farzanddan voz kechishga majbur bo`lganliklari ayon bo`ladi. Aynan shu joydan barcha sirlar oshkor bo`ladi, bosh qahramonimiz - Jo`ra tili bilan aytganda: “Hikoya chuqurlashgani sari bir qorong`ulikdan nurga, shubhadan yaqinga borayotgan kishilarday ko`zimning qorachiqlari kengaymoqda, badanim allaqanday qo`rqinchli uchrashuvdan darak

[14] https://library-tsul.uz/yodgor-ofur-ulom-1983/

berganday jimirlamoqda edi… Meni o`ch bilan shafqat, g`azab bilan marhamatning kurashi o`z komiga tortgan edi.

…Ana Yodgor, haligina emgan ona sutining oxirgi lazzatini tamshanib, mening qo`limda uxlamoqda.

…Ana Yodgor, mening yulduzli shapkamni kiyib o`ynamoqda.

…Ana Yodgor, “menga oppoq oyi olib bering”, deb qistamoqda.

…Ana Yodgor…

Endi Yodgor yo`q. Yodgor - u, birovning o`g`li”.[15]

Shu onda yozuvchi G`afur G`ulom Mehrixonning holatini ham tasvirlab beradi, Mehrixon yarim telba holatda tasvirlanadi. Shu tarzda barcha haqiqatlar ochiladi.

Asar bir romanga tatigulik qissadir. Qissani o`qib, kitobxon sof sevgi, vafo, mehr-muhabbat singari yuksak insoniy fazilatlarni his qiladi. Qissada har bir qahramonning ichki hissiyotlari katta mahorat bilan ochib berilgan, Jo`raning samimiyligi, ochiqko`ngilliligi, Saodat va Jo`ra o`rtasidagi sof sevgini ko`rib, hozir ham shunday insonlar bormikan deb o`ylab qolasan kishi. Jo`raning insoniyligi, taqdir sinovlari oldida bosh egmasligi esa u tomonidan aytilgan ushbu jumlada o`z ifodasini topadi: “Asosan o`ylaganda, “Taqdir” degan so`z kishilarni yaratmaydi, balki kishilar taqdirni yaratadi”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G`afur G`ulom. Yodgor. Toshkent: G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1983.

2. Nazarov.B. G`afur G`ulom olami. T.: Fan, 2004.

3. G`afur G`ulom zamondoshlari xotirasida. -T.: G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2003.

Internet web-saytlar:

4. https://library-tsul.uz/yodgor-ofur-ulom-1983/

5. https://conf.iscience.uz/index.php/mahalliykonf/article/view/149

[15] G`afur G`ulom. Yodgor. Toshkent: G`afur G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1983

MAHALLADAGI IQTIDORLI VA ISTE`DODLI YOSHLAR BILAN TIZIMLI ISHLASH MASALALARI

Latipov.B.U
G`ijduvon tuman Fayzulla Xo`jayev
mahalla yoshlar yetakchisi

Annotatsiya: *Yangi O‘zbekistonda yangilanayotgan islohotlar davrida yoshlarimizning o‘rni va ahamiyati juda yuqori chunki davlatimizning 60% ga yaqin qismini yoshlar tashkil etayotgan davrda, islohotlarni amalga oshiruvchi asosiy kuch bu yoshlar hisoblanadi. Iqtidori va iste’dodi bor yoshlar yurtimiz ravnaqi, rivoji va yuksalishida o‘z hissalarini qo‘sha oladi. Endigi ishlar aynan shunday iqtidori va iste’dodi bor yoshlarni izlash, aniqlash, ular bilan samarali ishlash uchun Yoshlar ishalari agentligi tashkiloti tashkil etilishi va ushbu tashkilot tashabbusi Prezidentimizning qo‘llab – quvvatlash va yuksak ishonchlari bilan 2022–yil 19-yanvardagi “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari” to‘g`risidagi 92-son qarorlari bilan respuplikamizning barcha hududlaridagi mahllalarida yoshlar yetakchi lavozimi joriy qilindi. Endigi bu lavozim egalarining vazifasi yuqorida takidlab o‘tilgan mahallalarda uyushmagan yoshlar bilan ishlash va iqtidorli va istedodli yoshlarni aniqlab, ularni yuzga chiqarish hisoblanadi.*

Kalit so`zlar: *Yoshlar ishlari agentligi, mahalla, yoshlar yetakchisi, Yoshlar parlamenti, iqtidorli yosh, Yoshlar daftari, yoshlar balansi, yoshlar siyosati,*

Har qanday davlatning rivoji uning bilimli, zukko, iqtidorli yoshlar jamiyati bilan ham chambarchas bog‘liq ekan, avvalo ana shunday iqtidor egalarining iqtidorini yuzaga chiqarish, ularning yangi yaratuvchanlik g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash, ona vataniga sadoqat ruhida kamol topishiga imkon yaratish barcha davlatlarning bosh siyosatidir.

Prezidentimizning hokimyat tepasiga kelgan kunlaridan boshlab yoshlar siyosatiga e’tibor berishlari dastlabki kunlardan bilindiki, “Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risida”gi qonunni imzolashlarining o’ziyoq davlatimizda yoshlarga bo;lgan e’tibor va yoshlar siyosati masalasi eng yuqori pog’onada ekanligini ko;rishimiz mumkin.

Mavzuning ahamiyati ham shundaki, iqtidorli yoshlarning individual tipologik xususiyatlariga ham psixologik,ham pedagogik ahamiyat qaratilganidir. Maqolada ham iqtidorli yoshlarning tipologik xususiyatlari psixologik amaliyot bilan bog‘lab ifodalangan. Tadqiqot davomida iqtidorning turlariga va uni rivojlantiruvchi tavsiyalarga urg‘u beriladi. Hozirgi kunda yoshlarga bo‘lgan

e`tibor nafaqat yurtimizda, balki jahon davlatlari miqyosida ham qiziqish, talab kuchli, chunki yoshlar endi o‘sib kelayotgan nihol. ularni qay yo‘sinda tarbiyalasang qanday bog`bonlik qilib parvarishlab o‘stirsang shunday katta bo‘ladi va shunday mevasini ko‘ramiz. Yoshlarda mavjud bo‘lgan g`oyaviy bo‘shliq, ularni egallash uchun kurash butun hamjamiyat o‘z g`oyalari, mafkuralarini singdirish uchun axborot kurashi, mafkuraviy kurash, ma`naviy-ma`rifiy kurash avjiga chiqgan. Bugungi kunda O‘zbekistonda yoshlar soni (30 yoshgacha) 10 mln ga yaqin, bu yoshlarning ulushi 57 % ni tashkil qiladi.

Yurtimizda yoshlar manfaatini himoya qiladigan tashkilot mavjud. Bu tashkilot muhtaram prezidentimiz tomonlaridan 2020-yil 30-iyundagi “O’zbekistonda Yoshlar ishlari agentligi faolyatini tashkil etish to`g`risida” gi 4768- son qarorlari orqali Yoshlar ishlari agentligi tashkiloti tuzildi va hozirgi kunga qadar yoshlar uchun hamda ularning manfaatlari uchun ishlab kelmoqda.

So‘nggi yillarda davlat boshqaruvi sohasidagi yosh rahbar kadrlarning o‘rnini belgilash va ularni turli mas’uliyatli lavozimlarga tayinlash masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Bunga misol tariqasida Prezidentimizning 2022-yil 19-yanvardagi “Yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 92-son qarorlari asosida respublika hududidagi 9400 ta mahallalarda yoshlar yetakchisi lavozimi joriy qilindi va bu bilan ushbu lavozim egalariga keng imkonyatlar yaratib berilib mahalladagi yoshlar mafaatini himoya qilinishi belgilangan bo’lsa, ikkinchi tarafdan yoshlar yetakchilari yaxshi ish faolyatini ko’rsata olsa ular rahbar lavozimlariga ko’tarilishiga imokn berildi va uchinchidan yoshlar yetakchilari lavozimi oraqali 9400 ta yangi ish o’rinlari yaratildi.

Bu kabi yangi mexanizm natijasida davlat va jamiyat boshqaruvida muhim vazifalar zamonaviy hamda kreativ fikrlaydigan, mas’uliyatni o‘z zimmasiga oladigan, ‘ayrat-shijoatli yosh kadrlarga ishonib topshirilmoqda. Yoshlar yetakchisi va unga hamkor tashkilotlar bilan aloqani kengaytirish. Tizimli ishlarni tashkil qilish va yoshlar bilan pastga qadar tushib, harbir yoshlar bilan muloqotni kengaytirish. Mahallalardagi iqtidorli va istedodli yoshlarni aniqlash, yuzaga chiqarish va biror yo‘nalishda qiziqishi bor lekin imkoniyati yetishmaydigan yoshlar bilan alohida ishlash.

Ayni muhim o‘zgarishlarni davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, “sotsial lift” tushunchasi qog‘ozda emas, amaliy ko‘rsatib berayotganidan dalolatdir. Prezidentimiz tashabbusi va amaliy ko‘magi tufayli mamlakatimizda yoshlar siyosati mutlaqo yangi bosqichga olib chiqilmoqda. Keyingi yillarda yurtimizda yoshlar bilan ishlash bo‘yicha mutlaqo yangi tizim yaratildi. O‘g‘il-qizlarning qonuniy huquq va manfaatlarini ta’minlash, orzu-intilishlari, qobiliyat va

salohiyatini ro‘yobga chiqarish davlat siyosatining eng muhim va ustuvor yo‘nalishiga aylanib, bu yo‘lda ulkan ishlar bajarilmoqda. Ana shu g‘amxo‘rlik va e’tibordan ruhlanib, yoshlarning ham, o‘z navbatida, Vatan va xalq taqdiriga daxldorlik hisi kuchaymoqda. Zamonaviy, demokratik yangi O‘zbekiston davlatini mustahkamlashda munosib ishtirok etishga intilmoqda. So‘nggi to‘rt yil davomida yoshlar siyosatiga doir 5 ta qonun, davlatimiz rahbarining 7 ta farmoni, 14 ta qarori, 2 ta farmoyishi, Vazirlar Mahkamasining 23 ta qarori va 4 ta farmoyishi imzolangan. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatida Yoshlar, madaniyat va sport masalalari qo‘mitasi, Qonunchilik palatasida Yoshlar masalalari bo‘yicha komissiya tashkil etildi. Hozirgi kunda bu yo‘nalishdagi ishlar davom ettirilib, Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palataci qoshida “Yoshlar parlament”lari faoliyat ko‘rsatmoqda. Prezidentimizning o‘tgan yil 30 iyundagi “O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qaroriga binoan Yoshlar ishlari agentligi tashkil etildi. Innovatsion rivojlanish vazirligi qoshida Yoshlar akademiyasi faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Hududlarda “Loyihalar fabrikasi” ish boshladi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlarining yoshlar masalalari bo‘yicha o‘rinbosari lavozimi joriy etildi. 2018 yildan boshlab oliy ta’lim muassasalarining ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektori lavozimi o‘rniga yoshlar bilan ishlash bo‘yicha prorektor lavozimi joriy etildi. Ularning faoliyatini muvofiqlashtirish vazifasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta’lim, sog‘liqni saqlash va sport masalalari bo‘yicha maslahatchisi bo‘linmalariga yuklandi.

Yoshlar siyosati samaradorligini oshirish maqsadida 182 ta vazirlik, idora va tashkilotda yetakchilar kengashi tashkil etildi. Boshlang‘ich tashkilot yetakchisi lavozimi uchun alohida shtat birligi ajratilib, maqomiga ko‘ra rahbarning yoshlar masalalari bo‘yicha o‘rinbosari yoki maslahatchisi lavozimiga tenglashtirildi.

Yosh kadrlarga qaratilgan bunday e’tibor, beqiyos g‘amxo‘rlik va yaratilayotgan shart-sharoitlar yigit-qizlar hayotida yangidan-yangi sahifalar ochilishiga zamin yaratmoqda. Tarix va ijtimoiy hayot tamoyillari shuni ko‘rsatmoqdaki, jamiyatning har tomonlama rivojlanishi va unda yuksak darajadagi hayot, turmush tarzining qaror toptirilishi, avvalo har bir faoliyat ko‘rsatuvchi shaxsdagi o‘ziga xos psixologik saloxiyatning nechog‘liq to‘la-to‘kis namoyon etilayotganligi bilan belgilanadi. Zero, har bir mamlakatning porloq kelajagini odamlardagi ijodiy, intellektual va ma’naviy taraqqiyot yo‘liga xizmat qiluvchi davlat mexanizmisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shu boisdan bo‘lsa kerak, hozirgi kunda barcha rivojlangan, rivojlanish yo‘lidan borayotgan mamlakatlar birinchi galda o‘z fuqarolarining ma’naviy, intellektual, jismoniy,

ruhiy barkamolligiga va undan ijtimoiy manfaatlar uchun samarali foydalanish yo‘llarini izlashga jiddiy e’tiborni qaratmoqdalar. Shu nuqtai nazardan, har bir mamlakatda inson va uning faoliyati o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy- psixologik xizmat tizimining joriy etilishi ayniqsa, aloxida ahamiyat kasb etadi.

Yurtimizda yuz berayotgan ulkan o‘zgarishlar barcha sohalarga, shuningdek, ta’lim jarayoniga xam o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Ta’lim jarayonida shaxsni kamol toptirish shart-sharoitlarini yaratish ta’lim muassasalarida ishlarni to‘g‘ri tashkil etilganligi bevosita psixologik xizmatni to‘g‘ri tashkil etishga xam bog‘liqdir.

Hozirda “Yoshlar daftari” elektron platformasi orqali ko`plab yoshlarga imkonyatlar eshigi ochilmoqda. Bunga misol tariqasida 2022-yil 7-iyundagi “2022-2023 yillarda O’zbekiston Respublikasida yoshlaga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tastiqlash to’g’risida”gi Vazirlar mahkamasining 310-son qarori bilan yoshlar siyosati masalasi yangi bosqichga kirgan bo’lsa, “Yoshlar muammolarini o’rganish va xal etish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi Vazirlar mahkamasining 312-son qarori orqali qinalgan, og’ir ahvolga tushgan, imkonyati cheklangan yoshlarga yordamlar berish va bu orqali ularning ahvoli yaxshilanib sog’lom muhitga, sog’lom jamiyatga qaytish uchun imkonyatlar eshigi kengaytirilib, bu eshikka eng maqbul kalit sifatida esa mahallada yoshlar yetakchisi etib belgilanib, mahalladagi ushbu toifalardagi yoshlarga yordam berishiga keng imkonyatlar yaratib berildi. Bu esa yoshlarda davlatga bo’lgan ishonchni oshiradi va o’zi va oilasi ahvolini yaxshilash uchun maksimal darajada harakat qilishiga imkon yaratadi.

Ta’lim tizimida psixologik xizmatning tashkil etilishi tarbiyalanuvchyti, o‘quvchining individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish asosida uning shaxsi har tomonlama kamol topishi, xam ma’naviy, xam aqliy rivojlanishi, o‘zligini anglashi va qobiliyatlarini namoyon etishi uchun tegishli ta’lim-tarbiyaviy hamda ma’naviy-ruhiy sharoitlar yaratishni nazarda tutadi. Ma’lumki, keyingi yillarda ta’limni isloh qilishda, milliy mustaqillik prinsiplari va xalqning boy intellektual merosi, umumbashariy qadriyatlarning ustivorligi asosida ta’limning barcha darajalari va bo‘g‘inlarida ta’lim oluvchilarningm ma’naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; ta’lim olishda, shuningdek, bolalar va yoshlarni ma’naviy axloqiy intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda jamoattashkilotlari mahallalar , xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish ishlari jadal suratlar bilan olib borildi.

Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishning maqsadi:

- yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va uni muhofaza qilishdan iboratdir;

- ilm-fan va davlat hokimiyati hamjihatligidagi say-harakati, shuningdek

ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, intellektual zahiralarni muhofaza qilish va rivojlantirish:

- intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirish ishlarini tartibga solish;

-yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi psixologikpedagogik tashkiliy uslubiy asoslarini yaratish.

Beliglangan maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifani belgilab olamiz:

iqtidorli o‘quvchilarni izlash mexanizmi, psixologik-pedagogik, tashkiliy–uslubiy asoslarini yaratish borasidagi kamchiliklarni aniqlash.

intellektual ijodiy salohiyatni oshirishda tarbiya jarayonining xususiyatlarini o‘rganish.

- yoshlarning mustaqil faoliyat turlarini o‘rganish.

- yoshlarning ma’naviy intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish

manbalarini yaratish.

- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini oshirish usullarini ishlab chiqish.

- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganib chiqish;

- fanning turli sohalaridagi mutaxassislar intellektual salohiyatini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish;

- ta’lim menejmenti sohasida innavatsion takliflarni o‘rganish va ularni ta’lim tizimiga tadbiq etish;

-bo‘lajak rahbar kadrlarning intellektual salohiyatini oshirish va ko‘maklashuvchi yuridik malakani (xorijiy) o‘rganish va me’riy-huquqiy mexanizmlarini joriy etish. Yoshlarning bo'sh vaqtini tashkil etishning o'ziga xos jihatlari "yoshlar" yoki "yoshlik" tushunchasi har qanday jamiyatga xos bo'lgan va ma'lum demografik davrlarni qamrab olgan o'ziga xos tushuncha. Hozirgi davr tadqiqotchilari axborotlar jamiyati hisoblangan yangi asrda yoshlarning hamma soha va tarmoqlarda rivojlanib ketganligini inkor etmagan holda, 10 mavjud taraqqiyot o'ziga xos ravishda sosial, siyosiy, iqtisodiy, huquqiy va tabiiyki, ma'naviy muammolarni ham yuzaga keltirayotganligini e'tirof etadilar. O'zbekistonda yoshlarning har tomonlama mukammal bilim olishi, kamol topishi yo'lida keng qamrovli ishlar olib borilayotgan ekan, tabiiyki, bu jabhada bevosita yoshlarning ishtiroki, ularning bo'sh vaqtlarini qay darajada unumli o'tkazayotganligi to'g'risida tadqiqotlar olib borish dolzarb masalardan biri sanaladi. Inkor etishning hojati yo'q, tadqiq etilishi taklif etilayotgan muammo

yuzasidan atroflicha ilmiy izlanishlar o'tkazilgan. Uyushmagan yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishda ularni vaqtinchalik ishlarga yoki qo'shimcha kasb o'rgatuvchi to'garaklarga jalb etish katta samara beradi. Bu jarayonda turli nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan taqdim etilayotgan ijtimoiy loyihalar yoki xizmatlarning o'rni beqiyos bo'lishi turgan gap.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

I. Me’yoriy-huquqiy xujjatalar

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 14.09.2016 yildagi O‘RQ-406-son” “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi qonun

2.“Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomallashtirish chora-tadbirlari to‘g`risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 92-son qarorlari(01.19.2022)

3.2022-2023-yillarda “o‘zbekiston respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi o‘zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining 310-son qarori (07.06.2022)

4.“Yoshlar Muammolarini o‘rganish va hal etish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 312-Son Qarori (07.06. 2022)

5.2022-yil 20-yanvardagi PQ-96-son qarorlariga muvofiq Ijtimoiy himoyaga muhtoj, ishsiz va ijtimoiy faol bo‘lmagan yoshlar bilan “Yoshlar daftari”ni yuritish orqali ishlash tizimini yanada takomillashtirish, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, oliy ta’lim tashkilotlari talabalari o‘rtasida intellektual sog‘lom raqobatni shakllantirish, talaba va yoshlarning bilim va salohiyatini yanada oshirish hamda ularni rag‘batlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

II. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

6.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi" O‘zbekiston " Toshkent 2012 yil Universiteti.

7.O‘zbekiston Respublikasi oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va O'zbekiston Respublikasi oliy Majlisi Senati. "Odamlar yonmoqda" gazetasi. 2010 Yel Universiteti Noyabr

8. I. Karimov. O'zbekstonning 16 yillik mustaqil taraqqiyot Yuliya. - T. O'zbekiston, 2007.

9.Sh.M.Mirziyoev “Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2017 – 53 b.

10.Sh.M. Mirziyoev “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak”. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2017. – 102 b. 3.

III. Asosiy adabiyotlar:

12. Pavlovskiy V.V. Yuventologiya: proekt integrativnoy nauki o molodeji. M., 2001.

13. Sosiologiya molodeji: Uchebnik/ Pod. Red. prof. V.T. Lisovskogo. SPb: Izd-vo S-P.u-ta, 1996.

14. Oripov. Sh. Yoshlar siyosati — barqaror taraqqiyot kafolati. – T.: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2012.

IV. Internet manbaalari

16. http://yoshlar.gov.uz/uz/ - Yoshlar ishlari agentligi rasmiy sayti

17. https://yoshlarportali.uz/uz/- Yoshlar partali elktron platformasi sayti

18. https://yoshlardaftari.uz/ - Yoshlar daftari electron platformasi sayti

THE INTEGRAL ROLE OF PHILOLOGY IN THE HUMANITIES AS WELL AS A SCHOLARLY EXAMINATION OF TEXTUAL AND LINGUISTIC STUDIES

Diyora Bakhodir kizi Nabiyeva
Student of the Tourism Faculty, Chirchik State of Pedagogical University
di.yora22072002@gmail.com
Scientific supervisor: Diana Valeryevna Abduramanova
Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), act.assoc.prof, CSPU
diana1207saliyeva@gmail.com

Abstract: *Linguistic, literary, and historical analysis come together in the study of language as it is found in historical and prehistorical documents. At least that is what is generally understood by the term "philology." Although the field has roots that stretch back to ancient civilizations, modern philologists fancy themselves as practitioners of the sorts of interpretive arts that allow one to divine meaning from texts that may be rendered nearly unintelligible by layers of time and cultural change. Comparatively, current linguistics fancies itself more adept at the sorts of pen-and-ink work that preserve the structure and function of language. This essay investigates the history, subfields, and contemporary relevance of philology, especially as it pertains to the understanding of human communication and the transmission of thought. Whether philology is still being taught in a certain academic department or not, its contents—what we know about the history of language, our understanding of how texts have been transmitted, and our grasp of the kinds of things that human beings think—are still essential ingredients for any kind of adequate curriculum in the humanities.*

Key words: *Philology, comparative philology, classical studies, textual criticism, historical linguistics, philology and digital humanitie.*

INTRODUCTION

The study of written works is what constitutes the discipline of philology. It concerns itself with texts both ancient and modern, dilating on not just the linguistic component but also the literary and historical parts as well. In the main, and when at its best, it works on manuscripts, either with the naked eye or with some of the more expensive instruments of the trade. It passes judgment on those texts, negative or positive, and then, when it has understood all that it can understand, it produces what is called an edition of the text. Even though some universities have relegated independent philology to a lesser status, it remains a

dynamo in a few disciplines that have a strong historical bent, such as linguistics and literary studies, and even in some new ones like digital humanities.[16] This paper traces the remarkably consistent history of philology and its principal subfields and assesses their contemporary relevance.

The traceable beginnings of philology are found in ancient civilizations, especially in Greece and Rome. There, classical scholars like Aristarchus of Samothrace and Varro engaged in textual analysis to safeguard and make sense of (interpret) the sorts of "literary" and "philosophical" works that we today consider part of the "classics."[17] In the Middle Ages, scholars in the Islamic world and in Europe continued to build on archaic methods; they concentrated their efforts on more recent "sacred" texts (the Bible included) and those classics. During the Renaissance, ancient manuscripts became the objects of study for humanists who sought to achieve a return to the sources. They employed the tools of philology, and figure like Lorenzo Valla and Erasmus of Rotterdam emerged from this cadre. They not only were able to recover the true texts of ancient manuscripts, but with the same techniques, they were able to challenge texts of religion and history that had been inaccurately copied over the ages. The 19th century then saw the rise of the combination of comparative grammar and historical linguistics. The specialized areas that contribute to our understanding of language and literature have a home within philology.

1. The historical relationships between languages are determined by studying their similarities and differences. One of the most significant branches of applied comparative mathematics, comparative philology, has long served as a tool for studying the evolution of not just one but many language families. Its principal expressions—linguistics, phonetics, and etymology—have likewise reconstructive and interpretive roles.

2. The study of ancient Greek and Latin texts is the focus of classical philology. Textual criticism, translation, and the interpretation of works from antiquity that are under our study today allow us to better understand those ancient civilizations. Texts by the great authors, such as Homer and Virgil, and even those not quite as well known, are the labor of love by classical philologists. Works of art from those times serve as not only an entertainment value for today's society but also as a means of allowing us a glimpse back into that time period.

3. The evolution of languages is the focus of investigation in historical philology, which studies the written records of languages from different times. This field of study contributes greatly to our understanding of the languages of

[16] Abduramanova D. V. THE ROLE OF FICTION IN THE CREATION AND POPULARIZATION OF NEW WORDS //Экономика и социум. – 2023. – №. 11 (114)-2. – С. 1073-1079.
[17] Turner J. Philology: The forgotten origins of the modern humanities. – Princeton University Press, 2015.

the past, etymology, and dialectology. Ancient manuscripts are the materials that historical philologists work with. They labor long and intensively, like a team of archaeological detectives, to uncover clues to their linguistic past. They work to reconstruct their languages and find the origins of their words.

4. Involving the analysis of manuscripts, textual criticism seeks to uncover errors, variations, and potential alterations in texts. This painstaking work is of utmost importance for producing reliable editions of documents or literary works from the distant past. Scholars in the humanities—especially historians and philologists—are the main users of textual criticism.

5. The modern textual study has been advanced into the territory of "digital philology" thanks to technology. Digital tools now empower the scholars of yore to apply fresh actions upon their dusty, text-based counterparts. Now, with the aid of technology, a new paradigm exists where scholars can analyze vast text collections, perform linguistic pattern identifications, and offer up digital manuscript editions—courtesy of today’s electronic publishing presses[18].

Even though it is no longer an independent discipline, philology still impacts many fields in many ways:

The interpretation of literary texts often involves the use of philology to grasp their historical meanings and contexts. History Historians interpret ancient documents, inscriptions, and manuscripts with the aid of philology. Digital Humanities Expanding the possibilities for philological research are computational methods. In the contemporary academic environment, philology has to cope with certain formidable prospects. It has seen the diversion of its erstwhile “focus of experimental attention” into what is now the 20th-century discipline of structural linguistics. In this diversion, not only has the “historical” disappeared from forms of text analysis, but so also has any serious work on the “editorial” as another form of historical text analysis. What has happened to the good old teacher-scholars of classical languages? They have disappeared because the emoluments of such positions seem, to many, to be a form of “pseudoscience.”[19]

Yet, the digital humanities have opened new avenues for philological research. Machine learning, text mining, and artificial intelligence are new tools that scholars are using to analyze texts—tools that make the traditional work of philology seem even more relevant in today's digital milieu. The field of philology is evolving by adopting fresh methodologies while remaining

[18] Abduramanova D. V. DYNAMICS AND INFLUENCE OF FICTIONAL LITERARY WORLDS ON THE DEVELOPMENT OF LEXICAL INNOVATIONS //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. CSPU Conference 1. – С. 254-260.

[19] Jensen K. B. Humanistic scholarship as qualitative science: contributions to mass communication research //A handbook of qualitative methodologies for mass communication research. – Routledge, 2002. – С. 17-43.

committed to its original mission of studying and interpreting the written word. The field of philology is still vibrant, with many an intellectual bringing life to the old texts that are the field’s centerpiece. Those old texts form the basis of understanding the history of language, literature, and culture—understanding that the modern academic world disdains at its peril. On the whole, linguists and cultural historians have largely tended to look down their noses at the very serious and very important field of philology. But linguists and cultural historians ought to be paying very close attention to those figures within the old, yet still lively, field of philology.

REFERENCES

1. Abduramanova D. V. DYNAMICS AND INFLUENCE OF FICTIONAL LITERARY WORLDS ON THE DEVELOPMENT OF LEXICAL INNOVATIONS //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1. – C. 254-260.
2. Abduramanova D. V. THE ROLE OF FICTION IN THE CREATION AND POPULARIZATION OF NEW WORDS //Экономика и социум. – 2023. – №. 11 (114)-2. – C. 1073-1079.
3. Boylieva D. R., Abduramanova D. V. EFFECTIVE METHODS AND TECHNIQUES OF TEACHING ENGLISH AT THE INITIAL STAGE //Academic research in educational sciences. – 2024. – T. 5. – №. CSPU Conference 1 Part 1. – C. 517-519.
4. Jensen K. B. Humanistic scholarship as qualitative science: contributions to mass communication research //A handbook of qualitative methodologies for mass communication research. – Routledge, 2002. – C. 17-43.
5. Khayitov J. WORD ACQUISITION: UNRAVELING THE MECHANISMS OF LANGUAGE LEARNING //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 5. – №. NUU conference 3. – C. 742-747.
6. Turner J. Philology: The forgotten origins of the modern humanities. – Princeton University Press, 2015.

QO'ZIQULOQ O'SIMLIK TARKIBINI FIZIK-KIMYOVIY TAHLIL QILISH

Tairova Gulmira Umid qizi
Toshkent farmatsevtika Instituti akademik litseyi
Kimyo fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qo’ziquloq o’simliklarning turlari hamda o’simlikning foydali tomonlari haqida so’z boradi. Maqolada o’simliklarda fizikkimyoviy tahlillar olishning o’ziga xos xususiyatlari haqida amaliy-analititik ma’lumotlar berilgan Shuningdek o‘simliklarni tahlil qilishning muhim sharti o‘rtacha namunani to‘g‘ri olishdir.*

Kalit so’zlar: *Qo’ziquloq o’simliklari, analitik na’muna, quritish pechkasi, izolyatsiya, fizikaviy tahlil , kimyoviy tarkibi, yalpizdoshlar oilasi.*

Abstract: *This article discusses the types of marigold plants and the beneficial properties of the plant. The article provides practical and analytical information on the specific features of obtaining physicochemical analyzes in plants. Also, an important condition for analyzing plants is to correctly obtain an average sample.*

Keywords: *marigold plants, analytical sample, drying oven, isolation, physical analysis, chemical composition, mint family.*

Аннотация: *В этой статье рассказывается о видах батата и полезных сторонах растения. В статье приведены практическо-аналитические сведения об особенностях взятия физико-химических анализов растений. Также важным условием анализа растений является правильность взятия средней пробы.*

Ключевые слова: *растения ягненка, аналитическая проба, сушильный шкаф, выделение, физический анализ, химический состав, семейство мятных.*

Kirish

O‘zbekistonning nabotot olami bir muncha xilma-xil va turlarga boy hisoblanadi. O‘zbekiston hududida 145 oilaga kiradigan 1228 turkum va 3700 turga yaqin yovvoyi o‘simlik uchraydi. 12 oila - qoqio‘tdoshlar (570 turga yaqin), burchoqdoshlar (440), bug‘doydoshlar (200), karamdoshlar (200), ziradoshlar (200) , yalpizdoshlar (190), sho‘radoshlar (180), loladoshlar (150- 160), torondoshlar (150-160), chinniguldoshlar (130), kampirchopondoshlar (130), ra’noguldoshlar (100) turga boy, katta oilalar hisoblanadi. Ana shu 12 oilalar respublika florasining 75% ini tashkil etadi. O‘zbekiston florasi foydali

o‘simliklarga juda boy, masalan, yovvoyi o‘simliklardan 90% em-xashak bo‘lib xizmat qiladi, juda ko‘pchiligi muhim dorivor, efir moyli va ziravor o‘simliklar hisoblanadi. Shunindek qo’ziquloq o’simligi ham tibbiyot sohasida keng foydalaniladigan dorivor o’simlik hisoblanadi.

Qo’ziquloq – yalpizdoshlar oilasiga mansub turkum. Yer yuzida 100 ga yaqin turi bor. O’zbekistonda 20 turi o’sadi. Qo’ziquloqga ko’p yillik sertuk o’t o’simliklar kiradi. Poyasi tik, balandligi 120 santimetrgacha. Gullari, asosan, poyaning yuqori qismidagi barglar qo’ltiqlarida halqa shaklida o’rnashgan bo’lib, qiyshiq, ikki labli. Kosachabarglari tukli. Gultojbargchalari turiga qarab har xil rangda bo’ladi. Barglarining shakli nashtarsimondan tuxumsimongacha; qalin tuklar bilan qoplangan. Qo’ziquloq, asosan, iyun—iyulda gullab, meva tugadi. O’zbekistonning tog’li hududlarida turli ekologik sharoitda o’sadi.

Qo‘ziquloq (Pleurotus) turkumiga mansub qo‘ziquloqlar 200 dan ortiq turga ega. Ular tabiiy sharoitda daraxt po‘stlog‘ida, yog‘och qoldiqlarida va o‘simlik qoldiqlarida o‘sadi. Quyida asosiy mashhur qo‘ziquloq turlari keltirilgan: 1) O‘stona qo‘ziquloq (Pleurotus ostreatus) eng mashhur turi bo‘lib, “o‘stritsa” (oyster mushroom) deb ham nomlanadi. U oq, kulrang yoki jigarrang bo‘lishi mumkin, shuningdek nam iqlim va yog‘och qoldiqlarida yaxshi o‘sadi. Foydali xususiyatlari juda ko’p hisoblanadi, yaxshi protein manbai, immunitetni oshiradi. 2) Qirol qo‘ziquloq (Pleurotus eryngii) King Oyster Mushroom yoki Eringii deb ham ataladi, yirik, qalin oyoqli va kichik qalpoqchali bo‘ladi. Asosan, Yevropa va Osiyoda keng tarqalgan bo’lib foydali xususiyatlari quyidagicha: yuqori protein miqdori, go‘shtga o‘xshash mazasi tufayli vegetarian taomlarda ishlatiladi. 3) Oltin qo‘ziquloq (Pleurotus citrinopileatus) Golden Oyster Mushroom deb ham ataladi, yorqin sariq rangga ega, mayin tuzilishli va shirinroq ta’mga ega, asosan Osiyoda uchraydi va tropik mintaqalarda o‘sadi, foydali xususiyati kuchli antioksidant xususiyatlarga ega. 4) Ko‘k qo‘ziquloq (Pleurotus columbinus) Blue Oyster Mushroom nomi bilan mashhur, yoshligida ko‘kimtir-kulrang, o‘sganda esa jigarrang tus oladi. Sovuq iqlim sharoitida yaxshi o‘sadi hamda foydali xususiyati past haroratda ham tez o‘sish xususiyatiga ega. 5) Qizil qo‘ziquloq (Pleurotus djamor) Flamingo Oyster Mushroom yoki Pink Oyster Mushroom deb ham ataladi, yorqin pushti yoki qizg‘ish rangga ega shuningdek issiq iqlimda o‘sadi, tropik va subtropik hududlarda uchraydi va foydali xususiyati organizmni yoshartirish va hujayralarni tiklash xususiyatiga ega. 6) Yashil qo‘ziquloq (Pleurotus pulmonarius) Italian Oyster Mushroom nomi bilan tanilgan, och yashil yoki kulrang tusga ega hamda yozda va yuqori haroratlarda yaxshi o‘sadi. Foydali xususiyati ichak mikroflorasini yaxshilaydi va immunitetni mustahkamlaydi.

Qo‘ziquloq (Pleurotus ostreatus) – biotexnologiya, oziq-ovqat sanoati va farmatsevtika sohalarida keng qo‘llaniladigan muhim o‘simlik hisoblanadi. Uning

fizik-kimyoviy tarkibini tahlil qilish natijasida ozuqaviy, dorivor va ekologik xususiyatlari aniqlanadi. Quyida qo‘ziquloqning fizikaviy va kimyoviy tarkibini aniqlash usullari keng yoritib beriladi.

Fizikaviy tahlil: Fizikaviy tahlil qo‘ziquloqning tashqi xususiyatlari, fizik xossalari va umumiy tarkibini baholash uchun olib boriladi.

1. Namlik miqdorini aniqlash- namlik miqdori mahsulotning barqarorligi va saqlash muddati uchun muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Namlik miqdorini aniqlash uchun 2-3 g quritilgan qo‘ziquloq namunasini 105°C haroratda 4 soat davomida quritish. Og‘irlikdagi farq bo‘yicha namlik miqdori hisoblanadi: o‘rtacha qiymatlar: 80-90% namlik (yangi qo‘ziquloqda), 10-12% (quritilganda).

2. Kul miqdorini aniqlash- kul miqdori qo‘ziquloq tarkibidagi mineral moddalar ulushini belgilash uchun 3-5 g qo‘ziquloq kukuni muffle pechida 550°C haroratda 4-6 soat yoqiladi so’ng qoldiq miqdori analiz qilinadi va quyidagi formula bo‘yicha hisoblanadi: namunaninf boshlang’ich og’irligi times 100, o‘rtacha qiymatlar 5-10%.

3. PH darajasini aniqlash- pH qo‘ziquloqning biologik faolligi va barqarorligini ko‘rsatadi, pH darajasini aniqlash uchun 10 g yangi qo‘ziquloq 100 ml distillangan suv bilan aralashtiriladi. Aralash filtrlanib, pH o‘lchagich bilan tekshiriladi, o‘rtacha qiymatlar 5.5-6.5.

Kimyoviy tarkibini aniqlash: Kimyoviy tahlil qo‘ziquloqdagi ozuqaviy moddalar va bioaktiv birikmalarni aniqlash uchun olib boriladi.

1. Protein miqdorini aniqlash (Kjeldal usuli) Qo‘ziquloq yuqori protein miqdori bilan ajralib turadi. 1 g qo‘ziquloq namunasi sulfat kislota va katalizator yordamida hazm qilinadi va azot miqdori titrlash orqali aniqlanadi. Protein miqdori quyidagi formula bo‘yicha hisoblanadi: topilgan azot 6.25 , o’rtacha qiymatlar 15-35%.

2. Uglevodlar miqdorini aniqlash (Fenol-sulfat usuli) uglevodlar – qo‘ziquloqning asosiy energiya Manbai, 1 g namuna gidroliz qilinib, fenol-sulfat kislota bilan reaksiyaga kirishadi. Rang o‘zgarishi spektrofotometr yordamida baholanadi, o‘rtacha qiymatlar: 40-60%.

3. Yog‘ miqdorini aniqlash (Soxxlet usuli) yog‘ miqdori qo‘ziquloqning energiya zahirasi hisoblanadi va 5 g namuna Soxxlet ekstraktori yordamida organik erituvchi bilan ekstraksiya qilinadi. Qolgan yog‘ miqdori tortilib, quyidagi formula bo‘yicha hisoblanadi: Qolgan yog‘ning massasi boshlang‘ich namunasi massasi times 100, o‘rtacha qiymatlar 2-5%.

4. Mineral tarkibini aniqlash (Atom-absorbsiya spektrometriyasi) qo‘ziquloq tarkibida temir, kalsiy, magniy, kaliy kabi minerallar mavjud. Kul miqdori eritmada eritilib, spektrometriya orqali tahlil qilinadi. Har bir elementning kontsentratsiyasi o‘lchanadi.

O‘rtacha qiymatlar:

-Kalsiy (Ca): 2-5 mg/g

-Temir (Fe): 0.5-2 mg/g

-Magniy (Mg): 1-3 mg/g

-Kaliy (K): 15-40 mg/g

5. Fenolik birikmalar va antioksidant faollik- qo‘ziquloq kuchli antioksidant xususiyatlarga ega bo‘lib, fenolik birikmalar miqdori bilan aniqlanadi. Fenolik birikmalar – Folin-Siokalteu reaktivi yordamida aniqlanadi, antioksidant faollik – DPPH testi yordamida baholanadi. O‘rtacha qiymatlar:

-Fenolik birikmalar: 2-6 mg GAE/g (gallic acid equivalent)

-Antioksidant faollik: 50-80% DPPH inhibatsiya

Xulosa: Qo‘ziquloqning 200 dan ortiq turi mavjud bo‘lib, eng keng tarqalganlari Pleurotus ostreatus, Pleurotus eryngii, Pleurotus citrinopileatus, Pleurotus columbinus, Pleurotus djamor va Pleurotus pulmonarius hisoblanadi. Ularning barchasi oziqaviy qiymati yuqori, immunitetni mustahkamlovchi, antioksidant va tibbiy xususiyatlarga ega. Qo‘ziquloqning fizik-kimyoviy tahlili uning oziqaviy va dorivor xususiyatlarini to‘liq baholashga imkon beradi. Bu tahlillar natijasida quyidagilar aniqlanadi:

1. Yuqori namlik miqdori – yangi qo‘ziquloqda 80-90%.
2. Boy protein tarkibi – 15-35%.
3. Muhim minerallar mavjudligi – kalsiy, temir, magniy va kaliy.
4. Yuqori antioksidant faollik – tabiiy dorivor o‘simlik sifatida foydalanish imkoniyati.

Bu natijalar qo‘ziquloqni oziq-ovqat sanoati va farmatsevtikada ishlatish uchun muhim ilmiy asos yaratadi. Agar sizga qo‘ziquloq tarkibining boshqa jihatlari yoki laboratoriya jarayonlari bo‘yicha qo‘shimcha ma’lumot kerak bo‘lsa, ayting!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sobirov R.R.,Xolmatov X.X., Sobirov R.S. “Beruniy shifobaxsh giyohlar haqida ”. Urganch. 1993 yil.
2. Mamanov.N., Hojeboyeva.A., Yo`ldoshev.S., Falsafa.-T.:Sharq, 2005. 3.Sobirov R.R.,
3. Xolmatov X.X., Sobirov R.S. “Beruniy shifobaxsh giyohlar haqida ”. Urganch. 1993 yil.
4. Po`latova D., Qodirov M., Ahmedova M., Sulaymoniv J. Yangi va eng yangi davr Sharq falasafasi. -T .:TDSHI, 2013.
5. Bobojonova D., M.Abdurasulov. “Abadiyat farzandlari”. 2009. Xorazm Ma’mun akademiyasi nashriyoti. 2009.
6. Toshmurodovna, K. M. (2020, October). DUKKAKLI DON EKINLAR HAYOTIDA MIKROELEMENTLARNING AGROKIMYOVIY VA FIZIOLOGIK ROLI. In Archive of Conferences (Vol. 8, No. 1, pp. 50-53).
7. Nuriddinova, M. I. (2004). Tabiatshunoslikni o ‘qitish metodikasi. T.:«Cho’lpon»- 2005 y.

LEARNING FROM CROSS-CULTURAL MISUNDERSTANDINGS: CASE STUDIES

Zarifakhon Makhsud qizi Makhmudova
Chirchik state pedagogical university Tourism faculty
Foriegn language and literature (english)
Scientific advisor: Eldorbek Erkin o‘g‘li Khamitov
A senior lecturer, Chirchik state pedagogical university
khamitoveldorbek@gmail.com

Abstract: *Cross-cultural misunderstandings are unavoidable in a progressively interconnected society. This research examines how individuals and organisations might derive insights from these experiences to improve intercultural competence and facilitate more effective global relationships. The study examines the cognitive, affective, and behavioural aspects that affect individuals’ reactions to cross-cultural misconceptions, utilising theories from intercultural communication, social psychology, and organisational learning. It analyses how individuals perceive and understand these events, the emotional responses they provoke, and the coping mechanisms utilised. The research examines how organisations may establish a learning environment that promotes the sharing of experiences, reflection on intercultural problems, and the*

development of strategies for managing future cross-cultural interactions. This study seeks to find optimal strategies for learning from cross-cultural misunderstandings and enhancing the understanding of intercultural communication through the analysis of real-world case studies and empirical research. This research's findings have substantial consequences for individuals, organisations, and society, fostering the advancement of more inclusive and effective intercultural partnerships in a globalised context.

Key words: *Cross-cultural, misunderstanding, intercultural, cultural, communication, verbal, nonverbal, understanding, eye contact.*

INTRODUCTION

Effective communication among individuals, whether within a single culture or between several cultures, necessitates that the speaker's intended message and meaning are accurately received and interpreted by the listener. Consistent, error-free communication is uncommon, and in the majority of human encounters, some level of misinterpretation exists. To comprehend communication, a listener must consider not only the content and timing of the message but also its frequency, context, and the identity of the speaker. Challenges in intercultural communication occur when there is minimal or no recognition of differing cultural values and ideas. Generally, poor relations between nations stem from the erroneous idea that disparate concepts and terms has distinct meanings and translations. Despite superficial similarities among cultures, they are differentiated by their own customs and unique characteristics. This page is derived on scholarly articles, research conducted by numerous academics, relevant literature, and the author's personal insights and investigations.

Cross-cultural misunderstandings and conflicts arise from multiple origins and yield various results. This situation involves extensive professional relationships, characterised by collaborative offices, cultural exchanges among nations, integration of social knowledge, and the cultivation of mutual contacts.

The perception, interpretation, and response of individuals to cross-cultural misunderstandings can be intricate and nuanced. These elements can be affected by multiple influences, such as cultural background, personal experiences, and individual personalities. Common responses to cross-cultural misunderstandings encompass confusion, irritation, rage, and terror.[20]

Organisations might employ many techniques to enhance learning from these experiences. These may encompass offering cross-cultural training programs,

[20] Hynes M. K. et al. A case study: cross cultural misunderstanding in the workplace //慶應義塾大学日吉紀要. 言語・文化・コミュニケーション. – 2007. – №. 39.

fostering open communication and dialogue, promoting empathy and understanding, and establishing a secure and inclusive atmosphere where individuals feel at ease sharing their experiences and viewpoints. Furthermore, organisations may implement explicit rules and processes to identify and resolve cross-cultural misconceptions, while also offering assistance and resources for individuals who have encountered similar difficulties.

By cultivating a culture of learning and development, organisations can enable individuals to acquire the skills and knowledge essential for effectively managing cross-cultural encounters and establishing stronger, more inclusive connections.

Perception, Interpretation, and Reaction to Cross-Cultural Misunderstandings

Cross-cultural misunderstandings arise when individuals from diverse cultural origins inadequately interpret or comprehend each other’s speech or behaviour. These misconceptions may stem from various sources, including:[21]

Communication Styles: Divergences in verbal and nonverbal communication modalities, including directness, vocal tone, humour use, and body language, may result in misinterpretations.

In a meeting between Americans, known for their direct communication style, and Japanese, who prioritise respect, discipline, and encouragement, the Americans’ open criticism of the project’s shortcomings and their insistence on the necessity for revision had a profound and lasting effect on Japanese businessmen.

They are insulted and humiliated by their own utterances. They interpret the candid speaking of Americans as a personal affront or animosity. Therefore, it is essential to adjust your communication style to align with the cultural standards of your audience.

Cultural Values and Norms: Divergences in cultural values, beliefs, and social conventions about hierarchy, individualism versus collectivism, gender roles, and dispute resolution can profoundly influence relationships.

For instance, we can illustrate the distinction between Asian and European cultures. In Europe, the dynamic between employees and employers is somewhat more strained. The leader issues the appropriate directive to his team and insists that the work be executed without delay. Conversely, in Asian nations, choices are predominantly reached through discussions and agreements within the collective, rather than through directives from a single individual. This is due to the potential loss of motivation among workers resulting from the boss’s stringent

[21] Obeidat M. M., Al-Shalabi N. Cultures in contact: How education and cultural studies help obliterate unnecessary perpetuation of cross-cultural misunderstanding between the USA and the Arab world //Studies in Literature and Language. – 2011. – Т. 3. – №. 1.

directives. These factors can result in the creation of internal conflicts, the escalation of numerous disputes, and a decline in work productivity.

Language Barriers: Even when persons communicate in the same language, variations in dialects, accents, and idiomatic expressions can induce confusion.

A Canadian business representative employs the expression “to pull someone’s leg” in jest with a colleague from China. The Chinese colleague interprets the word literally and is perplexed as to why the Canadian would wish to inflict physical harm against them. Idioms are metaphorical statements that lack direct translation into other languages, often leading to potential misinterpretation of their meanings.

Perceptions and Stereotypes: Preconceived conceptions and stereotypes regarding foreign cultures can affect individuals’ perceptions and interpretations of encounters, frequently resulting in erroneous assumptions.

Personality: Certain individuals may exhibit greater tolerance and adaptability to cultural variations, whilst others may display heightened sensitivity or resistance to change, as each nation and culture possesses distinct qualities and diverse personalities.

Prior Experiences: Prior positive or negative encounters with different cultures can influence an individual’s reaction to misunderstandings. Experiences with different cultures acclimatise an individual to this mode of communication, fostering patience towards intercultural misunderstandings and enhancing their enthusiasm in acquiring such skills.

Communication Skills: Individuals possessing robust international communication skills may be more adept at recognising and resolving misunderstandings efficiently. Furthermore, such individuals may articulate their views and thoughts more clearly and without hesitation. Individuals may have confusion or uncertainty regarding the significance of a message or behaviour, resulting in hesitance and discomfort.

Cross-Cultural Training: Facilitate employee training on cultural awareness, communication modalities, and intercultural etiquette. This may encompass workshops, simulations, and cultural immersion activities.

Promote Open Communication and Dialogue: Promote transparent and candid discourse around cultural disparities and experiences. Establish secure environments for employees to express their viewpoints and apprehensions. Establishing secure environments and supportive aural settings for employees to enhance their confidence without hesitation or shyness within the community, while promoting active listening and empathy among members, is more conducive to this objective.

Foster Empathy and Understanding: Encourage people to see problems through diverse cultural lenses to foster empathy and understanding.

CROSS-CULTURAL MISUNDERSTANDINGS IN NON-VERBAL COMMUNICATION

Learning from cross-cultural misunderstandings, particularly in the field of nonverbal communication, can be both enlightening and necessary for developing stronger international relationships. Nonverbal indicators such as gestures, body language, eye contact, facial expressions, and personal space differ greatly throughout cultures, and misinterpretations can cause misunderstanding or even offence. Let’s look at some significant examples of cross-cultural misconceptions caused by nonverbal communication:

- In many cultures, the “OK” hand gesture indicates approval. However, in Brazil, such an ash gesture is considered impolite.
- Eye contact conveys varied meanings across cultures. For example, in European countries, it denotes self-assurance, respect, and attentiveness to the interlocutor. In Asian cultures, however, staring down on the interlocutor is a show of disrespect, particularly when dealing with elders or authority people, and can be perceived as unfriendly or challenging.
- The concept of personal space varies between countries and cultures. For example, in the United States and Northern Europe, people prefer greater personal space, which entails being alone, thinking and making decisions on their own. In contrast, in Latin American and Southern European countries, people stand close to each other during conversations, which can be uncomfortable and lead to misunderstandings for supporters of a bigger personal space. Aside from that, in Muslim countries, men and women conversing close to each other is regarded unsuitable by others and forbidden religiousl[22].

Conclusion: The examination of cross-cultural misunderstandings via case studies highlights the essential significance of cultural awareness, communication, and empathy in traversing varied contexts. These case studies demonstrate that even modest discrepancies in values, communication styles, or social standards can result in substantial misunderstandings if not aggressively addressed. Nonetheless, these obstacles also reveal significant opportunity for development and education.

By embracing cultural differences instead of evading them, individuals and organisations may cultivate more inclusive and collaborative settings. The essential conclusion is that deriving insights from previous miscommunications—via organised cross-cultural education, receptiveness, or increased awareness of

[22] Xu H. Study on the Root Causes and Solutions of Misunderstandings in Cross-cultural Communication //SHS Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – T. 200.

personal biases—can strengthen relationships and elevate overall intercultural proficiency. In an increasingly interconnected world, comprehending and adjusting to cultural diversity is essential for success in both personal and professional realms. Consequently, the insights gained from cross-cultural misconceptions should be regarded not as failures, but as catalysts for enhanced intercultural comprehension and collaboration.[23]

Acquiring insights from instances of non-verbal miscommunication necessitates open-mindedness, cultural awareness, and adaptability. Effective communication transcends language; it encompasses the comprehension of underlying significances in gestures, body language, and even conversational pauses. Examining cross-cultural misunderstandings enhances our global communication abilities, mitigates inadvertent offences, and fosters more constructive and respectful intercultural partnerships.

REFERENCE

1. Peoples’ Friendship University of Russia (RUDN University), FUNCTIONAL ASPECTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION. TRANSLATION AND INTERPRETING ISSUES

2. Hynes M. K. et al. A case study: cross cultural misunderstanding in the workplace //慶應義塾大学日吉紀要. 言語・文化・コミュニケーション. – 2007. – №. 39. – С. 11-23.

3. Xu H. Study on the Root Causes and Solutions of Misunderstandings in Cross-cultural Communication //SHS Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 200. – С. 02006.

4. Deyhle D. Case 4 Overcoming Cultural Misunderstandings //Preparing teachers for inclusive education: case pedagogies and curricula for teacher educators. – 2000. – С. 157.

5. Obeidat M. M., Al-Shalabi N. Cultures in contact: How education and cultural studies help obliterate unnecessary perpetuation of cross-cultural misunderstanding between the USA and the Arab world //Studies in Literature and Language. – 2011. – Т. 3. – №. 1. – С. 23-29.

6. By Irene Tieh, Cross-cultural Case Studies: The East and West, April 30, 2012

7. https://www.researchgate.net/publication/357172275_Mezkulturnaa_kommunikacia_Intercultural_Communication_Interkulturelle_Kommunikation_Mezkult

[23] Deyhle D. Case 4 Overcoming Cultural Misunderstandings //Preparing teachers for inclusive education: case pedagogies and curricula for teacher educators. – 2000.

urnaa_kommunikacia_Intercultural_Communication_Interkulturelle_Kommunikation_ucebnoe_posobie

8. https://library.fiveable.me/cross-cultural-management/unit-12/case-studies-cross-cultural-conflict-resolution/study-guide/YZ6CpcP8Fz2Or0DU

THE INFLUENCE OF GOTHIC LITERATURE ON CHARLES DIKKEN'S WORKS

Turdiyeva Shoxsanam
NAMCHTI magistranti
Tel nomer 998945134018

Charles Dikkens ijodiga gotik adabiyot ta'siri
Влияние готической литературы на произведения Чарльза Диккенса.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Gotika nima ekanligi ,uning kelib chiqishi va Charles Dikkens asarlarida uchraydigan gotik adabiyot unsurlari to'g'risida ba'tafsil ma'lumot beriladi.*

Аннотация. *В данной статье представлена подробная информация о том ,что такое готическая литература её происхождение и готичемкие елементы ,встречающиеся в произведениях Чарльза Диккенса.*

Abstract. *This article provides detailed information about what Gothic literature is ,its origins ,and the Gothic elements found in the works of Charles Dikkens.*

Kalit so’zlar:*gotika ,qorongulik ,sirlilik,g'ayritabiiylik.*

Ключевые слова:готика ,тьма,загадочность,сверхьественность.

Key words:*Gothic, darkness ,mystery,supernatural.*

Gotika adabiyoti, o'ziga xos qorong'u, sirlilik va g'ayritabiiylik bilan to'la bo'lgan adabiy uslub bo'lib, 18-asrning oxiri va 19-asrning boshlarida Yevropada paydo bo'ldi. Bu uslub klassik adabiyotdan farqli ravishda qo'rqinchli va dramatik elementlarga e'tibor qaratadi. Gotika adabiyoti tarixini quyidagicha izohlash mumkin.

Gotika Adabiyotining Boshlanishi:

1. Erta davr . Gotika adabiyotining birinchi asarlaridan biri Horace Walpole tomonidan 1764 yilda yozilgan "The Castle of Otranto" romanidir. Bu asar gotika romanining asosini yaratdi va boshqa yozuvchilarga ilhom berdi.

2. XVIII asr. Bu davrda gotika adabiyoti keng tarqaldi. Ann Radcliffe, "The Mysteries of Udolpho" (1794) va "The Italian" (1797) kabi romanlari bilan mashhur bo'ldi. Uning asarlari sirlilik, yovvoyi tabiat tasvirlari va qo'rqinchli sahnalar bilan boyidi.

3. XIX asr. XIX asrda gotika adabiyoti Viktoriya davrida yana rivojlandi. Mary Shelleyning "Frankenstein" (1818) va Bram Stokerning "Dracula" (1897) romanlari bu davrning eng mashhur gotika asarlaridir.

Gotika Adabiyotining Elementlari

1. **Atmosfera va Sarlavhalar**: Gotika adabiyoti qorong'u, dahshatli va sirli atmosferani yaratishga katta e'tibor beradi. Asarlarda ko'pincha qadimiy qasrlar, xarobalar va yovvoyi tabiat tasvirlari mavjud.

2. **G'ayritabiiylik va Qo'rqinch**: Gotika adabiyotida g'ayritabiiy hodisalar, arvohlar, vampirlar va boshqa dahshatli mavjudotlar muhim o'rin tutadi.

3. **Xarakterlar va Mavzular**: Ko'pincha bosh qahramonlar sirli va xavfli vaziyatlarga duch kelishadi. Mavzular orasida gunoh, ta'qib, aqldan ozish va o'lim ko'p uchraydi.

Gotika Adabiyotining Ta'siri va Yangi Gotika

1. **XX asr va Keyin**: Gotika adabiyotining uslublari va mavzulari zamonaviy adabiyotda ham uchraydi. H. P. Lovecraft, Stephen King kabi yozuvchilar gotika elementlarini o'z asarlarida muvaffaqiyatli qo'llaganlar.

2. **Gotika Madaniyatida**: Gotika adabiyotining ta'siri nafaqat kitoblarda, balki filmlar, teatr va boshqa san'at turlarida ham ko'rinadi. Zamonaviy gotika madaniyati musiqada, modada va turmush tarzida ham aks etadi.

Gotika adabiyoti, o'zining noyob va dramatik xususiyatlari bilan bugungi kunda ham o'ziga jalb etuvchi va ta'sirchan bo'lib qolmoqda. Bu uslubning boy tarixi va rivojlanishi ko'plab asarlar va yozuvchilar orqali yashab kelmoqda.

Charles Dickens o'z asarlarida gotika elementlarini tez-tez qo'llagan, bu orqali u o'quvchilarni dahshat va sirlilik bilan o'ziga jalb qilgan. Dickensning gotika uslubidan foydalangan asarlarida qorong'u muhit, sirlilik va g'ayritabiiylikni topish mumkin. Bu uslub uning romanlariga chuqurlik va dramatizm qo'shadi.

Dickensning Gotika Elementlari

1. Qorong'u va Sirlilik Atmosfera : Dickensning ko'plab asarlarida qorong'u va sirli joylar tasvirlangan. Bu joylar ko'pincha personajlar ruhiy holatlarini va hikoyaning umumiy ohangini ifodalaydi.

2. G'ayritabiiylik : Dickens g'ayritabiiy elementlardan foydalanib, hikoyalariga qo'rqinchli va mistik tus beradi. Masalan, "A Christmas Carol" asarida arvohlarning paydo bo'lishi bunga misol boladi.

3. Ijtimoiy Tanqid: Dickensning gotika uslubi ijtimoiy muammolarni ochib berishda ham qo'llaniladi. Qashshoqlik, adolatsizlik va zolimlik kabi mavzularni yoritishda qorong'u va dahshatli tasvirlar orqali o'quvchilarni chuqur o'ylashga majbur qiladi.

Dickensning Asarlarida Gotika Misollari

1. **A Christmas Carol**: Bu asarda Ebenezer Scrooge arvohlar tomonidan ziyorat qilinadi. Ularning tashrifi Scrooge'ning o'tmishi, hozirgi va kelajagi haqida dahshatli ko'rsatmalar beradi. Arvohlarning paydo bo'lishi va tasvirlari gotikaning klassik elementlaridir.

2. **Bleak House**: Bu romanda fog, qorong'u va zanjirli uylar, sirli o'limlar va sirli voqealar bilan to'la. Qahramonlar qo'rqinchli va tushunarsiz vaziyatlarda o'z yo'llarini topishga harakat qiladilar.

3. **Great Expectations**: Miss Havisham va uning eski, to'kilgan uyi, shuningdek, Pipning sirlilik va noma'lumlik bilan to'la hayoti bu asarda gotika elementlarini namoyish etadi.

4. **The Mystery of Edwin Drood**: Bu asar Dickensning oxirgi va tugallanmagan romani bo'lib, unda sirli yo'qolish, shubhali qahramonlar va qorong'u atmosferaga boy.

Xulosa qilib aytadigan bolsak ,har bir uslubning adabiyotda o'rni beqiyos,shu jumladan gotika uslubi ham o'zining xususiyatlaridan kelib chiqadigan bolsak ,asarga o'zgacha mazmun va mohiyat bag'ishlaydi.Shuningdek bu uslubni rivojlanishida Charles Dikkens kabi yozuvchilarning nodir asarlari muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Charlesdickensinfo.com
2.AChristmas Carol by Charles Dickens
3.Great expectations by Charles Dickens

SHO‘RLANGAN TUPROQ SHAROITIDA KUZGI BUG‘DOY GENOTIPLARINING MAHSULDORLIGI

Umirova Nilufar Jevat qizi.
Gul DU 1 bosqich magistr talabasi
Jumanov O‘tkirjon To‘lqin o‘g‘li.
b.f.f.d. PhD, Gul DU
Guliston davlat universiteti “Agrobiotexnologiyalar va biokimyo” ilmiy tadqiqot instituti

Anotatsiya: *Ushbu maqolada Sirdaryo viloyati Mirzacho‘l vohasining o‘rtacha sho‘rlangan tuproq-iqlim sharoitida kuzgi yumshoq bug‘doy (**Triticum aestivum.**L.) genotiplarining mahsuldorligi bo‘yicha ma’lumotlar o‘rin olgan. Tadqiqot obyeti sifati kuzgi yumshoq bug‘doyning 268 navlari, kollektsion namunalari va seleksion materiallari olingan. Sho‘rli muhitga moslashgan genotiplarni tanlashda ularning mahsuldorligiga ahamiyat qaratilgan. Buning uchun standart og‘ish (S) kriteriyasi yordamida genotiplar kam 91,19 g/m^2, o‘rta 514,38 g/m^2 va sermahsul 751,89 g/m^2 guruhlarga ajratilgan. Kuzgi bug‘doy belgilari (14 belgilar) miqdoridoriy ko‘rsatkichlarining variatsiyalanganlik, determinatsiyalanganlik hamda o‘zaro korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi va tuzilishi kam, o‘rta va sermahsul genotiplar kesimida o‘rganilgan. Natijada, kam mahsulli genotiplar sho‘rga chidamsiz deb e’tirof etilgan va sermahsul sho‘rli muhitga moslashgan genotiplar tanlab olingan. Bunda miqdoriy belgilarining variatsiyalanganlik va determinatsiyalanganlik hamda o‘zora korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi kam mahsulli genotiplarda sermahsul genotiplarga nisbatan ortganligi qayd etilgan. O‘simliklarning sho‘rli muhitga chidamli genotiplarini tanlashda ularning mahsuldorligi, ayniqsa, boshoq soni, boshoqdagi don og‘irligi muhim kriteriyalardan ekanligi e’tirof etilgan.*

Kalit so‘zlar. *Kuzgi yumshoq bug‘doy, mahsuldorlik, bayroq barg, miqdoriy belgilar, voriatsiyalanish, determinatsiya, korrelyatsiya bog‘lanishlar darajasi, tuzilishi.*

KIRISH

O‘simliklarning sho‘rga chidamliligi fiziologik-biokimyoviy jihatdan murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Chidamlilik tuproq unumdorligi, uning sho‘rlanish darajasi, tipi, ozuqa, suv rejimi va genotipning biologik xususiyalariga (vegetatsiya davri, o‘simlik bo‘yi, urug‘ning sifati) bog‘liq. Ilmiy manbalarda

qayd etilishicha, kuchli sho‘rlangan tuproq sharoitida o‘simliklar mahsuldorligi 75-80 % ga kamayishi aniqlangan[1].

O‘simliklarning sho‘rga chidamligini oshirishning bir nechta usullari mavjud. Bularga seleksiya yordamida sho‘rga chidamli genotiplarni tanlash va yaratishdan iborat. Sho‘rga chidamli genotiplarni tanlashning asosiy kriteriyalaridan biri bu mahsuldorlik hisoblanadi [2.]. Chunki mahsuldorlik genotip va muhitning mahsuli hisobanланади. Sho‘rlangan tuproq sharoitida genotipning sermahsul bo‘lishi uning sho‘rga chidamliligini belgilab beradi. O‘z navbatida mahsuldorlik o‘ta murakkab va kuchli variatsiyalanish xususiyatiga ega. Kuchli variatsiyalangan belgilar tanlov ishlarida har doim ham yaxshi natija bermaydi. Chunki kuchli variatsiyalangan belgilar ko‘proq tashqi muhitga bog‘liq bo‘lib, yil davomida olingan natija kelgusi yilda o‘zgarishi mumkin. Bu seleksiyada o‘ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqarib, jarayon samarasiz yakunlanishiga sabab bo‘lishi mumkin [3].

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi miqdoriy genetikaning imkoniyatlarini oshirdi. Natijada, tashqi muhit genotip o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lanish darajasi va tuzilishi tizimli tahlil qilindi. Stress sharoitda o‘simlik belgilari miqdoriy ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi o‘zaro korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi ortganligi aniqlandi. Korrelyatsiya koeffitsienti o‘simliklar fiziologiyasi va biokimyoviy ko‘rsatkichlarni baholashdagi muhim omildir. Adabiyotlarda bug‘doyning don hosildorligi va hosil elementlari o‘rtasida ijobiy bog‘lanishlar: boshoq soni va o‘simlik balandligi, 1000 dona don vazni, o‘simlik bo‘yi bilan borligi qayd etilgan [4,5]. Shu bilan birga o‘simlik balandligi (0,86) ва boshoqdagi boshoqchalar soni (0,69), boshoq uzunligi (0,62), 1000 dona vazni (0,96) va har bir o‘simlikning hosildorligi (0,96) bilan ijobiy bog‘liqlik borligi aniqlangan [6]. Aynan shunday natija bug‘doy liniyalaridagi don (hosildorlik) bilan o‘simlik balandligi o‘rtasida kuzatilgan [7.]. Bunday bog‘liqlik o‘simlik balandligi va hosil indeksi o‘rtasida ham qayd etilgan. Urug‘ning og‘irligi bilan o‘simlik balandligidan sezilarli darajada farqlanish aniqlangan [8.].

O‘simlik belgilarining miqdoriy ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi ota-ona juftlari va ular ishtirokida sintez qilingan duragaylarga hamda tashqi muhitga bog‘liq ekanligi aniqlangan. Bunda boshoq uzunligi, o‘simlik bo‘yi nisbatan kuchli determinatsiyalangan va kam o‘zgaruvchan ekanligi qayd etilgan[9.].

Korrelyatsion tahlilning ahamiyatli tanlov ishlarini olib borish uchun belgilar kriteriyasini aniqlashdan iborat. Hosildorlik va sovuqqa chidamlilik sovuq iqlim sharoitida o‘zaro ijobiy bog‘langan. Shu bilan birga bunday sharoitda hosildorlik nihol zichligi bilan ham kuchli bog‘langan. Ushbu bog‘lanish darajasi 0,54-0,86 koeffitsient bilan belgilangan [10.].

Kuzgi bug‘doy navlarida tuplanish va vegetatsiya davri o‘rtasida poya soni va umumiy hosildorlik, boshoq uzunligi, boshoq zichligi, o‘simlik bo‘yi boshoq uzunligi, boshoqdagi don og‘irligi, don hosildorligi va boshoq og‘irligi, don og‘irligi kabi belgilar bilan ijobiy bog‘lanishlar mavjudligi aniqlangan [11.]

Korrelyatsion bog‘lanishlarni ekologik va genotipik korrelyatsiyalarga ajratilgan. Olib borilgan tadqiqotlardan ma’lum bo‘ldiki, genotipik korrelyatsiya ekologik korrelyatsiyadan kuchli bo‘lgan [12.].

Yuqoridagi ma’lumotlardan kuzgi bug‘doy miqdoriy belgilari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi tashqi muhit va genotipga bog‘liq ekanligi qayd etilgan. Lekin tuproq sho‘rlanish darajasining kuzgi bug‘doy genotiplarining mahsuldorligi va u bilan bog‘liq bo‘lgan belgilar o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi va tuzilishiga ta’siri bo‘yicha ma’lumotlar yetarli emas. Shundan kelib chiqib mazkur tadqiqot olib borildi. Uni o‘tkazishdan asosiy maqsad sho‘rli muhitning kuzgi bug‘doy genotiplari mahsuldorliga ta’siri ham chidamli genotiplarni tanlab olishdan iborat bo‘ldi.

TADQIQOT OBYEKTI VA METODLAR.

Tadqiqot obyekti sifatida Guliston davlat universiteti “Agrobiotexnologiyalar va biokimyo” ilmiy tadqiqiot instituti tarkibidagidagi “Sho‘rga chidamli o‘simliklar genbanki”da saqlangan kuzgi bug‘doyning ***Triticum aestivum.***L. tur xillariga mansub 268 ta nav va kolleksion namunalari tanlangan. Ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishda O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi ilmiy-ishlab chiqarish markazi tarkibidagi, O‘simlikshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti uslubiy ko‘rsatmasi (1999) va Paxta seleksiyasi, urug‘chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot institutining Dala tajribalarini o‘tkazish usullaridan (2007) xamda Kuzgi bug‘doy navlari va kolleksion namunalar miqdoriy belgilariga statistik tahlilida SPSS-17 dasturidan foydalanildi. Ushbu dastur yordamida o‘rganilgan belgilarning o‘rtacha karrelyatsiya (**r**) va determinatsiya (r^2**)** va o‘zgaruvchanlik (**Cv,%**) koeffitsientlari hisoblandi. Korrelyatsion bog‘lanishlar tuzilishini aniqlash uchun belgilar o‘rtasidagi masofa: **dq1-r** formulalardan foydalanildi (*bu yerda d- belgilar o‘rtasidagi masofa, r–korrelyatsiya koeffitsienti)[13,14]*.

OLINGAN NATIJALAR

Kuzgi bug‘doyning o‘rganilgan genotiplari mahsuldorlik bo‘yicha o‘zaro farq qildi (1-jadval). Jadvaldagi ma’lumotlardan kam mahsul genotiplarning o‘rtacha bo‘yi 86,39 sm, o‘rta mahsulllida -96,85 sm va sermahsulli genotiplarda 100,81 sm teng bo‘lganligini ko‘rish mumkin. Ushbu ma’lumotlar o‘simlik bo‘yi o‘simliklarning mahsuldorligiga ta’siri etganligini ko‘rish mumkin. Aynan shunday natija $1m^2$ maydondagi boshoq miqdori bo‘yicha ham qayd etildi. Kam mahsulli genotiplarda boshoq soni $1m^2$ da 122 tani tashkl etgan bo‘lsa, o‘rta

mahsulllilarda 324 tani va sermahsullilarda 460 taga teng ekanligini aniqlanilda. Bitta boshoqdagi don og‘irligi kam mahsullilarda 1,70g, o‘rta mahsullilarda 1,63 va sermahsullilarda 1,64 gr ga teng bo‘ldi. Kam mahsullilarda boshoqdagi don og‘irligining yuqori bo‘lishi boshoq miqdorining kam bo‘lishi hisobidan sodir bo‘ldi. Mahsuldorlik kam mahsulli genotiplarda o‘rtacha $1m^2$ maydonda 191,90 g ni tashkil etgan bo‘lsa, o‘rta mahsullilarda -514,38 va sermahsullilarda 75,89 g/m^2ga teng bo‘ldi.

Quruq modda miqdori hosildorlikka ta’siri etuvchi, fotosintez jarayonining asosiy mahsuli hisoblanadi. Ushbu ko‘rsakich kam mahsulli genotiplarda 24,63g/m^2 teng bo‘lgan bo‘lsa, o‘rta mahsullilarda 42,90g/m^2 va sermahsullilarda 62,05g/m^2ga teng bo‘ldi. Birlamchi ma’lumotlardan mahsuldorlik bo‘yicha tanlab olingan genotiplar barcha o‘rganilgan biometrik ko‘rsatktchlari bo‘yicha farq qilgi.

Bu belgilarning variatsiyalanganigini ko‘rsatdi. Variatsiyalangan belgilarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash uchun ularning determinatsiyalanganlik va variatsiya koeffitsientlari hisoblandi. Ushbu ma’lumotlar 2-jadvalda keltirilgan. Jadvaldagi ma’lumotlardan sermahsul genotiplarda o‘rtacha variatsiya koefiitsienti 16,21 % ni tashkil etgan bo‘lsa, o‘rta mahsulli genotiplarida 22,84% ni va kam mahsulli genotiplarda 35,82% ni tashkil etdi. Ushbu raqamlar mahsuldorlik bo‘yicha belgilarning variatsiyalanishi va determinatsiya koeffitsienti ham ortganligi aniqlandi.

2-jadval

Kuzgi bug‘doyning kam, o‘rta va yuqori mahsulli genotip belgilarining variatsiyalanishi va determinatsiyalanganligi

Belgilar	Kam mahsulli		O‘rta mahsulli		Sermahsulli	
	CV, %	r^2	CV ,%	r^2	CV ,%	r^2
O‘simlik bo‘yi, sm	17,74	0,03	12,03	0,01	8,61	0,06
Boshoq soni $1m^2$, dona	52,26	0,15	24,37	0,14	12,51	0,12
Boshoq og‘irligi, $1m^2$/g	42,19	0,17	18,86	0,13	10,91	0,11
Bitta boshoqdagi don og‘irligi, g	29,19	0,07	19,29	0,06	11,57	0,06
Don miqdori, $1m^2$, g	41,98	0,17	19,26	0,13	10,85	0,11

Don chiqishi, %	9,41	0,03	4,92	0,01	3,60	0,02
Boshoq uzunligi, sm	16,12	0,04	15,15	0,01	9,29	0,05
Bayroq barg uzunligi, sm	24,54	0,05	16,54	0,02	17,10	0,04
Bayroq barg eni, sm	28,86	0,03	12,41	0,02	8,36	0,05
1 m maydondagi barg yuzasi, sm^2	71,15	0,07	38,24	0,02	29,50	0,05
Fotosintez mahsuldorlik $gr/m^2/kun$	33,08	0,02	35,78	0,03	33,31	0,02
1000 ta don og‘irligi, g	11,25	0,02	10,17	0,01	7,05	0,03
$1m^2$ o‘simlik massasi, g	57,37	0,12	40,97	0,02	26,42	0,01
$1m^2$ ildiz massasi, g	66,34	0,11	51,81	0,05	37,90	0,07
O‘rtacha	**35,82**	**0,08**	**22,84**	**0,04**	**16,21**	**0,06**

Izoh: **CV,% -** *variatsiya koeffitsienti belgining variatsiyalanish darajasini belgilab beradi.* **r^2-** *determinatsiya koeffitsienti bu korrelyatsiya koeffitsientining kvadrati bo‘lib belgining chegaranganligini belgilaydi.*

Kuzgi bug‘doy miqdoriy begilarining variatsiyalanishi va determiatsiyalanganligining o‘ziga xos xususiyatlarining tahlili 1-rasmda keltirilgan. Rasmdagi ma’lumotlarda boshoq soni (2) boshoq og‘irligi (3) va mahsuldorlik barcha variantlarda, jumladan, kam, o‘rta va sermahsul genotiplarda kuchli variatsiyalangan va determinatsiyalangan deb topildi. Ayniqsa kam mahsulli genotiplarda mazkur belgilar kuchli determinatsiyalanganlik bilan birga kuchli variatsiyalangan deb topildi.

Bunday holatda ma’lum bir hudud sharotida genotipning sermahsul bo‘lishi uning ushbu hududga moslashganligini bildiradi. Bunday holatda ushbu belgilarni eko-biologik indikatorlar deb atash mumkin. Chunki, eko-biologik indikatorlar nafaqat tashqi muhit, balki genotpning xususiyatlarini o‘zida mujassam etadi. Shu sababdan ushbu belgilar kuchli determinatsiyalangan va variatsiyalangan bo‘ldi. Bu sermahsul genotiplarni muhit sharoitiga

moslashganligini anglatadi. Bunda mahsuldor bo‘lgan genotiplarni sho‘rga chidamli deb atash asos bo‘ladi.

Sermahsul genotiplarni tanlab olishda ularning belgilariga ahamiyat beriladi. Rasmdagi ma’lumotlardan o‘simlik bo‘yi (1), 1000 ta don og‘irligi (12), bayroq barg uzunligi (8), bayroq barg eni (9), don chiqishi (6), boshoq uzunligi (7) kam variatsiyalangan va kam determinatsiyalangan belgilardan ekanligi aniqlandi. Ushbu ma’lumotlardan mazkur belgilar ko‘proq genotipga bog‘liq bo‘ladi. Bu ularning barqaror bo‘lishini ta’minlaydi. Ushbu belgilar ayniqsa, o‘simlik bo‘yi, boshoq uzunligi va bayroq barg uzunligi sho‘rli muhitda mahsuldorlik genotiplarni tanlab olish uchun muhim biologik indikator deb atash mumkin. 1 m^2 maydondagi o‘simlik massasi(13) va 1 m^2 maydondagi quruq modda miqdori (14) kuchli variatsiyalangan belgilardan ekanligi qayd etildi. Buni tajribada olingan natijalardan ham ko‘rish mumkin. Kam mahsulli genotiplarida o‘simlik massasi bo‘yicha variatsiya koeffitsienti 57,37% va quruq modda miqdori 66,34% ni tashkil etgan bo‘lsa, o‘rta mahsulli genotiplarda tegishli ravishda 40,97, 51,81 % va sermahsulli genotipda 26,42 va 37,90% ni tashkil etdi. Ushbu ma’lumotlardan kam mahsulli genotiplarga belgilarning variatsiyalanish darajasining ortganligini ko‘rish mumkin. Bunday holatning qayd etilishi ilmiy manbalarda stress sharoitda belgilarning variatsiyalanishi darajasining ortganligi bilan izohlanadi[13,14,15].

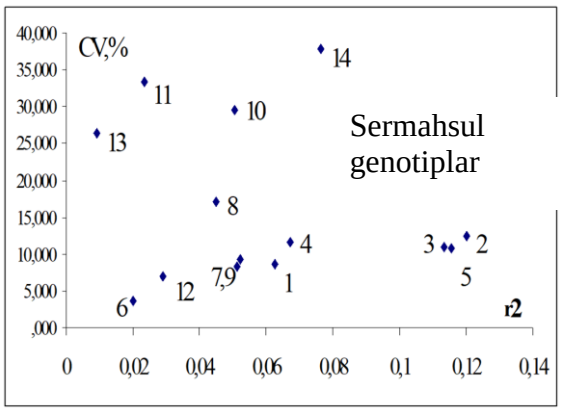

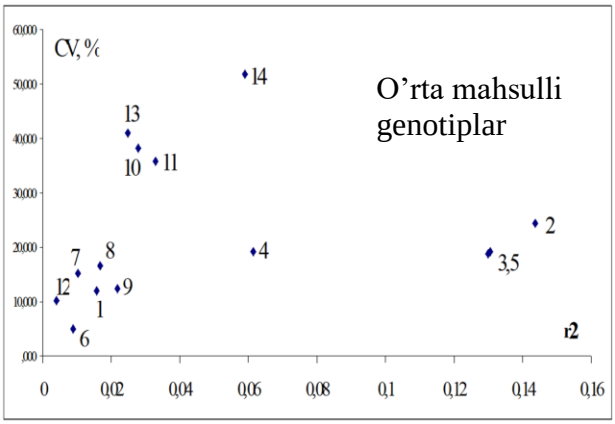

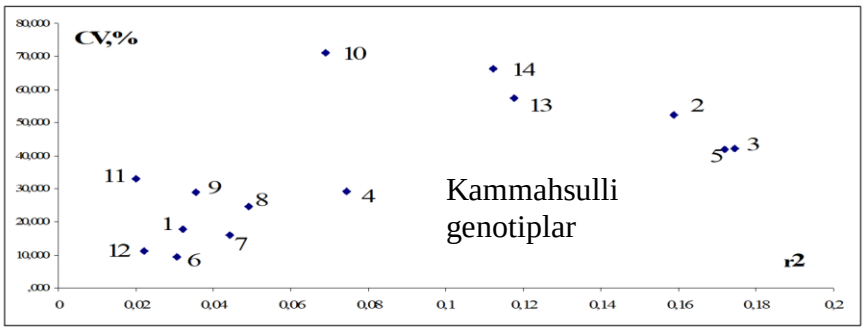

4.1-rasm. Yumshoq bug‘doy miqdoriy belgilarining variatsiyalanishiga (Cv,%) va deteminatsiyalanishiga (r^2) mahsuldorlikning ta’siri.

Raqamlar belgilarni anglatadi: 1-*1.O‘simlik bo‘yi,sm;2.Boshoq soni, g/1m^2,dona;3.Boshoq og‘irligi, g/1m2;4.Bitta boshoqdagi don og‘irligi,g; 5.Don og‘irligi, g/1m^2; 6.Don chiqishi, %; 7.Boshoq uzunligi,sm; 8. Bayroq barg uzunligi, sm; 9. Bayroq barg eni, sm; 10. 1m^2 dagi barg yuza sathi, sm^2;11. Fotosintez mahsuldorlik, g/m^2/kunlik;12. 1000 ta don og‘irligi, g; 13. o‘simlikning biologik massasi, g/1m^2;14. Quruq modda miqdori,g/1m^2.*

Genotiplarning kam mahsulli bo‘lishi 1m^2 maydondagi mahsuldor nihollar miqdorining kamligi, ya’ni mazkur genotiplarning unuvchanligi sho‘rli muhitga past ekanligi bilan izohlandi. Bu o‘z navbatida kam mahsulli genotiplar sho‘rga chidamsiz bo‘ldi, ularga sho‘rli muhit ta’siri etdi. Natijada ularning mahsuldorligi kamaydi va bu o‘z navbatida belgilarning kuchli variatsiyalanishiga sabab bo‘ldi.

Mahsuldorlik kuzgi bug‘doy genotiplar belgilari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasiga ta’siri ko‘rsatdi(2-rasm).

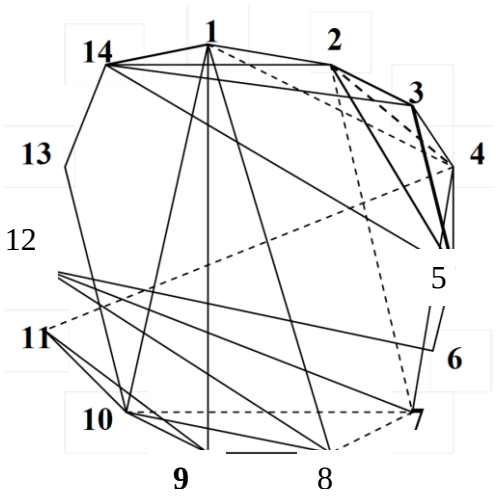

Sermahsulli genotiplar

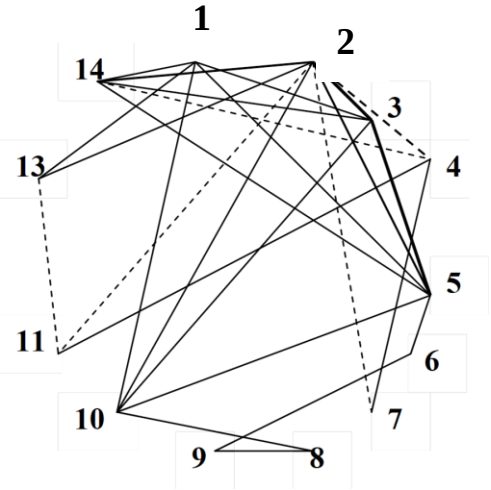

O‘rtamahsulli genotiplar

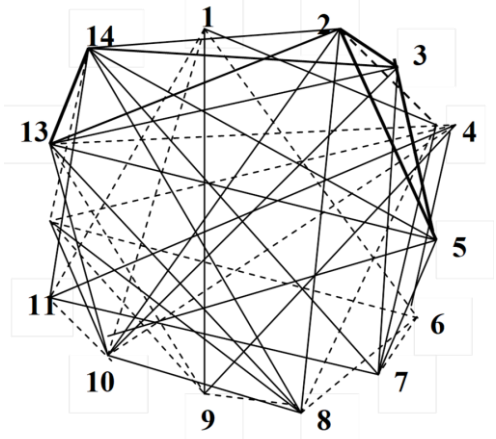

Kammahsulli genotiplar

2-rasm. Kuzgi bug‘doy belgilari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi.

—— r=0,3-0.5: —— r=0,5-0.7;
—— r=>0,7 - - - - r=0.3-0.5

Izoh: raqamlar belgilar ular o‘rtasida chiziqlar korrelyatsiya koeffitsientini anglatadi.

Bunda:

1.O‘simlik bo‘yi,sm; 2.Boshoq soni, g/1m^2,dona; 3.Boshoq og‘irligi, g/1m^2;
4. Bitta boshoqdagi don og‘irligi, g;
5.Don og‘irligi, g/1m^2; 6. Don chiqishi, %;
7. Boshoq uzunligi, sm; 8.Bayroq barg uzunligi, sm; 9.Bayroq barg eni, sm;
10.1m^2 dagi barg yuza sathi, sm^2;
11. Fotosintez mahsuldorlik, g/m^2;
12.1000 ta don og‘irligi,g;
13. o‘simlikning biologik massasi, g/1m^2;
14. Quruq modda miqdori, g/1m^2.

Rasmdagi ma’lumotlar mahsuldorlik (5) sermahsul genotiplarda o‘simlik bo‘yi(1), boshoq soni (2), boshoq og‘irligi (3) va quruq modda miqdori (14) bilan bog‘liq ekanligini ko‘rish mumkin. Ushbu belgilar o‘rtasida kuchsiz (r= 0.3-0.5) korrelyatsion bog‘lanish qayd etildi. Demak, baland bo‘yli, boshog‘i ko‘p va og‘ir bo‘lgan genotiplar sermahsul bo‘ldi. Boshoq og‘irligi (3) va mahsuldorlik (5) o‘rtasida kuchli korrelyatsion bog‘lanish r=>0.7 qayd etildi. Mahsuldor genotiplarning ko‘rsatkichi birinchi navbatda boshoq og‘irligiga bog‘liq ekanligi qayt etildi. Don chiqishi (6), boshoq uzunligi (7) va bayroq barg uzunligi (8) va 1000 ta don og‘irligi (12) bilan kuchsiz korrelyatsion bog‘langanligi qayd etildi. Bayroq barg (8) uzunligi, uning enli bo‘lishi (9), 1m^2 maydondagi barg yuza sathiga (10) va kunlik fotosintez mahsuldorligiga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Kunlik fotosintez mahsuldorlik (11) barg yuza sathiga bog‘liq ekanligi qayd

etildi. Barg yuza sathining (10) ortishi, biologik massani (13) va u orqali quruq modda (14) miqdorini ham ortishiga olib keldi.

O‘rta mahsulli genotiplarda mahsuldorlik birinchi navbatda boshoqlar soni (2) va uning og‘irligi (3) bilan bog‘liq ekanligi qayd etildi. Boshoqlar sonining ortishi (2) bitta boshoqdagi don og‘irligining (4) kamayishiga sabab bo‘ldi. Ushbu belgilar o‘rtsida kuchsiz teskari korrelyatsion bog‘lanish qayd etildi. Mazkur guruhga mansub o‘simliklarda ham bayroq barg uzunligi (8), $1m^2$ maydondagi bargning yuza sathi (10) ga ta’siri ko‘rsatib mahsuldorlikni (5) orttirdi.

Kam mahsulli genotiplarda o‘rganilgan belgilar o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi ortdi. Buni rasmdagi ma’lumotlardan ham ko‘rish mumkin. Kam mahsulli genotiplarda boshoq soni (2), boshoq og‘irligi (3) va mahsuldorlik (5) o‘rtasida kuchli korrelyatsion bog‘lanish qayd etildi. Aynan shunday natija biologik massa (13) va quruq modda (14) o‘rtasida ham qayd etildi.

Kuzgi bug‘doy genotiplarining mahsuldorligi nafaqat belgilar o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi, balki ularning tuzilishiga ham ta’siri ko‘rsatadi(3-rasm) Buni 3- rasmdagi ma’lumotlardan ham ko‘rish mumkin. Sermahsulli genotiplarda o‘rganilgan belgilar o‘rtasidagi o‘zora korrelyatsion bog‘lanish ikkita guruhga ajratildi. Birinchi korrelyatsion guruhning markazida $1m^2$ maydondagi boshoq soni(2), boshoq og‘irligi(3) va mahsuldorlik(5) joylashdi. Ushbu belgilaning xususiyatida kelib chiqib mazkur guruhni “*mahuldorlik”* deb nomlandi. Ushbu guruh bilan bitta boshoqdagi don og‘irligi (4) ham bog‘langanligi aniqlandi. Rasmda 2 va 4 raqamlar orasida teskari korrelyatsion (*punktirli chiziq*) bog‘lanish qayd etildi. Bu boshoq miqdori ortsa uning og‘irligi kamayganligini bildirdi. Birinchi guruh bilan o‘simlik bo‘yi (1), quruq modda miqdori (14) ham bog‘langan. Ushbu ma’lumotlardan baland bo‘yli o‘simliklar va quruq modda miqdori ko‘p bo‘lsa mahsuldorlik ham yuqori bo‘lganligidan dalolat berdi.

Ikkinchi korrelyatsion guruhni *“barg yuza sathi”* deb nomlandi. Ushbu guruh bargning yuza sathi(10), bayroq barg uzunligi(8), bayroq barg eni(9), fotosintez mahsuldorlik (11) kabi belgilardan iborat bo‘ldi. Boshoq uzunligi(7) birinchi va ikkinchi guruh bilan bog‘landi. Shu bilan birga boshoq uzunligi(7) va barg yuza sathi(10) bayroq barg uzunligi(8) o‘rtasida kuchsiz lekin teskari korrelyatsion bog‘lanish qayd etildi. Bu uzun boshoqli genotiplarda barg yuza sathi va bayroq barg uzunligi qisqarganligini ko‘rsatmoqda.

Kam mahsulli genotiplarda o‘rganilgan belgilar o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi ortganligini ko‘rish mumkin. Mazkur genotplarda birinchi korrelyatsion guruh yanada mustahkam bo‘ldi. Buni boshq og‘irligi(3) va mahsuldorlik(5) va biologik massa(13) va quruq modda miqdori(14) o‘rtasida korrelyatsion bog‘lanishlar ortishi hisobidan sodir bo‘ldi.

O‘rta mahsulli genotiplarda ham belgilar asosan birinchi *“mahsuldorlik*” guruhi bilan bog‘landi. Ushbu guruhning markazida boshoq og‘irligi(3), boshoq soni(2) va mahsuldorlik(5) kabi belgilar joylashdi. 1m2 maydondagi barg yuza sathi(10) boshoq og‘irligi(3) va mahsuldorlik(5) bilan o‘rta daraja korrelyatsion bog‘lanish qayd etildi.

Umuman olganda Sermahsul, o‘rta mahsulli genotiplariga nisbatan kam mahsulli genotiplarda belgilarning variatsiyalanganlik va determinatsiyalanganlik darajalari ortganligi qayd etildi. Genotiplarning mahsulli bo‘lishi birinchi navbatda boshoqlar miqdoriga bog‘liq ekanligi aniqlandi. Sho‘rli muhitda unuvchanlikning past bo‘lishi birinchi navbatda genotiplar mahsuldorligini past bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Bu ularning sho‘rga chidamsizligidan dalolat beradi. Olimlarning, sho‘rlangan tuproq sharoitida kuzgi yumshoq bug‘doy (*Triticum aestivum)*genotiplarining mahsuldorligi va unga ta’sir etuvchi belgilarning veriatsiyasi, determinatsiyasi va o‘zaro korrelyatsion bo‘g‘lanishlar darajalari bo‘yicha olib borilgan tadqiqot natijalarida xam bular xaqida ma’lumotlar berib o‘tilgan. [16; 17;]

Kuzgi bug‘doyning genotiplarining kam, o‘rta va sermahsulli bo‘lishiga ta’sir etuvchi asosiy omil boshoqlar soni deb topildi. Ushbu ko‘rsatkich mahsuldorlikka kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Mahsuldorlik o‘simliklarni sho‘rga chidamliligini aniqlovchi muhim ko‘rstkich ekanligi statistik tahlil natijalari yordamida qayd etildi. Bunda seromahsul genotiplarni tanlashda o‘simlik bo‘yi, boshoq miqdori, uning og‘irligiga hamda bayroq bargning uzunligi va eniga ahamiyat berish kerakligi qayd etildi.

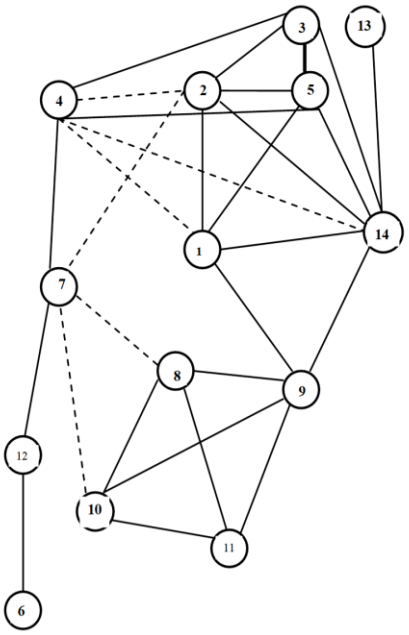

Sermahsul genotiplar

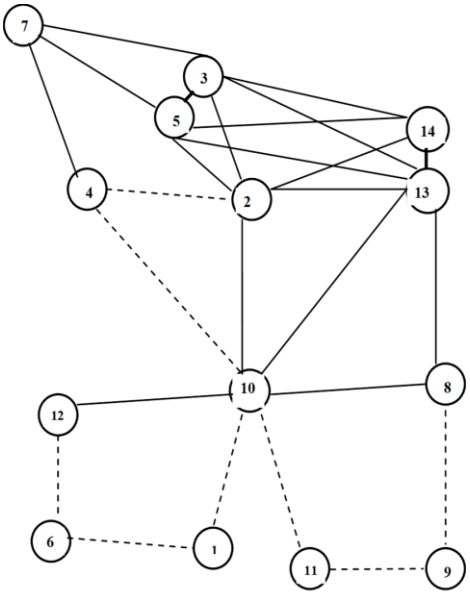

Kammahsul genotiplar

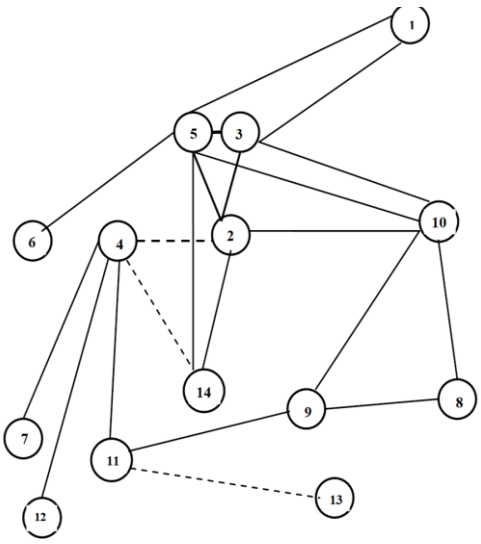

O‘rta mahsulli genotiplar

Izox: raqamlar belgilar ular o‘rtasida chiziqlar korrelyatsiya koeffitsientini anglatadi.

Bunda:

1.O‘simlik bo‘yi,sm;
2.Boshoq soni, g/1m^2,dona;
3.Boshoq og‘irligi, g/1m^2;
4.Bitta boshoqdagi don og‘irligi,g;
5.Don og’irligi, g/1m^2;
6.Don chiqishi,%;
7.Boshoq uzunligi,sm;
8.Bayroq barg uzunligi, sm;
9.Bayroq barg eni, sm;
10.1m^2 dagi barg yuza sathi, sm^2;
11. Fotosintez mahsuldorlik,g/m^2/ kunlik;
12.1000 ta don og‘irligi,g;
13. o‘simlikning biologik massasi, g/1m^2;
14. Quruk modda miqdori,g/1m^2

5.1.3 -rasm. Kuzgi yumshoq bug‘doy genotiplari belgilari miqdoriy ko‘rsatktchlari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar tuzlishi.

Xulosa va tavsiyalar.

O‘rtacha sho‘rlangan tuproq sharoiti kuzgi yumshoq bug‘doy genotiplariga ta’sir etdi. Ushbu muhitda sermahsul genotiplarning o‘rtacha hosildorligi 751,89 g/m^2, o‘rta mahsulli genotiplar 514,38 g/m^2 va kammahsulli genotiplar 191,19 g/m^2 ni tashkil etdi. Sermahsul ва o‘rta mahsul genotiplariga nisbatan kam mahsulli genotiplarda belgilarning variatsiyalanganlik va determinatsiyalanganlik darajalari ortganligi qayd etildi. Genotiplarning mahsulli bo‘lishi birinchi navbatda boshoqlar miqdoriga bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Kuzgi bug‘doy genotiplarining mahsuldorlik belgilari va ularning miqdoriy ko‘rsatkichlariga ta’siri etdi. Boshoq soni, boshoq og‘irligi va mahsuldorlik kuchli determinatsiyalangan va variatsiyalangan belgilardan ekanligi qayd etildi. Ushbu belgilar o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘lanishlar darajasi kam mahsulli genotiplarda kuchli bo‘ldi.

O‘simlik bo‘yi, boshoq og‘irligi, 1000 ta don og‘irligi, bayroq barg eni va uzunligi kam variatsiyalangan va nisbatan barqaror belgilardan ekanligi qayd etildi. Ushbu belgilarni biologik indikator sifatida e’tirof etib, seleksya jarayonida tanlov ishlarini olib borishda foydalanish mumkin bo‘ladi.

Kuzgi bug‘doy genotip belgilari o‘rtasidagi o‘zaro korrelyatsion bog‘lanish tuzilishi ikkita guruhdan tashkil topganligi aniqlandi. Birinchi korrelyatsion guruh “mahsuldorlik” deb nomlandi. Uning markazini 1m^2 maydondgi boshoqlar soni, boshoq og‘irligi va mahsuldorlikdan iborat bo‘ldi. Ushbu belgilar o‘rtasida kuchli korrelyatsion bog‘lanish qayd etildi. Ikkinchi korrelyatsion guruh 1m^2 maydonda shakllangan “barg yuza sathi” dan iborat bo‘lib u bayroq barg uzunligi, bayroq barg eni va kunlik fotosintez mahsuldorlik kabi belgilarni biriktirdi.

Sho‘rli muhitda seleksiya ishlarini olib borishda birnchi navbatda genotiplarning unuvchanligi, boshoq og‘irligi, boshoqlar soni, boshoq uzunligiga ahamiyat berish maqsadga muvofiq deb topildi. Ushbu ko‘rsatkichlar asosida kuzgi yumshoq bug‘doyning o‘rtacha sho‘rlangan muhitga chidamli yangi gegnotiplari tanlab olindi va ular seleksion jarayonga jalb qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Кушиев Ҳ., Кулиев Т, Эшкувватов А. Кузги буғдой навлари морфологик белгилари ўзгарувчанлик даражасига экиш меъёрининг таъсири. Ўзбекистонда буғдой селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш технологиясига бағишланган биринчи миллий конференция. Т: 2004, - 43-45 б.

2. Кулиев Т, Эшқувватов А. Selection of a seed material vici in the conditions of soil salinity. II Международном научном конгрессе

“Фундаментальные и прикладные исследования в Америке, Европе и Азии”, США, Нью-Йорк. 2014.- 584-585 с.

3. Zheng Y., Wang Z., Sun X., Jia A., Jiang G., and Li Z. “Higher salinity tolerance cultivars of winter wheat relieved senescence at reproductive stage”. *Environ. Experimental. Botany.* 2008. 62, - c129–138 p.

4. Mondal, S.K. and M.R. Khajuria. “Correlation and path analysis in bread wheat (Triticum aestivum L.) under rainfed condition” jour. Environment and Ecology, 2001. 18(2): -405-408 p.

5. Haleem A., Hassan G., Iqbal A., Khan F.U., Sajid M., Ahmad F., Khan R.U. and Ilyas M. “Genetic variability and correlation analysis in F_2 wheat populations”. *Sarhad Journal of Agriculture,* 2022 № 38 (2): -398-408 p.

6. Kaleem.M.S, Hussain F., Rafiq M., Iqbol Z., Iqbol J. and Chowdhry M.A. “Estimates of heritability and genetic advance for grain yield and its components in different segregating populations of wheat” J. Agrik. Res., 2013. -51(4): - 349-360 p.

7. Качур О.Г. Взаимосвязь массы зерна колоса и его крупности с продуктивностью растения у озимой пшеницы // Теоритические основы селекции и семеноводства сельскохозяйственных культур в Западной Сибири. Новосибирск. 1985. - 73-78 с.

8. Aliu S and Fetahu S Determination on genetic variation for morphological traits and yield components of new winter wheat (Triticum aestivum L.) Lines. J. Sci. Bio. 2(1): 2009. 121-124 p.

9. Munir M, Chowdhry MA and Malik TA “Correlation studies among yield and its components in bread wheat under drought conditions” Int. J. Agri. Biol. 2007. 9 (2): - 213-215 p.

THE FUTURE OF HRM IN CENTRAL ASIA: LEVERAGING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR GROWTH AND DEVELOPMENT.

Akhmadkulov Dilshod Rakhmonali Ugli

Hanyang University

Abstract: *This study explores the transformative potential of Artificial Intelligence (AI) in shaping the future of Human Resource Management (HRM) in Central Asia. Focusing on countries such as Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan, it highlights how AI can address critical HRM challenges, including skill mismatches, brain drain, limited training infrastructure, and inadequate employee engagement. The paper reviews the historical evolution of HRM in the region, current challenges, and the opportunities for AI-driven solutions. By integrating AI technologies, Central Asian organizations can achieve workforce optimization, enhance performance management, and foster sustainable economic growth. This research provides actionable insights into leveraging AI for HRM innovation, underscoring the. need for strategic policies, robust governance frameworks, and collaborative partnerships to maximize the impact of AI adoption*

Keywords: *Artificial Intelligence, Human Resource Management, Central Asia, Workforce Optimization, Digital Transformation, Skill Development, Performance Management, Employee Engagement, HRM Challenges, AI Integration.*

I. Introduction

This study delves into various potential development pathways that could shape the future of HRM in Central Asia. It particularly focuses on the embrace of AI and the critical integration of the health perspective within the framework of a healthy organization (Wu & Kao, 2022). We argue for the importance and urgency of addressing this pressing topic, especially in light of the backdrop formed by converging disruptive technologies and the ongoing socio-economic transformations currently taking place in Central Asia.

At all times, HRM has been at the most strategic level within organizations. Any organization depends on its human capital, primarily staff, for development, growth, innovation, client services, and organizational effectiveness. The employment of highly skilled, qualified, and motivated workers allows us to make an organization competitive, realizing product development and service delivery (Hua Xiang, Jie Lu, Kosov, Volkova, Ponkratov, Masterov, Elyakova, Popkov, Taburov, Lazareva, Muda, Vasiljeva & Zekiy, 2023). Therefore, human and organizational development work is crucial for sustainability. Even though there can be a lack of technological innovation in less developed countries—robots that replace people’s labor—every nation aims to develop its human capital. Artificial Intelligence offers economic and societal growth opportunities, such as innovation and the establishment of new sectors, as well as enabling income and productivity gains (Gélinas, Sadreddin & Vahidov, 2022). The present study has three main objectives. First, we argue for the necessity of HRM. Second, Central Asia, due to ongoing socio-economic transformations, confronts the necessity of reinventing HRM practices, where the last section discusses potential solutions. For Central Asia, it is essential not only to rewrite HRM practices but to move beyond them, towards strategic HRM and incorporate 'an elephant'—the AI and the algorithm of protecting Human-AI-Organization. Third, we combine the labor platform perspective with an organizational one. It is also of basic importance to understand not only issues but also to realize opportunities that, in due course, can promote the effectiveness of organizations in terms of fair contractual cooperation, organizational growth, and development. Our introductory paper is part of a project and is conducted as a collection of policy papers across Central Asian countries. The Central Asian countries are specific loci in which social and economic developments around COVID-19 can be observed, which is the primary motivation behind the present work. Also, some countries are experiencing conflicts—direct and systemic—political and economic (Goralski & Tan, 2020; Korinek & Stiglitz, 2021). Therefore, the construction of HRM as a future field of work can be grounded in critical and positive approaches. In this paper, we want to develop a positive approach, which allows us to look at affirming HRM work in the future.

II. Historical Evolution of HRM in Central Asia

Contemporary HRM practices in Central Asia possess a substantial historical dimension that cannot be overlooked. Over the years, key political, socio-economic, and military events, which have been influenced by the countries in Central Asia for at least the last seven decades, have significantly contributed to the development and evolution of HRM practices in this diverse region. Among these influential events, one of the most significant was the end of the preceding century, particularly during the first half of the last decade, specifically from 1989 to 1993 (Dabrowski, 2023). This era was marked by a series of profound socio-political changes that reshaped the landscape of Central Asia; it witnessed the disintegration of the USSR and the subsequent emergence of independent states throughout Central Asia. This extraordinary historical event served as a powerful

catalyst, initiating the critical transition from a centrally planned economy to a market-oriented one in Central Asia, a transformation that has deeply influenced and continues to shape the current HRM practices across the region. The ripple effects of these changes have been far-reaching, leading organizations in Central Asia to adapt and innovate their HRM strategies in response to the new economic realities and socio-political contexts.

Arguably, the transformation of the Central Asian economy initiated by the disintegration of the USSR was one of the key elements reshaping the HR roles of transition economies. We presented a brief sketch of HRM development in Central Asia, including major possible changes in the social and economic systems (Kroon and Paauwe, 2022). We propose that HRM has undergone several stages of development, ten of which are the most significant. More recently, some major contemporary issues in HRM in Central Asia have been identified. The analysis shows that the vast majority of articles published in the field of personnel management and HRM in Central Asia focus primarily on employers and business organizations and only occasionally touch upon universities, colleges, and other educational organizations, mainly in reference to their transformation in times of socio-economic and political crisis or reform activities. Even fewer articles are dedicated to human resource systems and practices in the public sector of Central Asian countries and to their main characteristics and transformations. Discussing the contemporary changes in HRM practices means discussing the historical shifts in HR roles, responsibilities, and competencies. Given that social capital systems are inside institutions, why not look to the past to help build for the future?

III. Current Challenges in HRM in Central Asia

Central Asia experienced a wave of economic instability in the 1990s as a result of the dissolution of the Soviet Union. Political and military conflicts, corruption, illicit flows of people, goods and services, and lack of a functioning legal and regulatory framework in the region slowed down any new and innovative HRM practices (Zhukov, 2024). The challenges that affect HR policies and practices include the outflow of professionals, incomplete or inappropriate training programs, cultural factors that shape the types of HR policies practiced, brain drain, mismatch and underuse of skills, and underinvestment in ‘softer’ skills. Central Asian managers are struggling to find the appropriate management and leadership styles that are not only tailored to their respective institutional and cultural environments but can also survive the changing and sometimes contradictory external forces on their organizational players.

The region exhibits several sharp and challenging HR issues in the practice of staffing. Starting with workforce attrition, top managers in the region also confront relevant skill mismatches as a direct impact on performance. Political instability as well as socio-cultural factors often stand as a barrier to the transfer of HR good practices from other countries. Companies in the region manage to deliver and contain employees’ performances at a level that enables organizations to survive. Yet despite all necessary measures that are put in place for a deep pool

of human resources, each company is failing to tap into its human resource potential as expected, and consequently, performance is inefficient. Findings suggest a chronic preoccupation with sourcing and keeping talent, rather than development activities and strategies. The collection of HRM professionals’ perceptions from a wide range of industries in the region suggests that financial instability no doubt further limits their ability to retain their top performers in their present roles. The quota laws, in particular, complicate HR’s performance as organizations are obliged by law to employ more personnel than needed. Management who administer the policy retrench expats even before the lapsed time to recruit the said number of local people expires. Obvious breaches of labor laws in the region justify that the Central Asian workforce should be the ‘missing middle’ between the labor processing of the procurement function and the ‘investment in human resources’ of the HR function, or between those who are ‘ceasing to be employees’ and those who are being ‘taken on board by HR’. Organizations and their practices in the region do, however, seem to recognize the strategic role of HRM in general. HR managers in Kazakhstan identified innovation as essential for the effectiveness of HR functions in the country (Baituova, Tleuzhanova & Agipar, 2023). Businesses operating in the region must identify a suitable HR leadership or managerial approach that will help bridge the gap between the aspirations of organizations and the reputation of people in general. Different organizational culture demands and historical factors in the region need a democratic, more adaptive approach to steering HR. A highly competitive, dynamic business climate with its accompanying human resource competition compels alignment with new HR techniques. New legislation on labor and the shifting role of the state concerning labor force management in the region necessitates fresh HR approaches. The administrative HR function itself should serve as the bridge between the organizational strategy and the new appointee or managing director in the context of continued equilibrium. The new HR needs to be a standard setter or an adviser who helps maintain or attain equilibrium.

Tables provide a comparative analysis of HRM practices across Central Asian countries, delineating key dimensions such as workforce demographics, talent acquisition, training and development, performance management, employee engagement, and digital transformation. It highlights both challenges and opportunities for integrating AI into HR practices in Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan.

Country	Description	Challenges	AI Integration Opportunities
Kazakhstan	Highly educated workforce; large industrial sector.	Urban-rural disparities, aging population.	AI for workforce planning and rural development initiatives.
Uzbekistan	Young, growing population; focus on agriculture and textiles.	Brain drain and underemployment.	AI to map skills to industry needs and reduce migration.

Kyrgyzstan	Young workforce; significant reliance on remittances.	Lack of industrial jobs and vocational training.	AI to forecast labor trends and develop vocational training modules.
Tajikistan	Labor-exporting economy; dependency on remittances.	High unemployment and lack of skilled workers.	AI to optimize job matching and repatriate talent.
Turkmenistan	State-controlled workforce; limited private sector engagement.	Rigid labor policies and minimal digital integration.	AI to modernize workforce strategies and drive private sector growth.

Table -1 Workforce Demographics in Central Asia.

Table-1 shows Central Asia's workforce is characterized by significant diversity. Kazakhstan boasts a highly educated population, particularly in its industrial and technology sectors. Conversely, Tajikistan and Kyrgyzstan face challenges with unemployment and reliance on remittance-based labor. Uzbekistan, with its young and growing population, has strong potential for workforce development but struggles with brain drain. Turkmenistan, under a state-controlled economy, has limited private-sector engagement. AI can bridge these gaps by analyzing labor market trends, predicting workforce demands, and enabling skill-matching strategies that support both national and regional development.

Country	Description	Challenges	AI Integration Opportunities
Kazakhstan	Active recruitment of international talent in oil and tech sectors.	Competition for global talent.	AI for global recruitment strategies and automated candidate assessments.
Uzbekistan	Growing focus on IT and industrial sectors.	Limited recruitment platforms and networks.	AI tools to attract and manage talent pipelines.
Kyrgyzstan	Dependence on informal recruitment channels.	Fragmented recruitment processes.	AI for formalizing recruitment processes and improving reach.
Tajikistan	Minimal use of technology in hiring practices.	Limited access to digital tools.	AI platforms for digital hiring and skill-matching.
Turkmenistan	State-driven recruitment practices.	Centralized recruitment limits talent diversity.	AI for policy-driven recruitment optimization and diversity inclusion.

Table 2: Talent Acquisition in Central Asia.

Table-2 analyzes the talent acquisition landscape, highlighting recruitment trends and bottlenecks in the region. Kazakhstan demonstrates a relatively advanced approach to talent acquisition, leveraging global networks, while other countries rely on informal practices. Uzbekistan is emerging as a hub for IT and

industrial recruitment. AI technologies could standardize recruitment processes, automate candidate assessments, and enhance talent pipelines to overcome inefficiencies.

Country	Description	Challenges	AI Integration Opportunities
Kazakhstan	Advanced training initiatives, especially in STEM fields.	Inequality in access to training programs.	AI for scalable e-learning solutions and skill monitoring.
Uzbekistan	Increasing demand for IT, management, and foreign language training.	Limited access to global knowledge resources.	AI for personalized e-learning and language training.
Kyrgyzstan	Growing emphasis on entrepreneurship and small business training.	Underdeveloped training infrastructure.	AI to provide affordable training tools and entrepreneurship guidance.
Tajikistan	Skill-building focused on remittance-based industries.	Lack of diverse training programs.	AI for adaptive training systems tailored to local industries.
Turkmenistan	Minimal private sector-led training efforts.	Heavy reliance on state-led programs.	AI to democratize access to private and public sector training initiatives.

Table 3: Training and Development in Central Asia.

Country	Description	Challenges	AI Integration Opportunities
Kazakhstan	Modernizing performance tracking systems in multinational corporations.	Resistance to transparency in evaluations.	AI for bias reduction and real-time performance tracking.
Uzbekistan	Emerging interest in standardized performance reviews.	Lack of expertise in implementing metrics-based evaluations.	AI tools for comprehensive and objective performance assessments.
Kyrgyzstan	Limited formal appraisal systems in SMEs.	Subjectivity in evaluations.	AI for introducing structured and fair performance metrics.
Tajikistan	Performance tracking primarily in state-owned enterprises.	Lack of private sector benchmarks.	AI to establish sector-specific KPIs and automate performance reviews.
Turkmenistan	Performance reviews influenced by rigid bureaucratic norms.	Resistance to innovation in HR systems.	AI for modernizing appraisal systems in public and private sectors.

Table 4: Performance Management in Central Asia.

Table-3 discusses the current state of workforce training and development in Central Asia. Kazakhstan leads the region with initiatives in STEM fields, while other nations face significant gaps in vocational training and accessibility. AI-driven e-learning platforms can address these disparities by offering personalized and scalable training solutions. Uzbekistan, with its focus on IT and management, is well-positioned to benefit from AI-enhanced training programs.

Table-4 highlights the nascent state of performance management systems in Central Asia. Kazakhstan has begun modernizing performance evaluation processes, whereas other countries rely on subjective and unstructured appraisal systems. AI presents opportunities to introduce data-driven performance reviews, reduce bias, and improve accountability. These tools can support a merit-based culture across the region.

Country	Description	Challenges	AI Integration Opportunities
Kazakhstan	Growing focus on employee well-being in larger corporations.	Balancing traditional and modern engagement strategies.	AI for sentiment analysis and customized engagement strategies.
Uzbekistan	Rising awareness of employee satisfaction in industrial sectors.	Cultural hesitance to voice dissatisfaction.	AI to gather and analyze employee feedback anonymously.
Kyrgyzstan	Increasing efforts to improve workplace inclusivity.	Limited resources for engagement activities.	AI for affordable solutions to monitor and boost inclusivity and satisfaction.
Tajikistan	Low engagement levels in the private sector.	Minimal awareness about employee engagement practices.	AI-driven tools for identifying and addressing disengagement trends.
Turkmenistan	Limited focus on employee engagement due to centralized policies.	Lack of tools to assess employee morale.	AI solutions for assessing and improving workplace morale.

Table 5: Employee Engagement in Central Asia.

Table-5 explores employee engagement trends, which are gaining importance in Kazakhstan and Uzbekistan. Cultural and financial barriers impede progress in other countries, limiting the implementation of modern engagement strategies. AI tools, such as sentiment analysis and anonymous feedback systems, can provide actionable insights to enhance workplace satisfaction and inclusivity. This fosters greater employee morale and productivity.

IV. AI: Concepts and Applications in HRM

HRM has increasingly adopted the powerful capabilities of AI to create and develop innovative HR tools that enhance decision-making processes and make

them considerably more efficient. These advancements are crucial in reducing biases in hiring and evaluation while ensuring that HR systems become more intelligent and responsive to organizational needs. AI encompasses a range of sub-disciplines, including machine learning, data analytics, and natural language processing, each of which has a diverse array of applications within HR practices (Vrontis, Christofi, Pereira, Tarba, Makrides & Trichina, 2023). This technology integration is often called People Analytics or Talent Management. Traditionally, recruitment has been a primary focus of AI research and practice. However, in recent times, other critical HR functions, including performance appraisal, are starting to incorporate machine learning methodologies to refine and optimize their operational processes. By leveraging AI, HRM practices are not only enhanced but also help businesses expand their capabilities and improve efficiency on multiple levels. There is a notable surge in interest regarding the development and application of AI in HR, driven by increased investments and the introduction of new software solutions designed to streamline various HR tasks. Nevertheless, the potential impact and uptake of AI differ significantly from one region to another across the globe. For example, in Canada, approximately one-third of the organizations that were surveyed reported having implemented some form of AI system to assist their HRM procedures (Crompton & Burke, 2023). Numerous organizations are actively engaging with AI and cutting-edge natural language processing technologies to bolster performance management strategies as well as support talent development initiatives effectively. Furthermore, AI cognitive agents are increasingly being utilized for various HR-related discussions, including the issuance of essential documents and dissemination of important news related to HR (Mhlanga, 2021). Interestingly, there appears to be a notable scarcity of research focused on understanding the similarities or differences in AI development within the Central Asia region, with a specific emphasis on Uzbekistan. This observation highlights the pressing need to explore the legitimate opportunities for AI in HRM practices specifically tailored to this unique region. The potential for implementing AI technologies in

HRM within Uzbekistan is significant and warrants further discussion. By focusing on this domain, we can identify future developmental pathways for AI solutions that will shape the HR landscape in Uzbekistan (Saitkamolov & Markabaeva, 2024). Moreover, this presents an essential opportunity for businesses in Central Asia to stay competitive and responsive to modern challenges in workforce management through the innovative integration of AI-driven solutions.

Table-6 examines the level of digital transformation in HRM within Central Asia. Kazakhstan leads the region in adopting digital HR tools, while other countries are still in the early stages. Limited infrastructure and resistance to change hinder progress in nations such as Turkmenistan and Tajikistan. AI solutions can accelerate digital transformation by automating HR tasks, streamlining workflows, and enabling cost-effective digitization even in resource-constrained environments.

Country	Description	Challenges	AI Integration Opportunities
Kazakhstan	Leading Central Asia in adopting digital HR tools.	High initial investment costs.	AI for affordable digital transformation solutions and ROI tracking.
Uzbekistan	Accelerating adoption of digital platforms in HR.	Resistance to digital change in older generations.	AI for simplifying digital HR tools and facilitating adoption.
Kyrgyzstan	Slow but steady digitization in HR systems.	Limited funding for digital transformation.	AI for cost-effective automation of HR tasks.
Tajikistan	Early stages of digital transformation in HR practices.	Low penetration of digital infrastructure.	AI-powered mobile solutions for digital HR integration in remote areas.
Turkmenistan	Minimal progress in digitizing HR processes.	Strong dependency on manual HR systems.	AI for creating basic digital workflows and integrating manual processes.

Table 6: Digital Transformation in HRM Across Central Asia.

V. Opportunities and Benefits of AI in HRM in Central Asia

Opportunities and Benefits of AI in HRM in Central Asia The disruptive impact of AI has been presented for almost every area of activity, and the field of

HRM has not been spared from this phenomenon. Proponents of the transformative power of the Fourth Industrial Revolution view AI with enthusiasm and regard it as an entirely new way to make choices and operate (Kulkov, Kulkova, Rohrbeck, Menvielle, Kaartemo & Makkonen, 2024). More specifically, AI can bring several significant opportunities or benefits by enhancing the recruitment process, making it more efficient and effective, as well as enhancing a positive image of the organization, and increasing employee job satisfaction and commitment, a vital part of employee engagement (Chowdhury, Dey, Joel-Edgar, Bhattacharya, Rodriguez-Espindola, Abadie & Truong, 2023). It can also assist in the making of evidence-based decisions, help in developing organizational talent management strategies, reveal anomalies in employee behavior, and monitor workplace safety. Thus, AI can analyze enormous sets of data potentially going back a decade or more to identify the best possible candidates, saving time, effort, and perhaps even money.

The pervasiveness of AI is anticipated to significantly expand its role as a powerful management tool, and the leadership capacity within HRM continues to see progressive improvements. Countries and organizations in Central Asia should not hold back from fully embracing the immense potential that AI offers, especially in light of the ongoing digital transformation sweeping across various sectors (Javaid, Haleem, Singh & Suman, 2022). Of course, successfully integrating AI along with other advanced technologies will necessitate the development and implementation of suitable governance frameworks and well-structured policies. It will also require the establishment of new tools and appropriate IT infrastructure to support these initiatives effectively. Moreover, overcoming existing gaps at both the national and organizational levels will call for concerted efforts through professional development and comprehensive training programs aimed at upgrading current HR standards, methods, and technologies to meet the demands of a technology-driven landscape. Currently, the global market is inundated with IT specialists, with AI and machine learning experts being the most sought after, complemented by a high demand for

cybersecurity specialists and engineers. The development of enhanced AI competencies presents a unique opportunity that can significantly boost the employability of any HR specialist who considers themselves forward-thinking and ready to delve into the world of artificial intelligence-related technology and solutions. Many of the existing AI applications are designed to be cost-effective, yet companies must conduct thorough assessments to ensure that the context aligns properly, as well as align their AI-enabled HR vision and objectives with their own overarching business strategies, values, and culture. Collaborating with technology companies is a strategic approach to pave the way for rapid growth and modernization within the HR sector (Gill, Xub, Ottavianic, Patrosd, Bahsoone, Shaghaghif, Goleca, Stankovskig, Wuh, Abrahami, Singhk, Mehtam, Ghosho, Bakerp, Parlikadq, Lutfiyyar, Kanheres, Sakellariout, Dustdaru, Ranav, Brandicw & Uhlig, 2022). Small to medium-sized businesses can also benefit from seeking practical advice from a variety of firms or utilize the extensive portfolios and competencies available across different platforms. Meanwhile, larger, more internationally oriented companies operating in Central Asia may look to forge partnerships with technology enterprises, whether they be domestic innovators or foreign entities, which can offer a wealth of AI technology that HR specialists and businesses can leverage effectively. These technological solutions can also complement and enhance a company's current HR information systems and various applications, which often consist of multiple different components working together. The scope of such cooperation can be narrow, focusing on specific aspects, or it can be broad, covering numerous subfields or application areas within HRM or HRD, ultimately delivering a comprehensive talent marketplace (Cao, Duan, Edwards, & Dwivedi, 2021). Alongside financial considerations, it is crucial to demonstrate that the chosen form of AI innovation or technology will not only create value but also enhance value for the customer, thereby potentially increasing the organization’s overall perceived value in the market. HR executives in Central Asia are well aware of the region's significant AI potential, the pressing need for reforms to adequately embrace AI, the

possibility of integrating professional practices with advanced technology, and the golden opportunity to upskill HR personnel with actionable AI knowledge. In light of these developments, companies and organizations in Central Asia should strive to become technological and digital leaders in HRM or HRD. By ambitiously pursuing this path, they can position themselves to grow and thrive within an increasingly competitive global marketplace. Such advancements may afford them a competitive edge in the international labor market, ensuring they remain not only relevant but also preferred employers. To survive and flourish, it is crucial to adopt and actively apply AI across HR operations. Firm recruiters will find themselves equipped with additional resources and innovative tools to seek out and secure the most qualified regional and global specialists in the talent pool.

VII. Future Directions

The integration of AI into HRM holds immense potential to reshape the HR landscape across Central Asia. As the region undergoes significant socio-economic transformation, adopting AI technologies can address persistent HR challenges and unlock new growth opportunities. Below, we explore key future directions for leveraging AI to advance HRM practices in Central Asia.

Governments in Central Asia must take a proactive role in formulating policies that encourage the adoption of AI in HRM. These policies should address critical areas such as data security, ethical AI usage, and labor laws to ensure that technological advancements align with societal and organizational needs. A regulatory framework that balances innovation with accountability will enable businesses to adopt AI confidently while safeguarding employee rights and privacy.

The success of AI integration in HRM depends on the readiness of HR professionals to embrace these technologies. Training and upskilling programs should focus on building competencies in AI-related fields such as data analytics, machine learning, and algorithmic decision-making. Equipping HR professionals

with these skills will ensure that they can effectively implement AI-driven solutions to enhance organizational performance and employee satisfaction.

Central Asia can benefit from the development of AI-powered talent ecosystems that connect employers with job seekers. These platforms can leverage AI algorithms to identify skill gaps, match candidates with suitable roles, and provide personalized career development pathways. By fostering a more dynamic and efficient labor market, these ecosystems can reduce brain drain and improve workforce retention within the region.

Small and medium enterprises (SMEs) constitute a significant portion of the Central Asian economy. However, these businesses often lack the resources to adopt advanced HRM tools. Introducing affordable and scalable AI solutions tailored to SMEs can empower them to streamline HR operations, enhance employee productivity, and remain competitive in the global market.

Collaboration between governments, private organizations, and technology providers is essential for the successful integration of AI in HRM. Public-private partnerships can drive the development and implementation of innovative HR solutions. By leveraging the expertise and resources of global tech firms, Central Asian countries can accelerate the digital transformation of their HR practices and ensure that they remain aligned with international standards.

The establishment of research and innovation hubs dedicated to AI and HRM can catalyze technological advancements in the region. These hubs can foster collaboration between academia, industry, and government, driving the development of localized AI solutions tailored to the specific needs of Central Asian organizations. Additionally, they can serve as centers for experimentation, training, and knowledge sharing.

Given the cultural diversity of Central Asia, it is crucial to adapt AI technologies to the region’s unique socio-economic and organizational contexts. Culturally sensitive AI tools can improve employee engagement, workplace inclusivity, and overall acceptance of technology. This customization will

enhance the effectiveness of AI solutions and ensure their seamless integration into existing HR systems.

To fully understand the implications of AI integration in HRM, longitudinal studies should be conducted to monitor its long-term effects. These studies can provide valuable insights into areas such as employee satisfaction, productivity, organizational growth, and the evolving role of HR professionals. By identifying trends and challenges, such research can inform the continuous improvement of AI-driven HR practices.

The future of HRM in Central Asia lies in the strategic adoption of AI technologies. By focusing on policy development, upskilling, collaboration, and cultural adaptation, the region can overcome its HR challenges and unlock new opportunities for growth. These future directions provide a roadmap for Central Asian organizations to harness the transformative power of AI, ensuring sustainable development and competitiveness in the global economy.

VIII. REFERENCES

1. Cao, G., Duan, Y., Edwards, J. S., & Dwivedi, Y. K. (2021). Understanding managers' attitudes and behavioral intentions towards using artificial intelligence for organizational decision-making. Technovation.

2. Chowdhury, S., Dey, P., Joel-Edgar, S., Bhattacharya, S., Rodriguez-Espindola, O., Abadie, A., & Truong, L. (2023). Unlocking the value of artificial intelligence in human resource management through AI capability framework. Human resource management review, 33(1), 100899.

3. Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial intelligence in higher education: the state of the field. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 20(1), 22.

4. Dabrowski, M. (2023). Thirty years of economic transition in the former Soviet Union: Microeconomic and institutional dimensions. Russian Journal of Economics.

O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI

Yaxshiliqov Jo’raqul Rahmiddin o’g’li
SamDVMCHBU Iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich talabasi
Tirkashyev Farhod Mahmudovich
Ilmiy rahbar SamDVMCHBU Iqtisodiyot fakulteti assistenti.

Annotatsiya: *O'zbekistonda turizm sanoati so'nggi yillarda jadal rivojlanishga yuz tutgan bo'lsa-da, turizmning iqtisodiyotdagi ulushi hali ham past darajada qolmoqda. Mamlakatda turizmni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab imkoniyatlar mavjud, lekin shu bilan birga turizm sohasidagi ba'zi muammolar ham davom etmoqda. Bular orasida moliyaviy resurslarning yetishmasligi, infratuzilmaning rivojlanmaganligi, bir xil turistik mahsulotlarning mavjudligi, viza olishdagi to'siqlar va boshqaruv tizimidagi muammolar kabi masalalar alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada O'zbekistonda turizmni rivojlantirishdagi mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Mamlakatda turizm infratuzilmasini yaxshilash, turistik mahsulotni diversifikatsiya qilish, xalqaro tajriba asosida boshqaruvni takomillashtirish va viza rejimini soddalashtirish orqali sohani yanada rivojlantirish mumkin.*

Kalit so'zlar: *O'zbekiston, turizm, rivojlanish, muammolar, infrastruktura, viza rejimi, boshqaruv tizimi, turistik mahsulot, xalqaro tajriba, iqtisodiy salohiyat.*

Abstract: *Although the tourism industry in Uzbekistan has experienced rapid development in recent years, its contribution to the economy remains relatively low. There are numerous opportunities for the development of tourism in the country, but at the same time, several challenges in the tourism sector persist. These include the lack of financial resources, underdeveloped infrastructure, the availability of similar tourist products, visa barriers, and issues in the management system. This paper examines the existing challenges in the development of tourism in Uzbekistan and explores ways to address them. Improving tourism infrastructure, diversifying tourist products, enhancing management based on international experience, and simplifying the visa regime are potential strategies for further developing the sector.*

Keywords; *Uzbekistan, tourism, development, challenges, infrastructure, visa regime, management system, tourist products, international experience, economic potential.*

Аннотация: *Хотя туристическая отрасль Узбекистана в последние годы претерпела быстрые изменения, ее вклад в экономику страны*

остается относительно низким. В стране существует множество возможностей для развития туризма, однако в то же время сохраняются несколько проблем в туристическом секторе. К ним относятся нехватка финансовых ресурсов, слаборазвинутая инфраструктура, однотипные туристические продукты, визовые барьеры и проблемы в системе управления. В данной статье рассматриваются существующие проблемы в развитии туризма в Узбекистане и предлагаются пути их решения. Улучшение туристической инфраструктуры, диверсификация туристических продуктов, совершенствование управления на основе международного опыта и упрощение визового режима являются потенциальными стратегиями для дальнейшего развития сектора.

Ключевые слова: *Узбекистан, туризм, развитие, проблемы, инфраструктура, визовый режим, система управления, туристические продукты, международный опыт, экономический потенциал.*

Kirish

O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishi katta imkoniyatlarga ega, ammo hozirgi kunda bir qator muammolar mavjud bo'lib, bu mamlakatning turizm sohasida to'liq salohiyatini amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda. Bu muammolarni hal etish, turizmni yanada rivojlantirish va xalqaro bozorga muvaffaqiyatli kirish uchun bir qancha yo'nalishlarda amalga oshirilishi zarur. Ushbu maqolada O'zbekistondagi turizmni rivojlantirishdagi asosiy muammolar va ularni hal etish yo'llari aniq va batafsil yoritilgan.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda eng katta muammolardan biri infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Transport tarmoqlari, mehmonxona va turizm uchun zarur xizmatlarning sifati va miqdori turistlar uchun noqulayliklar yaratadi. Kichik shaharlar va tarixiy yodgorliklar joylashgan hududlarda mehmonxona tarmoqlari juda cheklangan, shuningdek, transport tizimi samarali ishlamagan.

O'zbekistonning asosiy turistik hududlarini bir-biriga bog'lash uchun zamonaviy transport tizimlarini yaratish kerak. Avtomobil va temiryo'l yo'llarini ta'mirlash, shuningdek, xalqaro aeroportlarni kengaytirish va yangilash lozim.

Kichik shaharlarda va turistik joylarga mehmonxona va boshqa turistik xizmatlarni tashkil etish uchun investitsiyalarni jalb qilish, yangi zamonaviy mehmonxona komplekslarini qurish zarur.

O'zbekistondagi turistik joylarda mehmonxona xizmati va boshqa turistik xizmatlarning sifatini oshirish uchun maxsus kurslar va treninglar tashkil etish zarur.O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda muammolarni bartaraf etish uchun

bir nechta sohalarda muhim o'zgarishlar amalga oshirilishi zarur. Infratuzilma, marketing, xalqaro aloqalar, xodimlar malakasi va yangi turizm yo'nalishlari bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar O'zbekistonni turizm bozorida ilg'or davlatlarga aylantirishga yordam beradi. Bunda davlatning qat'iy siyosati, xususiy sektor va xalqaro hamkorlikning o'zaro aloqalari muhim rol o'ynaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharxi:

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishdagi muammolar va ularni hal etish yo'llari mavzusi bo'yicha mavjud adabiyotlar, asosan, mamlakatning turizm sohasining hozirgi holati, imkoniyatlari, infratuzilmasi, va istiqbollari haqida turli tadqiqotlar, maqolalar, hisobotlar va monografiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu adabiyotlar O'zbekiston turizm sohasining o'sishini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish uchun zarur chora-tadbirlarni ishlab chiqish bo'yicha muhim manba bo'lib xizmat qiladi.O'zbekistonda turizmni rivojlantirish masalasiga oid adabiyotlar O'zbekistonning turizm salohiyatini yaxshilash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Adabiyotlarda ko'rsatilgan muammolarni hal etish uchun ishlab chiqilgan strategiyalar va tavsiyalar turizm sohasidagi innovatsiyalarni, xizmat ko'rsatish sifatini, infratuzilmani yaxshilashni va xalqaro aloqalarni kuchaytirishni o'z ichiga oladi. Ushbu asarlar, ayniqsa, turizm sohasida ishlovchi mutaxassislar, davlat organlari va investorlarga muhim yo'nalishlarni ko'rsatib beradi.Turizm ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish, joylashtirish, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va aholi ijtimoiy muammolarini hal etishda, shuningdek, dam olish, sog‘lomlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur mavzuni ko‘pgina qirralari bilan «uzoq xorij» davlatlaridan I.G.Kol, A.Gettner, R.Blanshar, A.Mariotti, V.Unitsiker, Corneliu Iatu, MDH davlatlarida A.YU.Aleksandrova, N.N.Baranskiy, YU.A.Vedenin, S.R.Erdavletov, P.N.Zachinyaev, I.I.Pirojnik, YU.D.Dmitrevskiy, N.S.Mironenko, A.Nizamiev, E.A.Okladnikova, I.T.Tverdoxlebov, N.S.Falkovich va boshqa olimlar izlanishlar olib borgan. Ayni vaqtda, respublikamizda ham turizmning ayrim muammolari bo‘yicha Z.M.Akramov, E.A.Ahmedov, SH.A.Azimov, A.Zokirov, F.Komilova, A.A.Rafiqov, A.Soliev, A.Nigmatov, T.Toshmurodov, B.Husanboev, N.To‘xliev, A.Taksanov, A.Yusupov, R.Xayitboev, N.T.Shamuratova, X.Mamatqulov kabi mutaxassislar shug‘ullangan.

Tadqiqot metodologiyasi:

Ushbu maqolani yozishda tahliliy, empirik, kvantitativ, sistemali va integratsiyalangan yondashuvlar, shuningdek, kompyuter modellari orqali amalga oshiriladigan tadqiqotlar, statistik tahlil va ma'lumotlarni yig‘ish, ijtimoiy-iqtisodiy tahlil, geografik va mintaqaviy tahlil, kross-madaniy tahlil, interdisipliner yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar:

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda ko'plab imkoniyatlar mavjud bo'lsa-da, bir qator muammolar ham bor, bu muammolar mamlakatning turizm salohiyatini to'liq amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu tahlilda O'zbekistondagi asosiy muammolar va ularga qarshi ko'riladigan chora-tadbirlar haqida to'liq va aniq ma'lumotlar taqdim etiladi.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda eng katta muammolardan biri bu transport va mehmonxona infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Mamlakatda ko'plab tarixiy va madaniy yodgorliklar mavjud bo'lsada, bu joylarga tashrif buyurish uchun yetarli darajada qulay transport tizimi yo'q. Shuningdek, turistik joylarga yaqin hududlarda mehmonxona va boshqa turistik xizmatlar infrastrukturasi yetarli emas.

Mamlakatning asosiy turistik hududlarini bir-biriga bog'lash uchun zamonaviy va qulay transport tizimlarini yaratish. Masalan, yangi avtomobil yo'llarini qurish, temiryo'l va avtobus tizimlarini rivojlantirish, samolyot qatnovlarini oshirish zarur.

Yangi zamonaviy mehmonxona komplekslarini qurish, mavjud mehmonxonalarning sifatini oshirish va ularni xalqaro standartlarga moslashtirish.

Tarixiy yodgorliklar va tabiiy manzara hududlarida turizm infratuzilmasini kengaytirish, toza suv, elektr energiyasi, axlatni tashish va sanitariya-epidemiologik xizmatlarni yaxshilash.

O'zbekistonning turizm brendi hali to'liq rivojlanmagan. Mamlakatning boy tarixiy va madaniy merosi global miqyosda yaxshi tanilmagan, bu esa turistlarning e'tiborini jalb qilishda qiyinchiliklarga olib kelmoqda. Turizm marketingi va reklama ishlari ham yetarlicha kuchaytirilmagan.

O'zbekistonda turizmning global brendini yaratish va targ'ib qilish uchun xalqaro marketing kompaniyalarini jalb qilish, mamlakatning tarixiy, madaniy va tabiiy boyliklarini dunyo bo'ylab tanitish.

O'zbekistonning turistik joylari haqida global internet resurslarida, ijtimoiy tarmoqlarda va turizm platformalarida reklama qilish.

O'zbekistonda xalqaro turizm festivallari va ko'rgazmalarini tashkil etish, dunyo bo'ylab turistlarni jalb qilish uchun maxsus tadbirlar o'tkazish.

O'zbekistonga tashrif buyurishni osonlashtirish uchun vizalar tizimi va chegara nazorati soddalashtirilmagan. Ba'zi davlatlardan turistlar uchun vizalarni olish jarayoni murakkab va qimmat bo'lib, bu turistlarning sonini kamayishiga olib keladi. Shuningdek, mamlakatga kirish uchun qo'yilgan cheklovlar va ruxsatnomalar jarayoni ham turistlarni bezovta qiladi.

O'zbekistonning ko'plab davlatlari bilan vizasiz rejimni joriy etish yoki elektron vizalar tizimini kengaytirish. Bu turistlarning tashrifini osonlashtiradi va sayyohlarni ko'proq jalb etishga yordam beradi.

Vizalarni tez va arzon olish imkoniyatlarini taqdim etish, elektron turizm vizalarini joriy qilish.O'zbekistonda turizm sohasida ishlovchi xodimlar soni yetarli, ammo ularning malakasi va xizmat ko'rsatish sifati xalqaro talablar darajasiga yetmagan. Bu, o'z navbatida, turistlarga salbiy taassurot qoldiradi.Turizm sohasidagi xodimlar uchun maxsus o'quv dasturlari va treninglar tashkil etish, xizmat ko'rsatish standartlarini oshirish.Xalqaro turizm sohasida ishlovchi mutaxassislarni jalb qilish va ularning tajribalarini o'ziga moslashtirish.Mehmonxonalarda va boshqa turistik xizmatlarda doimiy sifat nazorati o'rnatish.O'zbekistonda ekoturizm va boshqa yangi turizm yo'nalishlari, masalan, agrar turizm, sog'liqni saqlash turizmi kabi sohalar hali to'liq rivojlanmagan. Mamlakatning tabiiy boyliklari va manzarali hududlari bu turizm turlarini rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega bo'lsada, bu sohada yetarli infratuzilma va xizmatlar mavjud emas.

O'zbekistondagi tabiiy hududlarda ekoturizmni rivojlantirish, milliy bog'lar va tabiatni asrab-avaylash tizimlarini yaratish. Ekologik toza sayohatlar va tabiat bilan yaqindan tanishish imkoniyatlarini turistlarga taqdim etish.

Yangi turizm yo'nalishlarini ishlab chiqish orqli agrar turizm, tibbiy turizm va gastronomik turizm kabi yangi yo'nalishlarni rivojlantirish, bu orqali yangi bozorlarni kashf etish.Turizmni rivojlantirishda iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar ham katta ahamiyatga ega. Mamlakatda iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy xavfsizlikning ta'minlanishi, shuningdek, turizmga qaratilgan siyosatning samarali amalga oshirilishi zarur.Turizm sohasida investitsiyalarni jalb qilish uchun iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, turizmga aloqador sanoatlar bilan hamkorlikni kengaytirish.Turistlar uchun xavfsizlikni ta'minlash, mamlakatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, kriminal holatlarning oldini olish zarur.

1-Jadval. O'zbekistonda turizmni rivojlantirishdagi muammolar va ularni hal etish yo'llari

Muammo	Tavsif	Hal etish yo'llari
1. Infratuzilmaning yetishmasligi	Turizm uchun zarur bo'lgan infratuzilma (yo'llar, aeroportlar, transport tarmog'i) kam rivojlangan.	- Transport va logistika tizimini yaxshilash. - Yangi turistik hududlarda infrastruktura yaratish.
2. Xizmatlar sifati	Mehmonxonalar va xizmatlar	- Xizmat ko'rsatish sohasida

Muammo	Tavsif	Hal etish yo'llari
	sifati ba'zan past bo'ladi, bu esa turistlarning salbiy tajriba olishiga olib keladi.	malaka oshirish. - Turizm xizmatlari sifatini nazorat qilish.
3. Reklama va marketingning sustligi	O'zbekiston turizm salohiyati xalqaro miqyosda yetarlicha reklama qilinmasligi.	- Xalqaro turizm yarmarkalarida ishtirok etish. - Mahalliy va xalqaro reklama kampaniyalarini yo'lga qo'yish.
4. Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish	Tarixiy va madaniy obidalar ba'zan yetarlicha saqlanmaydi va konservatsiya qilinmaydi.	- Madaniy obidalarni saqlash uchun maxsus dasturlar yaratish. - Ekoturizmni rivojlantirish.
5. Huquqiy va iqtisodiy cheklovlar	Turizmni qo'llab-quvvatlash uchun qonuniy bazaning yetarli darajada rivojlanmaganligi.	- Turizmga oid qonunlarni takomillashtirish. - Soliq imtiyozlari va subsidiya dasturlarini joriy etish.
6. Ijtimoiy muammolar	Mahalliy aholining turizmga bo'lgan salbiy qarashlari va ularning turizmga ijobiy munosabatda bo'lmasligi.	- Aholi o'rtasida turizmning foydalari haqida madaniy ma'rifiy ishlar olib borish. - Mahalliy aholini turizmga jalb qilish.
7. Mahalliy va xalqaro hamkorlikning sustligi	Xalqaro turistik tashkilotlar va mahalliy tashkilotlar o'rtasida hamkorlik yetarlicha rivojlanmagan.	- Xalqaro turistik tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirish. - O'zaro tajriba almashish va seminarlar tashkil etish.
8. Turist xavfsizligi	Ba'zi hududlarda xavfsizlik masalalari, turizm xavfsizligi uchun zarur infratuzilma yetishmasligi.	- Maxsus xavfsizlik choralarini ko'rish. - Politsiya va xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish.
9. Ekologik muammolar	Ekologik barqarorlikka e'tibor yetarli darajada qaratilmagan, tabiatni ifloslantirish holatlari mavjud.	- Ekoturizmni rivojlantirish va tabiatni muhofaza qilish dasturlarini amalga oshirish.

Ushbu jadvalda O'zbekistonda turizmni rivojlantirishdagi muammolar va ularni hal etish yo'llari keltirilgan. Har bir masalani tizimli ravishda hal etish uchun davlat va jamiyat o'rtasida samarali hamkorlik talab etiladi.

Xulosa:

O'zbekiston o'zining boy madaniy merosi, tarixiy obidalari va tabiiy go'zalliklari bilan jahon turizmida o'z o'rnini topish uchun katta imkoniyatlarga ega. Biroq, turizmni rivojlantirishda bir qancha muammolar mavjud. Bu muammolar quyidagi asosiy yo'nalishlarda ifodalangan:

Infratuzilmaning etishmasligi: Turizmning samarali rivojlanishi uchun zarur bo'lgan transport va kommunikatsiya infratuzilmasi rivojlanmagan. Bu esa turistlarning komfortli va qulay sayohat qilish imkoniyatini cheklaydi.

Xizmatlar sifati: Mehmonxonalar va turistik xizmatlar ba'zan xalqaro standartlarga javob bermaydi, bu esa turistlarning salbiy fikrlarini keltirib chiqaradi.

Reklama va marketingning sustligi: O'zbekistonning turistik salohiyatining yetarli darajada reklama qilinmasligi xalqaro miqyosda turistlar oqimini jalb qilishda qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish: Tarixiy va madaniy obidalar ba'zan noto'g'ri saqlanadi yoki saqlash uchun etarlicha resurslar ajratilmaydi.

Ijtimoiy va iqtisodiy cheklovlar: Turizmni rivojlantirish uchun yetarlicha huquqiy baza yo'qligi, soliq imtiyozlari va moliyaviy ko'maklarning etishmasligi sektorning o'sishiga to'sqinlik qiladi.

Xavfsizlik masalalari: Turistlarning xavfsizligi masalalari, ayniqsa ayrim hududlarda muhim ahamiyatga ega. Xavfsiz turizm muhitini yaratish muhim.

Ekologik muammolar: Turizmning ekologik salbiy ta'sirlari, ayniqsa tabiatni ifloslantirish va tabiiy resurslarning noto'g'ri ekspluatatsiyasi bilan bog'liq muammolar mavjud.

Takliflar:

Infratuzilmani yaxshilash:

Transport tarmoqlarini modernizatsiya qilish, aeroportlar va temir yo'llarni kengaytirish va yangilash.

Kichik va o'rta shaharlarga qulay transport yo'llarini yaratish, avtobuslar va taksi xizmatlarini yaxshilash.

Turistik hududlarga yo'l harakati xavfsizligini oshirish, turistlar uchun qulay yo'llar va xizmatlarni taqdim etish.

Xizmatlar sifatini oshirish:

Mehmonxona va turistik xizmat ko'rsatish sohasida xalqaro standartlarga moslashtirish va xodimlarni malakasini oshirish.

Turistlarga yuqori sifatli xizmatlarni taqdim etish uchun mehmonxona tarmog'ini kengaytirish va diversifikatsiya qilish.

Turizm sohasi uchun malakali menejerlar va mutaxassislarni tayyorlash.

Reklama va marketingni kuchaytirish:

O'zbekistonning turistik salohiyatini xalqaro miqyosda targ'ib qilish uchun yirik turizm yarmarkalarida ishtirok etish.

Onlayn platformalar orqali turizmni reklama qilish, o'zbekistonlik va xalqaro turizm agentliklari bilan hamkorlik o'rnatish.

O'zbekistonning turistik resurslarini targ'ib qilish uchun ijtimoiy tarmoqlarda faoliyatni kuchaytirish.

Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish:

Tarixiy va madaniy obidalarni konservatsiya qilish va saqlash uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish.

Madaniy merosni turizmga moslashtirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va mahalliy aholi bilan hamkorlikda obidalarni saqlash.

Ekoturizmni rivojlantirish orqali tabiiy resurslarni saqlab qolish va ekologik barqarorlikni ta'minlash.

Huquqiy va iqtisodiy muammolarni hal etish:

Turizm sohasini qo'llab-quvvatlash uchun soliq imtiyozlari va subsidiya dasturlarini joriy etish.

Yangi turizm qonunlari va normativ hujjatlarni ishlab chiqish, turizmni rivojlantirishga yo'naltirilgan hukumat siyosatini mustahkamlash.

Turizmni rivojlantirish uchun ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, xususiy sektor bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Xavfsizlikni ta'minlash:

Xavfsizlikni ta'minlash uchun maxsus tizimlar yaratish, turistlar uchun xavfsizlik ko'rsatmalarini ishlab chiqish.

Mahalliy politsiya va xavfsizlik tizimlarini turizm hududlarida yaxshilash va maxsus xavfsizlik choralarini ko'rish.

Turistlar bilan ishlov berish bo'yicha maxsus kurslar va seminarlar tashkil etish.

Ekologik turizmni rivojlantirish:

Ekoturizmni rivojlantirish uchun tabiatni muhofaza qilish dasturlarini amalga oshirish.

Turizm sohasidagi ekologik ta'sirlarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror turizmni rivojlantirish.

Mahalliy aholini ekologik muammolar haqida ma'rifatlash va turizmning ekologik foydalarini targ'ib qilish.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning turizm sohasini rivojlantirish uchun bir nechta asosiy sohalarda islohotlar va yaxshilanishlar amalga oshirilishi kerak. Agar yuqorida keltirilgan takliflar tizimli ravishda amalga oshirilsa, O'zbekiston jahon turizmida yetakchi o'rinlardan birini egallashi mumkin. Bunda davlat, xususiy sektor va jamiyat o'rtasida samarali hamkorlik muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil

istiqbollariga bag‘ishlangan majlisidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-yanvardagi «Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-104-sonli Qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-fevraldagi «Turizm, madaniy meros va sport sohalarida davlat boshqaruvini takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-75-sonli Farmoni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-apreldagi «Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-232-sonli Qarori.

5.Tirkashyev, F. (2023). Intellektual mulkni boshqarish jarayonlarni o ‘rganishning nazariy muammolari.

6.Tirkashev, F., & Musurmonov, N. (2024). Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(1).

7.Tirkashev, F., & Toshpulatova, K. (2024). “Yashil” iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(1).

8.Tirkashev, F., & Zarmaxmatov, N. (2024). Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o ‘rni. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(1).

9.Tirkashev, F., & Xo‘jaqulov, I. (2024). Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(1).

10.Tirkashev, F., & Raxmatullayev, S. (2024). Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(1).

11.Xamdamova, N., Tirkashev, F., Sayfullayev, A., & Erkinov, S. (2024). Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(1).

SAYTLAR

1.www.lex.uz

2.www.stat.uz

3.www.tour.uz

4.www.UNWTO/report/2018

JALOLIDDIN MANGUBERDI -SO’NGGI QAHRAMON

Sanakulova Nilufar Aktamkulovna
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Samarqand filiali. Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi

Jaloliddin Manguberdi-O’zbek xalqining milliy qahramoni,mo’g’ullarga qarshi mardonavor kurash olib brogan sarkarda va davlat arbobi. U Xorazmshohlar davlatining so’nggi hukumdori.Mo’g’ullar istilosiga qarshi mardonavor kurashgan jasur jangchi. Uning vatanparvarligi bilan faxrlansak arziydi.

Jaloliddin Manguberdi 1198-yilda Xorazmda tug’ilgan bo’lib,uning otasi-Xorazm shohi Alouddin Muhammad II,onasi esa qipchoq malikasi Oychechak bo’lgan. Jaloliddin harbiy muhitda ulg’aygani sababli bolaligidanoq harbiy bilmlarni puxta egallaydi. G’azna viloyati Jaloliddinning qaramog’ida bo’lishiga qaramay,otasi og’lini o’zini oldida ushlab turadi. Shunga qaramay yosh Jaloliddin dushmanlar bilan tinimsiz janglar bo’lib turadigan chegaraga chiqishga harakat qiladi.

1219-yili Chingizxon boshchiligidagi mo’g’ullar Xorazmshohlar davlatiga hujum qildi.Jiddiy xastalangan Alouddin Muhammad II mo’g’ullar hujumini qaytara olmay,mamlakatni tashlab ketishga majbur bo’ladi va Kasbiyga qochadi. Uchta o’g’lini to’playdi,Jaloliddinning beliga o’z shamshirini osib,uni taxt vorisi etib tayinlaydi va 1220-yilda Kasbiy dengizi sohillarida vafot etdi. Muhammadning o’limidan so’ng Jaloliddin taxtga o’tiradi.

Jaloliddin Manguberdi esa otasidan farqli ravishda qochishni emas,kurashni tanlaydi.U o’z atrofiga uch yuz kishidan iborat sodiq turkman yigitlarini to’playdi va mo’g;ullarga qarshi kurash boshlaydi.Bu jangda u o’zining harbiy strategiyasini va taktik mahoratini namoyish etib yeti yuz kishilik mo’g’ul qo’shinini osonlikcha yengadi.

Biroq,Parvon jangidan so’ng Chingizxonning o’zi Jaloliddinga qarshi yurish qiladi. Hal qiluvchi jang 1221-yilning 9-dekabr kuni Sind daryosi bo’yida ro’y beradi. Ushbu jangda Jaloliddin qattiq mag’lubiyatga uchradi,biroq u mo’g’ullar qo’liga tushmaslik uchun o’z haramini daryoga cho’ktirishni amr etadi.So’ngra,asir tushmaslik uchun tulpori bilan o’zini Sind daryosiga tashlaydi va daryodan suzib o’tishga muvaffaq bo’ladi.Chingizxon uning bu jasoratiga qiyil qolib,o’g’illariga:”Otadan shunday o’g’il tug’ilsa edi!” deya ta’kidlagan.

Jaloliddin Manguberdi Sind daryosidan o’tib,Hindistonga yo’l oldi. Bu yerda o’z qo’shinini tiklab,yana bir bor Xorazmni ozod etish uchun harakat boshladi.U 1224-yilda Eron va Iroq hududlariga qaytib kelib,yangi yurishlarni boshladi.1228-yili u Ozarbayjon va Kavkaz hududlarini egalladi va mo’g’ullarga

qarshi yangi ittifoqlar tuzishga harakat qildi.1230-yilda Saljuqiylar bilan bo’lgan jangda zaiflashib qoldi. Mo’g’ullar esa bu vaziyatdan foydalanib, unga yana hujum qildi.Mo’g’ullar bilan bo’lgan jangda Jaloliddin qattiq yaralanadi.Nihoyat,1231-yilda JaloliddinManguberdi Kurdiston tog’larida mahalliy qabilalar tomonidan o’ldirildi.

Jaloliddin Manguberdi o’z hayotini vatan himoyasi va ozodligi yo’lida fido qilgan mard sarkarda edi.U mo’g’ullar istilosiga qarshi hech qanday yordam olmagan holda kurashdi va so’nggi nafasigacga taslim bo’lmadi.

Bugungi kunda Jaloliddin Manguberdi o’zbek xalqining milliy qahramoni sifatida e’tirof etiladi.Uning nomi shon-sharaf bilan tilga olinadi,xotirasiga haykallar o’rnatilgan va u haqida tarixiy asarlar yozilgan. Jaloliddin Manguberdi- jasorat va mardlik timsoli uning hayoti va jasorati kelajak avlodlar uchun ibrat bo’lib qoldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Qayumov A.”Jaloliddin Manguberdi”-Toshkent,”O’zbekiston”,1999.

2.Aminov Z.”Xorazmshohlar tarixi”-Toshkent,2005.

3.Xayrulla Ismatullayev.”Jaloliddin Manguberdi-milliy qahramon”-Toshkent,2017.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA CHET TILLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Sayidova Gulchiroy Nekboyevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Turizm fakulteti Maktabgacha va boshlang‘ich
ta’limda xorijiy til (ingliz tili) yo‘nalishi 23-2 guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Tulyaganova Nargiza Farxadovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ingliz tilini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati haqida so‘z boradi. Xususan, raqamli qurilmalarning dars jarayonlaridagi ahamiyati va o‘quvchilarning bilim olishidagi o‘rni haqida qisqacha ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ta’lim, pedagogik texnologiya, raqamli qurilma, dars, metod, ingliz tili, innovatsion yondashuv, ta’lim samaradorligi*.

Bugungi rivojlanib borayotgan dunyo hamjamiyatida til o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy jamiyatda chet tillarini bilish turli

sohalardagi mutaxassisliklarda ish ko‘lamining sifat va miqdor jihatidan o‘sishiga sabab bo‘lmoqda. Chet ellik olimlar, soha mutaxassislari bilan hamkorlik ishlari, hamda tajribalar almashish jarayonlarida chet tillari, xususan, ingliz tilini bilishning ahamiyati katta. Hozirda, mamlakatimizda chet tillari maktabgacha ta’lim, maktab, kollej, litsey va oliy ta’lim muassasalarida o‘rgatilmoqda. Chet tillarini bilgan o‘quvchi yoshlar uchun esa turli imkoniyatlar, shart-sharoitlar yaratilgan. Misol uchun milliy yoki boshqa turdagi til sertifikatiga ega bo‘lgan o‘quvchi yoshlarga ma’lum miqdorda pul mablag‘lari o‘quv muassasalari yoki davlat tomonidan ajratilib berilmoqda. Undan tashqari turli darajadagi til bilimiga ega bo‘lmoqchi bo‘lgan o‘quvchi yoshlar uchun turli o‘quv materiallari va zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlangan o‘quv xonalari tizimli ravishda, bosqichma-bosqich tashkillashtirilib berilmoqda. Shuningdek, malakati chet tili o‘qituvchilari axborot texnologiyalari, hamda zamonaviy o‘qitish metodlaridan foydalangan holda o‘quvchilarning yangi bilimlarini egallashlari uchun yordam berishyapti[1].

O‘rta umumta’lim maktablarida chet tillarini o‘qitish majburiy o‘quv predmetlari qatoridan o‘rin olgan va bolalarning bilim olish darajalariga binoan bosqichma bosqich o‘rgatiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chet tillarini o‘qitishda yosh va shaxs xususiyatlari, xotira, diqqat, idroki hisobga olingan holda darslar tashkillashtiriladi. Yosh bolalarning ko‘rish va eshitish xotiralari yaxshi rivojlanganligini hisobga oladigan bo‘lsak, ularga ko‘rgazmali qurollar, video darsliklar bilan yangi narsalarni tushuntirish va o‘rgatish ancha muncha osonligini ko‘ramiz. Bunday hollarda esa bizga zamonaviy texnologiyalarning ko‘magi katta. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chet tillarini o‘qitishda axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanib, o‘quv-metodik adabiyotlar tizimini yaratish va o‘quv jarayonlarida qo‘llash zamon talabiga aylanib qolgan. Butun dunyoda elektron axborot ta’lim resurslarini yaratish va undan foydalanish ommalashib ketdi. Sababi bunday ma’lumotlardan foydalanish qog‘ozli ma’lumotlarga qaraganda bir qancha qulayliklar va afzalliklarga ega:

1. Butun ma’lumotlar ichidan kerakli qismini tez topib olish;
2. Lozim bo‘lganda uni tez tahrirlash va yangilash;
3. Internet orqali ma’lumotlarni boshqalar bilan almashish;
4. Elektron kutubxona yaratish;
5. Soha mutaxassislari bilan masofadan turib bemalol fikr almasha olish.

Yuqoridagi qulayliklarni hisobga olgan holda[3], 2021 – yil 6- may kuni o‘tkazilgan videoselektrda mamlakatimiz prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Mamlakatimizda xorijiy tillarni o‘rgatish bo‘yicha kelajak uchun mustahkam poydevor bo‘ladigan yangi tizimni yo‘lga qo‘yish vaqti keldi. Biz raqobatdosh

davlat qurishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, kollej, litsey va oliy o‘quv yurti bitiruvchilari kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari shart. Bu qat’iy talab har bir ta’lim muassasasi rahbari faoliyatining asosiy mezoniga aylanishi lozim”, degan ta’kidlari sohadagi islohotlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Shundan so‘ng chet tili darslarining o‘tilishi jarayonida kerak bo‘ladigan ilg‘or pedagogik texnologiyalar, innovatsion va interfaol usullardan, shuningdek, axborot kommunikativ vositalaridan foydalanish urfga aylandi. Ushbu talablarga mos ravishda o‘quv xonalari tashkillashtirildi.

Zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘quvchilari texnologiyalar bilan birga ulg‘ayishyapti. Ular erta bolalik davridan boshlab eng so‘nggi qurilmalarning qanday ishlashini o‘rganib kelishyapti. Natijada, ular uchun raqamli qurilmalar bilan ishlash juda qulay. Shuning uchun dars o‘tish jarayonida o‘qituvchilar bolalarning qiziqishlarini orttirish uchun texnologiyalardan foydalanishlari maqsadga muofiq. Turli texnologiyalarni ta’lim sohasiga olib kirilganligiga hali ko‘p vaqt bo‘lganligiga qaramay, ularning samaradorligi ko‘zga yaqqol tashlanib turibdi. Bugungi kunda boshlang‘ich sinflarni raqamli texnologiyalar bilan ta’minlash ishlari ta’lim sohasida olib borilayotgan tajribalarning asosiy qismi hisoblanadi[2]. “Explorance” jurnalining ma’lumotlariga ko‘ra, innovatsion texnologiyalar zamonaviy sinflarda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bunda zamonaviy texnologiyalar o‘quvchi yoshlarga raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini va eng ilg‘or texnologiyalar bilan ishlash malakasini oshirishga imkon beradi. Shuningdek, boshlang‘ich sinf muhitida texnologiyalardan foydalanish nihoyatda foydali bo‘lishi mumkin deb ta’kidlangan. Raqamli vositalarni boshlang‘ich sinflarga tadbiq etishning ba’zi afzalliklari haqida ham eslatib o‘tilgan.

1. O‘quvchilarga texnologiya va raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam berish
2. O‘quvchilarga yangi mavzular va tushunchalar bilan shug‘ullanishning qiziqarli usullarini taqdim etish
3. O‘quvchilar taraqqiyotini yanada shaffofroq tarzda kuzatish
4. Ota – onalar vas inf hamjamiyatini kuchaytirish uchun sinfda sodir bo‘ladigan tadbirlar, voqea – hodisalarni hujjatlashtirish

Bugungi kunda texnologik vositalardan foydalanish chet tilini o‘rganishning o‘qish, tinglab tushunish va gapirish bosqichlarida qo‘l keladi. Dars mavzusiga oid multimedia, animatsiya, grafika, diafilm va videofilmlardan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli bo‘lishiga ko‘mak beradi. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga biron bir mavzu video darslik orqali tushuntirilsa, o‘sha mavzuni kitob yoki qog‘ozli ma’lumotlar bilan tushuntirilganligidan ancha

tez va oson o‘rganib, yodlab oladi. Bolaning ko‘rib, eshitib eslab qolish qobiliyatining ustunligini ushbu misolda ham yaqqol ko‘rishimiz mumkin.

Globallashuv jarayonida hayotimizni internetsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Internet hayotimizning har bir jabhasini egallab olgan desam mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunonchi, chet tilini o‘rgatish va o‘rganish jarayonlarida internetdan unumli foydalanish eng samarali usul bo‘lishi mumkin. Internetda til o‘rganish bo‘yicha juda katta ma’lumotlar bazasi mavjud bo‘lib, ular har bir bosqich va hattoki yosh xususiyatlariga mos ravishda ham tuzilgan. Faqatgina to‘g‘ri va ishonchli ma’lumot topib ularni boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga taqdim eta olish o‘qituvchining pedagogik mahorati va malakasiga bog‘liq. Turli usullarni birlashtirib o‘qituvchi muayyan ta’lim dasturini tuzish imkoniyatiga ega. Bunda o‘qitishning bir nechta metodlaridan, xususan raqamli texnologiyalardan foydalanishi samarali natija beradi. [4]O‘qituvchilar ta’lim sohasi uchun yaratilgan quyidagi ilovalardan foydalangan holda, dars mobaynida interaktiv va qiziqarli usullarni taqdim etishlari mumkin:

- Quiz va Kahoot. Viktorina va baholashlar uchun;
- Google Classroom. Topshiriqlar va aloqalarni boshqarish uchun;
- ClassDojo. O‘quvchilarning xulq-atvorini tekshirish va motivatsiya berish uchun.

Ushbu dasturlar o‘qituvchiga o‘quvchilarni nazorat qilish, baholash va barcha o‘quvchilarni dars jarayoniga jalb qilishga ko‘maklashadi. Bunday ta’limiy dasturlar o‘quvchilarning o‘z ustlarida ishlashiga turtki bo‘ladi va muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi.

Bugungi kunda innovatsion ta’lim texnologiyalarining bir necha xil usullari mavjud. Ulardan darslarda mavzuni yoritishda keng foydalanilsa, darsning samaradorligi bir necha barobar ortadi va o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishlarining ortishiga ham yordam beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chet tillarini o‘qitishda turli rolli, harakatli o‘yinlardan foydalanib dars o‘tish ham til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarining ortishida sabab bo‘ladi. Chet tilini o‘rgatishda innovatsion texnologiyalar bilan bir qatorda grafik organayzerlardan foydalanib, mavzuga oid yangi so‘zlarni, grammatik qoidalarni tushuntirib berish maqsadga muofiq. Grafik organayzerlar orqali tushuntirib berilsa, yodda saqlab qolish ham oson bo‘ladi. Ta’limda pedagogik texnologiyalarning asosiy mohiyati o‘quvchilarni qiziqtirib o‘qitish va bilimlarni to‘liq o‘zlashtirishlariga yordam berishdir. Eng so‘nggi zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlangan sinf xonalarida ta’lim olgan o‘quvchilarning jahon talablariga mos kadrlar bo‘lib yetishish imkoniyatlari ortadi. Chunki, innovatsion texnologiyalar chet tillarini o‘qitish jarayonini sezilarli darajada boyitadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishim kerakki, innovatsion texnologiyalarning ta’lim sohasidagi ahamiyati juda katta. Raqamli qurilmalar yordamida o‘qitish va o‘rganish qog‘ozli ma’lumotlar bilan ishlashdan anchagina samaraliroq. Bunda tayyor ma’limotlar bazasidan foydalangan holda dars o‘tish o‘qituvchiga ancha yengilliklar va qulayliklar beradi. Shuningdek, o‘qituvchilar boshqa qo‘shimcha pedagogik yondashuvlar va usullardan foydalanishga o‘z ustlarida ko‘proq shug‘ullanishlari uchun ham yetarlicha vaqtga ega bo‘ladilar. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning jahon standartlariga mos kadrlar bo‘lib yetishishiga turtki bo‘ladi va ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga ham ta’sir qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M. Xodjayeva, M. Qahhorova “Chet tilini o‘qitish metodikasi”. Fan va texnika nashriyoti. Toshkent. 2013
2. “Innovations in Education Integrating Technology in Elementary Education program”//www. ucumberlands. edu
3. “Xorijiy tillarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodologiyasining ahamiyati”. Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Toshkent. 2021.
4. “Integrating Technology in Elementary Education”//www.ucumberlands.edu

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ XO‘JALIGINI ZAMONAVIY SUV TEJAYDIGAN TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH

Baymirzayev Baxodirjon Ulug'bek o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va Tadbirkorlik Oliy maktabi magistratura tinglovchisi 2-kurs MBA-22-B01 guruh

Annotatsiya: *Maqolada bir qancha global muammolar asnosida respublikamiz hududidagi daryolar sathining kamayishi, sug 'oriladigan yerlarda suv tanqisligining kuzatilishi sababli qishloq xo'jaligini zamonaviy suv tejaydigan texnologiyalarni joriy etish uchun tomchilatib, yomg'irlatib va diskretli sug'orishlarni aniq keltirilganprognozik faktlar asosida o 'rganilgan. Respublikamiz hududida o 'rganishlar natijasida 430000 ga yerdan 210739 ga yer hududini tomchilatib sug'orish zamonaviy suv tejaydigan texnologiyalari*

ishida eng maqbul usuli ekanligi aniqlangan, bu taxminan 50% ni tashkil qiladi va Respublikamiz hududida tomchilatib sug'orishni keng miqyosda joriy etilishi kerak ekanligini dalolat beradi.

Kalit so'zlar: *tomchilatib, yomg 'irlatib, zamonaviy suv tejaydigan texnologiya, suv, sug'orish, qishloq xo'jaligi.*

Kirish

Dunyo davlatlarida texnika-texnologiyalaming rivojlangan sari uning ortidan kattagina mashtabdagi global muammolarni ham o'zi bilan hamroh qilib kelmoqda. Maslan, yirik ishlab chiqarish metallurgik, kimyo-sanoati va oddiy avtomobillardan chiqadigan gazlar ortidan global isish tufayli tog'li regionlarda muzliklarning chegarasining erish natijasida qisqarishi, ular hajmining kamayishi yaqin 20 yilda daryolar oqimi, hususan, respublikamiz hududidan oqib o'tuvchi daryolar, Amudaryo, Sirdaryo va Zarafshonga quyiladigan suvlarning 30-40% ga qisqarishi mumkin bo'lib, mintaqaga jiddiy muammolar tug'dirishi, qurg'oqchilik yillarda Amudaryoning quyi qismida suv minyeralizatsiyasining o'rtacha yillik miqdori 1,5-2 martaga ortishi mumkin.

XX asir oxiriga kelib O'zbekistonda harorat dinamikasi rejimining kuzatuvlari shuni ko'rsatdiki, maksimal haroratning o'sish sur'ati yiliga 0,20-0,23 darajaga, minimal esa minus 0,3-0,4 darajani tashkil qildi. Shunga asoslangan holda, 20 yildan keyin respublikamiz vohalarida o'rtacha yillik harorat 2-4 darajaga va vodiy hamda janubiy qismda esa 1-2 darajaga ortadi.

Iqlim o'zgarishi natijasida suv yuzalaridan suvning bug'lanish ko'rsatkichi 1617% gacha, o'simliklar transpiratsiyasi va sug'orish me'yorlarining ortishi tufayli suvning 20-25% dan ko'prog'i sarflanishiga olib keladi. Bu esa suvning tiklanmay iste'mol qilinishini o'rta hisobda 18-20% ga ortishiga olib keladi. Bu, shubhasiz, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining keyingi o'sishini qiyinlashtiradi.

Maqolaning kirsh qismida keltirilgan global muammolarni asnosida Respublikamiz Prezidentining 2020 yil 11 dekabrda PQ-4919-son qabul qilingan qarorlarida keltirilgan prognoz ko'rsatkichlaridan foydalanib hozirgi kunda iqtisodiy jihatdan maqbul bo'lgan suvni tejaydigan texnologiyani o'rganib

raqamlar asosida tahlil qilamiz va asoslaymiz. Respublikamizda so'nggi yillarda qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishga alohida e'tibor qaratildi, hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotganligi natijasida 2020-yilning o'zida qo'shimcha 133 ming gektar maydonda suvni tejaydigan texnologiyalar joriy etildi. Biroq, tobora kuchayib borayotgan suv taqchilligi hamda suv resurslariga bo'lgan ehtiyoj o'sib borayotgani qishloq xo'jaligida suvdan foydalanish samaradorligini keskin oshirishni talab etmoqda. Shu boyizdan Respublikamiz Prezidentining 2020 yil 11 dekabrda PQ-4919-son qarori qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish

mexanizmlarining samaradorligini oshirish, sug'oriladigan maydonlar suv bilan barqaror ta'minlanishiga erishish maqsadida, qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda sug'orishning zamonaviy texnologiyalar tomchilatib va yomg'irlatib sug'orish tizimlarini hamda emi lazerli uskuna yordamida tekislagan holda diskretli sug'orish usulini joriy qilish sur'atini besh barobarga oshirish, ya'ni 2021-2022 yillar oralig'ida 230 ming gektar maydonda mazkur texnologiyalarni joriy qilish hamda sug'oriladigan 200 ming gektar maydonlarni lazerli uskuna yordamida tekislash orqali suvdan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha reja ishlab chiqilgan. So'nggi yillarda yer va suv resurslaridan samarali foydalanish, suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish, suv xo'jaligi ob'ektlarini modernizatsiya qilish va rivojlantirish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, global iqlim o'zgarishi, aholi sonining va iqtisodiyot tarmoqlarining o'sishi, ularning suvga bo'lgan talabi yil sayin oshib borishi tufayli suv resurslarining taqchilligi yildan-yilga kuchayib bormoqda. Foydalanilgan o'rtacha yillik suv miqdori 51 — 53 mlrd kub metrni, jumladan, 97,2 foizi daryo va soylardan,1,9 foizi kollektor tarmoqlaridan, 0,9 foizi esa yer ostidan foydalanib, ajratilgan suv olish limitiga nisbatan 20 foizga qisqargan.

Respublikada 2020 — 2030 yillarda aholini va iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini suv bilan barqaror ta'minlash, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv xo'jaligiga bozor tamoyillari va mexanizmlarini hamda

raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, suv xo'jaligi ob'ektlarining ishonchli ishlashini ta'minlash hamda yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan kontseptsiyani ishlab chiqilishi aynan suv xo'jaligi sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasidir.

Ayniqsa bugungi suv tanqisligi sharoitida qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini joriy qilishni yanada kengaytirish va davlat tomonidan rag'batlantirish, ushbu sohaga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb qilish masalalarini amalga oshirish dolzarb vazifalardan sanaladi.

Ma'lumki, iqlim o'zgarishi O'zbekistonda suv taqchilligini yanada keskinlashtirishini, 2000, 2008, 2011, 2014 va 2018 yillardagi kabi qurg'oqchilikning davomiyligi va davriyligi ko'payishiga olib kelishini hamda iqtisodiyotning suv resurslariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkinligini ko'rsatmoqda. Keyingi 15 yil ichida aholi jon boshiga suv ta'minoti 3 048 kub metrdan 1 589 kub metrga qisqardi. Shu bilan birgalikda, respublikada aholi soni yiliga o'rtacha 650 — 700 ming nafarga oshib, 2030 yilga borib 39 mln nafarga yetishi, ularning sifatli suvga bo'lgan talabi 2,3 mlrd kub metrdan 2,7 — 3,0 mlrd kub metrga (18 — 20 foiz) yetishi kutilmoqda.

Shu nuqtai nazardan suvtejamkor texnologiyalardan foydalanishda xorijiy tajribalarning ahamiyatli jihatlarini ayrim davlatlar misolida ko'rib chiqamiz va uni mamlakatimizning sug'oriladigan yerlarida foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar beramiz.

Qishloq xo'jaligida suvdan foydalanish borasida Turkiya tajribasi alohida ahamiyatga molikdir. Xususan, Turkiyaning o'rtacha yillik suv resurslari 180-190 milliard kubometrni, yer osti suvlari esa 10-15 milliard kubometrni, jami suv resurslari esa 200 milliard kubometrni tashkil qilsa-da, uning faqatgina 30-35 mlrd. m3 (15 foizi) ishlatiladi. Shundan oqova suv resurslari 25-26 mlrd. m3 va yer osti suvlari resurslar 5-6 mlrd. m3.

Turkiya iqlimi qishloq xo'jaligi uchun juda ko'p qulayliklar yaratadi va bu barcha turdagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish imkonini beradi. Ammo qishloq xo'jaligi tarmog'i yaxshi rivojlanmagan, masalan, katta imkoniyatlar mavjud bo'lgan sharoitda asosiy qishloq ho'jaligi ekini bo'lgan g'allaning o'rtacha hosildorligi 21 tsentnerni tashkil qiladi va aholi jon boshiga yetishtiriladigan go'sht miqdori o'rtacha 18 kg tashkil qiladi.

Xitoy davlatining haydaladigan yer maydoni 100 mln. gektar bo'lib, shundan 50 mln. gektari sug'oriladigan yerlar hisoblanadi. Yillik yog'ingarchilik miqdori o'rtacha 1200 mm.ni tashkil qiladi yoki har gektar yerga 12 ming kubometr suv zahirasi to'g'ri keladi. Bu yerda sug'orish ishlari uchun bir yilda o'rtacha 400 mlrd. kubometr suv ishlatilib, o'rtacha bir gektar maydonga 7,1 ming kubometr suv zaxirasi to'g'ri keladi. Xitoydagi yirik suv xo'jaligi tizimlaridan biri Xuanxe daryosi asosida faoliyat yurituvchi majmuadir. Majmuaning uzunligi 252 kilometr bo'lib, u 460 ta suv inshootlari, 13 ta dyukerni o'z ichga oladi. Bu yerda suv daryodan 40 metr balandlikka ko'tarib beriladi. Bugungi kunda Xitoy suv xo'jaligi vazirligi suvdan foydalanish borasida katta huquqlarga ega bo'lib, mamlakatda suv xo'jaligi bo'yicha alohida militsiya tizimi ham tashkil qilingan va bu suvdan foydalanish jarayonini nazorat qiladi. Amerika Qo'shma Shtatlarida 1960 yillarning boshida Richard Xapin tomonidan "Shudringli shlang" nomi (boshqa nomi "spagetti quvuri") bilan tomizgichli lenta ishlab chiqildi va uning birinchi namunasi 1964 yilda amaliyotga joriy qilindi. Bunday shlanglar asosan daraxtlarni va issiqxonalarda yetishtiriladigan gullarni sug'orish uchun keng joriy qilindi.

Tomchilatib sug'orish tizimlaridan foydalanish 1980 yildan keyin ayniqsa kuchaydi va 2000 yilga kelib dunyo miqyosida tomchilatib sug'orish tizimlari joriy qilingan ekin maydonlari 3,2 mln. gektardan ortib ketdi. AQShning Xavay orollarida qiyalik maydonlarda shakarqamish yetishtirishda egatdan sug'orish usulini qo'llash mumkin bo'lmaganligi bois fermerlar yomg'irlatib sug'orishdan foydalanishgan va katta qiyinchiliklarga duch kelishgan. Tomchilatib sug'orish

yaxshi samara berishi aniqlangandan so'ng esa Xavaydagi 11 shakarqamish plantatsiyasi 1986 yilda to'laligicha tomchilatib sug'orishga o'tkazilgan.

Xulosa qiladigan bo'lsak, xorijiy davlatlarda sug'orish texnologiyasini takomillashtirishga katta ahamiyat berilgan. Dunyodagi ko'pgina mamlakatlarning har bir melioratsiya va suv xo'jaligi bo'yicha o'z tarixiy an'analariga, suv resurslariga bo'lgan ehtiyojiga, iqtisodiyotning rivojlanish yo'liga, sug'orish tarixiga egadir va ular bir - biridan farq qiladi. Suvdan foydalanish yo'nalishlari ularda, asosan, davlatning taraqqiyot darajasiga qarab belgilangan.

Mamlakatimizda, suvni tejovchi texnologiyalarni keng joriy qilish, bunda davlat tomonidan yaratilayotgan qulayliklardan foydalanish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini yanada rivojlantirish maqsadida quyidagi takliflarni bermoqchimiz:

- ❖ suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish, suvdan foydalanish va suv iste'moli hisobini yuritishda «Smart Water» («Aqlli suv») va shu kabi raqamli texnologiyalarni joriy qilish;
- ❖ qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini joriy qilishni yanada kengaytirish va davlat tomonidan rag'batlantirib borish, ushbu sohaga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb qilish;
- ❖ sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va barqarorligini ta'minlash, yerlarning unumdorligini oshirishga ko'maklashish, tuproqning sho'rlanish darajasini pasaytirish va oldini olish bo'yicha samarali texnologiyalarni qo'llash;
- ❖ suv xo'jaligida bozor iqtisodiyoti tamoyillarini, jumladan, suvni yetkazish xarajatlarining bir qismini bosqichma-bosqich suv iste'molchilari tomonidan qoplash tizimini joriy qilish, tushgan mablag'larni suv xo'jaligi ob'ektlarini o'z vaqtida sifatli ta'mirlash-tiklash, raqamli texnologiyalarni joriy qilish hamda samarali boshqarishga yo'naltirish;

❖ suv xo'jaligida davlat-xususiy sheriklik va autsorsingni joriy etish, alohida suv xo'jaligi ob'ektlarini fermer, klaster va boshqa tashkilotlarga foydalanish uchun berish hamda tejalgan mablag'larni suv xo'jaligi ob'ektlarini modernizatsiya qilish va xodimlar mehnatiga haq to'lash va rag'batlantirishga yo'naltirish;

❖ suv xo'jaligi sohasi uchun malakali kadrlarni tayyorlash, xodimlarning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish sohalari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni rivojlantirish hamda ilm-fan yutuqlari va nou-xaularni ishlab chiqarishga joriy qilish.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi suv xo'jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030 yillarga mo'ljallangan kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6024-son Farmoni. 2020 yil 10 iyul.

2. Safoevna, S. Z., & Juraevna, M. N. (2021). Analysis of economic efficiency of the use of irrigated land in agriculture and factors on them. Journal of Contemporary Issues in Business and Government, 27(2), 4055-4061.

3. Shoxo'jayeva, Z. S. (2020). Problems and solutions in the water sector of the region. In НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 21-24).

4. Safoevna, S. Z., & Sagdullaevna, T. F. (2021). Food provision of the population of the republic of uzbekistan in pandemy conditions: problems and solutions. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 77(2), 1320-1325.

5. ZS Shoxo'jayeva. Efficient use of water resources in the agricultural sector. Monograph. T.: - 2012

6. Kurbonov, A. B., & Shoxo'jaeva, Z. S. (2019). Sustainable development of the agrarian sector depends on the efficient use of water resources. International Journal of Engineering and Advanced Technology, 8(6), 5123-5126.

7. Shoxo'jayeva, Z. S., & Norqobilov, M. (2020). Problems of rational use of water resources in agriculture of the Republic of Uzbekistan. In НАУКА И ТЕХНИКА. МИРОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ (pp. 25-28).

INGLIZ XALQ MAQOLLARINING O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARINI ANGLASH

Xasan G’afforov[1]

[1]*ISFT instituti Samarqand filiali Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi v.b., dotsent Phd*

qurgoshin19@gmail.com

Mohinur Asqarova[2]

[1]*ISFT instituti Samarqand filiali Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi 1-kurs talabasi*

asqarovam937@gmail.com

Annotatsiya: *Bu maqolada tildan tilga o‘tib kelayotgan lingvomadaniy xususiyatlar ko‘rsatilgan. Xalq og‘zaki ijodida bu janr muhim rol egallaydi. Maqolda qofiya, ta’sirchan mazmun borligi uchun butun dunyo so‘zlarida qo‘llaydi. Buyuk ingliz olimlari ham o‘z fikrlarida maqol qanchalik hayotimizda muhim rol o‘ynashini aytib o‘tgan. Nafaqat ingliz olimlari, balki o‘zbek shoir va yozuvchilarining asarlarida ham yaqqol ko‘rsatilganligi yoritilib berilgan. Maqollar orqali xorijliklar bilan do‘stlik aloqalarini yanada mustahkamlanadi.*

Kalit so‘zlari: *maqol, olimlar fikri, ko‘zgu, alliteratsiya, lingvistika, lingvomadaniy*

Аннотация: *В данной статье показаны лингвокультурные особенности, переходящие из одного языка в другой. Этот жанр играет важную роль в устном творчестве народа. Поскольку пословица имеет рифму и впечатляющее содержание, ее использует в словах весь мир. Великие английские учёные также отмечали в своих мнениях, какую важную роль играют пословицы в нашей жизни. Это ясно видно в трудах не только английских учёных, но и узбекских поэтов и писателей. Укрепляем дружбу с иностранцами через пословицы.*

Ключевые слова: *пословица, мнение учёных, зеркало, аллитерация, лингвистика, лингвистический и культурный*

Annonation: *This article shows the linguistic and cultural features that pass from one language to another. This genre plays an important role in the oral creativity of the people. Because the proverb has a rhyme and an impressive content, it is used in the words of the whole world. The great English scholars have also mentioned in their opinions how important a role proverbs play in our lives. We strengthen friendship with foreigners through proverbs.*

Key words: *proverb, the opinion of scientists, mirror, alliteration, linguistics, linguistic culture*

Kirish

Maqol bu - bir xalqning og‘zaki ijodi, madaniyati va urf odatlaridan darak beruvchi hikmatli so‘zdir. Jones fikriga ko‘ra maqolga ta'rif berishda haqiqatdan ham qiyinchilik va imkonsizlik mavjud va u maqolga “an expression we recognize as proverbial” ya'ni «u maqol sifatida bilgan iboramizdir» Maqollar semantik va struktur jihatdan to‘la tugallangan matn sifatida matn linguistikasining muhim o‘rganilayotgan ob’ekti hisoblanadi. Grammatik jihatdan maqollar muayyan sintaktik birlik hisoblangan gaplardir. Grammatiklar tomonidan sintaktik birlik sifatida o‘rganilib kelinayotgan muhim ob'ekt bo‘lib kelmoqda. Xalq maqollari ularning tilshunoslikda va adabiyotda tutgan o‘rni [1].

Tadqiqot metodologiyasi. Ingliz maqollarining lingvistik xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan ushbu tadqiqot ishida maqollarning strukturaviy, stilistik va semantik xususiyatlarini o‘rganishga mo‘ljallangan tizimli va ko‘p qirrali uslubiy asos qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan jumladan: tadqiqot loyihasi, ma’lumotlar yig‘ish, analitik tahlil, lingvistik tahlil, fonologik tahlil (qofiya, alliteratsiya va ritm kabi tovush naqshlarini tekshirish), morfologik tahlil (noyob so‘z shakllarini, jumladan, arxaik va idiomatik iboralarni aniqlash, sintaktik tahlil (Parallellik, qisqalik va inversiya kabi strukturaviy elementlarni o‘rganish), semantik tahlil (majoziy til, metafora va ma’noning madaniy oqibatlarini tahlil qilish) kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ingliz maqollarini o‘rganish keng ko‘lamli ilmiy tadqiqotlar mavzusi bo‘lib, ularning til, madaniy va ijtimoiy xususiyatlariga alohida e’tibor qaratiladi. Olimlar maqollarning umumiy hikmatni qamrab olishi, axloqiy saboqlarni etkazishi va madaniy qadriyatlarni o‘ziga xos til shakllari orqali aks ettirishini o‘rganib chiqdilar.

Maqollarning lingvistik xususiyatlari bir qator tilshunos olimlar tomonidan o‘rganilgan. Tadqiqotining asosiy yo‘nalishi maqollarning lingvistik xususiyatlariga qaratilgan Mieder 2004-yilda qofiya, alliteratsiya va parallelizm kabi qurilmalardan foydalangan holda, maqollar oson esda qolarli bo‘lishi uchun qanday tuzilganligini tadqiq etadi. Bu xususiyatlar maqollarni nutqda va matnda alohida ajratib turadi, ularning ritorik ta’sirini kuchaytiradi. Crystal 2008-yilda maqollarni oson eslab qolish va avloddan-avlodga o‘tishda, ayniqsa og‘zaki ijodda tovush naqshlarining rolini tadqiq etadi. Bundan tashqari, Norrik 1985-yilda maqollarda elliptik va ixcham konstruktsiyalardan foydalanishni muhokama qiladi, bu ularning ma’noli va ta’sirchan tabiatiga yordam beradi. Maqollar ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri fikrga kirish uchun keraksiz tafsilotlarni o‘tkazib yuboradi, bu ularni muloqotda ham iqtisodiy, ham kuchli qiladi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Biz maqollardan badiiy ijod va falsafada ko‘proq foydalanamiz. Har bir maqol inson ongiga jozibasi, nafosat-u fusnkorligi bilan inson qalbiga ko‘zgu tutadi. Bu ko‘zgu yosh-u qarini estetikasini go‘zallashtiradi, axloqini tarbiyalaydi. Shuning uchun ham maqollar g‘oyatda keng tarqalgan bo‘lib, asrlar davomida jonli so‘zlashuv va o‘zaro nutqiy munosabatlarda, badiiy, tarixiy va ililmiy asarlarda, siyosiy va publitsistik ilmiy-amaliy adabiyotda doimiy ravishda qo‘llanilib kelgan va qo‘llanmoqda. Maqolga adabiy nuqtayi nazardan qiziqish, asar badiiyligini oshirish va badiiy til ravonligini ta'minlash uchun undan foydalanish hamma zamon so‘z san'atkorlarining diqqat markazida bo‘lgan. Ahmad Yassaviy, Rabg‘uziy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, Oybek, G‘afur G‘ulom va boshqa o‘nlab ijodkorlarning asarlari sinchiklab o‘rganilsa, ularning tarkibida qanchadan qancha maqollar ba'zan aynan, ba'zan o‘zgargan holda mavjudligiga ishonch hosil qilamiz.

Ingliz va o‘zbek tilidagi maqollar:

1.There’s no place like home	Uydan yaxshiroq joy yo‘q
2. The early bird catches the worm	Muvaffaqiyatga erishish uchun erta turish kerak
3. Never look a gift horse in the mouth	Kimdir sizga biror sovg‘a berganida, ortiqcha savol bermang
4. Actions speak louder than words	Harakatlar so‘zlardan ko‘ra balandroq gapiradi.
5. Too many cooks spoil the broth	Oshpazlar ko‘p bo‘lsa bulyon buziladi

Barcha maqollarni tahlil qilish orqali isbotlayman: Maqollar-insonning so‘zlarini go‘zal tarzda ifoda etuvchi, qadim tarixdan biz yosh avlodlarga yetib kelgan nutq bezagidir. Maqollarni o‘rganar ekanmiz, buning zamirida insoniyat, vatan, ona, do‘st kabi fazilatlar aks ettiriladi. Har bir mamlakatning qondan qonga singib kelgan boy o‘tmishi kelajak uchun ko‘zgudir. Yosh avlod maqollarni o‘rganar ekan, uning ongi bevosita rivojlanadi. Uning tafakkurida o‘z tiliga bo‘lgan mehr yanada kuchayadi. Yuqoridagi so‘zimni isbotlash uchun misollar bilan sizlarga tushuntirib beraman:

“The early bird catches the worm”. Muvaffaqiyatga erishish uchun erta turish kerak. Bu maqolning ma’nosi-agar inson erta tursa, katta muvaffaqiyatlarga erisha oladi. Ma‘lumotlarga qaraganda, muvaffaqiyatga erishgan insonlarning ko‘pi, ertalab soat 4:00 da uyg‘onib ishlarini bajarar ekan. Demak, muvaffiqiyatga erishmoqchi bo‘lsangiz,o‘zgarishni o‘zingizdan boshlang.

Asosan, maqollar inson ongiga qofiyadosh so‘zlar ila kirib boradi. Maqol-

tugallangan so‘zlar bilan, bo‘yoqdorligi bilan ajralib turadi. Bir inson boshqa bir insonga o‘z fikrini bildirar ekan, so‘zlarini shu insonga ibrat berish uchun turli xil maqollardan foydalanadi. Maqollarga ko‘rk berishimiz uchun biz alliteratsiyani maqollarimizda faol qo‘llashimiz lozim. Bu so‘zning ma’nosi nima?- degan savol bevosita aytiladi. Alliteratsiya - o‘xshash undosh tovushlarning takror qo‘llanilish. Masalan, Where there is a will, there is a way. Alliteratsiya «will» va «way» so‘zlarida mavjud.

Maqolni qofiyadosh so‘zlar bilan jozibadorligini ta‘minlash uchun “ritm” dan foydalanamiz. Ritm ya'ni qofiyadosh so‘zlarning qo‘llanilishi. Masalan, **“Easy come, easy go”** Oson kelgan narsa oson ketadi. Bunda *come* bilan *go* qofiyadosh. **“There’s no such thing as a free lunch”.** Bepul mahsulotlar har doim yashirin narxga ega.Qofiyaga ega bo‘lgan so‘zlar-such bilan lunch.

Ingliz maqollarining tuzilishi. “Fair” ning ta'kidlashiga ko‘ra, Ingliz maqollarining ayrimlari alohida tuzlilish formulasiga ega. Ko‘pchilik maqollarga xos bo‘lgan quyidagi formulalarni ishlab chiqdi [2]. One X is worth a ot of Y. Ya'ni (X) narsa ko‘p (Y) qiymatga ega. -One picture is worth ten thousands words

-One volunteer is worth many pressed men. O‘zbek tilida ham xuddi shunga o‘xshash tuzilishga ega maqollar uchrab turadi. 1. “Bilagi zo‘r-birni, Bilimi zo‘r-mingni yiqitar” [3]. Qayerda X bo‘lsa, Y o‘sha yerda -Where there is a will, there is a way -Where there is smoke, there is fire. O‘zbek tilida esa: -Nur borki, soya bor [4]. Once X always Y ya'ni Bir marta X har doim

-Once a lady, always a lady. -Once a thief, always a thief -Once a copper, always a copper. -Once a priest, always a priest O‘zbek tilida “Bo‘rining har doim og‘zi qon” ya'ni bo‘ri yesayam, yemasayam har doim og‘zi qon, yegan

degan gumonda bo‘lishi,bir marta o‘g‘rilik qilgan odam ham har doim o‘g‘rilikda gumonda bo‘ladi. Like X Like Y ya’niX ni Yga o‘xshatish haqida.

-Like father, like son. O‘zbek tilida esa ma’nosi xuddi shunday lekin tuzulishida “o‘xshamoq” ya’ni “like” so‘zi qatnashmagan maqollar uchraydi: “Ot o‘rnini toy bosar”, “Onasini ko‘rib qizini ol”

X is Y; ya 'ni X bu Y ga teng Time is money. Vaqt bu pul; Sog‘lik-eng katta boylik . No X without Y ya 'ni X yo‘q bo‘lsa Y ham bo‘lmaydi. No rose without thorn. Shamol bo‘lmasa, daraxtning uchi qimirlamas [5].

Biz nafaqat ingliz tilida balkim, rus tilida ham maqollarni o‘rganishimiz mumkin. Bu bizning tafakkur dunyoyimizni kengaytiruvchi omillardan biridir. Jumladan, maqollarni hayotimizda qo‘llar ekamiz, so‘zimiz ravon, nutqimiz keng bo‘la boshlaydi. Maqollarni inglizcha, ruscha, o‘zbekchada talqin qilib ko‘ramiz.

You cannot sell the cow and drink the milk	**Один пирог два раза не съешь**	**Qaysi butaga o‘t tushsa, o‘sha buta kuyar**
When I lend I am a friend, when I ask I am a foe	**Если хочешь врага нажить, так дай в долг денег!**	**Qarz bersang, do’st ko’payar, Talab qilsang — dushman**
A friend to everybody is a friend to nobody	**Друзей-то много, да друга нет.**	**Ko’pni sevgan birni sevmas**
Time works wonders	**Время разум дает.**	**Vaqt tog’ni yemirar, Suv toshni kemirar**
A fool and his money are soon parted	**Дал дураку, яичко; что покатил, то и разбил**	**Ahmoqniki — og‘zida, Podshohniki — g‘aznada**

Maqollarni har birini tahlil qilishni boshlaymiz. Qaysi butaga o‘t tushsa, o‘sha buta kuyar. Buning ma‘nosi, hamma odam o‘zining qilgan ishi uchun javob beradi. “Kemaga tushganning joni bir “ maqoli bilan ma‘nosi sinonim. “ Qarz bersang, do‘st ko‘payar, Talab qilsang- dushman” bunda cho‘ntakda pul bo‘lsa atrofda do‘stlar ko‘payadi. Agar bergan pulingizni qaytarib olmoqchi bo‘lsangiz, u inson sizga dushman bo‘ladi qoladi. “ Ko‘pni sevgan birni sevmas” inson qancha ko‘p odamni sevsa, boshqa odamga ko‘ngil qo‘ya olmaydi. “Vaqt tog‘ni yemirar, Suv toshni kemirar” vaqtni qadriga yetishishimizni, har bir soniya biz

uchun muhimligini ta‘kidlab o‘tilgan. “ Ahmoqniki - og‘zida, Podshohniki- g‘aznada “ ahmoq faqat og‘zida gapiradi-yu, aqlini ishlatmaydi. Ammo, podshoh barcha aqlini o‘z g‘aznasida saqlaydi.

Lend your money and lose your friend	**В долг давать - дружбу терять**	**Qarz-muhabbatning qaychisi**
Drink in somethink with one's mother's milk	**Нет роженого, не дашь и ученого**	**Ona suti bilan kirmagan tana suti bilan kirmas**
Fools will be fools	**Пьяный проспится, а дурак никогда**	**Ahmoq otdan tushsa ham, Egardan tushmas**
A bad workman quarrels his tools.	**Плохой плясун всегда музыканта хает**	**O‘zolmagan otga uzangi bahona**
The whirligig of time	**Превратности судьбы**	**Zamonaning zindoni ham, xandoni ham bor**
God help the poor, for the rich can help themselves	**У богатого черт детей качает**	**Boyning ko‘zi nonda, Kambag‘alniki -iymonda**
Youth will serve	**Молодой на службу, старый на совет**	**Yosh kelsa — ishga, Qari kelsa — oshga**
He that has a wife has a master	**Муж - голова, жена - шея**	**Xotin - erning vaziri**

Bu maqollarda oila, adolat, tarbiyaga chaqiruvchi bir qancha vositalar mavjud. 7 yoshdan 70 yoshgacha insonning ongiga bevosita ta’sir qiladi. Qay millatda yashamaylik, maqolar donolikka, pand- nasihatga chorlayveradi.

Xulosa. Ingliz maqollarini o‘rganish ularning ham til, ham madaniy hodisa sifatida ko‘p qirraliligini ochib beradi. Maqollar qisqalik, qofiya, parallellik kabi o‘ziga xos tuzilish xususiyatlari bilan muloqotda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi, ularni esda qolarli qiladi va avlodlarga oson o‘tadi. Ularning metafora va simvolizmdan foydalanishi murakkab g‘oyalar va ijtimoiy qadriyatlarni ixcham

shaklda qamrab olish imkonini beradi, ularni keng omma uchun ochiq va mazmunli qiladi. Bundan tashqari, maqollar o‘zlari kelib chiqqan jamoalarning madaniy me’yorlari, axloqiy qoidalari va ijtimoiy umidlarini aks ettiradi, ko‘pincha xatti-harakatlar uchun qo‘llanma bo‘lib xizmat qiladi va jamoaviy donolikni mustahkamlaydi.

Ingliz va o‘zbek xalq maqollari inson so‘z boyligini yanada rivojlantiruvchi omillar hisoblanadi. Maqollarni qancha so‘zlarimizda qo‘llar ekanmiz, nutqimiz va tilimiz barqarorlashib boraveradi. Maqollar o‘zining pragmatik vazifalari orqali tilning ijtimoiy masalalarni sharhlash, maslahat berish va idroklarga ta’sir qilish usullari haqida qimmatli fikrlar beradi. Maqollarning moslashuvchanligi, ularning asosiy xabarlarini saqlab qolgan holda vaqt o‘tishi bilan rivojlanishiga imkon beradi, ularning zamonaviy jamiyatda doimiy dolzarbligini ta’kidlaydi. Ingliz maqollari ham lingvistik, ham madaniy vosita sifatida muloqotni shakllantirish, madaniy o‘ziga xoslikni saqlash va til va jamiyatning dinamik tabiatini aks ettirishda muhim rol o‘ynashda davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. cyberleninka.ru

2. 2. Honeck, R. A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom. - USA.: Lawrence Erlbaum, 1997. - 277p

3. 3. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. -T.: O'qituvchi, 1990. - 303b.

4. 4. Karamatova K.M., Karamatov H.S. Proverbs-Maqollar- Пословицы. - T.: Mehnat, -2000. -398 b.

5. 5. Marvin, D.E. Antiquity of Proverbs. - New York and London: G.P Putnam Sons, 1922. -103 p

COMPARISON OF THE WAYS OF ENRICHING THE VOCABULARY OF THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Turgunboeva Diyorakhon
Fergana state university
English language and literature faculty
Student of group 22.107

Abstract: *The vocabulary of a language plays a crucial role in communication and the development of ideas. In English, vocabulary enrichment occurs through various linguistic processes, including word formation, borrowing, and the creation of new words to reflect technological and cultural changes. This article explores these methods in detail, comparing them with the vocabulary enrichment techniques in the Uzbek language. Both languages share similar approaches, such as affixation, compounding, and the adoption of loanwords. However, the extent to which these methods are applied varies due to cultural, historical, and social differences. The article also discusses how globalization and technological advancements influence vocabulary expansion in both languages*.

Keywords: *Vocabulary enrichment, word formation, affixation, borrowing, neologisms, linguistic development, English, Uzbek, globalization, technological advancement.*

Introduction

Vocabulary is one of the most important components of any language, serving as the tool for effective communication. A language’s vocabulary reflects the culture, values, and history of its speakers. In English, vocabulary has evolved over centuries, borrowing from various languages due to its imperial and global status. Similarly, the Uzbek language has been influenced by Arabic, Russian, and other languages due to historical ties. This paper compares the methods of enriching the vocabulary of the English and Uzbek languages, examining processes like word formation, borrowing, neologisms, and their adaptation to modern needs. Vocabulary expansion is crucial in keeping a language relevant, especially in the face of global trends, technological advancements, and cultural exchanges. In both English and Uzbek, the introduction of new terms and the redefinition of existing words ensure that these languages continue to evolve.

Methods

1. Affixation. Affixation is a word formation process where prefixes, suffixes, or infixes are added to base words to create new meanings. This process is

common in both English and Uzbek. In English, affixation is widely used to form adjectives, nouns, and verbs. For example: happy → unhappy (prefixation), joy → joyful (suffixation), teach → teacher (suffixation) In Uzbek, affixation also plays a major role in word formation: yaxshi (good) → yaxshilik (goodness), yurish (to walk) → yuruvchi (walker), oq (white) → oqish (whitening) Affixation allows languages to adapt to changing contexts and express new ideas more efficiently.

2. Compounding. Another key method of vocabulary expansion in both languages is compounding, where two or more words are combined to form a new one. In English, common examples include: toothbrush, snowman, airport, blackboard In Uzbek, similar combinations can be found: kitobxona (book + room), yo‘lovchi (passenger), ma’lumotnoma (information + document). Compounding enables languages to create specific terms that reflect particular cultural or technological phenomena.

3. Borrowing. Borrowing is another major method of vocabulary enrichment. Both English and Uzbek have adopted words from other languages due to historical and cultural interactions. English has borrowed extensively from languages like French, Latin, and German. Examples include: ballet (French), algebra (Arabic), piano (Italian), sushi (Japanese). Uzbek has incorporated words from Arabic, Russian, and Persian, particularly during the Soviet era. Some examples are: televizor (television from Russian), kompyuter (computer from Russian), maqsad (goal from Arabic), dars (lesson from Persian).bBorrowing reflects the historical and cultural exchanges that occur between languages and peoples.

4. Neologisms. Neologisms are newly coined terms or expressions that arise in response to cultural, technological, or societal changes. In English, the rise of technology has contributed to the creation of terms such as: internet, selfie, hashtag, smartphone. In Uzbek, neologisms have emerged in response to the same global trends: kompyuter (computer), internet (internet), smartfon (smartphone). Neologisms demonstrate how languages evolve to meet the needs of contemporary society, adapting to new tools, concepts, and experiences.

5. Cultural and Historical Influences. Both English and Uzbek have been enriched by cultural and historical contexts. English, with its widespread global influence, absorbs words from all over the world. Meanwhile, Uzbek’s vocabulary has grown through the introduction of Persian, Arabic, and Russian words, especially during the Soviet period. These influences have shaped the respective lexicons, giving them unique qualities while also linking them to global language trends.

Results

Through the examination of vocabulary enrichment in both English and Uzbek, several key trends emerge: Word formation methods such as affixation and compounding are used extensively in both languages. These techniques allow for the creation of new words in response to changing needs. Borrowing is a prominent feature of both languages, though English has borrowed more broadly from various sources, whereas Uzbek has primarily borrowed from Russian and Arabic. Neologisms have become increasingly important as both languages adapt to technological innovations and modern communication practices. While the methods used to enrich vocabulary are similar, the degree of external influence on the lexicon differs. English, as a global lingua franca, absorbs terms from a wide range of languages, while Uzbek, due to historical and cultural factors, has incorporated words mainly from its regional neighbors.

Discussion

Both English and Uzbek continue to evolve, and vocabulary plays a crucial role in this development. English, due to its global status, adopts a large number of loanwords from many languages. The borrowing of words reflects the interconnectedness of cultures and the rapid dissemination of new ideas globally. On the other hand, Uzbek has undergone a more controlled vocabulary expansion, largely influenced by neighboring languages and historical periods of foreign dominance. The adaptation of new terms through neologisms is another point of similarity between the two languages. With the increasing reliance on digital technologies, both English and Uzbek have incorporated new words into their lexicons to reflect the modern world. However, the rate at which new words are adopted may differ, with English often leading the way due to its technological dominance. The differences between the two languages' vocabulary enrichment processes highlight not only linguistic trends but also cultural priorities. English's openness to borrowing and its global reach contrast with Uzbek's more localized approach to language evolution.

Conclusion: Vocabulary enrichment is an ongoing process that allows a language to stay relevant and express contemporary ideas. The methods of enriching vocabulary in English and Uzbek share several similarities, including word formation, borrowing, and neologism creation. However, the influence of external languages and the rate at which new terms are adopted vary between the two languages. Understanding these processes not only sheds light on the languages themselves but also on the cultural and historical contexts in which they exist. As globalization and technological advancements continue to shape communication, both English and Uzbek will continue to adapt and expand their vocabularies to meet new demands.

REFERENCES

1. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press.

2. EnglishClub. (n.d.). Word Formation in English. Retrieved from https://www.englishclub.com/grammar/word-formation/

3. Hough, C. (2014). The Oxford English Dictionary and the Development of English Vocabulary. Oxford: Oxford University Press.

4. Karimov, I. (2017). The Role of Borrowed Words in the Development of the Uzbek Language. Tashkent: Uzbekistan National Publishing House.

5. Lingoda. (n.d.). How to Expand Your English Vocabulary. Retrieved from https://www.lingoda.com/en/blog/how-to-expand-your-english-vocabulary

6. Shakirov, A. (2019). Language and Society: Vocabulary Enrichment in English and Uzbek. Tashkent: Language and Literature Press.

7. Uzbek Dictionary Online. (n.d.). Uzbek Loanwords and Their Impact. Retrieved from https://uzbekdictionary.uz/loanwords

8. Wright, W. (2011). Lexicology and Language Evolution. New York: Oxford University Press.

“AL-MUALLIM AS-SONIY” NOMI BILAN SHUHRAT TOPGAN MUTAFAKKIR

Xolboyeva Sarvinoz Muhammadyoqub qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Unversiteti Samarqand filiali tarix fakulteti 3-bosqich talabasi
Surxondaryo Viloyati Qiziriq tuman Politexnikum Ijtimoiy-gumanitar fanlar o’qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolani yozishimdan maqsad shuki, O’rta Osiyo mintaqasida birinchi Renessansiga hissa qo’shgan buyuk alloma Abu Nosir Farobiyning qilgan ishlarini butun dunyoga ko’rsatib qo’yish, dunyoning minglab odamlari, olim-u mutafakkirlari miloddan avvalgi taxminan IV asrda (335-323- yillar oralig’i) yozilgan yunon faylasufi Aristotelning “Metafizika” asarini tarjima qilishdek buyuk ish faqatgina o’z davrining yetuk mutafakkiri Abu Nosir Farobiygagina nasib qilgan.*

Abu Nosir Farobiy o’z davrida 70 dan ortiq tilni bilgan va 160 dan ortiq asarlar yozgan. Abu Nosir Farobiy Aristotelning “Metafizika” asarini bevosita tarjima qilmagan, balki unga sharxlar va izohlar yozgan uning metafizikaga oid asarlari quyidagilar: (Fusul al-hikma donishmanlik asoslari, Tavsif al aflik, Falakiyot tavsifi Al- Madina al-fazila Fozil odamlar shahri) va boshqalar shular jumlasidandir. Abu Nosir Farobiy falsafiy asarlari keyinchalik lotin, fors, rus, ingliz va fransuz tillariga tarjima qilingan.

Kalit so’zlar: *Al-Muallim as-soniy, Movarounnahr, Somoniylar, Bag’dod, Abu Bishir Matto, Xarron shahri, Damashq, Musiqa, Ibn Abu Usaybia, Yuhana Ibn Xiylon, Bob as Sog’in nomli qabriston*

O’z davrining yetuk, ulug’, mutafakkiri qomusiy olim, fanlar rivojiga qo’shgan xissasi uchun “Al-Muallim as-soniy” ikkinchi muallim, Sharq Arastusi nomi bilan shuhrat topgan. Alloma Abu Nosir Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlig’ Tarxon Farobiy 873-yil Ars daryosi Sirdaryoga quyiladigan yerda Shosh (hozirgi Toshkent) 200-260 km shimoli-g’arbda joylashgan Farob (O’tror)da dunyoga kelgan. O’sha davrda Movarounnahrda Somoniylar sulolasi hukmronlik qilayotgan edi.

O’rta Osiyo mintaqasida Somoniylar davrida ilm-fan taraqqiy etayotgan bir davrda, Farobiy boshlang’ich bilimni O’trorda, so’ng esa, Shoshda (hozirgi Toshkent), Samarqand va Buxoroda davom ettirdi. Abu Nosir Farobiy ilmini ziyoda qilish maqsadida, Bag’dodga ketishni ma’qul ko’rdi, olim yo’l-yo’lakay Eronning yetuk shaharlari Ray, Hamadon, Isfahon va boshqa joylarda bo’ladi.

Abu Bashar Matto Ibn Yunusdan (870-940) yunon tilini o’rganadi. Yuhana ibn Xiylondan (860-920) esa Tibbiyot va mantiq ilmini o’rganadi. U Tibbiyot tarixiga oid kitob yozgan Arab olimi Abu Usaybiya Farobiy haqida shunday yozar edi. “Abu Nosir Farobiy – Bir qancha vaqt Bagdodga yashadi, keyin Shom (Suriya)ga ko’chib keldi umrini oxriga qadar shu yerda turib qoldi . Mutafakkir fozil domishmandlaridan edi.

Hikmat va falsafaga oid fanlarni chuqur bilardi, riyoziyot – matematika, falakiyot, astronomik ilmlarga mohir, pokiza yirik alloma edi. Mol-u dunyo bilan hech ishi bo’lmagan serqanoatli odam edi. Uning fe’l-atvori huddi qadimgi faylasuf- hakimlar odobiga o’xshardi. Farobiy Tib ilmidan ham durustgina xabardor edi. Bu ilmga oid nazariyani uncha yaxshi bilmasdi” deb e’tirof etgan.

Bag’dodda qo’nim topgan alloma bu yerda arab tili va falsafani o’rganadi, lekin Farobiy bilim olishdan hech tolmas edi. O’sha davrda Shomning shimolida joylashgan Xarron degan shaharda Yuhano ibn Xiylon mantiq ilmiga usta masixiy olim bor deb eshitadi, bu olim Aristoteldan qolgan falsafiy tuzulmani o’z davrining eng yetuk olimlaridan o’rgangan edi. Keyinchalik, Shom va Misr o’lkalariga yo’l oldi, bu yerda faylasuf sifatida juda katta obro’ qozondi. Ustoz sifatida shogirdlar orttirdi.

Tarixchilarni yozishicha, Farobiy doim o’z shogirdlari davrasida bo’ladi. Uning oldiga navbatma-navbat ilm ahli kelib turar ekan. Damashq shahrida Farobiy ta’lim oluvchilar soni 30.000 taga yetgan.

Farobiyning yana ajoyib ishlaridan biri musiqa sohasida yozgan asarlaridir. U bolalik chog’idayoq O’rta Osiyoga mavjud bo’lgan barcha cholg’ularni chalib chiqib, shu bilan birga musiqa nazariyalarini o’rgangan. U musiqaga atab “ Musiqa kitobi, Ohanglar tavsifi haqida kitob, Musiqa haqida so’z, ohanga qo’shimcha qilingan so’z ” kabi asarlar yozgan. Tarixchi Ibn Abu Usaybiyaning hikoya qilishicha, “Farobiy ajoyib bir musiqa asbobini yasagan, uning juda ham go’zal, yoqimli kuylar eshitish mumkin bo’lgan, xatto bu kuy eshitguvchini juda ham zavqlantirib yuborgan” deb yozgan edi.

Farobiyning Shom Shahri amiri saroyiga kirib, musiqa chalib, u yerdagilarni uhlatib chiqib ketadi degan hikoyalar ham mavjud.

Farobiyning ideal jamiyatga oid qarashlari va nazariyalari mavjud bo’lib, u bu borada bir necha asarlar ham qoldirgan. Shulardan eng mashxurlari “Fozil odamlar shahri, (siyosat al madaniya) Shaharlar ustidan siyosat yurg’azish ” va boshqalar shular jumlasidandir.

Abu Nosir Farobiy 949-950 yillarda Misrda so’ng esa Damashqda yashadi. Umrini oxirgi kunlarini Damashqda o’tkazdi. U Damashqdagi “Bob as Sag’ir” qabrstoniga dafn etilgan.

Farobiyning bu qilgan ishlari tufayli uning nomi tarixga va kelajakga muxirlandi.

XX-asrning birinchi yarmida boshlangan Yevropa olimlari Farobiy asarlarini tadqiq etish borasida ko’p ishlar qildilar. Yaqin va O’rta Sharq mamlakatlari olimlari Farobiyni hayoti va ijodi bilan qiziqgan.

Qozog‘iston olimlari Farobiyni asarini rus tilida chop etgan, Farobiyning boy merosini o’rganish ayniqsa, O’zbek olimlarini hissasi katta bo’ldi,

Respublikamiz Mustaqillikga erishgach, qomusiy olimning asarlari o’zbek tiliga chop etila boshladi.

Oliy o’quv yurti, maktablar, kutubxonalar va ko’chalarga Farobiyning nomlari berildi.

Farobiy ilm-fanning rivojiga katta hissa qo’shib, keyingi buyuk olimlar Ibn Sino, Ibn Rushd va boshqa mutafakkirlarga ta’sir ko’rsatgan. Uning ilmiy merosi bugungi kunda ham dolzarb hisoblanadi.

Xulosa: Abu Nosir Farobiy “Al-Muallim as-soniy” Sharq Arastusi nomi bilan shuhrat topgan Turon o’g’loni edi. Bu insonni qancha xotirlasak ham kam, negaki bu inson ilm olish uchun o’z Vatanidan, qon-u qarindoshlaridan kechib, o’tmish va kelajakdagi insonlarni diniy, dunyoviy tarbiyasiga ijobiy ta’sir qilibgina qolmay, balki o’zining asarlari bilan qalbimizga kirib keldi. Bizning yangi O’zbekistonimizga Abu Nosir Farobiy kabi shaxslar kerak, negaki bunday allomalarni yetishtirishimiz uchun bizga Abu Nosir Farobiy o’z asarlarini meros qilib qoldirdi. Uning asarlari bizning Vatanimizga, Viloyatimizga, Tumanimizga, Mahallamizga, kichik oilamizga, Vatanimizning har bir javhasida foydalasak yomon bo’lmas edi.

Ilm olish maqsadida o’z uyidan ketib, olis yurt Bag’dod va Damashqga yo’l oldi. Ilmning o’chog’i bo’lgan Damashqda Farobiy 70ta tilni o’rgandi. Ajablanarlisi shundaki Arablarga Arab tilida dars berdi. Farobiyning u qilgan ishlarini tasavur qilish juda qiyin, ammo hozirgi yosh avlodni to’g’ri tarbiya qila olsak u ham Farobiy kabi inson bo’ladi va Yangi O’zbekistonimizni gullab yashnashi uchun hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu Nosir Farobiy “Fozil odamlar shaxri” T 1993
2.M.M. Xayrullayev “Abu Nosir Farobiy ” T.1966
3. M.M. Xayrullayev “O’rta Osiyoda ilk uyg’onish davri madaniyati” T. 1994
4.I.M Mo’minov “O’zbekistondagi tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixidan lavhalar” T.1995

BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASH VA UNING SHAKLLARI

Adilbayeva Gulsaya Yerkin qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotasiya; *Ushbu maqolada O‘zbekistonda bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning o‘ziga xos shakllari va usullari ko‘rib chiqilib, milliy ta’lim standartlariga javob beradigan an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirishga e’tibor qaratiladi. O‘zbekistonda maktabga tayyorgarlik mamlakatning madaniy qadriyatlari va uning Davlat o‘quv dasturi talablariga moslashtirilgan erta akademik ko‘nikmalar, hissiy tayyorgarlik va ijtimoiy rivojlanishni o‘z ichiga oladi. Asosiy tayyorgarlik shakllariga tuzilgan maktabgacha ta’lim dasturlari, oilani jalb qilish va turli rivojlanish ehtiyojlarini qondiradigan o‘yinga asoslangan ta’lim usullaridan foydalanish kiradi.*

Maqolada maktabgacha ta’lim sifati va undan foydalanish imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan “Birinchi qadam” dasturi kabi davlat tashabbuslarining o‘rni ham ta’kidlangan. O‘zbekiston ta’lim tizimi ushbu yo‘nalishlarni hal qilish orqali bolalarning rasmiy maktab ta’limi talablariga puxta tayyorgarlik ko‘rishini ta’minlashga intiladi, shu bilan birga butun umr davomida ta’lim olishga mehr uyg‘otadi.

Kalit so‘zlar:*O‘zbekiston, maktabga tayyorgarlik, maktabgacha ta’lim, erta savodxonlik, o‘yinga asoslangan ta’lim, oilani jalb qilish, hissiy rivojlanish, milliy o‘quv dasturi.*

Аннотация *В данной статье рассматриваются конкретные формы и методы подготовки детей к школьному образованию в Узбекистане, уделяя особое внимание интеграции традиционных и современных подходов для соответствия национальным образовательным стандартам. Подготовка к школе в Узбекистане включает ранние академические навыки, эмоциональную готовность и социальное развитие, адаптированные к культурным ценностям страны и требованиям ее государственной учебной программы***.**

Ключевые формы подготовки включают структурированные дошкольные программы, участие семьи и использование игровых методов обучения, которые удовлетворяют разнообразные потребности в развитии.

В статье также подчеркивается роль государственных инициатив, таких как программа «Первый шаг», целью которой является повышение

качества и доступности дошкольного образования. Занимаясь этими областями, система образования в Узбекистане стремится обеспечить хорошую подготовку детей к требованиям формального школьного обучения, одновременно воспитывая любовь к обучению на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: *Узбекистан, готовность к школе, дошкольное образование, ранняя грамотность, игровое обучение, участие семьи, эмоциональное развитие, национальная учебная программа.*

Annotation *This article examines the specific forms and methods of preparing children for school education in Uzbekistan, focusing on the integration of traditional and modern approaches to meet national educational standards. School preparation in Uzbekistan encompasses early academic skills, emotional readiness, and social development, tailored to align with the country’s cultural values and the requirements of its State Curriculum. Key preparation forms include structured preschool programs, family engagement, and the use of play-based learning techniques that cater to diverse developmental needs.*

The article also highlights the role of government initiatives, such as the “First Step” program, which aims to enhance preschool education quality and accessibility. By addressing these areas, the education system in Uzbekistan seeks to ensure that children are well-prepared for the demands of formal schooling while fostering a love for lifelong learning.

Keywords:*Uzbekistan, school readiness, preschool education, early literacy, play-based learning, family involvement, emotional development, national curriculum.*

KIRISH

O‘zbekistonda bolalarni rasmiy maktab ta’limiga tayyorlash mamlakat ta’lim tizimini isloh qilish borasidagi sa’y-harakatlarning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi. Davlat o‘quv dasturining bir qismi sifatida maktabgacha ta’lim bolalarning o‘quv muvaffaqiyati uchun zarur bo‘lgan asosiy ko‘nikmalarni egallashini ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda maktabga tayyorgarlik kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanishni, shuningdek, asosiy savodxonlik va hisoblash ko‘nikmalarini egallashni o‘z ichiga oladi. Ushbu ko‘p qirrali yondashuv mamlakatning madaniy qadriyatlar va an'analarni saqlab qolgan holda bolalarga yaxlit ta’lim tajribasi bilan ta'minlash majburiyatini aks ettiradi.

Ushbu maqolada O‘zbekistonda bolalarni maktabga tayyorlashda qo‘llaniladigan shakl va usullar, jumladan, maktabgacha ta’lim dasturlari,

oilaning ishtiroki va o‘yinga asoslangan ta’lim yoritilgan. Shuningdek, u maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va maktabga tayyorgarlik darajasini oshirishda davlat tashabbuslarining rolini o‘rganadi.

O‘zbekistonda tuzilgan maktabgacha ta’lim dasturlari maktabga tayyorgarlikning asosi hisoblanadi. “Birinchi qadam” milliy o‘quv dasturi asosidagi ushbu dasturlarda erta savodxonlik va hisoblash ko‘nikmalarini rivojlantirish, ijodkorlikni rivojlantirish, hissiy va ijtimoiy farovonlikni oshirishga qaratilgan. Bolalarga harflar, raqamlar va masalalar yechish ko‘nikmalarini o‘rgatishda hikoya qilish, qo‘shiq aytish, interfaol o‘yinlar kabi mashg‘ulotlar keng qo‘llaniladi. Ushbu usullar bolalarga kuchli ilmiy asosni rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga o‘quv jarayonini qiziqarli va qiziqarli qiladi.

O‘yinga asoslangan ta’lim - bu bolalarning rivojlanish ehtiyojlarini tushunishni aks ettiruvchi tayyorgarlikning markaziy usuli. O‘zbekistondagi maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilari rolli o‘yinlar, bloklarni qurish va badiiy loyihalar kabi mashg‘ulotlar orqali ularning kognitiv qobiliyatlari va nozik motorli ko‘nikmalarini oshiradi. Masalan, bolalar do‘kondor sifatida harakat qiladigan rolli o‘yin ularga hisoblash va muloqot qilishda yordam beradi, bu esa haqiqiy dunyo tushunchalari bilan amaliy tanishtiradi. Ushbu amaliy yondashuv o‘rganishning mazmunli va rivojlanishga mos kelishini ta'minlaydi.

Ijtimoiy va hissiy rivojlanish ham O‘zbekistonda maktabga tayyorlash bo‘yicha sa’y-harakatlarning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. O‘qituvchilar jamoaviy ish, empatiya va bolalar o‘rtasida samarali muloqotni rivojlantirish uchun guruh faoliyati va hamkorlikdagi o‘yinlardan foydalanadilar. Ushbu tadbirlar bolalarning rasmiy maktab ta’limining tuzilgan muhitiga moslashishlariga yordam berish uchun juda muhim, bu erda hamkorlik va ko‘rsatmalarga rioya qilish muhimdir. Qolaversa, hikoya qilish mashg‘ulotlarida ko‘pincha axloqiy saboqlarni o‘rgatuvchi, bolalarni ularning madaniy merosi bilan bog‘lab, hissiy intellektni rivojlantiruvchi an'anaviy o‘zbek ertaklari o‘z ichiga oladi.

O‘zbekistonda bolalarni maktabga tayyorlashda oila ishtiroki muhim rol o‘ynaydi. Ota-onalar o‘z farzandlariga kitob o‘qish, uy vazifalarini bajarishda yordam berish va uyda ta’lim faoliyati bilan shug‘ullanish orqali ularning ta’limida ishtirok etishga da'vat etiladi. Ko‘pgina maktabgacha ta’lim muassasalari ota-onalarga farzandlarining o‘qishini qo‘llab-quvvatlashning samarali strategiyalari bo‘yicha yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish uchun seminarlar va uchrashuvlar tashkil qiladi. Ushbu hamkorlikdagi yondashuv uy va maktab aloqasini mustahkamlaydi, bolaning rivojlanishi uchun uyg‘un va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni ta'minlaydi.

Hukumat tashabbuslari O‘zbekistonda maktabgacha ta’limni takomillashtirish va maktabga tayyorgarligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etdi. “Birinchi

qadam” kabi dasturlar sifatli maktabgacha ta’limdan foydalanish imkoniyatini oshirishga qaratilgan, ayniqsa qishloq va kam ta'minlangan hududlarda. Ushbu tashabbuslar ta’lim natijalarida izchillikni ta'minlash uchun resurslar, o‘qituvchilar uchun treninglar va standartlashtirilgan o‘quv dasturlarini taqdim etadi. Cheklangan kirish va turli sifat kabi muammolarni hal qilish orqali ushbu dasturlar bolalarni rasmiy maktabga tayyorlashga katta hissa qo‘shadi.

Tayyorgarlik jarayonida madaniy qadriyatlar chuqur singdirilgan. O‘zbekiston ta’lim tizimi hurmat, tartib-intizom va jamiyatning muhimligini ta’kidlab, bu qadriyatlarni bolalar ongiga yoshligidan singdiradi. Navro‘z bayramini nishonlash yoki an’anaviy hunarmandchilikni o‘rganish kabi madaniy an’analarni targ‘ib qiluvchi tadbirlar maktabgacha ta’lim dasturlari bilan birlashtirilib, bolalarda o‘zlikni anglash va daxldorlik tuyg‘usini uyg‘otadi, bu esa bolalarni ta’lim safariga tayyorlashga xizmat qiladi.

XULOSA: O‘zbekistonda bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning shakl va usullari o‘quv, ijtimoiy va madaniy jihatlarni o‘zida mujassam etgan mutanosib yondashuvni aks ettiradi. Strukturaviy maktabgacha ta’lim dasturlari, o‘yinga asoslangan ta’lim va oilani jalb qilish bolalarning maktabga tayyorligini qo‘llab-quvvatlovchi asosiy strategiyalardir. Ushbu usullar bolalarning rasmiy ta’limda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlarni egallashini ta'minlaydi, shu bilan birga hissiy barqarorlik va ijtimoiy moslashuvni rivojlantiradi.

Hukumatning “Birinchi qadam” kabi tashabbuslari maktabgacha ta’lim, ayniqsa, qishloq joylarida ta’lim sifati va foydalanish imkoniyatlarini yanada oshirdi. Ta’lim amaliyotini milliy maqsadlar va madaniy qadriyatlarga moslashtirish orqali O‘zbekistonning maktabga tayyorlash bo‘yicha sa’y-harakatlari umrbod ta’lim va shaxsiy o‘sish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Mamlakat o‘z ta’lim tizimini rivojlantirishda davom etar ekan, bu amaliyotlar har bir bolaning rasmiy maktab ta’limining qiyinchiliklari va imkoniyatlariga yaxshi tayyorlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib qoladi.

FOIDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Xalq ta’limi vazirligi. Maktabgacha ta’lim bo‘yicha birinchi bosqich o‘quv dasturi, 2021 yil.

2. UNESCO. Early Childhood Care and Education in Central Asia. Paris: UNESCO Publishing, 2019.

3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.

ИСТОЧНИКИ ЛИРИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ И.А. БУНИНА

Расулова Гульчехра Абдухаликовна
Учитель русского языка и литературы шк.№35
Термезского район Сурхандарьинской области

Аннотация: *В этой статье написано, что источником лирической прозы русского поэта и писателя И. А. Бунина является его же стихотворения. Он считал, что поэзия и проза одно целое, как и в поэзии можно передать свои тонкие чувства и в прозе.*

Ключевые слов : *проза, поэзия, писатель, лиризм, рассказ, стихотворение, чувство, человек, жизнь, читатель, передать, лирический герой, любовь, рассказывать, природа*.

И. А. Бунин – создатель прекрасных лирических рассказов. В своих рассказах он часто использовал стихотворные отрывки. Когда мы изучаем глубже его творчество, то замечаем, что один из основных источников лирической прозы Бунина является его же стихотворения. Впрочем, вряд ли могут быть вполне объяснимы его рассказы и повести без сопоставления с его лирикой . Стихи, а потом позже, когда стал писателем, он написал лирические рассказы под этими же названиями. Это стихи «Новый год», «Туман», «Сенокос», «Иерихон» и другие. Созданные рассказы под этими названиями рассказывают читателям те же мысли, рассуждения, чувство радости и переживания, которые отражены в стихотворениях. Перед читателями стоит вопрос, почему писатель прежде написанные свои стихи выразил в прозе? С помощью искусство слов поэты передают в своих лирических произведениях такие тонкие чувства, которые невозможно выразиться словами в обычных разговорах. За то, что такие чувства смогли передать, мы называем их волшебниками. А вот Бунин является не только волшебником поэзии, но и прозы. Он в прозе совершил чудеса; так же лирично, прекрасно воспевал в своих рассказах внутренний мир человека, его чувство, его окружающий мир, и что без всякой колебаний считаем Бунина мастером лирической прозы. Познакомившись стихотворениями и рассказами писателя, стали свидетелями в том, как и в поэзии можно передать свои тонкие чувства и в прозе. Этим он доказал нам, читателям, что поэзия и проза одно целое, их нельзя разделить. И писатель утверждал « Органичная авторская сопричастность тому, что изображается, придает бунинской

прозе неповторимый лиризм. Нагляднее всего родство стихотворений и прозы Бунина в схожести мыслей, в пафосе утверждения и отрицания, в единстве тона…» *1. С глубокой философией написан рассказ «Новый год». В этом рассказе Бунин рассуждает о прошедшем времени, о жизни, о человеческом чувстве. Люди в свои будние дни, которые заваленные суетами, мелочными проблемами, не замечают ценности жизни. И бывают такие моменты, не забываемые, что они задумаются о жизни. В рассказе для главного героя таким моментом был новогодний ночь.

«Мысленно я далеко оглянул снежные поля вокруг нас,- всюду было мертвая молчание русской зимний ночи, среди которой таинственно приближался Новый год». *2. Размышляя о жизни, лирический герой прекрасно знает, что человек создан для любви. В стихотворение «Новый год» Бунин передает о высшем чувстве лирического героя следующими строчками:

Ночь прошла за шумной встречей года…,
Сколько сладкой муки! Сколько раз
Я ловил, свозь блеск огней и говор,
Быстрый взгляд твоих влюбленных глаз! *3

Прекрасная любовь, жившая в глубине души в новогоднем ночи стало еще прекраснее и чище… Лирический герой знает, что эта ночь завтра будет воспоминанием в его жизни. В рассказе Бунин чувство любви героя передает так же мелодично, как в своем стихотворение «Новый год». «…Я несколько раз поцеловал ее в глаза и волосы с той спокойной любовью, которая бывает только в редкие минуты. Она ласково заглядывала мне в глаза, и лицо ее было обыкновенно мило в эту минуту, и вся она казалась такой женственной в серой шали…» *4

Писатель присутствует во многих рассказах как очевидец, участник происходящего. Таким рассказом является «Туман». В своем рассказе он живо описал нам одно из состояний природы. Бунин написал о тумане, как человек «…непроницаемая густота тумана наливалась уже настоящими сумерки, - тоскливой аспидной мутью, за которой в двух шагах чудился конец света, жуткая пустыня пространства… ».*5

В самом деле, человек перед туманом чувствует свое бессилие, туман для него что-то неясное, смутное, непонятное. В тумане он не может видеть все ожидавшие беды, даже смерть. Потому лирический герой чувствовал в тумане какой-то странной, холодной, мертвой тишины «… что-то неземное, полное молчаливой тайны, стояло в гробовой тишине…»*6 Впечатляющую картину о холодном тумане

Бунин так же эмоционально передал в своем стихотворение «Туман». Перед читателями появляются описание трудности, нелегкий путь жизни и человек в нем часто чувствует себя одиноким.

И до печальных вечерних огней
В море туманных лесов, за долинами,
Будет стонать все скучней и скучней
Рог голосами звериными. *7

Это природное явление заставляет нас серьезно задуматься о жизни. После тумана всегда наступит солнечный, ясный день; утро – это, значит, человек преодолеет трудности, одиночество, страх и он смотрит с надеждой в будущее. Человек обладает такой могучей силой, что он не замечает эту силу в обычной своей жизни. В таком духе заканчивается рассказ писателя.

Все произведения Бунина впитаны любовью к родной земле. Это любовь ярко выражено в лирическом рассказе «Косцы». Писатель рассказывает о простом русском народе; как полуголодные, полуодетые мужики косили сену вблизи березовом роще. Они пели старинную рязанскую песню, пели о грусти, о боли. Но вместе с тем, душевной легкостью Бунин передает читателям, что косцы пели, несмотря на тяжелую жизнь, о любви к своей Родине, к земле, где они родились, и их песня вырвалась из сердца. И это чувство любви к родной земле был высший дар бога человеку. Поэтому «… прелесть, что эта родина, этот наш общий дом была - Россия, и что только ее душа могла петь так, как пели косцы…» *8

Несмотря на трудную жизнь, их чувство любви к России, к ее природе передается писателем и в стихотворение «Сенокос». Здесь запах сено – это глубокое душевное состояние простого русского народа, это их любовь к русской земле:

Как сказочная сонная река,
Все горечей палило зноем тело,
Все радостней белели облака,
И все душней благоухало сено… *9

По произведениям Бунина можно легко догадаться о том, что писатель очень любил природу; он не только любил, но и понимал ее бесценности. Природа полна тайнами и это тайна всегда привлекала к себе Бунина. О необыкновенном цветке говорится в стихотворение Бунина «Иерихон» и в рассказе «Роза Иерихона». Писатель, написав об этом цветке, хотел показать нам о необыкновенности, о тайне цветка Розы Иерихона. Этот цветок имеет сухой клубок, колючие стебли и

встречается только в каменистых песках. О том, где растет цветок, Бунин красиво описал в своем стихотворение «Иерихон»:

Скользят, текут огни зеленых мух.
Над Мертвым морем знойно и туманно,
От блеска звезд. Песок вдали - как манна.
И смутный гул, дрожа, колдует слух. *10

Необычность, тайна маленького цветка Роза Иерихона заключается в том, что «…сорванный и унесенный странником за тысячи верст от своей родины, он годы может лежать сухим, серым, мертвым. Но, будучи положен в воду, тотчас начинает распускаться, давать мелкие листочки и розовой цвет...» *11. Писатель, вот так трогательно, доносить читателям свойству прекраснейшего цветка. Бунин в лирическом рассказе говорит о радости утешение человеческое сердце. Что в жизни все не умирает, что-то остается, это светлое воспоминание лучшие дни человека, это память человека!

В лирических рассказах, написанных на основе своих же стихотворений, Бунин полностью раскрывает внутренний мир человека. В них лиризм, живописание природы сливаются думами, чувствами, мечтой лирического героя. Каждый читатель находит в его рассказах близкие себе мысли, какие-то моменты жизни. Наверно, поэтому лирические рассказы Бунина очень легко смогли найти дорогу к своим читателям.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ

1.П.А.Николаев. Ликующее и скорбное слово// И. А. Бунин. Поэзия и проза.
Москва, «Просвещение» 1986, стр.11.
2.И.А.Бунин. Сбор. соч. в шести томах, 2 том. Москва, «Худ. лит.» 1987 , стр.223
3.И.А.Бунин. Стихотворения. Москва, «Худ. лит.» 1985, стр.144
4.И.А.Бунин. Сбор. соч. в шести томах, 2 том. Москва, «Худ. лит.» 1987,стр.223
5.И.А.Бунин. Сбор. соч. в шести томах, 2 том. Москва, «Худ. лит.» 1987, стр.204
6.И.А.Бунин. Сбор. соч. в шести томах, 2 том. Москва, «Худ. лит.» 1987,стр.206
7.И.А.Бунин. Стихотворения. Москва, «Худ. лит.» 1985,стр.138

8.И.А.Бунин. Сбор. соч. в шести томах,4 том. Москва, «Худ. лит.»1988 , стр.223

9.И.А.Бунин. Стихотворения. Москва, «Худ. лит.» 1985, стр.140

10.И.А.Бунин. Стихотворения. Москва, «Худ. лит.» 1985, стр.135

11.И.А.Бунин. Сбор. соч. в шести томах,4 том. Москва, «Худ. лит.»1988,стр.166

SUN’IY INTELLEKTNING TA’LIM JARAYONIGA TA’SIRI

Nasrullayeva Dilnoza Baxtiyor qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2- bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Saylieva Mashhura**
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan ta’lim tizimida sun’iy intellektdan (SI) foydalanish dolzarb masalaga aylandi. SI texnologiyalari o‘quv jarayonini avtomatlashtirish, individual ta’lim yondashuvini shakllantirish va samaradorlikni oshirish kabi imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Biroq, bu jarayon bilan bog‘liq ijobiy va salbiy jihatlar ham mavjud. Mazkur tadqiqot sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga ta’sirini har tomonlama tahlil qilib, uning hozirgi holati, kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari, yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlarini yoritishni maqsad qiladi.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari, raqamli ta’lim, avtomatlashtirilgan o‘qitish, adaptiv ta’lim tizimi, innovatsion pedagogika, texnologiyaga qaramlik, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi.*

Sun’iy intellekt – bu inson aqliga xos bo‘lgan tafakkur qilish, qaror qabul qilish va o‘zini o‘zi o‘rganish qobiliyatiga ega bo‘lgan kompyuter tizimlari majmuasidir. Ushbu texnologiya dastlab sanoat va iqtisodiyot sohalarida qo‘llanilgan bo‘lsa, bugungi kunda ta’lim tizimiga ham faol joriy qilinmoqda. SI texnologiyalari ta’lim sohasida yangi innovatsion usullarni shakllantirdi. Masalan, raqamli darsliklar, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari va interaktiv ta’lim platformalari orqali o‘qitish samaradorligi oshirilmoqda Hozirda ta’limda sun’iy intellektning quyidagi asosiy yo‘nalishlari mavjud:

Adaptiv ta’lim tizimlari – har bir o‘quvchining bilim darajasiga moslashuvchi dasturlar.

Chat-botlar va virtual o‘qituvchilar – talabalar uchun 24/7 ishlovchi maslahat tizimlari.

Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari – test va insho baholash jarayonlarini tezlashtirish.

Hozirgi kunda sun’iy intellekt ta’lim jarayonining turli bosqichlarida qo‘llanilmoqda:

Shaxsiylashtirilgan ta’lim – har bir talabaning ehtiyojlariga mos dars dasturlarini yaratish.

Avtomatlashtirilgan baholash – vaqtni tejash va obyektiv baholash imkoniyati.

Interaktiv ta’lim – sun’iy intellekt yordamida muammoli vaziyatlarni simulyatsiya qilish.

Bu yondashuvlar o‘quv jarayonining samaradorligini oshirsa-da, ular inson o‘qituvchilarning rolini kamaytirish xavfini ham tug‘diradi.

Sun'iy intellekt turli sohalarga kirib bordi, ta'lim esa eng ko'p zarar ko'rgan sohalardan biri. Moslashuvchan ta'lim tizimlari, aqlli repetitorlik tizimlari va avtomatlashtirilgan baholash vositalari kabi sun'iy intellekt texnologiyalari ta'limni shaxsiylashtirish va samaradorlikni oshirishga va'da beradi. Biroq, ushbu texnologiyalarning tez o'zlashtirilishi ularning talabalar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari uchun ta'siri haqida muhim savollarni tug'diradi.

Ta'limda Sning ijobiy tomonlari

1. Shaxsiylashtirilgan ta'lim. Sun'iy intellekt individual ta'lim modellarini tahlil qilishi va shunga mos ravishda ta'lim mazmunini moslashtira oladi, bu esa o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondiradigan shaxsiylashtirilgan o'quv tajribasini taqdim etadi. Moslashuvchan ta'lim platformalari kabi vositalar kuchli va zaif tomonlarni aniqlashga yordam beradi va maqsadli tadbirlarni amalga oshirishga imkon beradi

2.Kengaytirilgan ishtirok. Sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalari ko'pincha o'yinlarni o'z ichiga oladi va o'quvchilarning faolligini oshirishi mumkin bo'lgan interaktiv elementlarni o'z ichiga oladi. O'rganishni yanada qiziqarli va dolzarb qilish orqali SI talabalarni ta'limda faol rol o'ynashga undashi mumkin.

3. Samarali boshqaruv vazifalari. Sun'iy intellekt baholash va rejalashtirish kabi ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirishi mumkin, bu esa o'qituvchilarga ko'proq o'qitishga va kamroq qog'ozga e'tibor berishga imkon beradi. Ushbu samaradorlik ta'lim muassasalarida resurslarni yaxshiroq taqsimlashga olib kelishi mumkin.

4. Ma'lumotlarga asoslangan tushunchalar. SI tizimlari talabalar faoliyati va institutsional samaradorlik haqida tushuncha berish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishi mumkin. Ushbu tushunchalar o'quv dasturlarini ishlab

chiqish va pedagogik strategiyalar haqida ma'lumot berishi mumkin, natijada ta'lim natijalarini yaxshilaydi.

5. Foydalanish imkoniyati. SI texnologiyalari moslashtirilgan resurslar va yordamni taqdim etish orqali nogiron talabalar uchun foydalanish imkoniyatini oshirishi mumkin. Misol uchun, nutqni aniqlash dasturi talabalarga yozishda qiyinchiliklarga yordam berishi mumkin, SI tomonidan boshqariladigan tarjima vositalari esa ona tili bo'lmaganlarga yordam berishi mumkin.

Ta'limda SIning salbiy tomonlari

1. Kapital bilan bog'liq muammolar. Ta'limda sun'iy intellektni joriy etish mavjud tengsizliklarni yanada kuchaytirishi mumkin. Kam ta'minlangan talabalar uchun ilg'or texnologiyalardan foydalanish cheklangan bo'lishi mumkin, bu raqamli tafovutni kengaytiradi. SI vositalaridan adolatli foydalanishni ta'minlash inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun juda muhimdir.

2. Maxfiylik tashvishlari. Sun'iy intellektdan foydalanish ko'pincha shaxsiy ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishni o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchilarning maxfiyligi va ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq tashvishlarni keltirib chiqaradi. Ta'lim muassasalari ma'lumotlardan foydalanishning axloqiy oqibatlarini o'rganishi va qoidalarga rioya etilishini ta'minlashi kerak.

3. Ta'limni shaxsiylashtirish. Sun'iy intellekt shaxsiylashtirishni kuchaytirishi mumkin bo'lsa-da, texnologiyaga haddan tashqari ishonish o'rganish tajribasini shaxsiylashtirishga olib kelishi xavfi mavjud. O'qitishning insoniy elementi - empatiya, murabbiylik va ijtimoiy o'zaro ta'sir - kamayishi mumkin.

4. Ish joyini almashtirish

Ayrim ta'lim vazifalarini avtomatlashtirish o'qituvchilar va ma'muriy xodimlarning ish xavfsizligiga tahdid solishi mumkin. Sun'iy intellekt o'qitish amaliyotini oshirishi mumkin bo'lsa-da, bu texnologiyalar ta'lim sohasidagi bandlikka qanday ta'sir qilishini hisobga olish kerak.

5. Kontent sifati

Sun'iy intellektga asoslangan ta'lim vositalarining samaradorligi ular taqdim etayotgan kontent sifatiga bog'liq. Noto'g'ri ishlab chiqilgan algoritmlar yoki noto'g'ri ma'lumotlar noto'g'ri ma'lumotlarga olib kelishi yoki stereotiplarni kuchaytirishi mumkin, bu esa talabalarning o'rganish tajribasiga zarar etkazishi mumkin.

Sun’iy intellekt ta’lim jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirayotgan bo‘lsa-da, u bilan bog‘liq muammolar ham mavjud. Ushbu bo‘limda sun’iy intellekt ta’lim sohasida keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan asosiy muammolar va ularning mumkin bo‘lgan yechimlari ko‘rib chiqiladi.

1. O‘qituvchilarning o‘rnini bosish xavfi. Sun’iy intellektning rivojlanishi bilan ko‘plab ta’lim muassasalari avtomatlashtirilgan tizimlarga o‘tmoqda. Bu esa

kelajakda o‘qituvchilarning ish o‘rinlari kamayishiga olib kelishi mumkin. Agar sun’iy intellekt shaxsiylashtirilgan ta’lim berishda samarador bo‘lsa, ko‘plab ta’lim muassasalari inson o‘qituvchilariga ehtiyoj sezmasligi mumkin.

Yechim:Sun’iy intellektdan o‘qituvchilarni to‘liq almashtirish uchun emas, balki ularga yordam berish vositasi sifatida foydalanish kerak.O‘qituvchilarning rolini o‘zgartirib, ularni ko‘proq innovatsion metodlarga yo‘naltirish lozim.Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish dasturlariga kiritish zarur.

2. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatining pasayishi. Sun’iy intellekt yordamida tayyor bilimlardan foydalanish qulay, biroq bu o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini susaytirishi mumkin. O‘quvchilar tayyor javoblarga o‘rganib qolib, ijodiy tafakkur qilishdan uzoqlashishi mumkin.

Yechim: Sun’iy intellektdan faqat tayyor bilim olish uchun emas, balki tahliliy fikrlashni rivojlantirish vositasi sifatida foydalanish kerak.O‘quv dasturlariga mustaqil tadqiqot va ijodiy loyiha ishlarini ko‘proq kiritish lozim.O‘quvchilarga tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan topshiriqlar berish tavsiya etiladi.

3. Ta’lim jarayonida insoniy aloqaning kamayishi. Sun’iy intellekt yordamida masofaviy ta’lim va avtomatlashtirilgan o‘qitish tizimlari rivojlanmoqda. Bu esa o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi muloqotning kamayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Natijada, o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalari rivojlanmay qolishi ehtimoli mavjud.

Yechim:Sun’iy intellekt qo‘llanadigan ta’lim tizimlarida insoniy aloqa elementlarini saqlab qolish lozim.An’anaviy va texnologik ta’lim usullarini uyg‘unlashtirish kerak.O‘quvchilarga jamoaviy ishlash va yuzma-yuz muloqot qilish imkoniyatlarini yaratish zarur.

4. Sun’iy intellektga haddan tashqari bog‘lanish. Sun’iy intellektdan ta’limda haddan tashqari ko‘p foydalanish natijasida o‘quvchilar mustaqil bilim olish qobiliyatini yo‘qotishi mumkin. Texnologiyaga ortiqcha tayanish ularning o‘zlari mustaqil izlanishlariga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Yechim:Sun’iy intellektdan mo‘’tadil foydalanish bo‘yicha maxsus metodik ko‘rsatmalar ishlab chiqish.An’anaviy kitoblar, mustaqil izlanish va amaliy tajribalarni ta’lim jarayonida saqlab qolish.O‘quvchilarga o‘z ustida ishlash va mustaqil bilim olishning muhimligini tushuntirish.

5. Shaxsiy ma’lumotlarning xavfsizligi. Sun’iy intellekt platformalarining aksariyati katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlarni to‘playdi. Agar ushbu ma’lumotlar yetarlicha himoyalanmasa, ularning buzilishi yoki noto‘g‘ri qo‘llanilishi xavfi mavjud.

Yechim:Sun’iy intellekt bilan ishlovchi ta’lim platformalari ma’lumotlarni shifrlash texnologiyalaridan foydalanishi kerak.O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari himoya qilinishi uchun maxsus qonuniy normalar ishlab chiqish zarur.Sun’iy intellekt tizimlaridan foydalanuvchilar uchun maxfiylik bo‘yicha maxsus o‘quv dasturlarini ishlab chiqish lozim.

6. Sun’iy intellektning noto‘g‘ri yoki adolatsiz baholash tizimlari. Ba’zi baholash tizimlari sun’iy intellekt tomonidan noto‘g‘ri ma’lumotlarga asoslangan holda ishlashi mumkin. Masalan, avtomatlashtirilgan imtihon tizimlari o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini to‘liq baholay olmasligi mumkin.

Yechim:Baholash jarayonida sun’iy intellekt va inson ishtirokini uyg‘unlashtirish kerak.O‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy tafakkurini baholashga imkon beruvchi tizimlarni ishlab chiqish.Sun’iy intellekt yordamida baholash tizimlarining adolatliligini tekshirish uchun doimiy monitoring olib borish.

Sun’iy intellekt ta’lim jarayonining sifatini oshirish va uni innovatsion texnologiyalar bilan boyitish imkonini beradi. Shu bilan birga, u bilan bog‘liq muammolar ham mavjud. Yuqorida keltirilgan muammolarnng optimal yechimi sifatida inson va sun’iy intellektning uyg‘un ishlashiga e’tibor qaratish zarur. Sun’iy intellekt ta’lim jarayonini mukammallashtirishda yordam berishi kerak, ammo u inson omilining o‘rnini to‘liq bosmasligi lozim. Shunday qilib, sun’iy intellekt ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib borayotgan bir paytda, uni mo‘’tadil va maqsadga muvofiq qo‘llash eng muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Texnologiya taraqqiyoti va insoniy yondashuv birgalikda har tomonlama mukammal ta’lim tizimini yaratishga xizmat qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach – sun’iy intellekt asoslari.

2.Nil Nilsson. The Quest for Artificial Intelligence – sun’iy intellektning rivojlanish tarixi.

3. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi va OAK (Oliy attestatsiya komissiyasi) bazalaridagi ilmiy maqolalar.

4. Sun’iy intellektni rivojlantirish strategiyalari bo‘yicha xalqaro tashkilotlarning (UNESCO, OECD) hisobotlari.

EDUCATION STANDARDS IN UZBEKISTAN: CURRENT STATE, PROBLEMS, AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Xosilseitova Shaxzoda Fozilovna
Student of Chirchik pedagogical university Tourism faculty course 3th
E-mail: xosilseitova@gmail.com

Abstract: *This article analyzes important processes in the education system of Uzbekistan today. In addition, the development of the modern education system is also discussed.*

Key words: *Education, scientific, continuously, analysis.*

2020 is the "Year of Science, Enlightenment and Digital Economy Development" in our country In the program, it is systematic in terms of the main directions of the action strategy reforms are ongoing. According to the state program established this year all areas of building a new Uzbekistan at a priority levellarge-scale works on development and reform were carried out. In particular, "The level of coverage of children of kindergarten age with preschool education is 60 reforms were carried out in order to reach As a result, it is the first time in our country 6 the system of preparing young children for school was introduced." Seeing the process of entering the educational cluster into the conditions of Uzbekistan to issue, the President of our country No. PF-5987 dated April 29, 2020 creation of educational clusters in the decree is a factor ensuring efficiency in the field was defined as Rector of Chirchik State Pedagogical Institute G.I. Muhamedov with the initiative of education in the field of education as the first experiment on the scale of our Republic implementation of the cluster was promoted. "Pedagogical improvement of the work carried out on the educational innovation cluster on the basis of order No. 01-729 based on this, projects were developed in each direction and Chirchik "school laboratory" experimental work was launched in pre-school educational institutions and secondary schools of the city[1].

Education is one of the key factors ensuring the sustainable development of any society. Since gaining independence, Uzbekistan has been paying special attention to improving its education system, aligning it with international standards, and preparing competitive professionals. This article provides a scientific and theoretical analysis of the current state, problems, and prospects for the development of education standards in Uzbekistan.

1. General Overview of the Education System in Uzbekistan

Uzbekistan’s education system consists of the following main stages:
- Preschool education – designed for children aged 3 to 7 years.
- General secondary education – includes 9 years of compulsory schooling (primary and secondary school).
- Secondary specialized and vocational education – provided in colleges and technical schools.
- Higher education – includes undergraduate (bachelor's), graduate (master's), and doctoral programs.
- Retraining and professional development system – an integral part of lifelong learning.

The main legal foundations defining the quality and content of education include the Law "On Education" (new edition adopted in 2020), the National Program for Training Specialists (1997), presidential decrees, and government resolutions.

2. Formation and Current State of Education Standards in Uzbekistan

Education standards are a crucial part of the national education system, determining curricula and the quality of specialist training. In Uzbekistan, State Education Standards (SES) are developed and regularly updated. Key Features of Modern Education Standards:
- Competency-based approach – combining theoretical knowledge with practical skills.
- Implementation of innovative pedagogical technologies – use of distance learning and interactive teaching methods.
- Alignment with international requirements – development of curricula based on recommendations from UNESCO and other global organizations.
- Integrative teaching methods – strengthening interdisciplinary connections to enhance learning effectiveness.

3. Factors Affecting Education Quality and Existing Problems

Despite efforts to improve education standards in Uzbekistan, certain problems persist:
- Teacher qualification issues – not all educators have the necessary level of knowledge and skills.
- Outdated curricula – some textbooks and teaching materials need revision and updates.
- Insufficient practical training – theoretical knowledge dominates, while laboratory and hands-on lessons are lacking.
- Weak digital education infrastructure – limited internet access and modern technologies in some regions.

- Bureaucracy in the education system – excessive paperwork distracts teachers from their core responsibilities.

4. Educational Reforms Aimed at Improving Quality in Uzbekistan The government is implementing the following reforms to enhance education quality:

Teacher training and professional development – organizing local and international seminars, internships, and online courses.

- Implementation of STEAM education – promoting science, technology, engineering, arts, and mathematics.

- International cooperation – joint programs with foreign universities and introduction of dual-degree programs.

- Development of IT education – focusing on programming, artificial intelligence, and digital technologies in schools and universities.

-Modernization of vocational education – adapting training programs to meet labor market demands.

5. Prospects for the Development of Education in Uzbekistan

Future improvements in education standards are expected in the following areas:

1. Rapid advancement of innovative educational technologies – development of AI-based education programs.

2. Expansion of distance and hybrid learning – increasing the number of online educational platforms.

3. Personalized learning models – designing curricula tailored to individual students' abilities and interests.

4. Development of environmental education – integrating sustainability principles into educational programs.

5. Expansion of the international accreditation system – improving the global ranking of Uzbekistan’s universities.

In the program called "Year of Active Investments and Social Development", systematic reforms were continued in the main directions of the strategy. In fact, rapid economic development was achieved this year due to the active attraction of investments. Positive changes in the economy made it possible to systematically solve the accumulated problems in the social sphere [2]. This year, systematic work on the development of the social sphere, especially in the education system, was carried out on a larger scale. In particular, "4 Presidential schools, 3 creative schools of completely new content and form have started working. For the development of higher education, 19 new higher educational institutions, including 9 branches of prestigious foreign universities, were opened this year. In cooperation with leading foreign universities, personnel training has been launched under 141 joint educational programs [3].

Conclusion: Uzbekistan's education standards are continuously being reformed to align with modern trends and international requirements. However, challenges remain, and addressing them requires active collaboration between the government, educational institutions, and society. By improving education quality, introducing innovations, and enhancing digital infrastructure, Uzbekistan can strengthen its competitiveness in the global education arena.

REFERENCES

1. Barhayotjon Sobirjanovich Kodirov “O‘zbekistonda ta’lim tizimi istiqbollari” ISSN 2181-063X / Impact Factor 4.047 (SJIF 2021). "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal / https://oac.dsmi-qf.uz Volume 4 Issue 6 / December 2023. 30-32-p.

2. Кодиров Б.С. Важность стратегии действий в инновационном развитии. ISJ Theoretical & Applied Science, 2021. 08 (100), -С.75-78

3. Агеев А.И., Евтушенко С.Н., Аверьянов М.А., Кочетова Е.Ю. Цифровое общество: архитектура, принципы, видение // Экономические стратегии, 2017. №1, -С.115.

THE IMPORTANCE OF MODERN TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY

Sanaqulova Sevara Sayitmurod qizi
Jizzakh State Pedagogical University
Student of the faculty of Foreign Languages

Abstract: *Online platforms and multimedia resources facilitate self-directed learning, making English education more accessible and engaging. However, challenges such as the digital divide, over-reliance on technology, and the need for teacher training must be addressed to maximize the benefits of these tools. The study concludes that a balanced integration of modern technology and traditional teaching methods can create a more effective and inclusive learning environment.*

Key words: *modern technologies, English language teaching, artificial intelligence, virtual reality, augmented reality.*

Annotatsiya: *Onlayn platformalar va multimedia resurslari mustaqil o‘rganish jarayonini qo‘llab-quvvatlab, ingliz tilini o‘rganishni yanada qulay va qiziqarli qiladi. Biroq, raqamli tafovut, texnologiyaga haddan tashqari tayanish va o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish zarurati kabi muammolar ushbu vositalarning samaradorligini maksimal darajada oshirish uchun hal etilishi kerak. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar va an’anaviy ta’lim usullarining uyg‘unlashuvi yanada samarali va inklyuziv ta’lim muhitini yaratishga yordam beradi.*

Kalit so‘zlar: *zamonaviy texnologiyalar, ingliz tilini o‘qitish, sun’iy intellekt, virtual reallik, kengaytirilgan reallik*

Modern technologies have transformed the field of education, making learning more interactive, accessible, and engaging. In English language teaching, the integration of digital tools has become essential for both teachers and learners, offering innovative methods to enhance communication, comprehension, and fluency. With the rapid advancement of technology, traditional teaching approaches are being replaced or supplemented with digital solutions that improve learning efficiency and engagement. This article explores the impact, benefits, challenges, and future potential of modern technologies in English language education.

The use of digital technologies in language learning has revolutionized the educational process by providing students with interactive and immersive experiences. Artificial Intelligence (AI) has played a significant role in this

transformation by offering personalized learning solutions. AI-powered chatbots, virtual tutors, and language assistants such as ChatGPT and Google Assistant help learners practice real-life conversations, correct grammatical mistakes, and improve pronunciation. Additionally, speech recognition technology has enabled the development of language learning applications that provide instant feedback on pronunciation and fluency, allowing students to refine their speaking skills independently.

One of the greatest advantages of modern technology in language education is its ability to support self-directed learning. Mobile applications such as Duolingo, Memrise, and Babbel allow students to practice vocabulary, grammar, and pronunciation at their own pace. These apps incorporate gamification elements like points, badges, and leaderboards to keep learners motivated. Online platforms like Coursera, Udemy, and EdX provide structured language courses taught by experienced instructors, making high-quality English education accessible to learners worldwide. Additionally, cloud-based collaboration tools such as Google Docs, Padlet, and Flipgrid enable students to engage in interactive writing, group discussions, and multimedia presentations, fostering collaborative learning.

Technology	Description	Impact on Language Learning	Challenges
Artificial Intelligence (AI)	Use of AI-powered tools like chatbots and virtual assistants to provide personalized learning.	Personalized learning paths, real-time feedback, and improvement of language skills (grammar, speaking).	Requires high-quality data, reliance on accurate AI, and access to advanced technologies.
Virtual Reality (VR)	Immersive digital environments where students can practice language in real-world contexts.	Enhances listening, speaking, and comprehension skills through interactive and realistic simulations.	High costs of equipment, technological complexity, and limited access to VR setups.
Augmented Reality (AR)	Technology that overlays digital information onto	Facilitates interactive learning, vocabulary	Requires compatible devices, limited integration

	the real world through devices like smartphones.	acquisition, and contextual understanding of language.	in traditional classrooms.
Mobile Applications	Apps like Duolingo, Babbel, and Memrise for language practice on mobile devices.	Flexible learning on-the-go, gamification for better engagement, vocabulary and grammar practice.	Dependence on mobile devices, distractions, and possible lack of deep learning in some apps.
Online Learning Platforms	Platforms such as Coursera, Udemy, and EdX offering online English courses.	Provides access to formal courses, expert instructors, and peer collaboration for diverse learning.	Need for self-discipline, limited direct interaction with instructors, and possible technical issues.
Speech Recognition Technology	Tools that assess pronunciation and provide instant feedback.	Helps improve speaking accuracy and pronunciation through immediate correction and practice.	Requires accurate speech recognition, may not work well with various accents.
Social Media and Blogs	Using platforms like YouTube, Facebook, and blogs for language practice and content sharing.	Exposes learners to authentic language use, diverse accents, and cultural contexts.	May lead to information overload, lack of structure, and challenges in evaluating content quality.
Interactive Whiteboards	Digital boards used for collaborative learning in classrooms.	Enhances collaborative activities, engagement, and immediate access to online resources.	High cost for schools, potential technical problems in classrooms, and the need for teacher training.
Cloud-Based Collaboration Tools	Platforms like Google Docs, Padlet, and Flipgrid	Facilitates collaborative writing, group	Requires reliable internet connection and potential issues

	that allow collaborative learning and sharing.	discussions, and language practice in real-time.	with data privacy.
Gamification	Integration of game-like elements (points, badges, etc.) in language learning applications.	Increases student motivation, makes learning fun, and encourages continuous practice.	Risk of overemphasis on rewards rather than actual learning, and potential disengagement with too much focus on games.

Technology has also revolutionized language assessment and feedback mechanisms. Automated assessment tools, such as Grammarly and Turnitin, help students improve their writing by identifying errors and suggesting corrections. AI-driven adaptive learning systems analyze student performance and tailor lesson plans to address individual weaknesses. These data-driven approaches allow educators to monitor progress more effectively and provide targeted support to students, ensuring a more efficient and personalized learning experience.

Another important benefit of digital technologies is the enhancement of listening and speaking skills through multimedia resources. Online platforms like YouTube, TED Talks, and BBC Learning English offer a vast library of video and audio content featuring native speakers. These resources expose learners to different accents, speech patterns, and cultural contexts, helping them develop better listening comprehension. Podcasts and audiobooks are also valuable tools that allow students to practice listening skills anytime and anywhere.

Despite the numerous advantages of modern technologies in English language teaching, there are challenges that must be addressed. One major limitation is the digital divide—unequal access to technology due to economic or geographical factors. Not all students have access to high-speed internet, advanced devices, or digital literacy skills, which can create disparities in learning opportunities. Furthermore, over-reliance on technology may reduce face-to-face interactions and the development of essential communication skills. Some learners may also find online learning less engaging due to distractions and a lack of direct supervision. Teachers, on the other hand, need continuous professional development to keep up with emerging technologies and effectively integrate them into their teaching methodologies.

In conclusion, modern technologies have significantly improved English language teaching by offering interactive, flexible, and personalized learning experiences. The use of AI, VR/AR, mobile applications, and multimedia resources has made language learning more accessible and effective. However, challenges such as technological limitations, the digital divide, and the need for teacher training must be addressed to maximize the benefits of technology in education. As technology continues to evolve, its integration into English language teaching will likely become even more sophisticated, leading to innovative approaches that further enhance learning outcomes. The future of language education lies in a balanced combination of technology and traditional pedagogy, ensuring that students receive the best possible learning experience.

LIST OF LITERATURE

1. Beatty, K. (2013). Teaching and Researching Computer-Assisted Language Learning (2nd ed.). Routledge.
2. Chapelle, C. A. (2001). Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing, and Research. Cambridge University Press.
3. Hubbard, P. (2009). Computer-Assisted Language Learning: Critical Concepts in Linguistics. Routledge.
4. Godwin-Jones, R. (2018). "Second Language Vocabulary Learning: A Virtual Reality Perspective." Language Learning & Technology, 22(3), 1-15.
5. Levy, M. (1997). Computer-Assisted Language Learning: Context and Conceptualization. Oxford University Press.
6. Stockwell, G. (2012). Computer-Assisted Language Learning: Diversity in Research and Practice. Cambridge University Press.
7. Bax, S. (2003). "CALL – Past, Present and Future." System, 31(1), 13-28.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA RASM CHIZISHGA O’RGATISHNING MAZMUNI, USULLARI VA VAZIFALARI

Boltayeva Manzura Boyturayevna
Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo’nalishi
2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim –tarbiya jarayonlarida bolalarni rasm chizishga o’rgatish mashg’ulotlarini tashkil etish mazmuni , faoliyatni amalga oshirish usullari va rasm chizishga o’rgatishning umumiy va yakka tartibli vazifalari haqida so’z boradi. Faoliyatlarni tashkil etishda zamonaviy texnologiyalar bilan bir qatorda bolalarning psixologik rivojlanish jarayonlarida tasviriy faoliyatning o’rni va ta’siri hamda ularni amalga oshirishda maqsadli ta’lim –tarbiya jarayonlariga yangicha bir metodikalar va uslublar orqali yondashish va bu yondashuvlar natijasida bolalarda kreativlik g’oyalarini yoshlikdan shakllantirb borish haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim, tarbiya, mazmun, uslub, vazifalar, ijodiy faoliyat , innovatsion texnologiyalar,bolalar ijodkorligi,yangi jahon tajribalari,psixologik rivojlanish*

Анноефция: *В статье рассматриваются содержание организации занятий по обучению детей рисованию в образовательном процессе дошкольных образовательных организаций, методика реализации деятельности, общие и частные задачи обучения рисованию. При организации деятельности наряду с современными технологиями рассматриваются роль и влияние изобразительной деятельности на психологическое развитие детей, а также реализация целевых образовательных и воспитательных процессов посредством новых методик и методов, и как следствие этих подходов рассматривается формирование творческих идей у детей с раннего возраста.*

Ключевые слова: *Образование, воспитание, содержание, метод, задачи, творческая деятельность, инновационные технологии, детское творчество, новый мир, психологическое развитие*

Annotation: *This article discusses the content of organizing classes on teaching children to draw in educational and educational processes in preschool educational organizations, methods of implementing activities, and general and individual tasks of teaching drawing. Along with modern technologies in*

organizing activities, the role and influence of visual activity in the psychological development of children, as well as the approach to targeted educational and educational processes through new methodologies and methods in their implementation, and the formation of creative ideas in children from a young age as a result of these approaches, are discussed.

Keywords: *Education, upbringing, content, method, tasks, creative activity, innovative technologies, children's creativity, new world experiences, psychological development*

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rasm chizish nafaqat ijodiy ifoda vositasi, balki tafakkur, tasavvur va mayda motorika rivojlanishining muhim omilidir. Rasm chizish orqali bolalar o‘z fikrlarini ifodalash, olamni anglash va hissiyotlarini ifoda etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rasm chizish mashg‘ulotlari bolalarning estetik didini shakllantirish va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rasm chizish orqali ko‘rish va tasviriy idrokni rivojlantirish – bolalar shakl, rang va nisbatlarni ajratishni o‘rganadilar. Qo‘l va barmoqlar motorikasini mustahkamlash orqali qalam, bo‘yoq va cho‘tkalar bilan ishlash ko’nikmalari orqali harakat koordinatsiyasi rivojlanadi. Ijodiy tafakkurni rivojlantirish orqali esa bolalar turli mavzularda erkin tasvir yaratish orqali o‘z dunyoqarashini kengaytiradi. Tasavvur va xotirani rivojlantirish yo’li bilan chizish jarayonida bolalar oldin ko‘rgan narsalarini eslab, qayta aks ettiradilar. Rasm chizish faoliyati bolalarda hissiy va estetik tarbiyaning shakllanishi natijasida ularda san’at orqali go‘zallikni anglash va qadrlash shakllanib boradi.

Bolalarni rasm chizishga o‘rgatish jarayonlarini to’g’ri tashkil etish usullari va vazifalarini takomillashtirish bu bolalarni rasm chizishga o‘rgatishda asosan pedagogik usullardan foydalanish mumkinligini ko’rsatadi. Pedagogik usullar orqali ya’ni ko‘rsatish va tushuntirish usulini qo’llab tarbiyachi dastlab bolalarga rasm chizish jarayonini ko‘rsatadi va tushuntiradi. Masalan, “Quyonni qanday chizamiz?” yoki “Daraxt barglarini qanday bo‘yoqlash mumkin?” kabi savollar bilan jarayon izchil tushuntiriladi. Mavzu tanlab jarayonni boshlash uchun ko’rsatmalar berilgandan so’ng erkin ijodiy chizish usulidan foydalanib bolalarga o‘z xohishlariga ko‘ra istalgan narsani chizish imkoniyati beriladi. Bu usul bolalarning tasavvurini rivojlantiradi va ularda o‘z fikrlarini ifodalash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Maktabgacha ta’limda bolalarga rasm chizish ko’nikmalari qadam-baqadam o‘rgatib boriladi. Rasm chizish murakkab jarayon bo‘lgani uchun uni bosqichma-bosqich o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, hayvon yoki inson chizish uchun avval dumaloq shakl, so‘ngra tanasi, keyin esa qo‘shimcha

detallar chizish o‘rgatiladi. Bundan tashqari har faoliyatni bolalarga o’rgatish va tushuntirish jarayonlarida bolalarning asosiy faoliyati o‘yin orqali o‘rgatish usuli bolalar uchun rasm chizish jarayonini qiziqarli qilish hamda o‘yin elementlaridan foydalanish mumkin. Masalan, “Bulutlar ichida yashirin hayvonni toping va chizing” kabi o‘yinlar ularning qiziqishini oshiradi. Bolalarda yakka tartibda va guruhiy ishlash ham ijobiy samara kasb etadi. Faqat buning uchun pedagog bolalarga faoliyat jarayonlarida qanday tartibda ishlash kerakligini yaxshi anglagan holda ularga sharoit yaratish zarur. Bolalar birgalikda rasm chizib, o‘z fikrlarini o‘rtoqlashish orqali ularda yangi kreativ g’oyalar shakllanib boradi. Masalan, katta qog‘ozga jamoaviy rasm chizish orqali hamkorlik va ijodiy muhit shakllanadi. Musiqa yoki ertak asosida rasm chizish esa bolalar ertak tinglab yoki musiqani eshitib, o‘z his-tuyg‘ularini rasm orqali ifoda etish ularning abstrakt fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Bolalarni rasm chizishga o‘rgatishning vazifalari bu rasm chizish mashg‘ulotlari quyidagi maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

Bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish – tasviriy san’at orqali bolalar erkin ifodalanishni o‘rganadilar.

Qo‘l motorikasini rivojlantirish – qalam, bo‘yoq va cho‘tkalar bilan ishlash orqali barmoqlar harakati takomillashadi.

Tasviriy savodni shakllantirish – asosiy shakllar, ranglar va soyalar haqida bilim beriladi.

Estetik did va san’atga muhabbat uyg‘otish – chiroyli va ijodiy rasm chizishga rag‘batlantirish.

Diqqat va sabr-toqatni rivojlantirish – rasm chizish jarayonida bolalar muayyan vaqt davomida e’tiborini bir joyga jamlaydilar.

Ijtimoiy moslashuv va hamkorlikni rivojlantirish – bolalar birgalikda ishlash orqali muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradilar.

Rasm chizish orqali bolalarda shakllanadigan psixologik jarayonlar va yangicha fikrlash faoliyatini kengaytishida rasm chizish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat ijodiy mashg‘ulot, balki psixologik rivojlanishning muhim vositasidir. Chizish jarayoni bolalarning hissiy, kognitiv va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Rasm chizish orqali shakllanadigan asosiy psixologik jarayonlar va fikrlash faoliyati kengayishining ahamiyati juda muhimdir. Rasm chizish orqali bolalarda shakllanadigan psixologik jarayonlar bolalar ruhiy rivojlanishiga ko‘plab jihatlardan ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu jarayon bolalarda quyidagi psixologik xususiyatlarni shakllantiradi:

Idrok va sezgi rivojlanish jarayonida rasm chizish orqali bolalar turli ranglar, shakllar va nisbatlarni idrok qilishni o‘rganadilar. Ular atrof-muhitdagi

narsalarni kuzatib, ularning tuzilishini tushuna boshlaydilar. Chizish davomida tasviriy idrok va vizual tafakkur mustahkamlanadi.

Tasavvur va ijodiy tafakkur rivojlanishi jarayonida esa rasm chizish bolalarning fantaziyasini kengaytiradi, chunki ular reallikni o‘zlarining tasavvurlariga mos ravishda aks ettiradilar. Bolalar rasmda o‘z kechinmalari va orzularini ifodalash orqali ijodiy fikrlashga o‘rganadilar. Ular mavjud shakllar va ranglarni o‘ziga xos usulda birlashtirish orqali kreativ tafakkurni rivojlantiradilar.

Rasm chizishda bolalar oldin ko‘rgan va eslagan narsalarini qayta yaratishga harakat qiladilar, bu esa xotira va diqqatni rivojlantirishni mustahkamlaydi. Chizish jarayoni davomida bolalar ma’lum shakllarni chizishda e’tiborini bir joyga jamlaydilar, bu esa diqqat markazini shakllantirishga yordam beradi.

Rasm chizish bolalar uchun o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash vositasidir. Ular o‘z kayfiyatini ranglar va shakllar orqali ifoda qiladilar, bu esa hissiy barqarorlikka ijobiy ta’sir qiladi. Shaxsiy tajriba va his-tuyg‘ularni rasmda aks ettirish orqali stress va tashvishlarni kamaytirish mumkin.

Qalam, bo‘yoq va cho‘tkalar bilan ishlash bolalarda qo’l motorikasi va harakat koordinatsiyasi rivojlantiradi. Barmoqlar harakati mustahkamlanib, yozuvga tayyorgarlik jarayoni tezlashadi. Ko‘z va qo‘l harakatlari muvofiqlashgan holda ishlashi tufayli bolalarning umumiy harakat koordinatsiyasi yaxshilanadi.

Bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda rasm chizish muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayon turli fikrlash turlarini rivojlantirishga yordam beradi hamda ma’lum bir tasvirni ifodalashda ya’ni aks ettirishda obrazli (tasviriy) fikrlashni rivojlantirish jarayonida o‘z xayollaridagi obrazlarni rasm orqali gavdalantirb qog‘ozga tushirishni o‘rganadilar.

Masalan, ular “uy” tushunchasini chizganda, faqat real binoni emas, balki o‘z orzularidagi uyni ham tasvirlashlari mumkin.

Mantiqiy fikrlashni shakllantirish orqali esa bolalar rasm chizishda kompozitsion tartibga rioya qilishni o‘rganadilar. Masalan, rasmda odamning qo‘li boshidan pastroqda bo‘lishi kerakligini tushunish orqali mantiqiy bog‘liqlik hosil qiladilar. Ular o‘xshash va farqli elementlarni solishtirishga o‘rganadilar, bu esa analiz va sintez qilish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Muammoli fikrlash va ijodiy yechim toppish jarayonida esa rasm chizishda bolalar muayyan muammolarni hal qilish yo‘llarini izlaydilar. Masalan, “Quyoshni qanday chizish mumkin?” yoki “Daraxt barglarini qanday realistik ko‘rsatish mumkin?” kabi savollar bolalarni muammoga ijodiy yondashishga o‘rgatadi. Ular ranglarni birlashtirish, yangi shakllarni topish va kompozitsiya yaratish orqali innovatsion fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Tafakkur elastikligini oshirish bilan bolalarda rasm chizishda turli xil badiiy texnikalardan foydalanish orqali tafakkurlarini kengaytiradilar. Masalan, oddiy qalam bilan chizilgan rasm akvarel yoki bo‘yoq yordamida yanada jonlantirilishi mumkinligini tushunadilar.

Analitik va sintez fikrlash qobiliyatini rivojlantirish orqali esa bolalar tasvir chizishda butun ob’ektni qismlarga ajratib tushunishni o‘rganadilar. Masalan, odam chizishda avval bosh, so‘ngra tanani, keyin qo‘l va oyoqlarni chizish orqali strukturalarni anglay boshlaydilar.

Rasm chizish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat qiziqarli mashg‘ulot, balki ularning psixologik va aqliy rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo‘lgan vositadir. Ushbu jarayon bolalarning idrok, tasavvur, xotira, diqqat va hissiy ifodalanish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, rasm chizish orqali ular turli fikrlash turlarini o‘zlashtiradilar va muammoli holatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Pedagoglar va ota-onalar rasm chizish jarayonini bolalar uchun yanada qiziqarli va samarali qilishlari uchun ularni qo‘llab-quvvatlashi va turli badiiy texnikalarni qo‘llashi muhimdir.

Bugungi kunda ta’lim jarayonlari zamonaviy texnologiyalar, innovatsion metodlar va kreativ tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Rasm chizish maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nafaqat ijodiy faoliyat, balki ularda hozirgi zamon talablariga mos fikrlash tizimini shakllantirishning samarali vositasiga aylanmoqda. Hozirgi dunyoda bolalar nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirish, balki ularni mustaqil tahlil qilish, yangi g‘oyalar yaratish va innovatsion fikrlashga o‘rganishlari kerak. Rasm chizish ushbu maqsadlarga erishishda muhim rol o‘ynaydi. An’anaviy rasm chizishdan farqli ravishda, zamonaviy metodlar bolalarni o‘zgacha tasavvur qilishga undaydi. Masalan, ularga tayyor shakllarni nusxalash emas, balki muayyan vaziyatni o‘z xayollari bilan tasvirlash topshirig‘i beriladi. Bu bolalarda o‘z g‘oyalarini ifodalash va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bugungi kunda texnologiyalar hayotimizning ajralmas qismiga aylanmoqda, shuning uchun raqamli chizish vositalari (masalan, planshetlarda rasm chizish, grafik dizayn dasturlari) bolalar ijodiy tafakkurini kengaytirishga yordam beradi. Zamonaviy interfaol ta’lim platformalarida bolalar virtual muhitda rasm chizish orqali yangi texnologiyalarga moslasha oladi.

Interfaol yondashuvni qo‘llash – Rasm chizish darslarini texnologiyalar bilan birlashtirish (masalan, raqamli chizish dasturlaridan foydalanish).

Ijodiy topshiriqlar berish – Oddiy nusxa ko‘chirish emas, balki mavzuli va fantaziya asosidagi rasm chizish mashg‘ulotlarini tashkil qilish.

Bolalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatish – Rasm chizishda ularga tanlov erkinligini berish va o‘z g‘oyalarini ifodalash imkoniyatini yaratish.

Krossover yondashuvini qo‘llash – Rasm chizishni boshqa fanlar bilan bog‘lash (masalan, matematika va geometriya bilan integratsiya qilish).

Guruhiy ishlar va tanlovlar tashkil qilish – Bolalar birgalikda ishlash orqali jamoaviy ijodiy tafakkurni rivojlantirishlari mumkin.

Xulosa: Hozirgi zamon bolalaridan faqatgina tayyor bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki mustaqil va kreativ fikrlash talab qilinadi. Rasm chizish jarayoni bolalarning idrok, mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va yangicha yondashuvlarni shakllantirishga katta hissa qo‘shadi. Zamonaviy texnologiyalarni chizish jarayoniga qo‘shish esa bolalarning raqamli va innovatsion tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rasm chizish mashg‘ulotlari bolalarning estetik va ijodiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Pedagoglar turli usullardan foydalanib, bolalarga rasm chizishni o‘rgatar ekan, ularning qiziqishini saqlab qolish va rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Rasm chizish faqat san’at emas, balki bolalarning nutq, tafakkur, tasavvur va hissiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan samarali vositadir. Ota-onalar va pedagoglar ushbu jarayonda bolalarni qo‘llab-quvvatlab, ularning ijodiy rivojlanishiga sharoit yaratishlari lozim. Shu orqali bolalar kelajakda har qanday sohada muvaffaqiyatli bo‘lishi va o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oripov B. “Tasviriy san'at darsini samaradorligini oshirish yo’llari”. Toshkent.- 1983 yil

2. B. N. Oripov. Tasviriy san’atni o’qitishning zamonaviy pedagogic texnalogiyasi, didaktikasi va metodikasi. (o’quv-metodik qo’llanma) Toshkent. Ilm-ziyo-2013.

3. Muhammedovich, S. U. B. Problems of Teaching Drawing at School. International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development..

4. Ortiqboy, S. S., & Makhsudali, J. (2022). A Desire Sung in a Pattern. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN.

5.O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. Toshkent-2018 yil.

6 . "Ilm yo'li" variativ dasturi. Toshkent "Sano-standart" 2020 yil.

7. Maktabgacha pedagogika f. r. Qodirova, Sh. Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M. N. A'zamova "Tafakk^" Nashriyoti Toshkent - 2019

8. Maktabgacha pedagogika Berdiyeva M.M.

КОММУНИКАЦИЯ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ

Раупова Нодира Абдирахим Кизи
Студентка Шахрисабзкого государственного педагогического института

Аннотация: *Данная статья посвящена роли коммуникации как неотъемлемой части педагогической деятельности учителя. В работе рассматриваются основные аспекты взаимодействия между учителем и учениками, анализируются методы эффективной коммуникации в образовательном процессе и их влияние на качество обучения. Особое внимание уделяется психологическим и социальным аспектам общения, а также современным подходам к развитию коммуникативных навыков учителя. Исследование основано на анализе научной литературы и практических наблюдений.*

Ключевые слова: *коммуникация, педагогическая деятельность, учитель, ученик, образовательный процесс, взаимодействие, коммуникативные навыки.*

Введение

Современное образование требует от учителя не только глубоких знаний предмета, но и высокого уровня коммуникативных навыков. Коммуникация является основой педагогической деятельности, так как именно через общение происходит передача знаний, формирование ценностей и развитие личности ученика. Эффективная коммуникация способствует созданию благоприятной образовательной среды, повышению мотивации учащихся и улучшению качества обучения. Цель данной статьи – рассмотреть роль коммуникации в педагогической деятельности учителя, проанализировать методы ее совершенствования и предложить практические рекомендации для улучшения взаимодействия между учителем и учениками.

Обзор литературы

Вопросы коммуникации в образовании активно изучаются многими исследователями. Так, Л.С. Выготский подчеркивал важность социального взаимодействия в процессе обучения, считая его ключевым фактором развития мышления и речи ребенка. А.В. Петровский и М.И. Рожков рассматривают педагогическое общение как сложный процесс,

включающий вербальные и невербальные компоненты. Современные авторы, такие как И.А. Зимняя и Е.И. Пассов, акцентируют внимание на необходимости развития коммуникативной компетентности учителя в условиях меняющегося общества. Анализ литературы показывает, что коммуникация в педагогике – это многогранный феномен, требующий комплексного подхода к его изучению.

Методология исследования

В ходе исследования использовались следующие методы:

1. **Теоретический анализ** научной литературы для выявления основных аспектов коммуникации в педагогической деятельности.
2. **Наблюдение** за взаимодействием учителей и учеников в учебном процессе.
3. **Опрос** учителей и учащихся для выявления их мнений о роли коммуникации в обучении.
4. **Сравнительный анализ** различных подходов к развитию коммуникативных навыков учителя.

Анализ и результаты

Коммуникация является неотъемлемой частью педагогической деятельности учителя, поскольку именно через общение происходит передача знаний, формирование ценностей, развитие личности ученика и организация образовательного процесса. Эффективная коммуникация способствует созданию благоприятной атмосферы в классе, повышению мотивации учащихся и достижению высоких образовательных результатов. В данной части работы мы подробно рассмотрим функции коммуникации в педагогической деятельности, принципы ее построения, трудности, с которыми сталкиваются учителя, а также пути их преодоления.

Функции коммуникации в педагогической деятельности

Коммуникация в образовательном процессе выполняет несколько ключевых функций, каждая из которых играет важную роль в успешности обучения и воспитания.

1. **Образовательная функция**

Образовательная функция коммуникации заключается в передаче знаний, умений и навыков от учителя к ученику. Это основная цель учебного процесса, и именно через эффективное общение учитель может донести сложные концепции до учащихся, сделать материал доступным и понятным. Например, использование метафор, аналогий или наглядных примеров помогает ученикам лучше усвоить информацию. Однако важно помнить, что образовательная функция не ограничивается только передачей

информации – она также включает обратную связь, которая позволяет учителю оценить, насколько хорошо ученики поняли материал.

2. **Развивающая функция**

Коммуникация стимулирует познавательную активность учащихся и способствует развитию их творческого мышления. Учитель, задавая открытые вопросы, организуя дискуссии или групповые проекты, побуждает учеников к размышлению, анализу и самостоятельному поиску решений. Развивающая функция особенно важна в современном мире, где критическое мышление и способность адаптироваться к новым условиям становятся ключевыми компетенциями. Например, интерактивные методы обучения, такие как ролевые игры или проблемное обучение, активно развивают интеллектуальные и социальные навыки учащихся.

3. **Воспитательная функция**

Через коммуникацию учитель формирует у учеников систему ценностей, норм и правил поведения. Это происходит как на уровне словесного воздействия (например, объяснение важности честности, ответственности), так и на уровне невербального поведения (например, демонстрация уважения к мнению других). Воспитательная функция коммуникации особенно важна в начальной школе, когда дети активно перенимают модели поведения от взрослых. Однако и в старших классах учитель остается значимым авторитетом, влияющим на формирование личности ученика.

4. **Организационная функция**

Коммуникация играет ключевую роль в организации учебного процесса. Учитель управляет деятельностью класса, координирует действия учащихся, распределяет задачи и контролирует их выполнение. Организационная функция особенно важна в условиях коллективной работы, например, при проведении групповых проектов или исследований. Кроме того, через коммуникацию учитель обеспечивает соблюдение дисциплины и поддерживает порядок в классе.

Принципы эффективной коммуникации

Для того чтобы коммуникация была продуктивной, необходимо соблюдать определенные принципы. Эти принципы помогают учителю установить доверительные отношения с учениками и создать благоприятную атмосферу для обучения.

1. **Открытость**

Учитель должен быть доступным для диалога, готовым выслушать учеников и ответить на их вопросы. Открытость способствует формированию доверия между учителем и учениками, что особенно важно для создания комфортной образовательной среды. Например, если учитель

регулярно проводит беседы с учениками, обсуждает их успехи и трудности, это помогает детям чувствовать себя более уверенными и заинтересованными в обучении.

2. **Уважение**

Уважение к индивидуальности каждого ученика – один из ключевых принципов эффективной коммуникации. Учитель должен признавать право учеников на собственное мнение, даже если оно отличается от общепринятого. Например, при проведении дискуссий важно дать возможность каждому ученику высказаться, не прерывая его и не осуждая его точку зрения.

3. **Эмпатия**

Эмпатия – это способность понимать чувства и переживания другого человека. Учитель, проявляющий эмпатию, может лучше понять потребности и трудности учеников, что помогает ему корректировать подход к обучению. Например, если ученик испытывает стресс из-за предстоящего экзамена, учитель может предложить дополнительную поддержку или советы по подготовке.

4. **Четкость**

Четкость формулировок и отсутствие двусмысленности в общении – важный принцип, который помогает избежать недоразумений. Учитель должен ясно объяснять задания, правила и цели урока. Например, использование простых и понятных инструкций при выполнении заданий помогает ученикам лучше ориентироваться в материале.

Трудности в коммуникации и пути их преодоления

Несмотря на важность коммуникации, учителя часто сталкиваются с различными трудностями в этом процессе. Рассмотрим основные из них:

1. **Недостаточная подготовка в области психологии общения**

Многие учителя не имеют достаточной подготовки в области психологии общения, что затрудняет их работу с учениками. Например, они могут не знать, как правильно реагировать на конфликты или как мотивировать учеников. Для преодоления этой проблемы необходимо включать курсы по психологии общения в программы профессиональной подготовки учителей.

2. **Отсутствие навыков работы с конфликтными ситуациями**

Конфликты между учениками или между учеником и учителем – частое явление в образовательной среде. Однако не все учителя умеют эффективно разрешать такие ситуации. Например, вместо конструктивного диалога учитель может применять наказания, что только усугубляет конфликт. Для решения этой проблемы можно организовать тренинги по управлению конфликтами и медиации.

3. **Проблемы в восприятии невербальных сигналов**

Невербальная коммуникация (жесты, мимика, интонация) играет важную роль в общении, но не все учителя умеют правильно интерпретировать эти сигналы. Например, учитель может не заметить, что ученик испытывает стресс или дискомфорт, если не обращает внимания на его мимику или позу. Для развития навыков восприятия невербальных сигналов можно использовать практические занятия и наблюдения.

Пути совершенствования коммуникативных навыков учителя

Для преодоления вышеперечисленных трудностей необходимо постоянно работать над развитием коммуникативных навыков учителя. Вот несколько рекомендаций:

1. **Участие в тренингах и мастер-классах**

Тренинги по развитию коммуникативных навыков помогают учителям освоить новые техники общения, научиться работать с конфликтами и лучше понимать психологию учеников.

2. **Изучение психологических техник общения**

Учителя могут самостоятельно изучать литературу по психологии общения, чтобы расширить свои знания и навыки.

3. **Постоянное самосовершенствование**

Учитель должен стремиться к постоянному развитию, анализируя свои ошибки и находя способы их исправления. Например, можно записывать уроки на видео и просматривать их, чтобы оценить свою коммуникацию с учениками.

4. **Использование современных технологий**

Современные технологии, такие как онлайн-платформы и мобильные приложения, предоставляют новые возможности для коммуникации. Например, учитель может использовать чаты или форумы для общения с учениками вне урока.

5. **Создание условий для обратной связи**

Важно создавать условия для обратной связи между учителем и учениками. Например, можно проводить анкетирование или организовывать групповые обсуждения, чтобы узнать мнение учеников о качестве общения.

Заключение

Коммуникация – это фундаментальный аспект педагогической деятельности, который влияет на все стороны образовательного процесса. Эффективная коммуникация способствует передаче знаний, развитию личности ученика и созданию благоприятной атмосферы в классе. Однако для достижения высоких результатов учителям необходимо постоянно работать над совершенствованием своих коммуникативных навыков.

Реализация предложенных рекомендаций поможет улучшить качество взаимодействия в образовательной среде и создать условия для гармоничного развития всех участников учебного процесса.

Предложения

На основе проведенного анализа можно предложить следующие рекомендации для улучшения коммуникации в педагогической деятельности:

1. Включение курсов по развитию коммуникативных навыков в программы профессиональной подготовки учителей.
2. Организация регулярных тренингов и мастер-классов для действующих педагогов.
3. Создание условий для обратной связи между учителями и учениками, например, через анкетирование или групповые обсуждения.
4. Использование современных технологий (например, онлайн-платформ) для расширения возможностей коммуникации.
5. Поощрение творческого подхода к организации учебного процесса, включая интерактивные методы обучения.

Заключение: Коммуникация является неотъемлемой частью педагогической деятельности учителя, играя ключевую роль в успешности образовательного процесса. Эффективное общение способствует формированию доверительных отношений между учителем и учениками, повышению мотивации к обучению и развитию личности ребенка. Однако для достижения высоких результатов необходима постоянная работа над совершенствованием коммуникативных навыков. Реализация предложенных рекомендаций позволит повысить качество взаимодействия в образовательной среде и создать условия для гармоничного развития всех участников учебного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Выготский, Л.С. Психология развития ребенка / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984.
2. Зимняя, И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2001.
3. Петровский, А.В., Рожков, М.И. Психология общения / А.В. Петровский, М.И. Рожков. – М.: Академия, 2003.
4. Пассов, Е.И. Коммуникативные технологии в обучении / Е.И. Пассов. – М.: Высшая школа, 1997.

BURG‘ULASH JARAYONLARI UCHUN ERITMALAR TAYYORLASH VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI.

Asrorova Fotima Anvar qizi
Magistrant, Navoiy Davlat Universiteti
Sultonov Shavkatjon
k.f.d (DSc) professor, Navoiy Davlat Universiteti

Annotatsiya. *Burg’ulash jarayoni- neft qazib chiqarishda muhim bosqich hisoblanadi. burg’ulash eritmalari yuqori samara beruvchi va tazovuzkor qatlamlarga bardosh beruvchi komponent sifatida qo’llanila boshladi. Garchi, burg’ulash jarayonlari muhim bosqich bo’lsada, ularni yanada rivojlantirish haqida to’liq ma’lumotga ega emasmiz. Ushbu maqolada burg’ulash jarayonlari uchun xossa xususiyatlari yuqori bo’lgan eritmalar tayyorlashning bir qancha xususiyatlarini ko’rib chiqamiz. Biz burg’ulash jarayonlarini ma’lumotlar to’plagan holda atroflicha o’rganib chiqdik va ushbu ma’lumotlarga asoslangan holda eritmalar tayyorlashni tajribada sinab ko’rdik. Bundan tashqari, burg’ulash jarayonlari uchun samara beradigan yuqori mustahkamlikka ega eritmalar tayyorladik va xususiyatlarini ko’rib chiqdik. Biz yaratayotgan burg’ulash eritmalari ichida gil kukunlari va mahalliy xom ashyolar qo’shib tayyorlangan eritmalarning fizik-kimyoviy xususiyatlari va elastik, plastik xossalari yuqori ekanligini aniqladik. Olingan natijalar asosida burg’ulash jarayonlari uchun foydali eritmalar tayyorlash masalalarini ko’rib chiqdik. Ushbu tadqiqotimiz burg’ulash jarayonlarining samarasini oshirish va unda qo’llaniladigan eritmalarning ahamiyatini izohlaydi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot tashqi tajovuzkor qatlamlarning ta’siriga chidamliligi haqida ma’lumot beradi.*

Kalit so’zlar. *burg’ulash. komponent. elastiklik. tajovuzkor qatlamlar. gil kukunlari. xom ashyo.*

Аннотация. *Процесс бурения является важной стадией добычи нефти. Растворы для буровых рассеяний стали использоваться в качестве компонента, который использует высокую эффективность и растрескивание. Хотя процессы бурения являются важными этапами, мы не имеем полностью знания их дальнейшего развития. В этой статье мы рассмотрим несколько особенностей подготовки решений с высокими функциями для буровых процессов. Мы подробно изучили процессы бурения, собирая информацию и проверили подготовку решений на основе этой информации. Кроме того, мы подготовили и рассмотрели свойства высотных процессов бурения. В бурных решениях, которые мы создаем, мы*

определили физические и химические свойства подошвы, приготовленных глиняным порошком, а местное сырье, высокие. Основываясь на полученных результатах, мы рассмотрели проблемы подготовки полезных решений для процессов бурения. Это исследование объясняет важность решений, которые повышают эффективность процессов бурения. В то же время это исследование предоставляет информацию о сопротивлении внешних агрессивных слоев.

Ключевые слова. *бурение. Компонент. эластичность. агрессивные слои. Глиняный порошок. Сырье.*

Abstract. *The drilling process is a significant stage in oil production. Drill solutions began to be used as a component that uses high efficiency and cracking. Although the drilling processes are important stages, we have no fully knowing their further development. In this article, we will consider several features of the preparation of solutions with high features for drilling processes. We have examined the drilling processes in detail, collecting information and tested the preparation of solutions based on this information. In addition, we prepared and reviewed the properties of high-rise to drilling processes. .In the drilling solutions we create, we have identified the physical and chemical properties of the soles prepared by clay powder and local raw materials are high. Based on the results obtained, we have considered the issues of preparation of beneficial solutions for drilling processes. This study explains the importance of the solutions that improve the effectiveness of drilling processes. At the same time, this study provides information on the resistance of external aggressive layers.*

Keywords. *drilling. Component. elasticity. aggressive layers. Clay powder. Raw materials .*

Kirish

Burg’ulash qazilma boyliklari qazib chiqarishda toza mahsulot olish imkonini beradi va yuqori mustahkamlikka ega eritmalarni qo’llanishim uchun muhim jarayonga aylandi. Bundan tashqari, Shu bilan birga burg'ilash suyuqliklari yoki loylar neftni burg'ilash operatsiyalarida muhim ahamiyatga ega bo'lib, burg'ilash uchini sovutish, so'qmoqlarni olib tashlash va qatlam bosimini nazorat qilish kabi bir nechta funksiyalarni bajaradi. (J.Fink. 2020). Shu sabali yer osti qazilma boyliklarini qazib chiqarish tobora qulay bo’lib bormoqda, chunki burg’ulash jarayonlari uchun tayyorlangan eritmalar yuqori xossaga ega. Tadqiqotlar davomida ushbu jarayon bilan individual va jamoaviy ishlovchi soha vakillari paydo bo’ldi. Burg’ulash suyuqligi xususiyatlari (2023) , Burg'ulash operatsiyalaridagi texnologik yangiliklar (Teodoriu, Bello 2021), burg’ulash

suyuqliklarida qattiq moddalarning cho’kindiga tushishi (2018 N.Santos, F.M.Fagundes,) burg'ulash parametrlarining ish qismi va asbob materiallariga ta'siri (B.Kumar 2020). Burg’ulash jarayonlari va burg’ulash suyuqligi kabi tushunchalar endi yangilik emas, yuqorida keltirilgan atamalarning barchasi uning bir qismini o’z ichiga oladi. Burg'ulash - turli materiallarda dumaloq teshiklarni yaratish uchun ishlatiladigan metall kesish jarayoni (Kulvinder Garg va boshq., 2017). Ushbu hujjat burg'ulash operatsiyasini, shu jumladan an'anaviy va CNC fleverlarini, shuningdek burg'ulash parametrlari ishning asariga va asbob materiallariga qanday ta'sir qiladi. (B.Kumar 2020). Ushbu hujjat burg'ulash operatsiyasi uchun kiritish va javob berish jarayonlari parametrlari, bu aylanuvchi kesish asbobidan foydalanib qattiq ob'ektda teshiklarni kesish jarayoni (Sathiyaraj Chinnasamy, M Ramachandran, Prabakaran Nanjundan, Malarvizhi Mani 2022). Tabiiyki, burg’ulash jarayonlari yaratilganidan beri o’zining yuqori xususiyatga ega eritmalari shakllantirildi. Shuning uchun burg’ulash eritmalarini tayyorlov jarayonlari, uni burg’ulashda qo’llanilishi, xossalari va texnologik oqibatlari haqida yangidan yangi tushunchalarni berishi mumkin bo’lgan qimmatli tadqiqot obyektlari bo’lib o’rganishni taqozo etadi. Burg’ulash jarayonlari uchun yaratilingan burg’ulash eritmalari yuqori samara beruvchi, tajovuzkor qatlamlarga bardosh bera oladigan komponent hisoblanadi. Chuqur va o’ta chuqur burg’ulash jarayonida burg’ulash suyuqligi texnologiyasi quyidagi murakkabliklarga duch kelishi mumkin (SUN Jinsheng , JIANG Guancheng 2023). Sintetik asosli burg’ulash suyuqliklari an’anaviy mineral moy yoki dizel moyi o’rniga doimiy faza sifatida biologik parchalanadigan sintetik baz moyini qabul qiladi va shu bilan atrof-muhit ifloslanishini kamaytiradi. Sintetik asosli burg’ulash suyuqliklari yaxshi moylash, ko’tarish quvvati va qulashga qarshi ko’rsatdi va reologiyani doimiy optimallashtirish orqali murakkab qatlamlarda burg’ulash ehtiyojlarini qondirish mumkin. (Balaga DK, MONDAL J, TATKE va boshq 2023). Burg’ulash jarayonlari uchun xossa xususiyati yuqori bo’lgan eritmalarni qay tarzda tayyorlsh mumkin. Biz tadqiqotimizga burg’ulash jarayoni va unda ishlatiladigan burg’ulash eritmalarining xususiyatlarini nazariy jihatdan o’rganib ushbu bilimlarga tayangan holda amaliy tajribalar olib borish jarayonlari orqali yondashdik. Nazariy ma’lumotlar asosida olib borilgan tajribalar burg’ulash jarayonida qazib olinadigan neft mahsulotlarining tozalik darajasi va tajovuzkor qatlamlarga bardosh bera oladigan burg’ulash suyuqligi tayyorlashga yordam beradi. Shuningdek, ushbu tadqiqot burg’ulash jarayonlarida vujudga keladigan muammolarni bartaraf etadigan eritmalar tayyorlash imkonini beradi. Bundan tashqari, olingan burg’ulash suyuqligi burg’ulash eritmalarining xossa-xususiyatlarini yanada takomillashtirishga samarali vosita bo’lib xizmat qiladi. Maqolaning qismlari quyidagicha;

Birinchidan, burg’ulash jarayoni tushunchasi va qazish jarayonida burg’ulash eritmalarining roli xususidagi adabiyotlarni ko’rib chiqish bilan tushuntiriladi.

Ikkinchidan, tavsiya etilayotgan tadqiqot loyihasi, nazariy ma’lumotlarni yig’ib borish va tahlil qilish bilan tushuntiriladi. Shu bilan birga biz olingan natijalar asosida xulosalar chiqaramiz va xulosalarimizning keyingi tadqiqotlarga qo’shadigan hissasi haqida tushunchalarga ega bo’lamiz. Olingan barcha natijalarni o’zaro muhokama qilamiz.

Burg’ulash jarayonida tog’ jinslarini yemirish mexanik va boshqa usullarda amalga oshiriladi. Mexanik burg’ulash zarbali, zarba-arqonli, zarbali-aylanma va aylanma usullarda bajariladi. Lekin, neft va gaz quduqlarini qurishda faqat burg’ulashning aylanma usullaridan foydalaniladi. Shuning uchun aylanma burg’ulash usul turlari to’g’risida qisqacha ma’lumotlar beramiz. Aylanmali burg’ulashda tog’ jinslari dolotoga berilgan yuk va aylantiruvchi momentlarning bir vaqtdagi ta’siridan yemiriladi. Bunda yuk ta’sirida doloto tishi tog’ jinsiga botadi, aylantiruvchi moment ta’sirida esa tog’ jinslari maydalanadi. Burg’ulash jarayonida maydalangan tog’ jinsi zarrachalari yer yuziga yuvish suyuqligi oqimi, gaz yoki havo haydash yo’li bilan olib chiqiladi. Aylanma burg’ulashning asosiy xususiyatlaridan biri quduq tubidagi dolotoning ishlash jarayonida quduqni suv yoki maxsus tayyorlangan yuvish suyuqliklari bilan yengil yuvish hisoblanadi.

Yuvish eritmalarining vazifalari va ularning xossalari. Murakkab geologik sharoitlarda quduqlarni burg’ulash uchun talab etiladigan burg’ulash eritmalari quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

1. Quduq tubini emirilgan tog‘ jinslaridan to‘liq tozalash va ularni er yuzasiga chiqarish;
2. Quduq devorining o‘pirilishiga qarshi bosimda mustahkam va zich gilli qatlam tashkil etish;
3. YUvish jarayoni to‘xtatilgandan keyin emirilgan tog‘ jinsi zarrachalarini quduq tubiga cho‘ktirmasdan muallaq holatda saqlab turish;
4. Doloto, quduq tubi dvigatellari (turbobur, elektrobur), burg‘ilash quvurlari birikmasini hamda ularning qismlarini sovutish va moylash;
5. Quduq devorlaridagi tog‘ jinslarining kamroq yuvilishini ta’minlash;
6. Qatlamdan neft, gaz va suvlarning quduqqa kirib ketmasligini ta’minlash;
7. Quduq tubi oldi zonasidagi mahsuldor qatlamlarning kollektorlik xossalarini saqlash;
8. Yer usti manbalaridan quduq tubiga energiya uzatish;
9. Burg‘ilash jarayonida yuzaga keladigan yuqori haroratlarni sovutish;

Quduqlarni burg‘ilash jarayonida yuvish eritmalari gidravlik berk konturda muntazam ravishda aylanib turadi. Quduqda yuvish eritmalarining bunday aylanishi uchta sxema bo‘yicha asoslanadi.

1. Quduqlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri yuvish – bunda yuvish eritmasi nasos yordamida burg‘ilash snaryadi orqali quduq tubiga uzatiladi. Keyin yuvish eritmasi burg‘ilash snaryadi va quduq devorlari orasidagi halqasimon muhit bo‘yicha er yuzasiga chiqadi (11.1, a-rasm).
2. Quduqlarni teskari yuvish – bunda quduqqa yuvish eritmasi burg‘ilash snaryadi va quduq devori oralig‘idagi halqasimon muhit orqali uzatiladi. Keyin yuvish eritmalari burg‘ilash quvurlari birikmasining ichki muhiti bo‘yicha tashqariga chiqariladi.

Teskari yuvish quduq tubini tozalashda yuvish eritmasining kam sarflanishi va kernni butunlay chiqishini ta’minlaydi. Teskari yuvish jarayonida quduq og‘zining yaxshi germetiklanishi talab etiladi.

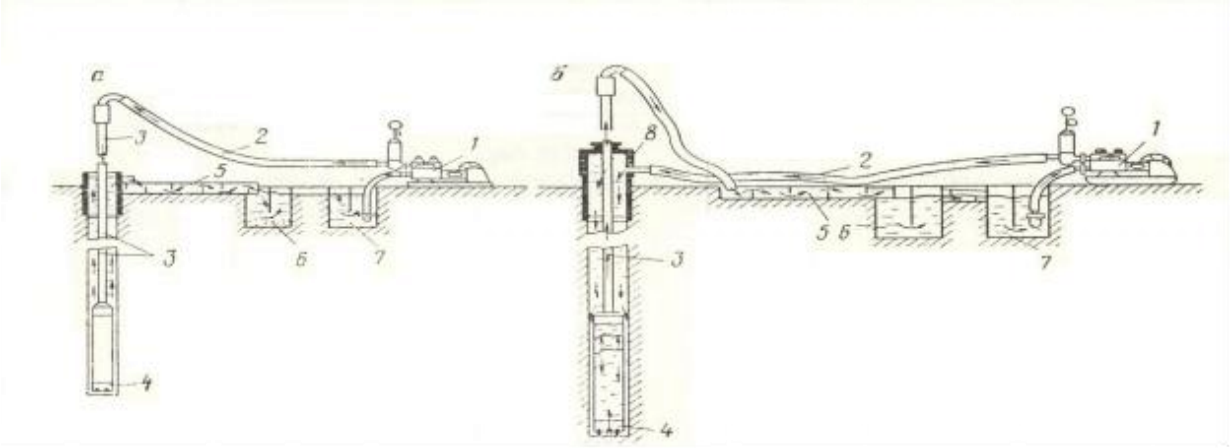

Quduqlarni yuvishning sxemasi.

a-quduqlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri yuvish; b-quduqlarni teskari yuvish.

1-nasos; 2-haydash shlangi; 3-burg‘ilash quvurlari birikmasi;

4-jins emiruvchi asbob; 5-tarnov; 6-tindirgich; 7-qabul qiluvchi idish;

8-quduq og‘zini germetiklashtiruvchi.

3. Quduq tubi oldi yuvishi - asosan yer osti suvi yoki quduqqa uzatiladigan yuvish eritmasi kernning yaxshi (to‘liq va butunligicha) chiqishini ta’minlashga mo‘ljallangan.

Burg’ulash jarayonlarida eng ko’p qo’llaniladigan va samara beradigan eritmalar gilli eritmalar hisoblanadi. Gilli eritmalar asosan quduq devorida hosil bo’ladigan g’ovaklarni yopishga va burg’ulangan yer osti boyliklarini eritma ichida muallaq holatda turishi uchun xizmat qiladi. Gilli eritmalar chiqindi mahsulotlar ya’ni mahalliy xom ashyo bilan boyitib tayyorlansa suvni o’zida juda yaxshi saqlaydi. Qovushqoqligi, plastikligi va elastik xossasi yanada ortadi. Chunki mahalliy xom ashyo qo’shib tayyorlangan gilli yuvish eritmalari uzoq muddat tajovuzkor qatlamlarga bardosh bera oladi va toza neft mahsulotlari qazib chiqarish uchun samara beradi. Bundan tashqari, Navoiyazotdan chiqadigan chiqindi mahsulotlari qo’shib ham burg’ulash eritmalari tayyorlash mumkin. Bunda eritmaning plastik

viaskostligi va dinamik xossasi ortadi. Plastik deganda yopishqoqlik xususiyati paydo bo’ladi, dinamik xossasi deganda tajovuzkor qatlamlarni o’zida saqlab turadi. Buning natijasida esa neft qazish jarayonida yuzaga keladigan muammolarning oldi olinadi. Uzoq muddat talab qilinmaydi. Gilli eritmalarning ham bir qancha xususiyatlari bilan tanishib chiqamiz. Gilli eritmalarning asosan qovushqoqligi eritma tayyorlash uchun zarur materiallarning sifatiga hamda gil zarrachalarining o’lchamiga bog’liq. Gil zarrachalarining o’lchami qanchalik mayda bo’lsa, u shuncha ko’p eritmada turadi va qovushqoqligi ortadi. Yuqori qovushqoqlikka ega burg’ulash eritmalarini bentonit gil kukuni va yumshoq suv qo’shib tayyorlash mumkin. Eritmalarning qovushqoqligi asosan burg’ulash jarayonida gil kukunlari bilan boyishi, gazlar bilan to’yinishi va tuzlar ta’sirida ko’payadi. Yer osti suvlari ta’sirida eritmaning qovushqoqligi pasayishi kuzatiladi. Yuqori haroratga chidamli suvga asoslangan burg’ulash suyuqliklari yuqori haroratda past barqarorlikni namoyish etadi. Burg’ulash suyuqliklaridagi polimerlar va boshqa qo’shimchalar termal degradatsiyaga uchrashi, burg’ulash suyuqliklarining ishlashiga to’sqinlik qilishi va burg’ulash suyuqliklarining bir xilligi va barqarorligiga ta’sir qiladigan burg’ulash suyuqliklaridagi komponentlarning fazaviy ajralishini keltirib chiqarishi mumkin. Yuqori haroratda burg’ulash suyuqlilarining viskozitenasini nazorat qilish qiyin-ehtimol juda yuqori yoki juda past, burg’ulash samaradorligi va quduq barqarorligiga to’sqinlik qiladi.

Xulosa. Burg’ulash jarayonlari uchun eritmalar tayyorlash masalalari bo’yicha tadqiqotlarni umulashtirgan holda shuni aytib o’tish kerakki, ushbu eritmalarni tayyorlash yer osti qazilma boyliklarini qazib chiqarishda yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish imkonini beradi. Natijada toza neft mahsulotlari olish samaradorligi oshadi. Mahalliy xom ashyolar asosida tayyorlangan burg’ulash eritmalari valyuta zaxiralarini tejash imkonini beradi. Yig’ilgan ma’lumotlar shuni ko’rsatadiki, biz burg’ulash jarayonlari uchun eritmalarni tayyorlashda gil kukunlari, chiqindi xom ashyo mahsulotlaridan kerakli miqdorda va zarur shart sharoitlarda olsak, yer osti qazilma boyliklarini qazib chiqarishda yuqori samaradorlikka erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Drilling muds J.Fink 2021 Petroleum Engineer's Guide to Oil Field Chemicals and Fluids.
2. Drilling operation. B. Suresh Kumar N. Baskar . K. Rajaguru. https://doi.org/10.1016/j.matpr.2019.08.160.

3. An Outlook of Drilling Technologies and Innovations: Present Status and Future Trends. C. Teodoriu, O. Bello. Published in Energies 26 July 2021. Engineering, Environmental Science.
4. Study on the stability of a shear-thinning suspension used in oil well drilling. F. M. Fagundes, N. Santos, +1 author F. O. Arouca. Published 2018. Engineering, Environmental Science, Materials Science. Oil & Gas Science and Technology.
5. Asrorova F.A, t.f.d. PhD, prof v.b Sultonov.Sh.A. Quduq devori mustahkamligini oshiruvchi sirt faol eritmalarning xossalarini o’rganish. “Перспективные исследования по медицинской химии, биохимии и физики в области медицины”, которая состоится 17-18-мая 2024-года.
6. SUN Jinsheng, JIANG Guancheng.
7. The state and trend of drilling and liquidation fluid: "blood" of drilling projects. The forecast of Science and Technology 2023. 2(2): 62-74.
8. BALAGA DK, MONDAL J, TATKE V .. Degriance as adhesionic is obstrucital and low-based drilling fluid systems of synthetic acrxial polymers. Geo-CANGING SCIENCE AND MANAGENCY, 2023. 222: 211453.
9. Internet saytlari.

http://www.elibrary.ru/menu_info.asp
http://www.elibrary.ru/journ_main.asp?code=520100
http://www.rusmet.ru

BOSHLANG’ICH TA'LIMGA ZAMONAVIY INNOVATSIYALARNI JORIY ETISH

Sayraxmatova Oqila Fazliddinovna
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi
Boshlanǵich ta'lim yònalishi
1-kurs 4-guruh talabasi.
Ilmiy rahbar:Sa'dullayeva Umida Fayzullayevna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang’ich ta'limga zamonaviy innovatsiyalarni joriy etish hamda uning samarali tomonlari to’g’risida so’z boradi. Shuningdek boshlang’ich sinflarda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish orqali, ta’lim sifatini oshirish, o’quv-tarbiya jarayonini*

modernizatsiyalash, xorijiy tajribalarni o’rganish, o’qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo’yicha chuqur mulohazalar yuritilgan.

Kalit so’zlar: *Boshlang’ich ta’lim, zamonaviy innovatsiyalar, ta’lim sifati, modernizatsiyalash, raqamli texnologiyalar, STEAM ta’limi , o‘yinlashtirish, Innovatsion pedagogik yondashuvlar, xorijiy tajriba.*

Abstract: *This article discusses the introduction of modern innovations in primary education and its effective aspects. Also, in-depth considerations are made on improving the quality of education, modernizing the educational process, studying foreign experiences, and developing the professional competence of teachers through the use of innovative educational technologies in primary grades.*

Keywords: *Primary education, modern innovations, quality of education, modernization, digital technologies, STEAM education, gamification, Innovative pedagogical approaches, foreign experience.*

Аннотация: *В статье рассматривается внедрение современных инноваций в начальное образование и его эффективные аспекты. Также состоялись подробные обсуждения вопросов повышения качества образования в начальной школе за счет использования инновационных образовательных технологий, модернизации образовательного процесса, изучения зарубежного опыта, развития профессиональной компетентности учителей.*

Ключевые слова: *Начальное образование, современные инновации, качество образования, модернизация, цифровые технологии, STEAM-образование, геймификация, инновационные педагогические подходы, зарубежный опыт.*

Kirish

Ta’lim jarayonida ilg’or pedagogik texnologiyalarni faol qo’llash, ta’lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O’quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o’stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O’qituvchi darsda boshqaruvchi o’quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog’i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko’p qirrali samara keltiradi. Boshlang’ich ta’lim umumta’lim maktablarining bosh bo’g’ini bo’lgani sababli ana shu jarayonda o’quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko’proq e’tibor berish lozim. Boshlang’ich sinf o’qituvchilarining mas’uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina

qadam qo’ygan o’quvchilarni maktab hayotiga ko’niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo’l ochib beradilar. Bolalarning o’qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang’ich sinf o’qituvchilarining vazifasi mas’uliyatli ekanligini ko’rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o’tkazish metodlariga ko’ra o’quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo’ladi. O’quvchilarning o’quv materiallarini o’zlashtirishga bo’lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo’zg’otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo’lib, bu o’qituvchi va o’quvchilarning o’zaro ichki yaqinlashuvidir**.**

Respublikamiz ta’lim tizimini zamonaviy darajada takomillashtirish yo’nalishida amalga oshirilayotgan keng ko’lamli ishlardan ko’zda tutilgan asosiy maqsad – yosh avlodga ta’lim-tarbiya berish sifati va samaradorligini oshirish, ularni o’z yurtining sodiq farzandi etib tarbiyalash va mustahkam bilim egallashlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish hisoblanadi va bugungi kun talablaridan kelib chiqqan holda yangi chuqur bilimlar talab etuvchi texnologiyalarning rivojlanishi sharoitlarida mustaqil ravishda yangi bilimlarni egallash, kasbiy mahorat cho’qqilarini egallashga qodir va kasbiy moslashuvchanlik hislatlariga ega bo’lgan chuqur bilimli, yuqori malakali mutaxassislarini tayyorlash orqali ta’lim-tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bu esa o’z navbatida o’quv jarayonini ilm-fanning zamonaviy yutuqlariga tayangan holda tashkil etishni, zamonaviy o’qitish texnologiyalaridan samarali foydalanishni talab etadi.

Bugungi kunda boshlang’ich sinflarda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, ta’lim sifatini oshirish, o’quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, xorijiy tajribalarni o’rganish, o’qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo’yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu sababli boshlang’ich sinf o’qish darslarida innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish darajasini rivojlantirish, pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga yo’naltirish hamda pedagogik mahoratini shakllantirish, ta’lim samaradorligini oshirish, modulli o’qitish texnologiyasini qo’llash muammolarini o’rganish nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion ta’lim texnologiyalari – bu butun o’qitish va bilimlarni o’zlashtirish jarayonining o’z oldiga ta’lim shakllarini samaradorligini oshirish vazifasini qo’yuvchi texnik hamda shaxs resurslari va ularning aloqasini hisobga olib yaratish, qo’llash va belgilashning tizimli metodidir. Zamonaviy bilimlar sari keng yo’l ochish ta’limni takomillashtirishda innovatsion ta’lim texnologiyalardan unumli foydalanish bugungi kunning eng asosiy talablaridan biridir.

O’quvchining ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang’ich sinflarda o’qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, ta’limning yangi-yangi yo’l va usullarini izlashi, ilg’or pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. SHuning uchun ham bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarini kelgusi faoliyatga tayyorlashda, innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga tayyorlash ta’lim oldiga qo’yilgan muhim talablardan biridir. CHunki innovatsion ta’lim texnologiyalari birinchidan, o’quvchilarni bilim, ko’nikma va malakalarni oson va qiziqib o’rganishlari uchun imkoniyat yaratsa, ikkinchidan, o’qituvchining ham professional o’sishiga, ham ma’naviy rivojlanishiga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limga zamonaviy innovatsiyalarni joriy etish, zamonaviy innovatsiyalar boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish va bolalarning ta’lim jarayoniga qiziqishini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega. Quyida ushbu sohadagi asosiy innovatsion yondashuvlar haqida ma’lumot beriladi: 1) Raqamli texnologiyalarni joriy etish, misol uchun: Elektron darsliklar va platformalar – O‘quvchilarga interaktiv darsliklar va onlayn ta’lim resurslaridan foydalanish imkonini beradi. AQSh, Yevropa va Osiyo davlatlarida qo‘llanilayotgan "Smart Board" (aqlli doska) texnologiyasi yordamida o‘qitish samaradorligi oshadi. Shuningdek sun’iy intellekt asosida individual ta’lim dasturlari – har bir o‘quvchining qobiliyatiga mos ravishda bilim berish tizimlari. 2) STEAM ta’limi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) tamoyiliga asoslangan darslar orqali bolalarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv shakllantiriladi. Robototexnika va dasturlash asoslari – maktab o‘quvchilarini texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlaydi. 3) O‘yinlashtirish (Gamification) o‘yin elementlari orqali o‘qitish – o‘quvchilarning faolligini oshiradi va dars jarayonini qiziqarli qiladi. Masalan, Kahoot!, ClassDojo kabi platformalar yordamida testlar va baholash tizimi yanada interaktiv bo‘ladi. 4) Innovatsion pedagogik yondashuvlar, Flipped Classroom (Aksincha sinf) – o‘quvchilar uyda mavzuni o‘rganib, sinfda amaliy mashg‘ulotlar bajaradi. Bundan tashqari Projekt metodikasi – o‘quvchilarning mustaqil izlanish va tadqiqot olib borish qobiliyatini rivojlantiradi. 5) Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) VR va AR texnologiyalar o‘quvchilarni tarixiy joylarga "sayohat" qildirishi yoki murakkab tushunchalarni vizual tasvirlash orqali tushunishni osonlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda Boshlang‘ich ta’limga zamonaviy innovatsiyalarni joriy etish o‘quvchilarning qobiliyatlarini kengaytirish, ularning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qilishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bois o‘qituvchilar doimiy ravishda yangi texnologiyalarni o‘zlashtirib borishlari va dars jarayonida

innovatsion usullardan foydalanishlari lozim. O’qituvchining innovatsion faoliyati pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg’a undovchi, bunyodkorlikka rag’batlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo’ladi hamda u ta’lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shu bois har bir o’qituvchi innovatsiyalarning mohiyatini to’la tushungan holda o’z faoliyatiga izchil tatbiq eta olsa ta’lim jarayoni ham sifat ham samaradorlik nuqtai nazardan taraqqiy etadi. Bu esa o’z navbatida ta’lim tizimining rivojini ta’minlaydi.

Shuningdek o’sib kelayotgan yosh avlodda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, sog’lom va barkamol naslni tarbiyalab etishtirish murabbiylarning muhim burchidir. CHunki mustaqil fikrlovchi o’quvchilargina kelajakda har tomonlama yetuk, barkamol insonlar bo’lib yetishib, mustaqil respublikamizni ilg’or jahon davlatlari qatoriga olib chiqadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta’lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (Uslubiy qo’llanma)- Qarshi: 2011.

2. D.Kasimova. “Maktabgacha ta’limda pedagogik texnologiyalar” moduli bo’yicha ma’ruza matni. Toshkent, 2017 yil, 34-b.

3. M.Yu.Yuldasheva. Boshlang’ich ta’limni o’qitish metodikasi moduli bo’yicha O’UM. Toshkent, 2018 yil, 203-b

4. Nabijonova, F. (2022). Boshlangich sinflarda didaktik oyinlarning ahamiyati: Nabijonova Feruza. Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi, 1(000006)

5. Tolipov O,,., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. -T.:Fan 2006

6. Babayeva D. Nutq o’stirish nazariyasi va metodikasi. TDPU. 2018.

7. https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-ta-limda-innovatsion-texn

8. https://www.learnworlds.com/

9. Sattorov V.N (2023). Indicators of Pedagogical Competence and its Effectivenss. International Journal of Inclusive and Sustainable Education. vol 2 no.02. 86-88. (2023). ISSN(e): 2833-5414

10. Arapbaeva Damegul Kurbanovna, Amirova Bibisara Aubakirovna. Personal Psychological Adaptation and its Characteristics. International journal of inclusive and sustainable education. Vol. 2. No 2. 2023. -p. 68-70.

QILMISHNING JINOIYLIGINI ISTISNO QILUVCHI HOLATLAR SIFATIDA KAM AHAMIYATLI QILMISHLAR

Dauletbaeva Aynur Baxramovna,
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti talabasi
E-mail:dawletbaevaaynur0@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar tushunchasi va o‘ziga xos tomonlari o‘rganilgan,va bu boradagi huquqshunos olimlarning fikrlari tahlil etilgan. Shuningdek, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar bilan bog‘liq kam ahamiyatli qilmishlar haqida kengroq to‘xtalib o‘tilgan. Jinoyat qonuni normalarini yanada takomillashtirish bo‘yicha tegishli taklif va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar:*jinoyat, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar, kam ahamiyatli qilmishlar, ijtimoiy xavflilik, juda oz miqdor.*

МЕЛКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ КАК ИСКЛЮЧЕНИЕ ИЗ ПРЕСТУПНОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Даулетбаева Айнур Бахрамовна
Студент Каракалпакского государственного университета имени Бердаха
E-mail:dawletbaevaaynur0@gmail.com

Аннотация: *В данной статье рассматривается понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния, его специфические аспекты, а также анализируются мнения ученых-юристов по этому поводу. Также подробно рассматриваются мелкие деяния, связанные с обстоятельствами, исключающими преступность деяния. Даны соответствующие предложения и рекомендации по дальнейшему совершенствованию норм уголовного законодательства.*

Ключевые слова: *преступление, обстоятельства, исключающие преступность деяния, мелкие деяния, общественная опасность, очень малая сумма.*

MINOR OFFENSES AS EXCEPTIONS TO THE CRIMINALITY OF THE OFFENSE

Dauletbaeva Aynur Bakhramovna
Student of State University named after Berdakh

E-mail:dawletbaevaaynur0@gmail.com

Annotation: *This article examines the concept of circumstances excluding the criminality of an act and its specific aspects, and analyzes the opinions of legal scholars in this regard. It also elaborates on minor acts related to the circumstances that exclude the criminality of the act. Appropriate proposals and recommendations for further improvement of the norms of the criminal law are given.*

Key words: *crime, circumstances excluding the criminality oh the act, minor acts, social danger, very small amount.*

Mamlakatimizda sodir qilinayotgan jinoyatlarni bartaraf qilishga doir o‘ziga xos tizim va normativ-huquqiy hujjatlar yaratilib, uni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishga ahamiyat berilayotganligi natijasida davlat va jamiyatni har xil huquqbuzarliklar va jinoyatlardan muhofaza qilish masalalariga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratilmoqda, ijtimoiy xavfli qilmishni sodir qilish, sabab va maqsadlarini e’tiborga olish va shu nuqtai nazardan, "jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish va liberallashtirish, alohida jinoiy qilmishlarni dekriminallashtirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tartibini insonparvarlashtirish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquqbuzarliklar viktimligining oldini olish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish va uning samaradorligini oshirish" sud-huquq sohasini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari qatorida belgilanib, bu sohani tadqiq qilish qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlarda sodir etiladigan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda jabrlanuvchi, ijtimoiy xavfli qilmishni sodir qilgan shaxsning xulq-atvorini ushbu jinoyatlar profilaktikasini rivojlantirish va uni o‘rganishning muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatmoqda.

Jinoyat-jinoyat qonunida nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish(harakat yoki harakatsizlik). Muayyan qilmishni jinoyat deb hisoblash masalasi har bir davlatda o‘zining ijtimoiy tizimi, fuqarolarning turmush tarzi, o‘ziga xos xususiyatlari, urf-odatlari, an’analariga muvofiq xalqaro huquq me’yorlari e’tiborga olingan holda hal etiladi.

Qilmish jinoyat ekanligini aniqlash uchun quyidagi umumiy belgilar inobatga olinadi:

1. qilmishning ijtimoiy xavfliligi;
2. aybning mavjudligi;
3. jazoga sazovorligi;

4. huquqqa xilofliligi

Har qanday jinoiy qilmishda mazkur belgilarning barchasi birdaniga mavjud bo‘lishi shart, ulardan biri mavjud bo‘lmasa, qilmishni jinoyat emas deb hisoblashga asos topiladi[1].

Qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar sodir qilinganligi uchun jinoyat deb topilmasdan, jazo va javobgarlikni istisno qiluvchi holatlarga aytilib, yuridik adabiyotlarda qanday qilmishlar qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar turiga kirishi kerakligi haqida olimlar turli xil fikrlarini bildirganlar. Ko‘plab mualliflar qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar tushunchasini tushuntirar ekan, bu inson xulq-atvori bilan bog‘liq harakatlar ekanligini ta’kidlaydilar. Ya’ni, faqat qonuniy xatti-harakatlar qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holat deb hisoblanishi lozimligi ta’kidlanadi.

M.Rustambayevning fikricha, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar qonunga zid hisoblanmaydi, chunki aynan shu holatlar davlat va mulk egasiga o‘z mulkini tasarruf etish va o‘zini hamda mulkini turli tajovuzlardan himoya qilish imkonini beradi. Albatta, fikr o‘rinli sanalib, qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlarning qonunchilik tizimiga kiritilishining mohiyati ham aynan shu sanaladi[2].

Yana bir olimlardan biri R.Kabulov qilmishning jinoyiyligini istisno qiluvchi holatlar tushunchasiga quyidagicha ta'rif bergan: “Inson ayrim hollarda tashqi tomondan u yoki bu jinoyatga o‘xshash harakatlar sodir etishi mumkin, ammo bu zararli oqibat keltirib chiqaruvchi harakatlarni u ziyon yetkazishi aniq bo‘lgan xavf-xatarni bartaraf etish, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etishning oldini olish uchun, bunday qilmish sodir etgan shaxsni ushlash, buyruqni yoki o‘z majburiyatlarini bajarish vaqtida, shuningdek, kasb yoki xo‘jalik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan asosli tavakkalchilikka asoslanish orqali yo‘l qo‘yishi mumkin. Qonunda belgilangan aniq shartlarga rioya qilib zarar yetkazilgan bo‘lsa, bu kabi harakatlar jinoyat sifatida ko‘rib chiqilmaydi.

Shu jumladan, chet ellik huquqshunos olimlar R.R.Shakurov va Yu.V.Goliklarning ham bu haqida fikr bildirgan bo‘lib, unga ko‘ra o‘z harakatlarini qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlarda sodir etgan shaxslarni rag‘batlantirish usulini qo‘llash haqidagi bir qancha takliflar berib o‘tgan[3].

Yana bir chet ellik tadqiqotchi Yu.V.Baulin ham bu to‘g‘risida o‘z fikrini bergan.Uning ta'riflashicha qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar qatoriga jabrlanuvchining roziligi, sport bilan shug‘ullanish, ota-ona hukmining o‘tkazilishi, xizmat burchini bajarish, tibbiy aralashuvni va inson sog‘lig‘i yoki

hayotiga zarar yetkazish bilan bog‘liq ayrim boshqa holatlarni kiritish haqidagi takliflarni berib o‘tgan[4].

O‘zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat Kodeksida ham qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar tushunchasiga yana bir ta'rif berilgan.

Qilmishda ushbu Kodeksda nazarda tutilgan alomatlar rasmiy jihatdan mavjud bo‘lsa-da, lekin u ijtimoiy xavfli, g‘ayriqonuniy yoki aybli bo‘lmasa, qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar deb topiladi. Quyidagi holatlar, ya’ni

- kam ahamiyatli qilmishlar;
- zaruriy mudofaa;
- oxirgi zarurat;
- ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlash chog‘ida zarar yetkazish;
- buyruqni yoki boshqacha tarzdagi vazifani bajarish;
- kasb yoki xo‘jalik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan asosli tavakkalchilik;
- jismoniy yoki ruhiy majburlash yoxud qórqitish natijasida qilmish sodir etish jinoyatni istisno qiluvchi holatlar deb topiladi[5].

Yuqorida biz jinoyat tushunchasiga ta'rif berganimizda qilmishda jinoyat belgilari bo‘lmasa bu qilmishlar jinoyat hisoblanmasligini ta'kidlagan edik, ya’ni, qilmish ijtimoiy xavfli bo‘lishi, huquqqa xilof bo‘lishi, qilmishda ayb bo‘lishi kerak edi. Lekin, qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan holatlar ichida kam ahamiyatli qilmish boshqa holatlardan farq qiladi, uning farqi shundaki, kam ahamiyatli qilmishlarda jinoyat belgilaridan huquqqa xiloflilik va ayb mavjud bo‘ladi, faqatgina bu qilmish ijtimoiy xavfli bo‘lmaydi, ya’ni, uning sodir etgan harakati shaxsga, davlatga, jamiyat yoki biror tashkilotga jiddiy zarar yetkazmaydi va og‘ir oqibatlarga olib kelmaydi, shuning uchun ham jinoyat qonuni bu qilmishni kam ahamiyatli deb topadi va uning jinoiyligini istisno qiladi.

Garchi ushbu Kodeksda jinoyat sifatida nazarda tutilgan qilmishning alomatlari mavjud bo‘lsa-da, ózining kam ahamiyatliligi tufayli ijtimoiy xavfli bo‘lmagan harakat yoki harakatsizlik jinoyat deb topilmaydi.

Huquq amaliyotchilari tomonidan O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi 36-moddasidagi normaning juda kam qo‘llanilishi ushbu moddadagi normaning kerakligi haqida shubhalar tug‘ilishiga sabab bo‘lmoqda. Ushbu fikrni qo‘llab-quvvatlagan huquqshunoslardan biri V.V. Maltsev shunday deydi “kam ahmiyatli qilmishlar jinoyat kodeksiga hech qanday ijobiy sifatni olib

kelmaydi,chunki uning o‘zi jinoyat tushunchasi bilan hech qanday aloqaga ega emas”.

Ushbu fikrlarga hamfikr bo‘lgan olimlardan biri A.P. Kozlov esa kam ahamiyatli qilmish institutidan umuman voz kechish kerakligini, u amaliyotda jinoyat qonunini suiste`mol qilishga olib kelishini va kam ahamiyatli qilmishlarga boshqa usullarda ta`sir ko‘rsatish mumkinligini ta`kidlagan. Qilmishning kam ahamiyatliligini aniqlashda keltirilgan zarar miqdori muhim ahamiyatga ega bo‘ladi, aynan yetkazilgan zarar biror shaxsning hayotiga yoki sog‘lig‘iga qay darajada ta’sir qilganligi inobatga olinadi, yoki biror shaxsning mulkiga qancha miqdorda ziyon yetkazilganligi aniqlanadi, masalan bir shaxsni bir yoki ikki tarsaki urish, aslini olib qaraganda bu jinoyat, bu qilmishda jinoyat belgilari ham bor, lekin bu qilmish o‘sha jabrlanuvchining sog‘lig‘iga hech qanday jiddiy ziyon yetkazmaydi, shuningdek bu qilmishda ijtimoiy xavflilik ham yo‘q, shuning uchun jinoyat qonuni bu qilmishni jinoyat deb topmaydi.

Chet el davlatlari bilan solishtirganda masalan, Rossiya Federatsiyasining ma`muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga mufoviq oz miqdorda talon-taroj qilish ma`muriy huquqbuzarlik deb e`tirof etilgan. Agarda o‘sha qilmish Rossiya Federatsiyasi Jinoyat Kodeksining 158-moddasi ya'ni, og‘rilik, 160-moddasi[5] ya'ni, o‘zlashtirish yoki rastrata tarkibiga kirmasa.

Ózbekiston Respublikasi qonunchiligida oz miqdorda talon taroj qilish Ma'muriy javovgarlik tóǵrisidagi kodeksning 61-moddasida keltirilgan bo‘lib, mulkchilik shaklidan qat’i nazar korxona, muassasa, tashkilotlarning mol-mulkini o‘g‘irlash, o‘zlashtirish, rastrata qilish, mansab lavozimini suiiste’mol qilish yoki firibgarlik yo‘li bilan oz miqdorda talon-toroj qilish —bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo‘ladi[6]. Bu javobgarlik faqat yuridik shaxslarga qo‘llaniladi.

Rossiya Federatsiyasi qonunchiligini o‘rganish davomida oz miqdorda talon-taroj (2500 rulbgacha) qilish va miqdor bilan bog‘liq bo‘lgan qilmishlarni sud ayblov hukmini bekor qilib asosga kam ahamiyatli qilmish deb topgan holatlar aniqlangan va bu qilmishlarni har doim ham kam ahamiyatli deb topish uchun to‘la asoslangan deb aytolmaymiz chunki kam ahamiyatli qilmish faqat qonunni qo‘llovchi subektlar qólidagina ósha individual vaziyatga nisbatan baholash vositasi bólib xizmat qiladi xolos.

Qaysidir qilmishni kam ahamiyatli deb topish uchun asosiy me`zon bu huquqni muhofaza qiluvchi organlaring huquqiy savodxanligini ya`ni bilimlarini kam ahamiyatli qilmishni baholashda hisobga olinishi lozim bo‘lgan kompleks holatlarni ya`ni qilmishning obyektiv va subyektiv belgilari,shuningdek, kam ahamiyatli qilmishning omillarini – ijtimoiy xavfga ega bo‘lmagan ahamiyatsiz (juda oz) miqdorda zararning mavjudligi, vaqti, joyi, qasdning kam ahamiyatli

ekanligi, motiv va maqsadning kam ahamiyatli qilmish sodir etishga mo‘ljallanganligi kabilarni o‘zida mujassamlashtirishi lozim. Rossiya Federatsiyasi qonunchiligidagi 2500 rublgacha bo‘lgan oz miqdordagi talon-taroj qilishlarni jinoyat sifatida qidirishdan voz kechish faoliyati o‘z navbatida kissavurlik, guruh bo‘lib va uy o‘g‘riliklari kabi qilmishlarga qarshi jinoiy-huquqiy mexanizm ta`sirini susaytiradi.Keyinchalik, bu holatlar esa ushbu miqdorni asosiy me`zon qilib javobgarlik va jazodan ozod qilish holatlari ham kuzatiladi.Bu esa qilmish oqibatida jabr ko‘rganlarning asosli havotirini vujudga keltiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki ,qilmishning jinoiyligini istisno qiluvchi holatlar mustaqil jinoiy-huquqiy institut bo‘lib, bu institut qanday qilmishlar jinoyat emasligini aniqlaydi va inson, jamiyat va davlat manfaatlari ustun turishini isbotlaydi.Qo‘shimcha sifatida shuni ta'kidlab ótmoqchimizki, insonga, jamiyatga va davlatga ijtimoiy xavfli bo‘lmagan qilmishni kam ahamiyatli deb topishdan oldin qounchiligimizda muayyan bir o‘lchov me`zonini kiritish lozim.Ushbu me`zon har bir shaxsning mehnatga ish haqiga ya'ni uning daromadiga qarab belgilanishi maqsadga muvofiq bo‘lar edi chunki har qanday summaning har kimda qadri turlicha bo‘lishi mumkin agar bitta summa miqdori barchaga tatbiq qilinsa unda JKning 5 va 8-moddalari ya'ni fuqarolarning qonun oldida tengligi va odillik prinsiplari buziladi. Shuningdek, kam ahamiyatli qilmishning omillarini – ijtimoiy xavfga ega bo‘lmagan ahamiyatsiz (juda oz) miqdorda zararning mavjudligi, vaqti, joyi, qasdning kam ahamiyatli ekanligi, motiv va maqsadning kam ahamiyatli qilmish sodir etishga mo‘ljallanganligi kabilarni qilmishning kam ahamiyatliligini aniqlashda hal qiluvchi me`zon sifatida e`tiborga olish lozim.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi PF–4947-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 yil, 6-son, 70-modda. (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PD-4947 of February 7, 2017 "On the Strategy of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan" // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.)

2.Rustamboyev M. Jinoyat huquqi. Darslik.Umumiy qism. Toshkent: “ILM-ZIYO” –2005. –B. 227. (Rustamboev M. Criminal law. Textbook. General section. Tashkent: “ILM-ZIYO” -2005. -P. 227)

3.Голик Ю.В. Воплощение метода поощрения в нормах уголовного права //Актуалные вопросы государства и права на современном этапе: Материалы конференции. –Томск:, 1982. –Б. 143.(Golik Yu.V. The embodiment of the method of encouragement in the norms of criminal law // Topical issues of state and law at the present stage: Conference proceedings. - Tomsk :, 1982 .--P. 143.)

4. Баулин Ю.В. Обстоятелства, исключающие преступност деяния. Автореферат диссертации. М.: 2015. –Б. 42.(Baulin Yu.V. Circumstances precluding the criminality of the act. Abstract of the thesis. M .: 2015 .--P. 42.)

5.O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.Umumiy qism. Уголовный Кодекс Республики Узбекистан. Общая часть.Criminal code of Republic of Uzbekistan.Common part.

6.O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to‘g‘risidagi Kodeks. Кодекс административной ответственности Республики Узбекистан. Code of adminstrative responsibility of the Republic of Uzbekistan.

MAKTABGACHA TA’LIM BOLALARIDA (3-5 yosh) JISMONIY MASHQ BAJARISHNING AHAMIYATI

Nizomov Behzod Raximjonovich
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
“Jismoniy madaniyat va sport” kafedrasi
assistenti
+998901032424 *bnizomov24@gmail.com*
O‘zbekiston Finlandiya pedagogika instituti
“Pedagogika va jismoniy madaniyat fakulteti
“Jismoniy madaniyat ta’lim yo’nalishi III- kurs talabasi,
“Fan sportga va sog’lom hayot sari” ilmiy to’garagi
a’zosi:
Qurvonqulov Xudoyberdi Qurvonqul o’g’li
+998990626239 *qurbonqulovxudoyberdi817@gmail.com*

Annotatsiya: *Maqola maktabgacha ta’lim (3-5 yosh) bolalarida jismoniy mashqlar bajarishning ahamiyati tahlil qiladi. Jismoniy faoliyat yosh sportchilarning kuch, chidamlilik va psixologik fazilatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynashi. Shuningdek, mashg‘ulotlarni to‘g‘ri rejalashtirish, ovqatlanish va dam olish muvozanatini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit soz’lar: *maktabgacha ta’lim, jismoniy tarbiya, sport, bolalar sporti, harakat, jismoniy mashqlar, mashg’ulot, uyqu, sportchilarning rivojlanishi, chidamlilik, sog‘lom hayot tarzi.*

Boalarni jismoniy tarbiyalash va rivojlantirish, qolaversa, sport bilan shug’ullantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Ushbu jarayonlar bir-biri bilan izchil bog’liqdir. Bolalarda yangi harakat turlarini (masalan, yurish, yugurish sakrash, tirmashib chiqish, uloqtirish va muvozanat saqlash va hokazo), shuningdek, hayot uchun zarur bo’lgan ko’nikma va malakalarini takomillashtirish, harakat qobiliyatlarini rivojlantirish darajasi bilan belgilanadi.

Shu bilan birga harakat qobiliyatlarini rivojlantirish uchun bolalar tomonidan amalga oshirilayotgan harakatlarning yanada keng doirasini rivojlantirish va ularda nafaqat barqaror, balki moslashuvchan vosita ko’nikmalarini shakllantirish kata ahamiyatga ega. Bolalar harakatlari turlari qanchalik ko’p bo’lsa, ularning harakat faolligini har xil shakllarda namoyon etish imkoniyati shunchalik yuqori bo’ladi. Shu bilan birga, jismoniy mashqlar jarayonida bolaning individual qobiliyatlari ham shakllanadi.

Alloh taoloning bandalariga bergan behisob ne’matlari ichida eng ulug’u bu-sihat-salomatlikdir. Bu bebaho ne’matning qadri nechog’li ulug’ ekani haqida Payg’ambarimiz Muhammad sallallohu alayhi va sallam bunday marhamat qilganlar: “Ikki buyuk ne’mat bor, ko’p odamlar ular borasida aldanib, chuv tushib qoladilar. Ular: sihhat-salomatlik va bo’sh vaqtdir” *(Umom Buxoriy rivoyati*).[1]

[1] “Соглом турмуш тарзи ислом дини нигохида” Хомиджон Ишматбеков [ва бошк.]. Тошкент 2021

Bolalar sportida nima uchun mashqlar va mashg'ulotlar muhim?

Raqobatbardosh yosh sportchi uchun haftasiga kamida 20 soatga erishish turli sabablarga ko‘ra yosh raqobatdosh sportchi uchun muhim boshlanish nuqtasidir. Jismoniy ko‘rsatkichlar va uning turli tomonlari kuch, tezlik, chidamlilik va harakatchanlik o‘smirlik davrida mashg'ulot sifati, shuningdek, katta hajmdagi mashqlar orqali rivojlanadi. Ayniqsa, asosiy chidamlilik katta hajmdagi mashqlar natijasida deyarli o‘z-o‘zidan rivojlanadigan xususiyatdir.

Katta hajmdagi harakat odatda o‘zi bilan juda ko‘p turli xil harakat ko‘rsatkichlarini ham olib keladi va shuning uchun asosiy vosita mahoratini va keyingi sport mahoratini o‘rgatish uchun keng va mustahkam poydevor yaratiladi. Miqdor bo‘yicha yetarli ta'lim ham kuchli poydevor yaratadi.

Kundalik harakat va mashg'ulotlar yosh sportchini jismoniy va faol hayot tarziga o‘rgatadi. Jismoniy va faol hayot tarzini qabul qilishni 15 yoshdan keyin

boshlash ancha qiyin. Katta hajmdagi jismoniy mashqlar va mashg‘ulotlar yosh sportchining jasurlik, matonat kabi psixologik fazilatlarini ham mustahkamlaydi.

Jismoniy mashqlar va mashg'ulotlarning yetarli miqdori sportchining rivojlanib borishiga muhim asos bo‘lib, bu yosh sportchining keyingi faoliyatida ko‘plab muhim narsalarga bilvosita ta'sir qiladi. Mashg'ulotning chidamliligi yaxshilangani sayin, chidamlilik va bitta mashqda yuqori sifatli ko‘rsatkichlar soni ortadi. Mashqlarning davomiyligi ham jismoniy faoliyat jarayonida uzaytirilishi mumkin yoki mashqlar haftada tez-tez bajarilishi mumkin.

Raqobatbardosh yosh sportchi o‘z karerasining dastlabki bosqichlarida, agar haftalik mashqlar miqdoriga, masalan, besh soat yetishmayotgan bo‘lsa, sifatning kichik tafsilotlariga e'tibor qaratish befoyda. Jismoniy mashqlar va mashg'ulotlar miqdori o‘z vaqtida tavsiyalar darajasiga ko‘tarilishi kerak va shundan keyingina mashg'ulotlar sifatini yanada oshirishga e'tibor qaratish lozim.

Bolalarning haftalik taqvimiga soat qo‘shish odatda o‘z-o‘zidan yo‘naltirilgan harakat va mashqlarni qo‘shish orqali eng oson hisoblanadi. Maktabga yurish yoki mashq qilish uchun velosipedda yurish yoki harakatli o‘yinlarini qo‘shish haftalik to‘plangan soatlarga yaxshi qo‘shimcha bo’la oladi. Oila bilan qo‘shimcha chang'i sporti yoki piyoda yurish, yugurish hamda suzish havzasi yoki chang'i yonbag'iriga bir nechta qo‘shimcha tashriflar ko‘proq ijobiy tomonga xizmat qilishi mumkin.

Yakka holatda bajariladigan mashqlar 60-120 daqiqa davom etadigan "Asosiy mashqlar" sifatida, balki 10-40 daqiqa davom etadigan kichikroq "Mini-mashqlar" sifatida ham amalga oshirilishi mumkin. “Mini-mashqlar” tarkibiga sportga oid mashqlardan tashqari jismoniy mashqlar bilan yugurish, cho‘zish, turli koordinatsiya va ritm mashqlari, yugurishda mashqlar, sakrash, mushaklarni tayyorlash mashqlari va fitnes to‘pini uloqtirish kiradi. Bularning barchasi turli sport turlari bo‘yicha yosh sportchilar uchun yaxshi umumiy mashqlardir. Mini-mashg'ulotlarni uyning yaqinida, shuningdek, boshqariladigan mashqlar bo‘lgan kunlarda amalga oshirish oson.

Yo‘naltirilgan mashg'ulotlarni qo‘shish mashqlar va mashg'ulotlar soatlarini ko‘paytirishning bir usuli hisoblanadi. Biroq, bu sayohat, jadvallar bo‘yicha qiyinchiliklar va ko‘p hollarda qo‘shimcha xarajatlarni talab qiladi.

O‘z guruhingiz yoki jamoangiz uchun boshqariladigan qo‘shimcha mashqlardan tashqari, ko‘plab klublarda qo‘shimcha va ixtiyoriy qo‘shimcha yoki qo‘shma mashqlar sifatida boshqariladigan mashqlar taklif etiladi.

Haftada bir yoki ikki marta boshqa sport turlari bo‘yicha qo‘shimcha mashg'ulotlar haftalik mashg'ulot miqdoriga psixologik va jismoniy jihatdan mos keladigan qo‘shimcha kuch olib kelishi mumkin.

Amalda, qo‘shimcha soatlar uchun ov qilish dam olish kunlari va bayramlarda jismoniy tarbiya va sport bilan shug’ullanish ham yaxshi natija beradi, qo‘shimcha soatlarni tashkil qilish osonroq, hech bo‘lmaganda taqvim nuqtai nazaridan. Bundan tashqari, turli fasllarda mashqlar va mashg'ulot soatlarining yetishmasligi farq qilishi mumkin.

8-9 soat uxlash, 3 soat sport bilan shug'ullanish va 5-7 marta sog'lom ovqatlanish! Sport bilan shug’ullanish, qolavera atrof muhitga e’tiborli bo’lish lozim, iloji boricha, hatto dam olish kunlarida ham muntazam ravishda jismoniy tarbiya va sport bulan shug’ullanish bolalarning jismonan sog’lom bo’lishligiga xizmat qiladi.

Jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish har doim yetarli miqdordagi xilma-xil jismoniy mashqlar va harakatni talab qiladi. Istalgan rivojlanishni amalga oshirish va ortiqcha yuklanish, jarohatlar va kasalliklardan qochish uchun mashg'ulot va dam olish bir-biri bilan muvozanatda bo‘lishi kerak. Organimni tiklanishi va rivojlanishi nuqtai nazaridan, uyqu miqdori va muntazam uyqu ritmi mutlaqo zarurdir. Qayta tiklovchi omillar, shuningdek, muhim qism sifatida, sog'lom ovqatlanishga odatlanish lozim.

Jismoniy rivojlanishning asosiy sharti - ta'lim, jismoniy faoliayt, ovqatlanish va dam olish - bir-biri bilan muvozanatda bo‘lishidir.

Uyquga bo‘lgan ehtiyoj har bir kishida farq qiladi, lekin boshlang'ich maktab o‘quvchilari kuniga o‘n soat, o‘smirlar esa taxminan to‘qqiz soat uxlashlari kerak. Ko‘pincha bolalar va yoshlar, masalan, kompyuterda o‘ynash yoki televizor ko‘rish tufayli kechqurun uxlashda kechiktiriladi, bu esa tungi uyquni juda qisqa qiladi. Ertasi kuni charchoq konsentratsiyaning yetishmasligi, asabiylashish va o‘rganishdagi qiyinchiliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Charchoq sport ish faoliyatini ham yomonlashtiradi va jarohatlar xavfini oshiradi. Kechqurun, siz oldindan yaxshi tinchlanishingiz va har kecha uyqudan oldin bir xil rejimga rioya qilishingiz kerak, bu esa uxlashni osonlashtiradi.

Yetarli miqdordagi mashg'ulotlar va mashqlarga qanday erishish mumkin?

Mashqlar va mashg'ulotlarni haftalik taqvimga qo‘shish dastlab qiyin, ba'zan esa imkonsiz bo‘lib tuyulishi mumkin. Siz soatlarni ehtiyotkorlik bilan oshirib, maqsad sari bosqichma-bosqich ko‘paytirishingiz kerak. Qo‘shimcha soatlarda ov qilish amalda uch xil usulda amalga oshirilishi mumkin: mustaqil harakatni oshirish, mustaqil mashqlarni oshirish va boshqariladigan mashqlarni oshirish kabilar.

Xulosa: Maqolada yosh sportchilar uchun muntazam va yetarli miqdordagi jismoniy faoliyat nafaqat ularning jismoniy ko‘rsatkichlarini rivojlantirishi, balki psixologik fazilatlarini mustahkamlashi qolaversa sport jarohatlaridan saqlanishga yordam beradi. Ushbu maqolada sport mahoratini shakllantirishda asosiy

jismoniy sifatlar va jismoniy mahoratini rivojlantirish zarurligi alohida qayd etilgan. Bundan tashqari, uyqu, ovqatlanish va dam olish muvozanatini ta’minlash, shuningdek, mashqlarni to‘g‘ri rejalashtirish yosh sportchilar rivojlanishining muhim omillari sifatida ko‘rsatilgan. Sportchilarning sog‘lom hayot tarzini shakllantirish jarayonini ertaroq boshlash ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga katta hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR

1. А.А.Абдуллаев “ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ НАЗАРИЯСИ ВА МЕТОДИКАСИ” II-жилд Тошкент-2018
2. R.S.Salomov “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati” Toshkent-2014
3. Ф.Жуманова, С.Авазова, Г,Жобборова, У.Хуснетдинов “Умумий педагогика асослари” Укув-услубий кулланма Тошкент-2021
4. B.T.HAYDAROV, G.X.XOLBOYEVA, I.SH.XAMRAQULOVA, D.O’. NAZAROVA, Z.S.MUXTOROVA “BOLALAR JISMONIY TARBIYASI” Usluniy qo’llanma. Samarqand-2022
5. Amirov A.S, Nizomov B.R, Musurmonov H.T “Boshlang’ich sinflarda sport sog’lomlashtirish ishlarini tashkil etish” uslubiy qo‘llanma. Samarqand-2023

DEVELOPING WRITING SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNERS WITH TEACHING METHODS

Axmadjonova Marhabo Maxmudjon qizi
Student, Chirchik state pedagogical university
axmarhabo04@gmail.com
Scientific supervisor: Mukhabbat Anatolevna Yusupova
Head of Linguistics and English Teaching Methodology Department
PhD, Associate Professor Faculty of Tourism, Chirchik state pedagogical university
m.yusupova@cspi.uz

Abstract: *This focus has been a response to the occasional excesses of a process approach to writing instruction. An emphasis on a process approach often disregards the importance of written form and, in effect, takes power away from learners, particularly those from different language or culture backgrounds. For the L2 student, many writing conventions will remain a mystery unless teachers are able to bring these forms and patterns of language use to conscious awareness. Emphasizing the process to the exclusion of the product neglects direct instruction in certain text features, yet students are still evaluated by their control of these features.*

Key words: *approach, L2 student, learners, culture backgrounds, instruction, features, exclusion, patterns.*

INTRODUCTION

In response to these concerns, I developed an ESL instructional unit that cycles content material through different writing tasks, combining writing process approaches, and integrating language skills activities with specific content material and direct instruction on different genre forms. This combines a functional approach to language with the current emphasis on content-centered instruction. I wanted to see if it was possible to increase content knowledge while giving students practice with school-valued ways of writing. The lessons are based on two concepts. The first involves scaffolding or apprenticeship. The teacher occupies a central role in the scaffolding process and must be familiar with the learning situation, the material that is being presented, and the specific features associated with the writing students are going to produce, and must be able to guide students to help them accomplish the goal. Students practice with models to accomplish a task. As the students gain greater control, the teacher’s

role diminishes. Students are expected to progress from the role of active observers to autonomous learners.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

The development of writing skills in foreign language learners has been the subject of extensive research. The term process writing has been bandied about for quite a while in ESL classrooms. It is no more than a writing process approach to teaching writing. The idea behind it is not really to dissociate writing entirely from the written product and to merely lead students through the various stages of the writing process but ‘to construct process-oriented writing instruction that will affect performance’. To have an effective performance-oriented teaching programme would mean that we need to systematically teach students problem-solving skills connected with the writing process that will enable them to realise specific goals at each stage of the composing process. Thus, process writing in the classroom may be construed as a programme of instruction which provides students with a series of planned learning experiences to help them understand the nature of writing at every point. Process writing as a classroom activity incorporates the four basic writing stages – planning, drafting (writing), revising (redrafting) and editing. Process writing in the classroom is highly structured as it necessitates the orderly teaching of process skills, and thus it may not, at least initially, give way to a free variation of writing stages cited earlier. Teachers often plan appropriate classroom activities that support the learning of specific writing skills at every stage. The planned learning experiences for students may be described as follows.Writing capibilities can be enhanced through modelling, brainstorming, assigning pre-writing exercises, developing frameworks and also encouraging re-writing exercises and continuous practise. Encourage learners to practise through variety of creative writing exercises like diaries, journaling,roll a story, story boarding, fornal letters and emails and etc. These practises will help to enhance the overall learning experience in the classroom.

The stage (5-9 classes) at school must provide more intensive development of writing skills in different situations of communication. Topics and capacity o f writing messages is broaden; the quality of produced text in the written form is improved. The content of writing teaching within this stage differs in its informativeness and is built on the authentic material. The samples of an epistolaiy type as letters, cards, articles from newspapers and magazines are used for developing teenagers’ writing skills:

a) to give the information about him/herself, family, school, city/town, interests and hobby;

b)to write a short commentaiy/letter in newspaper or journal with the norms and conventions of native speakers;

c)to write personal data in questionnaire and registration document;

d) to do note-taking (plan, copy out the key words, speech patterns) to use it for production of the text.

In the 5th grades English workbooks, we can identify various types of emails or letters based on writing activities,for instance:

Activity 1. Make notes about you and your town

Activity 2. Write an email to your town to a pen pal.

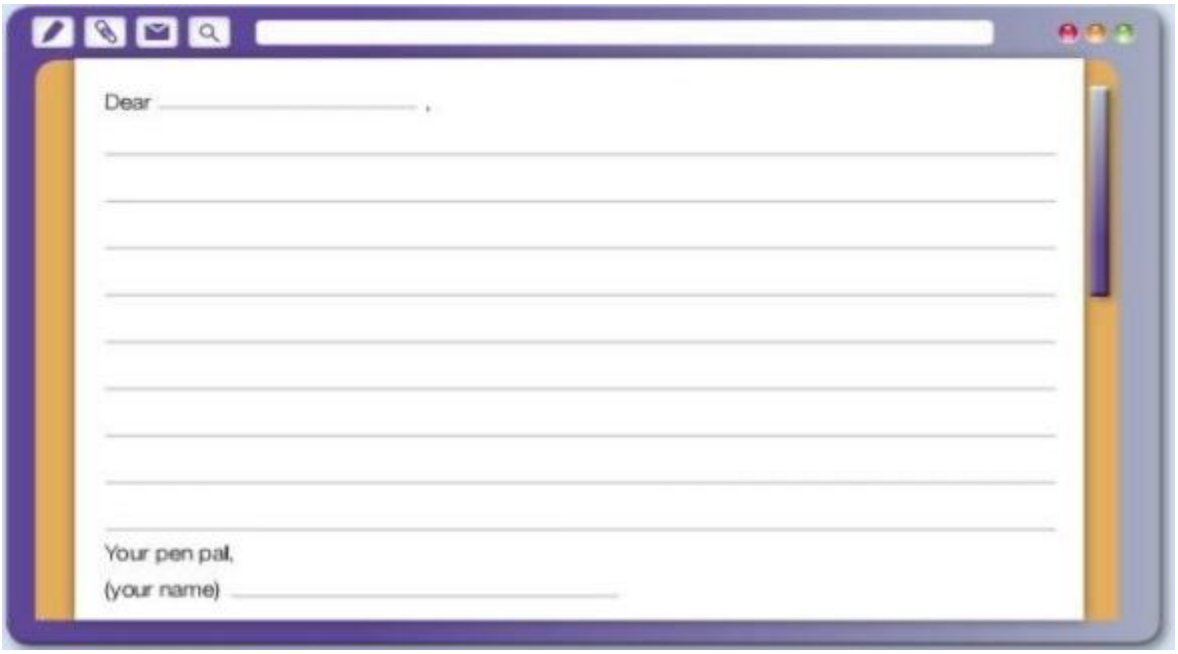

As depicted in Activity 1, you should point out the full of information about yourself,for example: name, birthday, where you are from. Then you can note your town name and country.

In the Activity 2, you write an email about your town to a pen pal. In this activity, you should describe or demonstrate your email. Email will be reflected this phrases: Dear… your friend’s name and countinue your gaps. At the end of the activity you should describe your best friends then your name. Usually email divided into 2 types. Its include: formal and informal. Formal emails use standard and address those you don’t know well. Moreover, beginner or elementary level pupils does not have a formal writing system. Informal emails are easier than formal and are used to address someone you know well.When you want to write to your pen pal or your best friend you may use informal email. It will be simple and understandable for bestie.It is very exciting and useful exercises for pupils, especially, to increase writing emails and letters, for the reason that, in the second stage, in the upper grades, pupils learn how to write formal letters, essays and other writing skills.

In fact, planning or pre-writing is also appropriate these kind of writing tasks. It is also support pupils to note the functions. You can realize the full of information about planning (pre-writing), group brainstorming, clustering, drafting and editing activities.

Planning (Pre-Writing). Pre-writing is any activity in the classroom that encourages students to write. It stimulates thoughts for getting started. In fact, it moves students away from having to face a blank page toward generating tentative ideas and gathering information for writing. The following activities provide the learning experiences for students at this stage:

Group Brainstorming. Group members spew out ideas about the topic. Spontaneity is important here. There are no right or wrong answers. Students may cover familiar ground first and then move off to more abstract or wild territories.

Clustering. Students form words related to a stimulus supplied by the teacher. The words are circled and then linked by lines to show discernible clusters. Clustering is a simple yet powerful strategy: “Its visual character seems to stimulate the flow of association and is particularly good for students who know what they want to say but just can’t say it”.

Drafting. Once sufficient ideas are gathered at the planning stage, the first attempt at writing – that is, drafting – may proceed quickly. At the drafting stage, the writers are focused on the fluency of writing and are not preoccupied with grammatical accuracy or the neatness of the draft. One dimension of good writing is the writer’s ability to visualise an audience.

Although writing in the classroom is almost always for the teacher, the students may also be encouraged to write for different audiences, among whom are peers, other classmates, pen-friends and family members. A conscious sense of audience can dictate a certain style to be used. Students should also have in

mind a central idea that they want to communicate to the audience in order to give direction to their writing.

Revising. When students revise, they review their texts on the basis of the feedback given in the responding stage. They reexamine what was written to see how effectively they have communicated their meanings to the reader. Revising is not merely checking for language errors (i.e.,editing). It is done to improve global content and the organisation of ideas so that the writer’s intent is made clearer to the reader.

Editing. At this stage, students are engaged in tidying up their texts as they prepare the final draft for evaluation by the teacher. They edit their own or their peer’s work for grammar, spelling, punctuation, diction, sentence structure and accuracy of supportive textual material such as quotations, examples and the like. Formal editing is deferred till this phase in order that its application not disrupt the free flow of ideas during the drafting and revising stages.

A simple checklist might be issued to students to alert them to some of the common surface errors found in students’ writing. For instance:

- Have you used your verbs in the correct tense?
-Is the verb forms correct?
-Have you checked for subject–verb agreement?
- Have you used the correct prepositions?
-Have you left out the articles where they are required?
-Have you used all your pronouns correctly?

The students are, however, not always expected to know where and how to correct every error, but editing to the best of their ability should be done as a matter of course, prior to submitting their work for evaluation each time. Editing within process writing is meaningful because students can see the connection between such an exercise and their own writing in that correction is not done for its own sake but as part of the process of making communication as clear and unambiguous as possible to an audience.

RESULTS AND DISCUSSION

The results of my study indicate that this approach may offer ESL students valuable practice in various school-valued ways of writing while they learn content material and work through steps in the writing process. The role of genre in content writing instruction should emerge naturally from the material. Caution should be exercised not to turn genre instruction into a formulaic type of instruction in which students are simply instructed to manipulate certain features. Rather, students must learn to respond to the informational and organizational demands of various settings. Instruction needs to provide a scaffolding so that

students can progress toward more academically valued ways of writing, learn content material, and have a better chance to experience success in school.

The focus on the writer has led to the process approach which lays stress on the activities which move students from the generalization of ideas and collection of data to the production of texts (more publication). The process approach is the dynamic, creative, unpredictable and non-liner writing. It emphasizes the writing process over the product, which is recognized as recursive process (the stages are recursive or non-liner) that encourages student to explore topics through writing.

This approach is more beneficial for advanced students, because it belongs to the creative writing and demands complicated mental operations and activities as thinking, revising and editing. The process of creation o f a written product follows getting ideas, getting started, writing drafts and revising. That’s why, during creation of the written product the following stages are organized: 1) prewriting; 2) composition/drafting; 3) revising; 4) editing.

"Writing is characterized by the tree-phase structure: 1) inducement-motivation, 2) analytical-syntactical and 2) operation. Under the first phase the motive appears as an intention to communicate. The author’ s message has an intention to inform somebody.

In the second phase an utterance is formed and pronounced: the necessary words for producing the utterance are selected, within a set of sentences, subjective area of indicators is distributed, the predicate or a key part of the idea organization between sentences is defined.

The third phase of writing is decoding of the idea/message with the help of graphical symbols. In the ELT the writing is the goal and means of teaching and learning. The goal of teaching writing is to teach production of written texts which students can write in the mother tongue. To produce the written text students should master mechanics of writing. That’s why, in domestic methodology the two types of writing are distinguished: 1) mechanics of writing (handwriting, spelling, punctuation); 2) process of expressing ideas in a graphical form. Writing is meant as acquiring graphical and orthographical systems of EL by students for fixation speech and language material to remember it and support acquiring oral speech. Modern approaches to teaching writing recognize its dual purpose: as a means (a support skill) and as an end (communicative skill).

Focus group discussions revealed that students appreciated the structured approach of the process writing method, which allowed them to focus on each stage of writing without feeling overwhelmed. Many participants noted that they became more confident in their abilities to revise and edit their work. Students in the genre-based group expressed that understanding different writing styles helped them tailor their writing to specific audiences and purposes. Meanwhile,

those in the collaborative writing group highlighted the benefits of peer feedback and support in reducing anxiety associated with writing.

I used several types of pre- and post-assessment measures to determine changes in student writing, content knowledge, and attitudes. All reflected a positive change. Through a focus on language use and the genre demands of different ways to organize information, students also mastered content material while gaining greater skill with various school-valued ways of writing.

Conclusion: Developing writing is a significant skill in our globalized world. The teaching of writing has assumed much greater importance in recent years with the arrival of new forms of rapid written communication. Writing is fundamentally different from other four skills, not only because it is visual as contrasted with oral/aural,or productive as contrasted with receptive, but also because of how it is produced and the way it communicates. Most people acquire the spoken language intuitively, whereas the written form is normally taught and learned in school. Literate people are more respected, in general, than the illiterate. Writing gives learners the opportunity to try out the language with plenty of thinking time. Writing allows learners to practice new structures in an extended context. Writing can provide more variety in class work. Moreover, writing process is based on grammar and lexis, punctuation.We have seen that writing cannot normally be ’picked up’ but has to be systematically taught. This means that we actually need to devote a lot of attention to teaching it, even though it is actually used by most people far less than the other skills.

REFERENCES

1. Bereiter, C., & Scardamalia, M. (1987). *The psychology of written composition.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

2. D’Aoust, C. (1986). Teaching writing as a process. In *Practical ideas for teaching writing as a process*. Sacramento: California State Department of Education.

3. J.J.Jalolov.(2015). “Fan va texnologiya nashriyoti”. 336b. ISBN 97-9943-990-74-6. Page 198

4. Jamol Jalolov.(2012). Foreign Language Teaching Methodology. “O’qituvchi” NMIU, 290b

5. Langer, J. (1986). *Children reading and writing: Structures and strategies*. Norwood, NJ: Ablex.

6. Lynne Marie Robertson.(2021). Cambridge University Press. University Printing House. -Page 9

OVQAT HAZM QILISHI SISTEMASI ANATOMIYASI, FIZIOLOGIYASI, PATOLOGIYASI VA DAVOLASH USULLARI

Jaloliddinova Zulfiyaxon Ulug‘bek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Tabiiy fanlar” fakulteti
Biologiya yo’nalishi 3-kurs 22/3-guruh talabasi
Atabayeva D.T
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Biologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi
atabayeva1982@mail.ru

Annotatiya: *Hozirgi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida hazm kasalliklari, xususan semizlik, infarkt va qandli diabet JSST ning muhim muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Texnologiyalar rivojlangani sari kamharakatlilik ham ko‘paymoqda. Bu esa o‘z navbatida, nafaqat hazm yurak qon-tomir, ayirish sistemalari kasalliklarini keltirib chiqarmoqda.*

Kalit so’zlar: *semizlik, ovqat hazm qilish, oshqozon, ingichka ichak, yo‘g‘on ichak, gastrit, enterit, botulizm.*

Аннотация: *В настоящее время расстройства пищеварения, особенно ожирение, сердечные приступы и диабет, остаются одной из основных проблем ВОЗ во многих странах мира. По мере развития технологий растет и малоподвижность. А это, в свою очередь, вызывает заболевания не только пищеварительной, но и сердечно-сосудистой, пищеварительной систем.*

Ключевые слова: *ожирение, пищеварение, Желудок, толстая кишка, толстая кишка, гастрит, энтерит, ботулизм.*

Annotation: *Nowadays, in many countries of the world, digestive diseases, in particular obesity, heart attack and diabetes mellitus, remain one of the important problems of the WHO. With the development of technologies, there is also an increase in versatility. This, in turn, is not only causing diseases of the digestive cardiovascular, subtraction systems.*

Keywords: *obesity, digestion, stomach, larynx, colon, gastritis, enteritis, botulism.*

KIRISH

Ovqat hazm qilish murakkab fiziologik jarayon bo‘lib, bunda ovqat fizik va kimyoviy o'zgarishlar natijasida mayda zarrachalarga parchalanib, oshqozon va ichak bo‘shlig‘idan qon hamda limfa tomirlariga so‘riladi.

Ovqat og‘iz bo‘shlig‘ida tishlar yordamida, oshqozonda va ichaklarning mayatniksimon hamda peristaltik harakati natijasida maydalanishi **fizik o‘zgarish** deb ataladi. Ovqat tarkibidagi oqsil, yog‘, uglevodlarning fermentlar ta’sirida parchalanishi **kimyoviy o‘zgarish** deb ataladi.

Insonda ovqat hazm qilish sistemasi quyidagilardan iborat: og‘iz bo‘shlig‘i; hiqildoq; qizilo‘ngach; oshqozon; ingichka ichak; yo‘g‘on ichak; jigar; o‘t pufagi; me’da osti bezi.

Ovqat birinchi navbatda organizmda **og‘iz bo‘shlig‘i** orqali kirib mexanik parchalanishga uchraydi. So‘lak bezlari yordamida esa kimyoviy parchalanadi.

Halqum - burun va og‘iz bo‘shlig‘ining davomi bo‘lib, vazifasi ovqatni og‘iz bo‘shlig‘idan qizilo‘ngachga, havoni burun bo‘shlig‘idan hiqildoqqa o‘tkazishdan iborat.

Qizilo‘ngach – vazifasi ovqatni tomoqdan oshqozonga o‘tkazishdan iborat.

Oshqozon (me’da) – oshqozonda 14 millionga yaqin hazm bezlari bor: pepsin, lipaza, HCl va boshqalar. Pepsin – ovqat tarkibidagi oqsillarni, lipaza esa yog‘larni parchalaydi. HCl ning vazifasi pepsinning faolligini oshirishdan iborat. 1 kecha-kunduzda 3 litrga yaqin me’da shirasi ajralib chiqar ekan.

Me’dada ovqatlar 3-8 soatgacha hazm bo‘ladi.

Ingichka ichak – ingichka ichakning mayatniksimon harakati yordamida ovqat ichak bilan aralashadi. Peristatik harakati yordamida ovqat moddalari ichak bo‘shlig‘i bo‘ylab yuqoridan pastga tomon siljishni ta’minlaydi.

Yo‘g‘on ichak - ingichka ichakning davomi bo‘lib, 6 qismdan iborat bo‘ladi. Yo‘g‘on ichakda asosan suv, mineral tuzlar so‘riladi, K vitamini sintezlanadi. Bu yerda ovqat qoldig‘i quyilib, axlat ko‘rinishida to‘g‘ri ichak orqali tashqariga chiqariladi.

Me’da-ichak kasalliklari

Hazm kasalliklari ichki kasalliklar orasida muhim o‘rin egallaydi. Bu holat mazkur kasalliklarning ayniqsa, yosh mehnatga qobiliyatli aholi orasida keng tarqalishi bilan bog‘liq. Hazm tizimiga doimo tashqi muhit omillari, ovqatlanish tartibi va tabiati o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Yangi endoskop va ultratovush tekshiruvlari usullari paydo bo‘lishi hamda xastalikni oldini olish va davolashdagi yutuqlar natijasida gastroenterologiya oxirgi 30 yil ichida juda tez rivojlandi.

Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklariga quyidagilar kiradi:

1-Noto‘g‘ri ovqatlanish: haddan tashqari yog‘li, qovurilgan, achchiq yoki shirin ovqatlarni ko‘p iste’mol qilish oshqozon va ichaklarga zarar yetkazadi.

2-Zararli odatlar: tamaki chekish va alkogol mahsulotlarini iste’mol qilish, doimiy stress ham hazm qilishga salbiy ta’sir qiladi.

3-Bakteriya va infeksiyalar: bakteriyalar, viruslar va zamburug‘lar oshqozon-ichak tizimiga kirib, shilliq qavatlarni yallig‘laydi.

4-Genetik moyillik: ba’zi kasalliklar irsiy omillarga ham bog‘liq (masalan, semizlik)

Og‘iz bo‘shlig‘i – oshqozon-ichak tizimining bunda sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar oshqozon-ichak kasalliklarining birlamchi belgisi bo‘lishi mumkin. Hozirgacha eng keng tarqalgan og‘iz kasalligi bu og‘iz bo‘shlig‘ida to‘lanuvchi tuz, ya’ni blyashka kasalligidir. Bundan tashqari yana gingvint, periodontit, tish kariesi kabi kasalliklar ham og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklariga kiradi.

Qizilo‘ngach kasalliklariga qizilo‘ngachga ta’sir qiluvchi omillarni o‘z ichiga oladi. Qizilo‘ngach kasalliklariga quyidagilar kiradi:

1-Gastroezofagial reflyuks – kislotali me’da suyuqligi qizilo‘ngach orqasiga oqib o‘tadigan holat. Bu kasallik surunkali shakllarda qizilo’ngachning epiteliy qavatining o’zgarishiga olib keladi.

2-Ezofagit – qizilo‘ngachning yallig‘lanish kasalligi. Surunkali kasalliklarga qizilo‘ng‘ach to‘ri kabi tug‘ma kasalliklar, shuningdek, qizilo‘ng‘ach harakatining buzilishi, shu jumladan, axalaziya (qizilo‘ng‘achning pastki qismidagi mushaklarning bo‘shashmasligi, oziq-ovqatning oshqozonga o‘tishiga to‘sqinlik qiladigan holat), qizilo‘ng‘achning tarqoq spazmi va strukturasi kiradi.

Qizilo‘ng‘ach kasalligi tomoq og‘rig‘i, qon qusish, yutish qiyinlashuvi yoki qayt qilishga olib keladi. Surunkali yoki tug‘ma kasalliklar yutish, endoskopiya va biopsiya yordamida, reflyuks kabi o‘tkir kasalliklar esa faqat simptomlar va tibbiy tarix asosida tekshiriladi yoki tashxis qo‘yiladi.

Qizilo‘ngach saratoni qizilo‘ngachda paydo bo‘ladigan saratondir. Odatda, qizilo‘ngach saratoni qizilo‘ngachning ichki qismini qoplaydigan hujayralarda paydo bo‘ladi. Bu kasallikka erkaklar ayollarga qaraganda ko‘proq chalinishadi.

Qizilo‘ngach saratonining aniq sababi hali ham ma’lum emas. Kasallik hujayralar DNKidagi mutatsiyalar tufayli yuzaga keladi, bu hujayralarning anormal ko‘payishiga olib keladi. Ortiqcha hujayralar o‘simta hosil qiladi, o‘sadi va davolanmasa, boshqa organlarga tarqaladi.

Qizilo‘ngach saratonining aniq sabablari hali ma’lum emas. Kasallik hujayralar DNK sidagi mutatsiyalar tufayli yuzaga keladi, bu hujayralarning noteng bo‘linishiga olib keladi. Ortiqcha hujayralar o‘simta hosil qiladi, o‘sadi va davolanmasa, boshqa organlarga tarqaladi.

Kasallikning paydo bo‘lishiga semirib ketish, axalaziya, yomon turmush tarzi, doimiy ravishda issiq ichimliklar ichish, radiatsiya va shunga o‘xshash belgilar sabab bo‘ladi.

Qizilo‘ngach saratonining quyidagi turilari mavjud:

1-Skuamoz hujayrali karsinoma – saratonning bu turi qizilo‘ngachning ichki qoplamini tashkil etuvchi ingichka hujayralarda rivojlanadi. Ular qizilo‘ngach shilliq qavatining istalgan joyida paydo bo‘lishi mumkin.

2-Adenokarsinoma – qizilo‘ngachda asosan suyuqlik ishlab chiqarish uchun mas’ul bo‘lgan bez hujayralarida rivojlanadi. Ushbu turdagi saraton ko‘pincha qizilo‘ngachning oshqozonga yaqin qismida paydo bo‘ladi.

Bundan tashqari yana kichik hujayrali karsinoma, melanoma, limfonoma, va boshqa turlari mavjud.

Qizilo‘ngach saratonining umumiy belgilari quyidagilardan iborat: yutishda noqulaylik, qiyinchilik va og‘riq, ovozning xirillashi, surunkali qattiq yo‘tal, vazn yo‘qotish, oshqozonda kislotaning ko‘payishi, ko‘krak qafasidagi og‘riq, qusish kabilar.

Kasallikni davolash usuli ko‘p jihatdan hujayra turiga bog‘liq boladi, ammo shikorlar tomonidan tavsiya etilgan eng keng tarqalagan davolash usullari bor, bular:

1-Jarrohlik aralashuvi - ba’zi operatsiyalar saraton o‘simtasini olib tashlashga qaratilgan bo‘lsada, jarrohlikning boshqa shakllari saratonning kelib chiqishi va tarqalishiga qarab qizilo‘ngach yoki oshqozonning yuqori qismini olib tashlashi mumkin.

2-Kimyoterapiya – u tanadagi saraton hujayralarini yo‘q qilishga qaratilgan va faol saraton hujayralarining tarqalishini oldini oladi. Bu usul samarali bo‘lsa ham soch to‘kilishi, ko‘ngil aynishi, kabi yondosh ta’sirlar bilan birga kelishi mumkin.

3-Radiatsiya bilan davolash – davolashning bu shakli simptomlarni ham yengillashtirishi mumkin. Biroq, radiatsiya ta’sirida og‘riq, yutish qiyinligi, terining kuyishi kabi alomatlarga olib keladi.

4-Immuno-davolash – saraton kasalligini davolashning yangi turi bo‘lib, unda organizmning immun tizimini o‘z-o‘zidan saron bilan kurashishiga yordam beradi.

Ovqat hazm qilish kasalliklarining keng tarqalganlaridan yana biri bu gastritdir.

Gastrit – bu oshqozon shilliq qavatining yallig‘lanishidir. Kasallikda oshqozon o‘zining normal vazifasini bajara olmaydi: taomlar yaxshi hazm bo‘lmaydi, buning natijasida holsizlik va kamquvvatlik yuzaga keladi. Kasallik davomida qorin bo‘shlig‘ida og‘riq, shuningdek, ko‘ngil aynishi, ich qotishi va ishtahaning pasayishi kuzatiladi. Gastritning rivojlanishining quyidagi sabablari mavjud:

1-Helicobacter pylori bakteriyasi – kasallikni 85% holatda shu bakteriyalar paydo qiladi. Uzoq vaqtgacha olim va shifokorlar bu bakteriyani mavjudligni bilishmagan. Bu kasallikni bakteriyalar rivojlantirishini 2005-yilda Barri Marshall kashf etgan. Bu bakteriya odamdan odamga ko‘proq maishiy yo‘llar bilan o‘tadi.

2-Tartibsiz ovqatlanish

3-Alkogol

4-Dorilar – bemorlarning taxminan 20% ida kasallik shamollashga qarshi preparatlar, antibiotiklar, insulin, glyukokortikoid gormonlar va va shunga o‘xshash vositalarni uzoq vaqt noto‘g‘ri qo‘llash natijasida sodir bo‘ladi.

5-Gijjalar

So‘nggi ilmiy kashfiyotlar sharofati bilan bugunga kelib gastrit muvafaqqiyatli davolanib kelinmoqda. Biroq, ba’zi odamlar agar kasallik ko‘p bezovta qilmasa, tashxisga e’tibor bermaslik mumkin, deb hisoblashadi. Ammo bunday yondashuv xavfli: oshqozon faoliyati buzilishi o‘z vaqtida davolanmasa, u yaraga aylanishi mumkin, Bundan tashqari bu yillar oralig‘ida paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan saratonga olib keladi.

Kasallikni davolashning oson yo‘li erta bosqichlardayoq gastroenterolog ko‘rigiga borishdir.

Xulosa: Ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari ko‘plab sabablar tufayli kelib chiqadi va har bir kasallikning o‘ziga xos davolash usullari mavjud. Profilaktika va to‘g‘ri ovqatlanish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, sog‘lom ovqatlanish, jismoniy faollik va psixologik barqarorlik ovqat hazm qilish tizimining salomatligini ta’minlashda asosiy o‘rin tutadi. Agar kasallik alomatlari paydo bo‘lsa, o‘z vaqtida shifokor bilan maslahatlashish kasallikning surunkali shakllariga aylanishining oldini oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. L. N. Egamberdiyeva, I. A. Allanazarova, D. T. Atabayeva – “Odam anatomiyasi va fiziologiyasi” o’quv-qo’llanma, Chirchiq, 2024-yil

2. “An overview on oral manifestations of gastrointestinal diseases“ (inglizcha). Italian Journal of Dental Medicine (31-dekabr 2018-yil).

3. Davidson's principles and practice of medicine., Illustrated by Robert Britton., 21st Nicki R. Colledge: , Edinburgh: Churchill Livingstone/Elsevier, 2010. ISBN 978-0-7020-3085-7.

4. „Esophagus Disorders“. Medline Plus. U.S. National Library of Medicine. Qaraldi: 23-dekabr 2013-yil.

5. F. I. Kamarov, V. G. Kukes, A. S. Smentyov – “Ichki kasalliklar”, Tibbiyot nashroyoti, Moskva 1981-yil.

6. R. A. Ramazonova, Yu. G. Syomina – “Tibbiyot hamshiralari o’quv-qo’llanmasi”, O’qituvchi nashriyoti

7. S. N. Bobojonov – “Ichki kasalliklar”, Abu Ali i0bn Sinonashriyoti, Toshkent 2003-yil

8. O’. P. Sharopov – “Ichki kasalliklar”, Abu Ali ibn Sino nashriyoti, Toshkent 1994-yil

METILASETAT ISHLAB CHIQARISH JARAYONIDA KATALIZATORLARDAN FOYDALANISH VA ULARNING SAMARDORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Xatamova Muxabbat Sattarovna
k.f.n., Kimyo kafedrasi professor v.b., Navoiy davlat universiteti
Omanov Behruzjon Shuhrat o‘g‘li
t.f.(PhD), Kimyo kafedrasi dotsenti, Navoiy davlat universiteti
Vafoqulov Komiljon Mustafoqul o‘g‘li
Magistr, Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya. *Murakkab efirlar – organik erituvchilar ishlab chiqarishda muhim birikmalar hisoblanadi. Murakkab efirlarga mansub bo‘lgan metilasetat ishlab chiqarishda yangi katalizatorlar samardor vosita sifatida qo‘llanila boshladi. Garchi, katalizatorlar metilasetat ishlab chiqarish jarayonida samarador bo‘lsada uning sifatini yanada mustahkamlash, xususiyatlarini oshirish haqida to‘liq ma’lumotga ega emasmiz. Ushbu maqolada yuqori sifatli organik erituvchi sifatida keng qo‘llaniluvchi metilasetat ishlab chiqarishda ishlatiladigan katalizatorlarning bir qancha xususiyatlarini ko‘rib chiqamiz. Biz yangicha katalizatorlaning xossa xususiyatlarini ma’lumotlar to‘plab atroflicha o‘rganib chiqdik va ushbu ma’lumotlar asosida tajribalar olib bordik. Bundan tashqari, metilasetatning sifatini yanada mustahkamlash borasida atroflicha ma’lumotlar o‘rgandik. Biz tavsiya qilayotgan yangi katalizatorlar metilasetat ishlab chiqarish jarayonida yuqori natija berishini aniqladik. Olingan natijalar asosida, olingan mahsulotning tan narxi bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqdik. Ushbu tadqiqotimiz yangi katalizatorlarning xususiyatlari bilan birgalikda uning yuqori sifatli metilasetat ishlab chiqarishdagi ahamiyatini izohlaydi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot organik erituvchilarning kimyo sanoatidagi roli haqida ma’lumot beradi.*

Kalit so‘zlar. *Murakkab efirlar. Organik erituvchilar. Metilasetat. Katalizatorlar.*

Аннотация. *Сложные жизни являются важными соединениями в производстве органических растворителей. Новый катализатор начался как инструмент в производстве метибелянного размножения, разгрузки. Хотя катализаторы не полностью информируются о дальнейшем укреплении его качества, укреплении его качества, в то время как катализатор эффективен в производственном процессе. В этой статье мы рассмотрим несколько особенностей катализаторов, используемых при изготовлении метилики, широко используемых в качестве*

высококачественного органического решения. Мы ускорили свойства нового катализатора и изучили информацию и экспериментировали на основе этой информации. Мы также узнали подробную информацию о дальнейшем укреплении качества метитата. Новые катализаторы, которые мы рекомендуем, мы обнаружили, что метилат дает высокий уровень производственного процесса. Мы рассмотрели проблемы, связанные с распознаванием продукта, полученного на основе полученных результатов. Это исследование объясняет важность его высококачественного метилетата вместе с особенностями новых катализаторов. В то же время это исследование предоставляет информацию о роли органических растворителей в химической промышленности.

Ключевые слова. *Сложные самолеты. Органические растворители. Метилкастат. Катализаторы.*

Abstract. *Sophisticated lives are important compounds in the production of organic solvents. New catalyst began as a tool in the production of methyletical breeding, unloading. Although, catalysts are not fully informed of further strengthening its quality, strengthening its quality, while catalyst is effective in the production process. In this article, we will look at several features of catalysts used in the manufacture of methylicat as widely used as a high quality organic solution. We have accelerated the properties of a new catalyst and examined the information and experiminated on the basis of this information. We also learned detailed information about further strengthening the quality of methyletate. The new catalysts we recommend We found that the methyletate yields high in the production process. We have considered issues related to the recognition of the product obtained based on the results obtained. This study explains the importance of its high quality methyletate together with the features of new catalysts. At the same time, this study provides information on the role of organic solvents in the chemical industry.*

Keywords. *Complex aircraft. Organic solvents. Methylcastate. Catalysts.*

Kirish

Yangi katalizatorlar yaratish, organik erituvchi sifatida metilasetat ishlab chiqarishda muhim jarayonga aylandi. Metan asetatsiyasini metanol va sirka kislota yordamida ishlab chiqarish hamda turli katalizatorlar va usullardan foydalangan holda o‘rganilgan. Amberlyst™ 15 va Zeolit katalizatorlar reaktsiyani samarali katalizatsiya qilish uchun topildi, yuqori harorat va katalizator konsentratsiyalarida ko‘payishi (Şah Ismail Kirbaslar et al., 2001). Shu

sababli metilasetat ishlab chiqarishda katalizatorlar qo‘llash tobora qulay bo‘lib bormoqda, chunki katalizatorni qo‘llash metilasetatning sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi. Tadqiqotlar davomida ushbu jarayon bilan individual va jamoaviy ishlovchi soha vakillari paydo bo‘ldi. Plazma kataliz usuli (Xaydarov Feruz Anarboyevich. Safarov Mehriddin. Va boshq 2024), Ni katalizatorlari orqali ishlab chiqarish (J.Chem. Phys. 122, 2005), Reaktivda metilasetat gidrolizi (S.Sander, C.Flisch, E.Geysler…..2006) kabi atamalar ilmiy munozaraning tarkibiy qismi hisoblanadi. Katalizatorlar yordamida metilasetat ishlab chiqarish jarayoni endilikda yangilik emas, yuqorida keltirilgan atamalar uning tarkibiy qismi hisoblanadi. Metil asetat sintezi uchun katalizatorlar, kinetika va reaktiv distillatsiya. Ikki yangi kislotali kation-almashuvchi qatronlar – NKC-9 va D072 birinchi marta sirka kislotasining metanol bilan esterifikatsiyasini katalizlash uchun ishlab chiqilgan. Metil asetat sintezining kinetikasi 45–60°C harorat oralig‘ida, atmosferik bosim ostida, reaktivlarning molyar nisbati (metanol: sirka kislotasi) 0,8 dan 1,3 gacha bo‘lgan sharoitlarda, partiyali reaktorda o‘tkazilgan tajribalar asosida aniqlangan. (Cuncun Zuo, Langsheng Pan, Shasha Cao, Chunshan Li, Suojiang Zhang. Industrial & Engineering Chemistry Research 53 (26), 10540-10548, 2014). Metilasetat va tegishli birikmalarning katalitik sintezi turli xil yondashuvlar yordamida o‘rganildi. Metilasetat sintezining bir usuli past haroratda boshlanib, keyinchalik yuqori harorat sharoitida davom etadi. Bu jarayonda katalizator sifatida mineral asosli moddalar yoki qattiq kislotalar qo‘llaniladi. Shuningdek, reaksiya davomida trioksan (trioksan) birikmasi ishtirok etib, esterifikatsiya jarayonini tezlashtiradi va mahsulotning hosil bo‘lish samaradorligini oshiradi. (Wang va boshqalar., 2018) Boshqa bir yondashuv esa metanol va sirka kislotasining esterifikatsiyasini kataliz qilish uchun kislotali kation-almashuvchi qatronlardan foydalanadi, bunda reaksiyaning kinetikasi turli sharoitlarda o‘rganilgan (Zuo va boshqalar., 2014). Metilasetatning etilasetatga reduktiv karbonillanishi turli katalizatorlar yordamida tadqiq qilingan bo‘lib, ruteniy-kobalt birikmalari eng yaxshi natijalarni ko‘rsatgan (Kheradmand va boshqalar., 1982). Bundan tashqari, etiliden diatsetat sintezida metilasetatning bevosita karbonillanish jarayoni rodiy-palladiy asosli katalizatorlar, yodid ionlari va asosiy promotorlar ishtirokida amalga oshirilgan. Natijada, yuqori konversiya va mahsulotning yuqori hosildorligi ta’minlangan. (Kudo va boshqalar., 1985). Ushbu tadqiqotlar metilasetat va unga tegishli efirlarning sintezi uchun turli katalitik yondashuvlar va reaksiya sharoitlarini namoyon etib, ularning sanoatdagi potensial qo‘llanilishi haqida tushuncha beradi. Tabiiyki, katalizatorlar yaratilganidan beri ularning tuzilishi takomillashib, yuqori samaradorlik va selektivlikka ega yangi moddalar ishlab chiqilgan. Shu sababli, katalizatorlarni tayyorlash, ularning metilasetat sintezidagi roli, fizik-kimyoviy xossalari va

texnologik ta’siri bo‘yicha tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyatga ega. Bu tadqiqotlar katalizatorlarning samaradorligini oshirish va ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishga yordam beradi. Yaratilgan katalizatorlar sulfat kislota va boshqa to‘ldiruvchi qo’shimchalar asosida tayyorlangan. Katalitik distillash jarayonning samaradorligini oshirishi mumkin, shu bois ustun ichki tuzilishining dizayni alohida e’tiborni talab qiladi. Yuqori ajratish samaradorligi, keng yuklash oralig‘i va samarali kataliz jarayonini ta’minlash uchun optimal sharoit yaratishi lozim. Ushbu ishda ko‘p yillik tajribalar asosida bosimning pasayishi, yuklash oralig‘i va ajratish samaradorligining asosiy xususiyatlari eksperimental ravishda aniqlanadi. Katalitik distillash jarayonlari murakkab bo‘lib, ularning samaradorligi konteynerni tushirish tezligi va ish sharoitlari kabi omillarga bog‘liq. Ushbu jarayonni tavsiflash uchun, samaradorlikning ushbu omillarga bog‘liq ravishda qanday o‘zgarishini ifodalovchi matematik korrelyatsiyalar qo‘llaniladi. Bu esa jarayonni optimallashtirish va ajratish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ushbu model Aspen Custom Modeler muhitida joriy etilib, metilasetat sintezi bo‘yicha olingan eksperimental ma’lumotlar bilan solishtirildi. Model jarayonning umumiy dinamikasini to‘g‘ri aks ettiradi, biroq simulyatsiya natijalari va eksperimental ma’lumotlar o‘rtasida ba’zi farqlar mavjudligi kuzatildi. (Andrzej Gorak, Achim Hoffmann AIChE Journal 47 (5), 1067-1076, 2001). Yangi katalizatorlarning xossa-xususiyatlarini qay tarzda rivojlantirish mumkin.

Biz tadqiqotimizga metilasetat ishlab chiqarish jarayoni va unda ishlatiladigan katalizatorlarning xususiyatlarini nazariy jihatdan o‘rganib ushbu bilimlarga tayangan holda amaliy tajribalar olib borish jarayonlari orqali yondashdik. Nazariy ma’lumotlar asosida olib borilgan tajribalar metilasetat ishlab chiqarish jarayonida sulfat kislota va qo‘shimchalar asosida tayyorlangan katalizatorlar yordam berishini izohlaydi. Shuningdek, mazkur tadqiqot metilasetat ishlab chiqarish jarayonida vujudga keladigan muammolarni bartaraf etishga hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, olingan katalizator ishlab chiqarishni nazorat qilish, katalizatorlarning xossa-xususiyatlarini yanada takomillashtirishga samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Metilasetat (CH_3COOCH_3) — organik erituvchi bo‘lib, kimyo sanoati, bo‘yoqlar, lentalar va plastmassa ishlab chiqarishda keng qo‘llaniladi. Mahsulotni ishlab chiqarish jarayonida katalizatorlardan foydalanish, jarayon samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Katalizatorlar kimyoviy reaksiyalarning tezligini oshiradi va jarayonning mexanizmini o‘zgartiradi. Ular reaksiyaga kirishayotgan reagentlar bilan oraliq birikmalar hosil qilib, umumiy jarayonni tezlashtiradi. Metilasetat ishlab chiqarishda katalizatorlardan foydalanish jarayon samaradorligini oshirib, energiya sarfini kamaytiradi va ekologik toza

texnologiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu usul kimyoviy chiqindilar miqdorini qisqartirish orqali atrof-muhitni muhofaza qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, katalizatorlarning qo‘llanilishi energiya tejamkorligini ta’minlab, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali iqtisodiy foyda keltiradi. Ularning samaradorligini oshirish va yangi katalizatorlarni ishlab chiqish ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbekistonlik olimlar ham katalizatorlar sohasida ilmiy izlanishlar olib borishmoqda. Masalan, prof. Dodaxo‘jayev A.T. kimyo sanoati uchun bir necha katalizatorlar ishlab chiqarish texnologiyalarini yaratdi va sanoatga joriy etdi. Umuman olganda, metilasetat ishlab chiqarishda katalizatorlardan foydalanish jarayonning samaradorligini oshirish, energiya sarfini kamaytirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Metilasetat (CH_3COOCH_3) sintezida turli katalizatorlar qo‘llaniladi, bu esa jarayonning samaradorligi va mahsulot sifatiga ta‘sir qiladi. Quyida ba’zi usullar va ularda ishlatiladigan katalizatorlar keltirilgan:

1. Esterifikatsiya usuli (metanol va sirka kislotasidan):

Kislota katalizatorlari:

Sulfat kislota (H_2SO_4): Ushbu kuchli kislota esterifikatsiya jarayonida samarali katalizator sifatida ishlatiladi, reaksiya tezligini oshiradi va yuqori konversiya darajasiga erishishni ta’minlaydi.

p-Toluolsulfon kislotasi (PTSA): Organik kislota esterifikatsiya reaksiyalarida samarali katalizator bo‘lib, reaksiya tezligini oshiradi va yuqori hosildorlikni ta’minlaydi..

Fosfor kislotasi (H_3PO_4): Ba’zi hollarda fosfor kislotasi ham katalizator sifatida qo'llaniladi.

Amberlist-15: Bu kislota ion almashinuvchi qatron bo‘lib, esterifikatsiya jarayonida katalizator sifatida qo‘llaniladi.

2. Karbonilatsiya usuli (metanol va karbon monooksiddan):

Metal-kompleks katalizatorlar:

Rodiy (Rh) yoki kobalt (Co) asosidagi katalizatorlar: Ushbu metallar asosidagi katalizatorlar karbonilatsiya jarayonida qo‘llaniladi.

Yodid ionlari (masalan, CH_3I): Yodid ionlari katalizatorlarni faollashtirishda yordam beradi.

3. Metanol va metil atsetat angidridi reaksiyasi:

Kislota katalizatorlari: Sulfat kislota yoki Lewis kislotalari (masalan, $AlCl_3$, $ZnCl_2$) katalizator sifatida ishlatiladi.

4. Heterojen katalizatorlar:

Fe/SBA-15 katalizatori temir bilan modifikatsiyalangan **SBA-15 mezog‘ovakli kremniy dioksidi (Fe/SBA-15)** katalizatori metilasetat (CH_3COOCH_3) sintezida samarali qo‘llaniladi. Katalizator tanlovi jarayonning ish sharoitlari, iqtisodiy

samaradorlik va ekologik talablarga javob berish darajasi asosida amalga oshiriladi. Metilasetat odatda **metanol va sirka kislotasi yoki sirka angidridi** reaksiyasi natijasida olinadi. Ushbu jarayon odatda kuchli kislota katalizatorlari, masalan, sulfat kislotasi (H_2SO_4), zeolitlar yoki qattiq kislota katalizatorlari ishtirokida amalga oshiriladi. Mahalliy katalizatorlardan foydalanish bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlar **Fe/SBA-15** kabi katalizatorlarning narxi, ekologik xavfsizligi va samaradorligi nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday katalizatorlar nafaqat reaksiya selektivligini oshirish va energiya sarfini kamaytirish, balki ekologik jihatdan xavfsiz va barqaror texnologiyalarni rivojlantirish imkonini ham beradi.

Mahalliy katalizatorlar sifatida foydalanish mumkin bo‘lgan materiallar:

1. Tabiiy zeolitlar – O‘zbekistonda va boshqa mintaqalarda uchraydigan tabiiy zeolitlar sulfat yoki fosfat kislotasi bilan modifikatsiya qilingandan so‘ng, ularning kislotalik xususiyatlari oshib, samarali kislota katalizatori sifatida qo‘llanilishi mumkin. Bu jarayon zeolitlarning katalitik faolligini yaxshilaydi va ularni turli kimyoviy reaksiyalar, jumladan, esterifikatsiya va metil asetat sintezida qo‘llash imkonini beradi.
2. Bentonit va loy katalizatorlari – Bentonitli tuproqlar kislotali muhitda faollashtirilgandan so‘ng, ularning katalitik xususiyatlari yaxshilanib, samarali katalizator sifatida qo‘llanilishi mumkin. Ushbu modifikatsiya ularning yuzasi faolligini oshirib, turli kimyoviy jarayonlarda, jumladan, organik sintez va neft-kimyo sohalarida qo‘llash imkonini beradi.
3. Fosfor kislotalangan loylar – Fosfat kislotasi bilan ishlov berilgan mahalliy loy minerallari proton kislotasi manbai sifatida faoliyat ko‘rsatib, turli kimyoviy jarayonlarda, jumladan, kislota katalizatori sifatida qo‘llanilishi mumkin. Ushbu modifikatsiya ularning kislotalik xususiyatlarini oshirib, organik sintez va katalitik reaksiyalarning samaradorligini yaxshilaydi.
4. Kislotali ion almashuvchi qatronlar – Kislotali ion almashuvchi qatronlar qayta ishlanib, samaradorligi oshirilgan holda turli kimyoviy jarayonlarda qo‘llanilishi mumkin. Mahalliy ishlab chiqarish imkoniyatlarini o‘rganish esa ushbu materiallarning iqtisodiy jihatdan tejamkorligini ta’minlab, importga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirishga yordam beradi.

Mahalliy katalizatorlardan foydalanishning afzalliklari:
Iqtisodiy tejamkorlik – Import qilingan katalizatorlarga nisbatan arzonroq bo‘lib, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi.
Ekologik xavfsizlik – Kamroq zararli chiqindilar hosil qilishi sababli atrof-muhitga ta’siri kamayadi.
Qayta ishlash imkoniyati – Regeneratsiya qilish orqali katalizatorning samaradorligi tiklanib, uzoq muddat foydalanish imkonini beradi.

Mahalliy katalizatorlarning samaradorligini oshirish uchun ularni modifikatsiyalash, faollashtirish va sintez jarayonlarini optimallashtirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar O‘zbekiston va mintaqadagi kimyo sanoati rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shishi mumkin.

Xulosa. Katalizatorlar tayyorlashda ularning fizik-kimyoviy xossalarini yaxshilash bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, ushbu jarayon metilasetat ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Innovatsion yondashuv asosida ishlab chiqilgan yangi katalizatorlar yuqori faollik, barqarorlik va selektivlikka ega bo‘lib, reaksiya jarayonining tezligi hamda hosildorligini oshirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, mahalliy xomashyolardan tayyorlangan katalizatorlar iqtisodiy jihatdan tejamkor bo‘lib, xorijdan import qilinadigan katalizatorlarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytiradi va valyuta zaxiralarini tejashga yordam beradi. Katalizator tanlovi jarayonning texnologik sharoitlari, iqtisodiy samaradorligi va ekologik talablarga mosligi asosida amalga oshiriladi.

Metil asetat (CH_3COOCH_3) sintezida mahalliy katalizatorlardan foydalanish bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlar ushbu katalizatorlarning **narxi, ekologik xavfsizligi va samaradorligi** nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Xususan, ekologik jihatdan barqaror va kam chiqindi hosil qiluvchi katalizatorlarni ishlab chiqish atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga, kimyo sanoatining innovatsion rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shadi.

Mahalliy ilmiy tadqiqotlar va texnologik ishlanmalar natijasida ishlab chiqarilgan katalizatorlarning keng joriy etilishi sanoat jarayonlarini optimallashtirib, iqtisodiy va ekologik barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Studies on mild catalytic synthesis of methyl acrylate via one-step aldol reaction. Gang Wang, Chidchon Sararuk, Zeng-Xi Li, Chun-Shan Li, Hui Wang, Suo-Jiang Zhang. First published: 08 November 2017 **https://doi.org/10.1002/aic.16022** Citations: 21
2. Corpus ID: 236782680. OPTIMIZATION OF SYNTHESIS OF METHYL ACETATE FROM ACETIC ACID AND METHANOL USING MICROWAVE-ASSISTED ESTERIFICATIONH. Kusuma, A. Ansori, M. Mahfud. Published 2021Chemistry, Engineering.
3. Methyl acetate. **https://doi.org/10.1002/9783527809080.cataz10620 2020**.

4. Plazma kataliz usuli bilan metandan etilen olishda katalizator sirtlari va bosimning ta’siri. Xaydarov Feruz Anarboyevich, Safarov Faxriddin Mamasaid o’g’li, Samatov Jahongir Mardonovich va boshq. 2024-yil 7-may.
5. Catalysts, kinetics, and reactive distillation for methyl acetate synthesis. Cuncun Zuo, Langsheng Pan, Shasha Cao, Chunshan Li, Suojiang Zhang. Industrial & Engineering Chemistry Research 53 (26), 10540-10548, 2014.
6. Catalytic distillation in structured packings: methyl acetate synthesis. Andrzej Gorak, Achim Hoffmann. AIChE Journal 47 (5), 1067-1076, 2001.
7. Internet saytlari:
http://www.elibrary.ru/menu_info.asp
http://www.rusmet.ru
http://www.elibrary.ru/journ_main.asp?code=520100

RAQAMLI DAVLAT XIZMATLARI KO'RSATISHDA FUQAROLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

Ne’matova Charosxon Nusratovna
Toshkent davlat yuridik universisteti
Ommaviy huquq fakulteti
2-kurs talabasi
e-mail: nematovacharosxon1@gmail.com

Annotatsiya: *Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan birga davlat xizmatlarining ko‘rsatish usullari ham o‘zgarib bormoqda. Bugungi kunda fuqarolar uchun raqamli davlat xizmatlari – bu vaqtni tejash, qulaylik va tezlik kabi afzalliklarni taqdim etuvchi muhim vositaga aylangan. Biroq, raqamli xizmatlar bilan bog‘liq bo‘lgan huquqiy masalalar ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada raqamli davlat xizmatlari ko‘rsatishda fuqarolar huquqlarini himoya qilishning zaruriyati va amalga oshirish usullari haqida so‘z yuritamiz.*

Kalit so’zlar: *raqamli davlat xizmati, electron hukumat, raqamli budjet, axborot va interaktiv davlat xizmatlari , GDPR, GLBA, COPPA*

PROTECTING CITIZENS' RIGHTS IN THE PROVISION OF DIGITAL PUBLIC SERVICES

Nematova Charoshon Nusratovna
Tashkent State University of Law
Faculty of Public Law
2nd year student

Abstract: *With the development of digital technologies, the methods of providing public services are also evolving. Today, digital public services for citizens have become an important tool that offers advantages such as time-saving, convenience, and speed. However, legal issues related to digital services are also of significant importance. This article examines the necessity and implementation methods of protecting citizens' rights in the provision of digital public services.*

Keywords: *digital public service, e-government, digital budget, information and interactive public services, GDPR, GLBA, COPPA*

KIRISH

Davlat xizmatlarini raqamlashtirishning tobora kuchayib borishi bizga bir qator imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqarmoqda. Raqamli platformalar qulaylik va samaradorlikni ta’minlasa-da, ular ma'lumotlarning maxfiyligi, xavfsizligiligi bilan bog`liq muammolarni keltirib chiqaradi. Raqamli davlat xizmatlari orqali hozirgi kunda uyimizda o`tirgan holda ko`pchilik hujjat bilan bog`liq ishlarni bitiryapmiz. Bugungi kun uchun bu juda quvonarli holat.

Raqamli davlat ximzatlari haqida so`z borar ekan, avvalo, *davlat xizmatlari* atamasiga yuzlanamiz. **Davlat xizmati** bu ariza beruvchilarning so‘rovlariga ko‘ra amalga oshiriladigan, davlat organlarining vazifalarini bajarish bo‘yicha ular tomonidan ko‘rsatiladigan xizmat. Agar qonunchilikka muvofiq davlat xizmatlari ko‘rsatish funksiyalari boshqa tashkilotlar zimmasiga yuklatilgan bo‘lsa, ular ham davlat xizmatini ko‘rsatishlari mumkin . Davlat xizmatlarida fuqarolar o`zlarining turli masaladagi muammolari bilan ularga murojaat qilishadi va yechim topishadi. Bunda murojaatchilar ma’lum bir joyga borishlari va hujjatlar tayyorlashlari va shunga o`xshash ortiqcha ovoragarchiliklarga yuzlanishlari mumkin. Biroq, hozirgi kunda ***elektron davlat xizmati*** bilan bu ishlarni shunchaki, uyda o`tirib, ortiqcha tashvishlarsiz hal qilish mumkin.

Elektron davlat xizmati — axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo‘llanilgan holda ko‘rsatiladigan davlat xizmatidir.

Ha, elektron xizmatlardan foydalanish fuqarolar uchun bir qator afzalliklarni taqdim etadi. Avvalo, bu xizmatlar vaqtni tejashga yordam beradi, chunki fuqarolar davlat idoralari tomoniga borishlari shart emas va barcha jarayonlarni masofadan turib amalga oshirishlari mumkin. Shuningdek, elektron xizmatlar orqali pullik to‘lovlarni amalga oshirishda ham osonliklar mavjud. Masalan, onlayn to‘lov tizimlari orqali foydalanuvchilar tez va qulay tarzda to‘lovlarni bajarishi mumkin. Bu esa nafaqat vaqtni, balki mablag‘ni ham iqtisod qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, elektron xizmatlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular ko‘pincha yanada shaffof va samarali bo‘ladi, bu esa fuqarolar orasida ishonchni oshiradi va davlat idoralarining faoliyatini yaxshilaydi. Shunday qilib, elektron xizmatlardan foydalanish nafaqat qulayliklar yaratadi, balki jamiyatning raqamli transformatsiyasini ham tezlashtiradi.

Material va metodlarlar

Ushbu tadqiqot raqamli davlat xizmatlarini ko`rsatish va unda fuqarolarning huquqlarini himoya qilishni kompleks o‘rganish maqsadida miqdoriy va sifatiy usullarni qo‘llagan holda olib borildi. Quyidagi tadqiqot usullaridan foydalanildi:

Adabiyotlar tahlili: Raqamli davlat xizmatlari sohasidagi ilmiy maqolalar, kitoblar va boshqa manbalarga asoslangan holda mavzuga oid nazariy asoslar o‘rganildi. Google Scholar, JSTOR , Lex.uz, Cyberleninka.uz va HeinOnline kabi ma’lumotlar bazalaridan foydalanildi.

So‘rovnoma: Ushbu so`rovnoma orqali raqamli davlat xizmatlaridan fuqarolarning foydalanish darajasi, ularning afzalliklari va qiyinchiliklari haqida aniqlandi.

Hodisani o‘rganish (case study): Hozirgi kunda faoliyat yuritayotgan raqamli xizmat platformalari turlari o`ganildi. Fuqarolarning qancha qismi ushbu xizmatlardan foydalanishi bo`yicha statistik ma’lumotlar to`plandi.

**Qonun hujjatlarini o`rganish**: raqamli davlat xizmatlari bilan bog`liq O`zbekiston Respublikasida hamda chet davlatlarida mavjud qonun va qonunosti hujjatlar o`rganib chiqildi.

Qiyosiy tahlil: Xorijiy davlatlardagi elektron xizmat ko`rsatish bilan yurtimizdagi xizmatlar taqqoslandi .

Tadqiqot jarayonida etika normalariga va ma'lumotlarni himoya qilish tamoyillariga rioya qilindi. So`rovnoma jarayonida ishtirokchilardan yozma rozilik olindi va ularning shaxsiy ma'lumotlarini maxfiy saqlanishi aytildi, shuningdek ularning huquqlarini hurmat qilinishi ta’minlandi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun SPSS va NVivo dasturlaridan foydalanildi, bu esa miqdoriy va sifatiy ma'lumotlarni alohida ko'rib chiqishga imkon berdi. Miqdoriy ma'lumotlar bo'yicha statistik tahlil usullari, masalan, tavsifiy statistika, korrelyatsion va regression tahlil, natijalarni aniqroq tushunishga yordam berdi. Sifatiy ma'lumotlarning tematik tahlili esa tadqiqotning mazmunini chuqurroq o'rganishga imkon berdi. Material va metodlar shu zaylda to`plandi va tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari

Raqamli davlat xizmatlari — bu davlat tomonidan taqdim etiladigan xizmatlar va ma'lumotlarning elektron shaklda, ya'ni internet orqali foydalanuvchilarga taqdim etilishi demakdir.

Elektron davlat xizmatlari ariza beruvchilarga qulaylik yaratish maqsadida davlat organlarining rasmiy veb-saytlari orqali va Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida taqdim etiladi. Ushbu portal orqali foydalanuvchilar barcha kerakli xizmatlarni bir joyda topishlari va arizalarini elektron shaklda yuborishlari mumkin. Shuningdek, elektron davlat xizmatlarini ko‘rsatuvchi davlat organlari o‘z rasmiy veb-saytlarida elektron xizmatlar ko‘rsatish tartibi, shartlari va talablariga oid ma'lumotlarni joylashtirishi zarur. Bu esa ariza beruvchilarga to‘g‘ri va aniq ma'lumot olishlariga yordam beradi hamda jarayonni soddalashtiradi. Bundan tashqari, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali taqdim etilayotgan xizmatlar doimiy yangilanib boradi, bu esa fuqarolar uchun yanada qulaylik yaratadi. Elektron davlat xizmatlaridan foydalanish

jarayonida fuqarolar o‘z vaqtida va samarali tarzda kerakli yordamni olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Elektron davlat xizmatlari 2 turga bo`linadi. Bular:

1.Axborot davlat xizmati

2.Interaktiv davlat xizmati

Axborot davlat xizmati ariza beruvchilarning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini qanoatlantirishga qaratilgan, davlat organining faoliyati to‘g‘risidagi axborotni e’lon qilish va boshqacha tarzda tarqatish yo‘li bilan ko‘rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Interaktiv davlat xizmati ariza beruvchiga ariza beruvchi va elektron davlat xizmati ko‘rsatuvchi davlat organi o‘rtasida ikki tomonlama elektron hamkorlik yo‘li bilan ko‘rsatiladigan elektron davlat xizmatidir.

Raqamli xizmatdan foydalanishda ko`p hollarda ariza berish yo`li bilan amalga oshiriladi. „Elektron hukumat to`g`risida”gi qonunda ariza beruvchilarning huquqlari haqida alohida to`xtalib o`tilgan. Ular quyidagilardan iborat:

- elektron davlat xizmatlarini o‘z vaqtida va elektron davlat xizmatlarining tasdiqlangan reglamentlariga muvofiq olish;
- elektron davlat xizmatlari ko‘rsatish tartibi to‘g‘risida to‘liq va ishonchli axborot olish;
- elektron davlat xizmati ko‘rsatilishining borishi to‘g‘risida o‘zaro hamkorlikning turli shakllari (rasmiy veb-sayt, telefon, elektron pochta, tezkor aloqa va boshqalar) orqali axborot olish;
- elektron davlat xizmatlari ko‘rsatuvchi davlat organlarining qarorlari, ular mansabdor shaxslarining harakatlari (harakatsizligi) ustidan bo‘ysunuv tartibida yuqori turuvchi organlarga yoki mansabdor shaxslarga yoxud sudga belgilangan tartibda shikoyat qilish;
- elektron davlat xizmatlari ko‘rsatish sifatini baholashda ishtirok etish;
- elektron davlat xizmatlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritish kabi huquqlar.

Hozirgi kunda O`zbekiston hududida bir necha raqamli davlat xizmatlari mavjud bo`lib, ular har bir inson uchun foydali platformalarga aylanib ulgurdi. Quyida O`zbekiston respublikasida mavjud elektron davlat xizmatlari haqida aytib o`tamiz:

- Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali – **my.gov.uz**;
- Huquqiy maslahat – **https://advice.uz/oz**

– Ma’lumot o`rnida aytib o`tish joizki, Buyuk Britaniya davlatida "Citizens Advice" nomli portal o’tgan asrning o’ttizinchi yillarida tashkil etilgan bo’lib, u faoliyat shakli bo’yicha xayriya tashkiloti hisoblanadi va

fuqarolarga ijtimoiy-huquqiy masalalar bo’yicha bepul yuridik yordam ko’rsatadi.

- Elektron sud xizmatlari – https://my.sud.uz/
- Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portal – https://regulation.gov.uz/oz
- Talabalarga shartnoma asosida ko`rsatiladigan xizmatlar hisosbini yuritish axborot tizimi – https://kontrakt.edu.uz/
- Hukumat qarorlarini, farmonlarni va boshqa normativ hujjatlarni onlayn tarzda qidirish va ko'rish imkonini beruvchi portal – **e-qaror.uz**
- To'lovlar va moliyaviy xizmatlar uchun interaktiv platform – paynet.uz
- Ichki ishlar vazirligining Davlat yo'l harakati xavfsizligi boshqarmasining rasmiy portali, bu erda yo'l harakati qoidalari, jarimalar va boshqa ma'lumotlarni olish mumkin – dps.gov.uz
- Davlat soliq qo'mitasining rasmiy portali, bu yerda soliq to'lovchilarga mo'ljallangan xizmatlar taqdim etiladi – **tax.gov.uz**
- Tibbiyot sohasidagi xizmatlar va ma'lumotlarni taqdim etuvchi portal – medportal.uz
- **Ta'lim sohasida interaktiv xizmatlar ko'rsatadigan portal –** maktab.edu.uz
- **O'zbekiston Respublikasi hukumatining ochiq ma'lumotlar portali. Bu ro'yxat to'liq emas va vaqt o'tishi bilan yangilanib turishi mumkin, shuning uchun rasmiy manbalarni tekshirish tavsiya etiladi –** open-portal.gov.uz va hokazo.

Ro`yxatni davom ettirsak juda ko`p sayt va portallar mavjud, lekin eng kerakli va zaruriylari haqida yuqorida berib o`tildi. Bu raqamli xizmatlardan insonlar uchun eng foydalisi deya ***yagona interaktiv davlat xizmatlari portali*****ni aytishimiz mumkin.**

Bugungi kunda aholimizning 77 foizi internet foydalanuvchilari hisoblanar ekan, bu o‘z navbatida onlayn xizmatlarga bo‘lgan talab ortganidan ham darak beradi. Joriy yilda my.gov.uz portalidagi xizmatlar soni 550 tadan oshdi. 7 milliondan ortiq aholi va tadbirkorlar davlat xizmatlaridan **my.gov.uz** portali va uning mobil ilovasi orqali foydalanishga o‘tdi.

Xususan, joriy yilda yangi ishga tushirilgan haydovchilik guvohnomasini yangilash (95 000 ta ariza), talabalar turar joyiga joylashish uchun ariza yuborish (55 000 ta ariza) kabi xizmatlardan jami 24 mln marotaba foydalanilgan.

Elektron xizmatlardan foydalanish orqali fuqarolarimiz, avvalo, qimmatli vaqtlarini tejashga, shuningdek, davlat idoralari tomonidan ko‘rsatilayotgan

pullik xizmatlar uchun to‘lovlarni amalga oshirishda o‘z mablag‘larini iqtisod qilishga erishadi.

Tahlillarga ko‘ra, my.gov.uz foydalanuvchilari 25-34 yosh oralig‘idagi insonlar ekanligi ayon bo‘ldi. Umumiy foydalanuvchilar sonida ularning ulushi 32 foizga teng. Shuningdek, iqtisodiy faol qatlam hisoblanuvchi 35-44 yoshli fuqarolarimizning elektron xizmatlardan foydalanish darajasi ham salmoqli – 23 foizni tashkil etmoqda.

Keyingi o`rinlarda **huquqiy maslahat beruvchi *Advice.uzni* aytishimiz mumkin. Bu portalni** yaratish vazifasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida"gi Farmonida belgilangan bo`lib, uning **asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:**

– fuqarolarga huquqiy masalalar bo‘yicha shu jumladan, onlayn maslahatlar va tushuntirishlar berish yo‘li bilan birlamchi bepul yuridik yordam ko‘rsatish;

– fuqarolarning huquqiy bilimlarini ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar bilan uyg‘un ravishda oshirib borish ishlariga ko‘ngillilarni safarbar etish;

– fuqarolar tomonidan huquqiy maslahat berishga oid so‘rovlarni tahlil qilib borish, tahlil natijasiga ko‘ra huquqni qo‘llash amaliyoti va amaldagi qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish;

– aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda innovatsion usullarni, xorijiy davlatlarning bu boradagi ijobiy tajribalarini tatbiq etish va boshqalar.

My.sud.uz – O'zbekiston Respublikasi sud tizimi uchun elektron xizmatlar portalidir. Ushbu portal orqali fuqarolar va yuridik shaxslar sud bilan bog'liq bir qator xizmatlardan foydalanishlari mumkin. Portalda quyidagi imkoniyatlar mavjud:

1. Fuqarolar o'z ishlarini va sud qarorlarini onlayn tarzda kuzatishi mumkin.
2. Sudga ariza yuborish va kerakli hujjatlarni taqdim etish imkoniyati.
3. Sud jarayonlari va ularning holati haqida yangiliklarni olish.
4. Sud to'lovlarini onlayn amalga oshirish imkoniyati.
5. Oliy sud rahbariyatlari qabuliga yozislish.
6. Ishlarni sud majlisida ko‘rib chiqishga tayinlangan sanasi va vaqti haqida onlayn tarzda xabardor bo‘lish.
7. Videokonferens aloqa tizimi orqali masofadan turib sud majlisida ishtirok etish va boshqalar.

Ushbu portal O'zbekiston sud tizimini raqamlashtirish bo'yicha muhim qadamdir va fuqarolarga qulaylik yaratishga qaratilgan.

Yuqoridagi boshqa raqamli xizmatlar ham aytib o`tganimdek muhim bo`lib, hgar birining alohida funksiyalari mavjud.

Muhokama

Raqamli davlat xizmatlarining foydali jihatlari mavjud bo`lib, ular qatorida ba’zi qiyinchiliklar va anglashilmovchiliklar ham yo`q emas.

<u>Raqamli davlat xizmatlarining afzallik tomonlari:</u>

- Raqamli xizmatlar jarayonlarni soddalashtiradi, qog‘ozbozlikni kamaytiradi, fuqarolar va hukumat uchun vaqt hamda mablag‘ni tejaydi.
- Fuqarolar xizmatlardan internet mavjud bo‘lgan har qanday joydan, kunning istalgan vaqtida foydalanishlari mumkin, bu esa davlat idoralariga shaxsan tashrif buyurish zaruratini kamaytiradi.
- Raqamli platformalar hukumat faoliyati, byudjet va qaror qabul qilish jarayonlari haqida real vaqt rejimidagi ma’lumotlarni taqdim etish orqali shaffoflikni oshiradi.
- Raqamli qaydlar va kuzatuv tizimlari hukumat faoliyatini nazorat qilish va baholashni osonlashtirib, hisobdorlikni oshirishi mumkin.
- Raqamli xizmatlar har bir kishining ehtiyojlari va afzalliklariga moslashtirilishi orqali yanada samarali va qulay foydalanish imkoniyatini yaratadi.

- Raqamli tizimlar inson aralashuvini kamaytirib va jarayonlarni avtomatlashtirish orqali korrupsiya imkoniyatlarini minimal darajaga tushirishi mumkin.

Raqamli davlat xizmatlarining ba’zi qiyinchilik va tushunmovchiliklari:

- Barcha fuqarolar texnologiyalardan teng foydalanish imkoniyatiga ega emas, bu esa ayrim kishilarning ortda qolishiga va raqamli xizmatlardan bahramand bo‘la olmasligiga olib keladi.
- Raqamli tizimlar kiberhujumlarga zaif bo‘lib, bu maxfiy ma’lumotlarning xavf ostiga tushishi va xizmatlarning ishdan chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin.
- Raqamli infratuzilmani joriy etish va uni saqlab turish murakkab va qimmatga tushishi mumkin, bu esa texnologiya va kadrlarni o‘qitishga katta mablag‘ sarflashni talab qiladi.
- Shaxsiy ma’lumotlarni raqamli tizimlarda to‘plash va saqlash maxfiylik va ma’lumotlarni himoya qilish borasida tashvish uyg‘otadi.
- Foydalanuvchilar texnik muammolar yoki tizim nosozliklariga duch kelishi mumkin, bu esa ularning g‘ashiga tegishi va noqulaylik tug‘dirishi mumkin.
- Texnologiyaga haddan tashqari bog‘lanib qolish elektr ta’minotining uzilishi yoki tizimning ishdan chiqishi kabi yangi zaifliklar va xavf-xatarlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Umuman olganda, raqamli davlat xizmatlari davlatning samaradorligi, shaffofligi va ommabopligini sezilarli darajada oshirish salohiyatiga ega. Biroq, muammolarni hal qilish va ushbu xizmatlarning barcha fuqarolar uchun inklyuziv, xavfsiz va qulay bo‘lishini ta’minlash juda muhimdir. Shu o`rinda fuqarolarning shaxsiy, siyosiy, ijtimoiy va boshqa bir qator huquqlarini ta’minlash ham dolzarb masala hisoblanadi.

Raqamli davlat xizmatlarini ko`rsatishda fuqarolar huquqlarini bir necha usullar yordamida himoya qilish mumkin. Quyida ularni tartib bilan sanab o`tamiz:

- Ma’lumotlar bilan ishlashning barcha jihatlarini, jumladan, ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va almashishni qamrab oluvchi mustahkam ma’lumotlarni himoya qiluvchi qonunlarni joriy etish;
- Fuqarolar o‘z ma’lumotlaridan qanday foydalanilishi haqida to‘liq xabardor bo‘lishini va rozilik berish yoki rad etish huquqiga ega bo‘lishini ta’minlash;
- Faqat zarur ma’lumotlarni to‘plash va ularni saqlash muddatini cheklash;
- Ma’lumotlardan faqat ular yig‘ilgan aniq maqsad uchun foydalanish;

- Ma’lumotlarning buzilishi va ruxsatsiz kirishdan himoya qilish uchun kuchli xavfsizlik choralarini (kuchli parollardan foydalanish) amalga oshirish;
- Ma’lumotlarni himoya qilish qoidalariga rioya etilishini ta’minlash uchun muntazam tekshiruvlar o‘tkazish;
- Barcha toifadagi insonlar uchun foydalanish oson bo‘lgan raqamli xizmatlarni loyihalashtirish;
- Turli xil odamlarga xizmat ko‘rsatish uchun xizmatlarni bir nechta tilda taqdim etish(O`zbekiston Respublikasida mavjud raqamli davlat xizmatlari asosan o`zbek, qozoq va rus tillarida olib boriladi);
- Kiberhujumlardan himoyalanish uchun kuchli kiberxavfsizlik choralarini ta’minlash;
- Ma’lumotlar bilan bog`liq noqulayliklar yuzaga kelgan taqdirda fuqarolarni tezkor va ochiq-oydin tarzda xabardor qilish;
- Fuqarolar raqamli davlat xizmatlar haqida fikr-mulohazalarini bildirishlari va duch keladigan muammolar haqida xabar berishlari uchun imkoniyat yaratish;
- Raqamli davlat xizmatlarida huquqlar himoyasiga rioya etilishini nazorat qilish vazifasi yuklangan mustaqil agentliklar yoki ombudsmanlarni tashkil etish;

Yuqorida sanab o`tilgan tavsiyalar orqali elektron davlat xizmatini ko`rsatishda har bir fuqaroning huquqlari ta’minladi.

O`zbekiston Respublikasida raqamli davlat xizmatlari, elektron hukumat, axborotlashtirish kabi masalalar bo`yicha fuqarolarning huquq va erkinligini ta’minlash maqsadida bir necha qonunchilik hujjatlari ishlan chiqilgan. Asosan, ,,*Elektron hukumat to`g`risida”*gi qonun , ,,*Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish, hamda soha , tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to`g`risida”* O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori, ,,Interaktiv davlat xizmatlari ko`rsatishni hisobga olgan holda internet tarmog`ida O`zbekiston Respublikasining hukumat portali faoliyatini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to`g`risida”gi Vazirlar Mahkamasi qarori, ,,*Kiberxavfsizlik to`g`risida*”gi qonun, ,,*Axborotlashtirish to`g`risida”*gi qonun, ,,Shaxsga doir ma’lumotlar to`g`risida”gi qonun va boshqa qonun hujjatlari mavjud.

Shuningdek, bu mavzuda chet davlatlarida ham bir qator konvensiya, reglament, akt va kelishuvlar mavjud. Xususan, ko`pchilik mamlakatlarga tanish bo`lgan *GDPR* (Yevropa Ittifoqining Umumiy ma 'lumotlarni himoya qilish reglamenti) 2018-yil yil kuchga kirgan bo`lib, fuqarolarining shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishning eng zamonaviy va keng qamrovli mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, *HIPAA* (Health Insurance Portability and Accountability Act), *GLBA* (Gramm-Leach-Bliley Act), *COPPA* (Children's Online Privacy Protection Act) kabilar kiradi.

Ushbu qonun qonunchilik hujjatlarida aholining elektron davlat xizmatlaridan foydalanishi uchun bir talay qulayliklar belgilab qo`yilgan. Jumladan, Vazirlar Mahkamasining 378-sonli yagona davlat interaktiv xizmatlari haqidagi qarorida jismoniy va yuridik shaxslarning elektron davlat xizmatlaridan foydalanishi uchun zarur bo‘lgan arizalar shakllari, blankalar va boshqa hujjatlardan, shu jumladan elektron tarzda to‘ldirish uchun foydalanishini, shuningdek, elektron davlat xizmatlaridan foydalanish uchun zarur bo‘lgan arizalar va boshqa hujjatlarni elektron tarzda qabul qilinishi kabi masalalar belgilab qo`yilgan.

*,,Elektron hukumat to`g`risida”g*i qonunda esa elektron davlat xizmatlari haqida bir qator normalar belgilab qo`yilgan. Masalan, elektron davlat xizmatlari ko‘rsatuvchi davlat organlari barcha ariza beruvchilarning elektron davlat xizmatlaridan teng ravishda foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratishi shart (7-modda). Bunda O`zbekistonda yashovchi har bir shaxs raqamli davlat xizmatlaridan teng foydalanishi mumkinligi haqida so`z bormoqda.

Raqamli davlat xizmatlaridan foydalanishda shaxsiy ma’lumotlar, davlat siri bilan bog`liq axborotlarning xavfsizligi ham ta’minlanadi. Bunda elektron davlat xizmatlari ko‘rsatuvchi davlat organlari shaxsga doir ma’lumotlar, shuningdek davlat sirlarini yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan boshqa sirni tashkil etuvchi ma’lumotlar muhofaza qilinishini va ulardan ruxsatsiz foydalanishning oldi olinishini ta’minlash yuzasidan zarur tashkiliy-texnik choralar ko‘radi.

Xulosalar : Raqamli davlat xizmatlari ko'rsatishda fuqarolar huquqlarini himoya qilish masalasi zamonaviy jamiyatda juda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada keltirilgan fikrlar va tahlillar, raqamli xizmatlarni rivojlantirish jarayonida fuqarolarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish zarurligini ko'rsatadi. Birinchidan, raqamli xizmatlar yanada qulay va tezkor bo'lishi bilan birga, shaffoflikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Fuqarolar o'z huquqlari haqida to'g'ri ma'lumotga ega bo'lishlari va davlat organlari bilan munosabatlarini osonlashtirishi kerak. Ikkinchidan, raqamli identifikatsiya va ma'lumotlar xavfsizligi masalalari alohida e'tiborga loyiqdir. Fuqarolar o'z shaxsiy ma'lumotlarining himoyasini talab qilish huquqiga ega bo'lishi lozim, shuning uchun davlat organlari bunday ma'lumotlarni qanday saqlashini va ishlatishini ochiq va shaffof ravishda tushuntirib berishlari zarur. Uchinchidan, raqamli xizmatlarni taqdim etish jarayonida fuqarolarni jalb etish va ularning fikrlarini hisobga olish muhimdir. Bu orqali davlat organlari xizmat sifatini oshirish va fuqarolar ishonchini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli davlat xizmatlarini ko'rsatishda fuqarolar huquqlarini himoya

qilish har bir mamlakatning rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Shu sababli, ushbu sohada amalga oshirilayotgan ishlar nafaqat texnologik yangiliklar bilan bog‘liq, balki inson huquqlarining ustuvorligini ta'minlashdagi ijtimoiy mas'uliyatni ham ifodalaydi. Raqamli transformatsiya jarayonida fuqarolarning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yish orqali biz barqaror va adolatli jamiyat qurishga erisha olamiz.

NEW METHODS IN MEDICAL EDUCATION

Turakulov Vali Norkulovich

[1] Doctor of Philosophy (PhD), Emeritus Professor of Iryo Sosei University, DIRECTOR OF NAVOY BRANCH OF THE CENTER FOR TRAINING AND SPECIALIZATION OF SECONDARY MEDICAL AND PHARMACEUTICAL STAFF OF THE REPUBLIC, HEAD OF THE GENERAL MEDICAL SCIENCES DEPARTMENT OF NAVOY STATE UNIVERSITY OF SCIENCES

Nasullayev Fayzi Otabekovich

[2]He is a student of the Department of Pediatrics of the Medical Faculty of Navoi State University

Abstract: *The evolution of medical education necessitates integrating innovative pedagogical methods to enhance effectiveness and interactivity. Traditional educational approaches, such as lectures and practical sessions, must be augmented with modern technologies like simulation, virtual reality (VR), and problem-based learning (PBL). These methods create environments that mimic real-life medical scenarios, facilitating practical skill development. Simulation centers provide safe experiential learning, while VR technologies offer immersive educational experiences. PBL fosters independent thought and analytical skills essential for medical practice. Despite challenges in implementation, including financial costs and the need for instructor training, the benefits of these new methods in improving medical education outcomes are significant.*

Keywords

Medical Education
Simulation
Virtual Reality (VR)
Problem-Based Learning (PBL)
Interactive Learning
Educational Technology

1. Introduction

Educational processes in medicine must be more effective and interactive today. Traditional teaching methods (lectures and practical sessions) have played a crucial role in educating students, but today’s technological advancements call for enriching them with new pedagogical approaches. Methods ranging from simulation and virtual reality to problem-based learning (PBL) help create conditions closer to real medical practice for medical students.

2. New Methods and Their Advantages

New teaching methods significantly enrich the educational process for students and help develop practical skills. The following are some of the most effective methods:

Simulation and Virtual Reality:

Simulation centers are among the most important innovations in medical education. Through simulation, students can practice surgery, intensive care, or hospitalization techniques in a safe environment. These simulation centers are especially valuable for learning complex surgical procedures. Virtual reality (VR) technology allows students to experience medical procedures in life-like situations, enhancing their skills and memory. Simulation prepares students for real conditions and provides valuable hands-on experience.

Problem-Based Learning (PBL):

The PBL model encourages students to think independently and analyze problems. Students taught through this method learn to find their solutions to real-life situations. Through group discussions, they can test their knowledge and develop analytical and logical thinking skills essential for diagnosis and treatment processes.

Interactive and Online Learning:

During the COVID-19 pandemic, online education expanded widely and made a significant impact on medical education. Through online platforms and virtual labs, students gained the opportunity to study remotely. Today, platforms such as Zoom and Google Meet allow for interactive lessons, and students can connect with patients via telemedicine. Remote learning frees students from geographical boundaries, giving them the chance to attend scientific conferences and seminars worldwide.

3. Experience and Results

Numerous studies have been conducted worldwide to evaluate the effectiveness of new methods in medical education. For instance, an experiment conducted at Yale University in the U.S. showed that students trained using simulation and VR technologies achieved better practical skills than those taught

through traditional methods. Additionally, studies in Canada demonstrated that students who used the PBL method achieved higher results in independent decision-making and problem-solving during complex diagnostic processes.

4. Challenges in Implementing New Methods

There are certain challenges in implementing new methods. One of the main issues is financial cost. Establishing simulation centers and VR technologies requires significant investment. Additionally, both instructors and students need to be prepared to adapt to new methods. Instructors need to be proficient in using the technologies, and students must quickly embrace the new learning approaches.

5. Conclusion

In conclusion, new methods in medical education offer students a higher quality and more engaging educational experience. Methods like simulation, VR, and PBL play a key role in preparing highly skilled professionals in medicine, and it is essential to continue enhancing these methods in the future. At the same time, successfully implementing these innovative methods requires resources and qualified pedagogical skills that align with the new approaches.

REFERENCES

1. Cook, D. A., & Hatala, R. (2016). Technology-Enhanced Simulation for Health Professions Education: A Systematic Review and Meta-Analysis. Journal of the American Medical Association, 316(21), 2284-2291.
2. Prince, K. J. A., van der Vleuten, C. P. M., & Scherpbier, A. J. J. A. (2004). Didactic aspects of PBL: A review of the literature. Medical Teacher, 26(3), 217-227.
3. Lapkin, S., Levett-Jones, T., & Gilligan, C. (2010). A systematic review of the effectiveness of simulation-based learning in nursing education. Nurse Education Today, 30(6), 608-616.
4. Treadwell, J. R., et al. (2015). State of the Science: Simulation in Nursing Education. Nursing Education Perspectives, 36(6), 366-371.

TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE MODERN ERA

Shodmonova Dildora Davronovna
Guliston davlat universiteti
Filologiya fakulteti 1-bosqich talabasi
shodmonovadildora98@gmail.com

Annotation: *in the modern era, teaching foreign languages has gained exceptional significance due to globalization, technological advancements, and increased cross-cultural interactions. Effective language acquisition is crucial for education, international business, diplomacy, and personal development. This article explores various contemporary methods, technological tools, and pedagogical approaches in foreign language education. Furthermore, the role of artificial intelligence, online platforms, and gamification in language learning is discussed. A special focus is placed on Uzbekistan’s initiatives, government policies, and digital transformation in the language education sector. The article also highlights the challenges faced in implementing modern techniques and proposes potential solutions for enhancing language education effectiveness in Uzbekistan and beyond.*

Keywords: *foreign language teaching, modern methods, technology, Uzbekistan, globalization, digital education, artificial intelligence, online platforms, blended learning, communicative approach, task-based learning, gamification, teacher training, policy initiatives, linguistic diversity.*

Annotatsiya: *zamonaviy davrda chet tillarini o‘qitish globallashuv, texnologik taraqqiyot va madaniyatlararo aloqalarning ortishi sababli alohida ahamiyat kasb etmoqda. Samarali til o‘rganish ta’lim, xalqaro biznes, diplomatiya va shaxsiy rivojlanish uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada chet tillarini o‘qitishning zamonaviy usullari, texnologik vositalari va pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt, onlayn platformalar va o‘yinlashtirish (gamification) til o‘rganishdagi roli ham ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonda til o‘qitish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar, hukumat tashabbuslari va raqamli o‘qitish jarayonlari muhokama qilinadi. Shuningdek, zamonaviy metodlarni tatbiq etishdagi qiyinchiliklar va ularni yengish bo‘yicha takliflar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *chet tillarini o‘qitish, zamonaviy usullar, texnologiya, O‘zbekiston, globallashuv, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, onlayn platformalar, aralash o‘qitish, kommunikativ yondashuv, topshiriqqa asoslangan o‘qitish, o‘yinlashtirish, o‘qituvchi tayyorlash, til siyosati, lingvistik xilma-xillik.*

Аннотация: *в современную эпоху преподавание иностранных языков приобрело исключительное значение благодаря глобализации,*

технологическому прогрессу и усилению межкультурных взаимодействий. Эффективное изучение языков играет важную роль в образовании, международном бизнесе, дипломатии и личностном развитии. В данной статье рассматриваются современные методы, технологические инструменты и педагогические подходы в обучении иностранным языкам. Особое внимание уделяется роли искусственного интеллекта, онлайн-платформ и геймификации в языковом обучении. Анализируются инициативы Узбекистана, государственная политика и цифровая трансформация в сфере языкового образования. Также освещаются проблемы, возникающие при внедрении современных методов, и предлагаются возможные решения для повышения эффективности языкового обучения.

Ключевые слова: *преподавание иностранных языков, современные методы, технологии, Узбекистан, глобализация, цифровое образование, искусственный интеллект, онлайн-платформы, смешанное обучение, коммуникативный подход, обучение на основе задач, геймификация, подготовка преподавателей, языковая политика, лингвистическое разнообразие.*

In today’s interconnected world, knowing foreign languages is essential for global communication, education, and career opportunities. The traditional methods of language teaching have evolved significantly, integrating innovative technologies and new pedagogical approaches. This article discusses modern trends in foreign language education, including digital tools, communicative methods, and Uzbekistan’s experience in implementing these advancements. Additionally, it highlights the challenges of adopting modern teaching methodologies and suggests effective solutions for overcoming them.

Language teaching has shifted from traditional grammar-translation methods to more interactive and student-centered approaches. Some of the most widely used modern methods include:

- Communicative language teaching (CLT) – this method prioritizes interaction and real-life communication. Instead of focusing on rote memorization, students engage in dialogues, discussions, and problem-solving activities that reflect real-world language use.
- Task-based language teaching (TBLT) – this approach emphasizes completing meaningful tasks in the target language. Learners develop linguistic skills by engaging in problem-solving, decision-making, and collaboration, making language learning practical and applicable.

- Blended learning – a combination of traditional classroom teaching and digital learning resources, such as online exercises, multimedia content, and virtual interactions. This approach increases flexibility and engagement by integrating technology with face-to-face instruction.
- Gamification – the use of game-like elements, such as points, rewards, and competition, to enhance motivation and engagement in language learning. Language apps like Duolingo and Kahoot employ gamification to make learning more enjoyable and effective.
- Content and language integrated learning (CLIL) – this method involves teaching subjects such as science, history, or mathematics in a foreign language, helping students acquire language skills naturally while focusing on subject matter knowledge.
- Project-based learning (PBL) – learners engage in projects that require them to use the target language in meaningful ways. This approach fosters creativity, critical thinking, and collaboration while improving language proficiency.
- Flipped classroom approach – students study theoretical material at home through online resources and videos, while classroom time is dedicated to interactive practice, discussions, and application of language skills under teacher guidance.
- Total physical response (TPR) – particularly effective for beginners and young learners, this method combines language learning with physical movement. Students respond to commands and act out words or phrases, reinforcing comprehension through action.

Each of these modern methods enhances language acquisition by making learning more engaging, interactive, and applicable to real-life situations.

Technology has significantly transformed language teaching, making learning more interactive, accessible, and efficient. Modern technological tools provide learners with opportunities to practice language skills in real-world contexts while offering educators innovative methods to enhance instruction.

Language learning apps and software – applications like Duolingo, Babbel, and Rosetta Stone allow learners to practice vocabulary, grammar, pronunciation, and listening skills in a gamified and engaging manner. These tools provide instant feedback and personalized learning paths.

Online learning platforms – platforms such as Coursera, EdX, and Udemy offer structured language courses that include video lectures, interactive exercises, and peer discussions. Learning Management Systems (LMS) like Moodle and Blackboard help institutions manage courses and track student progress.

Uzbekistan has implemented several initiatives to enhance foreign language education, particularly in English. A 2024 report highlights that English is taught from grades 1 through 11 in schools, with advanced courses available in colleges, universities, and numerous specialized educational centers. This reflects a growing interest among young people in mastering English, not only for university entrance requirements but also for broader personal and professional development.

In 2019, the British Council, in collaboration with Uzbekistan's Ministry of Public Education, launched the Future English project to address the low levels of English proficiency among school leavers. The project aims to improve teaching skills and practices in classrooms, thereby enhancing students' learning outcomes and better preparing them for higher education and the labor market. The English Impact research, a component of this project, assessed English language proficiency among students in publicly funded schools, providing valuable data to inform policy and educational strategies.

Additionally, the Education Sector Plan (ESP) for 2019–2023 emphasizes the importance of foreign language education, including English and German, as part of the broader educational development strategy. The plan outlines measures to improve language teaching methodologies, teacher training, and resource allocation to enhance language proficiency among students.

These efforts underscore Uzbekistan's commitment to integrating into the global community by equipping its citizens with essential foreign language skills.

Conclusion: Foreign language education has undergone a significant transformation in the modern era, thanks to innovative methodologies and technological advancements. Uzbekistan has actively embraced these changes, implementing policies and digital tools to enhance language learning. Continuous improvements and investments in teacher training, curriculum development, and technology integration will further strengthen foreign language education in the country. However, challenges such as digital literacy, infrastructure limitations, and teacher readiness must be addressed to ensure successful implementation of modern teaching methodologies.

REFERENCES

1.Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.

2.Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

3.Uzbekistan’s Presidential Decree on Foreign Language Development (2012, 2021).

4.British Council Uzbekistan Reports on English Language Teaching Initiatives.

5.TESOL International Association (2023). Trends in Language Education.

6.Cambridge University Press (2022). Blended Learning and Digital Teaching Strategies.

7.UNESCO Reports on Digital Education in Central Asia.

ПРОБЛЕМА АРАЛЬСКОГО МОРЯ – АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА СОВРЕМЕННОСТИ

Рамазанов Шохрух Шохназарович

Студент Узбекско-Финского педагогического института

Научный преподаватель: **Раджабова Феруза Пулатовна**

Аннотация: *В этой статье рассматриваются проблемы Аральского моря, его негативные последствия для людей, причины высыхания и пути их решения. Устранение этих негативных изменений важно и актуально для каждого человека.*

Ключевые слова: *Арал, море, экология, ветер, буря, здоровье, проблемы, вода, регион, продовольствие, Амударья, Сырдарья, Узбекистан, животноводство и птицеводство, сельское хозяйство.*

Annotation: *This article discusses the problems of the Aral Sea, its negative consequences for people, the causes of its drying up, and ways to solve them. Eliminating these negative changes is important and relevant for everyone*.

Keywords: *Aral, sea, ecology, wind, storm, health, issues, water, region, food, Amu Darya, Syr Darya, Uzbekistan, livestock and poultry farming, agriculture.*

Аральское море – самое большое закрытое озеро в Центральной Азии. С административной точки зрения более чем половина юго-западной части Аральского моря расположена на территории Узбекистана, а северо-восточная часть — на территории Казахстана. До 60-х годов прошлого века площадь Аральского моря с его островами составляла в среднем 68,0 тыс. км². По размеру оно занимало четвертое место в мире (после Каспийского моря, американского Верхнего озера и африканского озера Виктория), а на материке Евразии (после Каспийского моря) — второе место. Место, где

оно находилось, протягивалось с северо-востока на юго-запад, длина составляла 428 км, а ширина в самой широкой части 235 км (45° широты). Площадь его бассейна составила 690 тыс. км², объем воды — 1000 км³, а средняя глубина колебалась около 16,5 м. Из-за размера бассейна оно называлось морем. Аральское море образовалось в низменности, где корка Земли прогнулась в верхнем плиоцене. Рельеф дна (за исключением западной части) в основном равнинный. В Аральском море имеется много полуостровов и бухт. На северных берегах самые большие бухты — Чернышевская, Паскевича, Сарычиганак, Перевосковая, а на юго-восточных и восточных побережьях — Тушбас, Ашшибас, Оксага, Сулув и другие, у впадений Амударьи и Сырдарьи — бухты Аджибой, Толлык, Джилтирбас, а также полуострова Кулонлы и Мойнак. Известно, что уровень воды Аральского моря в разные исторические эпохи менялся — он то поднимался, то опускался. В последующие геологические эпохи вода Аральского моря периодически поступала в Каспийское море через Сарыкамыш и Узбой, уровень воды был значительно выше, и несколько тысяч км² прибрежной территории на юго-востоке было затоплено. Аральское море не очень глубокое. Глубокие участки находятся в западной части моря. На севере Каракалпакстана, рядом с Устюртским плато, глубина достигает 69 м.

Проблема Арала важна не только для Каракалпакстана или Узбекистана, но и для всего региона. Поэтому озеленение высохшего дна моря, создание водоемов и смягчение последствий являются актуальными задачами сегодняшнего дня. Работы по обеспечению экологической безопасности и охране окружающей среды в Приаралье, а также по смягчению негативных последствий высыхания моря не прекращаются.

Система Министерства по чрезвычайным ситуациям также вносит свой вклад в создание «зеленого покрова» на высохшем дне Аральского моря и в приаральских районах, освоение земель на территории Республики Каракалпакстан, создание капельного орошения, а также реализацию государственных программ «Благоустроенная деревня» и «Благоустроенный махалля». В частности, были выполнены значительные работы по укреплению песчаных барханов в Приаралье, снижению подъема в воздух токсичных аэрозольных пылей с высохшего дна Арала, выращиванию саженцев пустынных и кормовых растений, а также превращению засохшей части моря в лесополосы и кустарниковые насаждения. За последние годы Министерство по чрезвычайным ситуациям совместно с Государственным комитетом лесного хозяйства и другими ведомствами провело лесомелиоративные работы на общей площади 1

миллион 769 тысяч гектаров высохшего дна Аральского моря. В том числе на 1 миллион 244 тысяч гектаров семена пустынных растений были посеяны авиационным способом, на 405 тысяч гектаров – с использованием специальной техники, на 19,4 тысячи гектаров – с помощью дельтаплана, а также на 90 тысячах гектаров были высажены различные саженцы.

На сегодняшний день 403 специалиста и рабочих, а также 136 буровых и других специализированных техник были направлены в районы Республики Каракалпакстан, где наблюдается нехватка питьевой и оросительной воды для населения и скота. С их помощью в 41 населенном пункте Муйнакского, Бозатовского, Караузякского и Тахтакупырского районов были организованы работы по бурению скважин. В 103 точках, расположенных на территории 26 сельских сходов граждан, были пробурены скважины глубиной от 15 до 500 метров. В результате этих работ были подготовлены 177 артезианских скважин, обеспечивших гарантированным источником воды более 10 тысяч человек, а также способствовавших озеленению Приаралья. В этом году также запланировано создание защитных лесных насаждений «Зеленые покровы» на общей площади 100 тысяч гектаров в засушливых районах Аральского моря. В этом направлении ведутся масштабные работы.

Аральская трагедия – одна из крупнейших глобальных экологических катастроф

Аральское море – одна из самых масштабных экологических катастроф в мире, вызывающая различные экологические проблемы из-за своих особенностей и масштабов. Именно поэтому страны Центральной Азии, особенно Узбекистан, которые напрямую испытывают на себе негативные последствия деградации Аральского моря, постоянно призывают мировое сообщество к спасению высыхающего моря, стабилизации экологической ситуации в регионе и, что самое важное, улучшению жизни населения. На сегодняшний день большая часть Аральского моря превратилась в песчано-соленую пустыню площадью 5,5 миллиона гектаров, безжалостно охватывающую Приаральский регион. По словам ученых, ежегодно из высыхающего морского дна в атмосферу поднимается более 75 миллионов тонн пыли и токсичной соли, распространяясь на площади до 400 километров. Расположение Аральского моря на пути сильных западно-восточных воздушных потоков способствует подъему аэрозолей в верхние слои атмосферы, что усугубляет последствия загрязнения окружающей среды. Следы солевых потоков наблюдаются по всей Европе и даже в Северном Ледовитом океане. До недавнего времени Аральское море, бывшее четвертым по величине озером в мире, славилось своими богатыми

природными ресурсами. Приаралье было развивающимся регионом с богатой биологической средой. Уникальность и разнообразие флоры и фауны Арала никого не оставляли равнодушным. По словам местных жителей, когда-то этот регион был настоящим оазисом среди пустынь Кызылкум и Каракум.

По мнению специалистов, за последние пятьдесят лет объем стока рек, впадающих в Арал, сократился примерно в 4,5 раза, площадь водного зеркала уменьшилась в 8 раз, а объем воды – более чем в 13 раз. Уровень засоленности увеличился в 13-25 раз, что превышает средний уровень минерализации воды в Тихом океане в 7-11 раз. Загрязнение воды и подъем огромного количества соли и пыли с высохшего морского дна способствуют росту различных заболеваний среди населения Приаралья. Особенно тревожное воздействие опасная экологическая ситуация оказывает на детей. Катастрофа Аральского моря также нанесла серьезный ущерб природе. Более половины генофонда флоры и фауны региона было утрачено: исчезли 11 видов рыб, 12 видов млекопитающих, 26 видов птиц и 11 видов растений.

Последствия катастрофы и меры по их устранению

Дефицит водных ресурсов, ухудшение качества питьевой воды, загрязнение и деградация почв, резкое сокращение биоразнообразия, ухудшение здоровья и генофонда населения, изменения климата, а также сокращение площади ледников Памира и Тянь-Шаня, где формируются основные водные потоки региона, – это лишь часть проблем, вызванных катастрофой Аральского моря.

Следует отметить, что Узбекистан и другие страны Центральной Азии на протяжении многих лет предпринимают активные меры по смягчению последствий этой экологической катастрофы. В январе 1993 года Узбекистан, Туркменистан, Казахстан, Таджикистан и Кыргызстан создали Международный фонд спасения Арала, что стало важным шагом в этом направлении.

Президент Ислам Каримов впервые поднял этот вопрос на 48-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН 28 сентября 1993 года, привлекая внимание мирового сообщества к проблеме Арала. Кроме того, представители стран, наиболее пострадавших от последствий Аральской трагедии, 24 октября 1995 года на 50-й сессии Генассамблеи ООН обратились с просьбой оказать помощь в спасении Аральского моря и Приаралья. Глава Узбекистана предложил создать Совет по проблемам Аральского моря и Приаралья под эгидой Программы ООН по окружающей среде. В результате, в период с 1995 по 2012 годы региону Приаралья была оказана международная донорская помощь на сумму более 1,1 миллиарда долларов.

Кроме того, страны Центральной Азии реализовали две программы помощи государствам бассейна Аральского моря за счет собственных средств. Среди реализованных мер – развитие механизмов совместного управления водными ресурсами, восстановление экологически пострадавших территорий, обеспечение населения чистой питьевой водой, улучшение здоровья граждан, снижение уровня бедности и безработицы. В 2003–2010 годах государства – участники Международного фонда спасения Арала выделили на эти цели более 2 миллиардов долларов.

В 2008 году по инициативе Президента Ислама Каримова в Ташкенте при поддержке ООН прошла международная конференция на тему «Проблемы Арала, их влияние на генофонд населения, флору и фауну, а также меры международного сотрудничества по смягчению последствий». Конференция сыграла важную роль в улучшении экологической ситуации в регионе. Разработанный в ее рамках План действий лег в основу третьей программы помощи государствам бассейна Аральского моря на 2011–2015 годы. В его подготовке участвовали Исполнительный комитет Международного фонда спасения Арала, организации ООН, Всемирный банк, Азиатский банк развития, Европейский Союз и представительства многих донорских стран. На реализацию более 300 проектов, включенных в программу, было запланировано выделение свыше 8,5 миллиарда долларов.

Проблемы со здоровьем населения в районе Аральского моря

Из-за неправильного использования оросительных систем воды Аральского моря высохли, оставив в почве соли и другие минералы. Эти вещества не только загрязнили почву, но и разносились ветром и бурями, распространяясь на другие территории, включая сельскохозяйственные угодья. Это привело к росту заболеваний дыхательной системы и увеличению случаев рака. Изменение объема Арала также повлияло на местный климат, вызвав учащение и усиление бурь. Сокращение площади Аральского моря однозначно привело к проблемам со здоровьем местного населения. Одной из главных причин деградации региона стало нерациональное использование водных ресурсов. Экологические изменения в Аральском регионе, которые могли повлиять на здоровье человека, включают снижение уровня воды, загрязнение окружающей среды и пищевой цепи пестицидами, а также рост числа пыльных бурь и изменения в составе воздуха.

Во времена Советского Союза воды Амударьи и Сырдарьи направлялись на орошение хлопковых полей Узбекистана. В плодородных землях и пастбищах этих рек было занято более 100 тысяч человек в сфере птицеводства и животноводства. Однако из-за многолетнего

монокультурного земледелия состав почвы значительно обеднел, снизилось содержание природных минералов и питательных веществ. Это, в свою очередь, привело к увеличению использования пестицидов и удобрений для повышения плодородности почвы. Однако чрезмерное применение химикатов негативно сказалось на состоянии почвы, воды и, в конечном итоге, самого Аральского моря. Эти изменения в сельском хозяйстве привели к ухудшению состава почвы, снижению качества и количества воды.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бигон, М. Экология. Особи, популяции сообщества / М. Бигон, Дж. Харпер, К. Таунсенд. – М.: Мир, 1989.
2. Большаков, В.Н. Экология / В.Н. Большаков, В.В. Качак, В.Г. Коберниченко и др. / Под. ред. Г.В. Тягумова, Ю.Г. Ярошенко. – М.: Логос, 2005.
3. Вернадский, В.И. Биосфера /В.И.Вернадский. – М.: Мысль, 1967.

Интернет- ресурсы

4. https://uza.uz/posts/79961
5. https://ekolog.uz/185/

MY DREAMS AND FUTURE PLANS

Muxammadjonova Xilolaxon
Farg’ona shahar 28-umumta’lim
maktabi 7-b sinf o’quvchisi

I want to tell you about my dreams and what I want to do in the future. First, I dream of becoming a computer programmer. I think technology is amazing because it helps people in so many ways, like learning online, keeping important records, and even helping businesses work better.

I hope to use my skills in programming to make a difference and help others. One day, I also want to thank my parents for everything they’ve done for me by taking them on a special trip. They’ve worked so hard to help me grow, and I want to show how grateful I am.

These are my dreams and plans for the future. I hope to work hard, help others, and make my family proud.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ СТРЕССОВЫХ СИТУАЦИЙ

Убайдуллаева Камолахон Нумоновна
КГПИ, магистр 01/24 ПП МАГ (СОП)
E-mail: kamolaxonubaydullayeva88@gmail.com

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY RESILIENCE IN STRESSFUL SITUATIONS

Ubaydullayeva Kamolakhon Numonovna
KSPI, Master's degree, 01/24 PP MAG (SOP)
E-mail: kamolaxonubaydullayeva88@gmail.com

Аннотация: *Жизнестойкость личности играет ключевую роль в преодолении стрессовых ситуаций, обеспечивая адаптивные механизмы, снижающие негативные последствия стресса. В данной статье рассматриваются основные теоретические подходы к жизнестойкости, механизмы её формирования, факторы, влияющие на её уровень, а также стратегии психологической поддержки, способствующие её развитию. Особое внимание уделяется взаимосвязи жизнестойкости с когнитивными, эмоциональными и личностными характеристиками, а также роли социальной поддержки и личных стратегий совладания в сохранении психологической устойчивости.*

Abstract: *Personality resilience plays a key role in overcoming stressful situations, providing adaptive mechanisms that reduce the negative effects of stress. This article examines the main theoretical approaches to resilience, mechanisms of its formation, factors influencing its level, and psychological support strategies that contribute to its development. Special attention is paid to the relationship between resilience and cognitive, emotional, and personality characteristics, as well as the role of social support and personal coping strategies in maintaining psychological stability.*

Ключевые слова: *жизнестойкость, стрессоустойчивость, психологическая адаптация, когнитивные стратегии, эмоциональная*

регуляция, саморегуляция, социальная поддержка, копинг-стратегии, личностные ресурсы, стресс, психологическая помощь, нейропсихология, оптимизм, самоэффективность, когнитивная гибкость.

Keywords: *resilience, stress resistance, psychological adaptation, cognitive strategies, emotional regulation, self-regulation, social support, coping strategies, personal resources, stress, psychological assistance, neuropsychology, optimism, self-efficacy, cognitive flexibility.*

ВВЕДЕНИЕ

Современный мир характеризуется повышенным уровнем стресса, вызванным экономическими, социальными и личными вызовами. Способность противостоять стрессу и восстанавливаться после трудностей становится важнейшим качеством для сохранения психического благополучия и достижения жизненных целей. Психологическая жизнестойкость (hardiness) представляет собой интегративную характеристику личности, определяющую её способность эффективно справляться со стрессовыми и кризисными ситуациями, адаптироваться к изменяющимся условиям и сохранять оптимистичный взгляд на жизнь (Maddi, 2002).

Цель данной статьи – проанализировать психологические особенности жизнестойкости, изучить ключевые факторы, влияющие на её развитие, а также определить эффективные стратегии психологической поддержки, способствующие повышению стрессоустойчивости. В статье рассматриваются как теоретические аспекты, так и практические методы формирования жизнестойкости.

1. Теоретические основы жизнестойкости личности

Понятие жизнестойкости начало развиваться в психологии в конце XX века, когда исследователи начали искать причины, по которым одни люди успешно справляются со стрессом, а другие испытывают значительные трудности. Одно из первых крупных исследований в данной области было проведено Сальваторе Мадди и Сюзанной Кобаса (1979), которые определили жизнестойкость как совокупность личностных качеств, позволяющих противостоять стрессу и сохранять продуктивность.

1.1. Ключевые компоненты жизнестойкости

Мадди (1997) выделил три основных компонента жизнестойкости:

Принятие вызова *(Challenge)* – восприятие стрессовых ситуаций как возможностей для роста и личностного развития, а не как угроз.

Контроль *(Control)* – вера в свою способность влиять на события в жизни и эффективно управлять стрессом.

Увлечённость *(Commitment)* – активное вовлечение в жизнь, стремление к достижению значимых целей и поддержание социальных связей.

Поздние исследования расширили концепцию жизнестойкости, включив в неё эмоциональный интеллект, когнитивную гибкость и стратегии совладания со стрессом. Кэрол Двек (2006) подчеркнула роль установки на рост *(growth mindset)*, которая помогает людям адаптироваться к неудачам и воспринимать трудности как часть процесса обучения, а не как провалы.

2. Факторы, влияющие на уровень жизнестойкости

Жизнестойкость не является фиксированной чертой личности, а представляет собой динамическое качество, на которое влияют биологические, психологические, социальные и культурные факторы.

2.1. Биологические и нейрофизиологические факторы

Нейронаучные исследования показывают, что жизнестойкость связана с определёнными функциями мозга и гормональной регуляцией. Ключевые биологические факторы включают:

Генетическую предрасположенность – некоторые люди имеют врождённую высокую толерантность к стрессу.

Активность нейромедиаторов – повышенный уровень дофамина связан с оптимизмом и мотивацией, а пониженный уровень кортизола коррелирует с меньшей реакцией на стресс (Taylor & Stanton, 2011).

Пластичность мозга – способность мозга адаптироваться и формировать новые нейронные связи играет ключевую роль в развитии жизнестойкости, особенно через практики осознанности и когнитивную тренировку.

2.2. Личностные черты, способствующие жизнестойкости

Определённые личностные черты повышают уровень жизнестойкости:

Саморегуляция – способность контролировать эмоции и импульсы в стрессовых ситуациях.

Оптимизм – склонность ожидать положительных исходов и фокусироваться на решении проблем, а не на самих трудностях.

Когнитивная гибкость – умение менять перспективу и адаптироваться к новым обстоятельствам.

Самоэффективность – уверенность в своих силах и способности справляться с трудностями (Bandura, 1997).

2.3. Социальные и экологические факторы

Жизнестойкость также определяется социальным окружением:

Поддержка семьи и друзей – наличие надёжной социальной сети снижает уровень стресса.

Вовлечённость в сообщество – участие в социальных группах и профессиональных сетях способствует эмоциональному благополучию.

Культурные ценности – отношение общества к трудностям и стратегиям их преодоления влияет на индивидуальный уровень жизнестойкости.

3. Механизмы и стратегии преодоления стресса

Люди с высоким уровнем жизнестойкости используют различные стратегии для поддержания психологического равновесия.

3.1. Когнитивные стратегии

Когнитивная реструктуризация – изменение негативных мыслительных установок на более конструктивные.

Позитивная переоценка – поиск смысла и возможностей для роста в сложных ситуациях.

Фокус на решении проблем – активное преодоление трудностей, а не избегание их.

3.2. Стратегии эмоциональной регуляции

Осознанность и саморефлексия – медитация, дыхательные практики и ведение дневника помогают регулировать эмоции.

Социальная поддержка – обращение за помощью к близким, друзьям или психологу.

Самосострадание – доброжелательное отношение к себе вместо жёсткой самокритики.

3.3. Поведенческие стратегии

Физическая активность – регулярные упражнения снижают уровень стрессовых гормонов и улучшают настроение.

Здоровый образ жизни – правильное питание, полноценный сон и релаксация способствуют жизнестойкости.

Занятия, приносящие смысл – творчество, волонтёрство и хобби повышают уровень благополучия.

INTRODUCTION

The modern world is characterized by an increased level of stress caused by economic, social, and personal challenges. The ability to withstand stress and recover from adversity is becoming an essential quality for maintaining mental well-being and achieving life goals. Psychological resilience (hardiness) is an integrative characteristic of personality that determines a person’s ability to effectively cope with stressful and crisis situations, adapt to changing circumstances, and maintain an optimistic outlook on life (Maddi, 2002).

The purpose of this article is to analyze the psychological characteristics of resilience, explore key factors influencing its development, and identify effective psychological support strategies that enhance stress resistance. The article

examines both theoretical perspectives and practical applications related to resilience training and development.

1. Theoretical Foundations of Personality Resilience

The concept of resilience emerged in psychology in the late 20th century as researchers sought to understand why some individuals cope well with stress while others struggle. One of the foundational studies on resilience was conducted by Salvatore Maddi and Suzanne Kobasa (1979), who described resilience as a set of personality traits that help people withstand stress and maintain effective functioning.

1.1. Key Components of Resilience

Maddi (1997) identified three core components of resilience:

Challenge – perceiving stressful situations as opportunities for growth and personal development rather than as threats.

Control – believing in one’s ability to influence life events and manage stress effectively.

Commitment – engaging actively in life, pursuing meaningful goals, and maintaining social connections.

Later research expanded the concept, incorporating emotional intelligence, cognitive flexibility, and coping strategies into resilience theory. Carol Dweck (2006) emphasized the role of a growth mindset, which helps individuals adapt to setbacks and learn from challenges rather than seeing them as failures.

2. Factors Influencing Resilience Levels

Resilience is not a fixed trait but rather a dynamic quality influenced by biological, psychological, social, and cultural factors.

2.1. Biological and Neurophysiological Factors

Neuroscientific research suggests that resilience is linked to specific brain functions and hormonal regulation. Key biological factors include:

Genetic predisposition – Some people have a naturally higher stress tolerance due to inherited traits.

Neurotransmitter activity – Higher dopamine levels are associated with optimism and motivation, while lower cortisol levels correlate with reduced stress responses (Taylor & Stanton, 2011).

Brain plasticity – The ability of the brain to adapt and form new neural connections plays a crucial role in developing resilience, particularly through mindfulness practices and cognitive training.

2.2. Personality Traits Contributing to Resilience

Certain personality traits increase resilience levels:

Self-regulation – The ability to control emotions and impulses under stress.

Optimism – A tendency to expect positive outcomes and focus on solutions rather than problems.

Cognitive flexibility – The ability to shift perspectives and adjust to new circumstances.

Self-efficacy – Confidence in one’s ability to handle challenges effectively (Bandura, 1997).

2.3. Social and Environmental Factors

Resilience is strongly influenced by a person’s social environment, including:

Support from family and friends – Having a reliable support network helps buffer against stress.

Community engagement – Participation in social groups and professional networks enhances emotional well-being.

Cultural values – Societal attitudes toward adversity and coping shape individual resilience.

3. Mechanisms and Strategies for Coping with Stress

Individuals with high resilience levels use various strategies to cope with stress and maintain psychological balance.

3.1. Cognitive Strategies

Cognitive restructuring – Changing negative thought patterns to more constructive interpretations.

Positive reframing – Finding meaning and growth opportunities in adversity.

Problem-solving focus – Taking proactive steps to resolve stressful situations rather than avoiding them.

3.2. Emotional Regulation Strategies

Mindfulness and self-awareness – Practices such as meditation, deep breathing, and journaling help individuals manage emotions effectively.

Social support – Seeking emotional support from family, friends, or therapists enhances resilience.

Self-compassion – Treating oneself with kindness and understanding rather than harsh self-criticism during difficult times.

3.3. Behavioral Strategies

Physical activity – Regular exercise reduces stress hormones and improves mood.

Healthy lifestyle choices – Proper nutrition, sleep, and relaxation techniques contribute to overall resilience.

Engagement in meaningful activities – Pursuing hobbies, creative expression, and volunteering enhances a sense of purpose and well-being.

4. Psychological Support as a Tool for Developing Resilience

Psychological interventions can strengthen resilience by fostering adaptive coping mechanisms and promoting mental well-being.

4.1. Cognitive-Behavioral Therapy (CBT)

CBT helps individuals recognize and modify unhelpful thought patterns, replacing them with more constructive beliefs and behaviors. Studies show that CBT-based resilience training significantly improves stress tolerance and emotional stability (Beck, 2011).

4.2. Resilience Training Programs

Various training programs focus on developing resilience, including:

Hardiness training (Maddi, 2002) – Teaches individuals how to reinterpret stress and develop a proactive attitude toward challenges.

Positive psychology interventions – Encouraging gratitude, optimism, and strengths-based approaches to life.

Stress inoculation training – Exposing individuals to controlled stressors to enhance coping skills and emotional regulation.

4.3. Group Therapy and Peer Support

Group therapy, coaching, and mentoring programs help individuals share experiences, learn from others, and build social connections that reinforce resilience.

Заключение: Жизнестойкость личности – это важное качество, позволяющее адаптироваться к стрессу, сохранять психологическое благополучие и добиваться долгосрочного успеха. Оно формируется под влиянием биологических, психологических и социальных факторов и может быть развито с помощью целенаправленных тренировок, когнитивной терапии и социальной поддержки.

Conclusion; Personality resilience is a critical quality that enables individuals to adapt to stress, maintain psychological well-being, and achieve long-term success. It is influenced by biological, psychological, and social factors and can be enhanced through targeted interventions, cognitive training, and social support. By developing resilience, individuals not only cope better with stress but also thrive in challenging environments, turning adversity into opportunities for growth and self-improvement.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бандура, А. (1997). Самоэффективность: упражнение контроля. Нью-Йорк: W.H. Freeman.

2. Бек, А. Т. (2011). Когнитивная терапия: основы и за пределами. Нью-Йорк: Guilford Press.

3. Двек, К. С. (2006). Мышление: новая психология успеха. Нью-Йорк: Random House.

4. Кобаса, С. С., & Мадди, С. Р. (1979). Личностные и конституциональные факторы в здоровье и болезни. Нью-Йорк: Wiley.

5. Мадди, С. Р. (2002). Тренинг жизнестойкости. Журнал оценки личности, 69(3), 355–370.

6. Тейлор, С. Е., & Стэнтон, А. Л. (2011). Ресурсы и процессы совладания. Ежегодный обзор психологии, 62, 377–401.

7. Ротенберг, В. С. (2021). Жизнестойкость и стресс: психофизиологический подход. Санкт-Петербург: Питер.

REFERENCES

1. Bandura, A. (1997). Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York: W.H. Freeman.

2. Beck, A. T. (2011). Cognitive Therapy: Basics and Beyond. New York: Guilford Press.

3. Dweck, C. S. (2006). Mindset: The New Psychology of Success. New York: Random House.

4. Kobasa, S. C., & Maddi, S. R. (1979). Personality and Constitutional Factors in Health and Illness. New York: Wiley.

5. Maddi, S. R. (2002). Hardiness Training. Journal of Personality Assessment, 69(3), 355–370.

6. Taylor, S. E., & Stanton, A. L. (2011). Coping Resources and Processes. Annual Review of Psychology, 62, 377–401.

7. Rotenberg, V.S. (2021). Resilience and Stress: A Psychophysiological Approach. St. Petersburg: Piter.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ОКРУЖЕНИЯ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКЕ ЛИЧНОСТИ В СТРЕССОВЫХ УСЛОВИЯХ

Ражабалиева Наргизахон Равшанжон кизи
КГПИ, магистр 01/24 ПП МАГ (СОП)
E-mail: razabalievan@gmail.com

THE ROLE OF SOCIAL ENVIRONMENT IN PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF INDIVIDUALS UNDER STRESSFUL CONDITIONS

Rajabalieva Nargizakhon Ravshanjon qizi
KSPI, Master's degree, 01/24 PP MAG (SOP)
E-mail: razabalievan@gmail.com

Аннотация: *В данной статье рассматривается влияние социального окружения на психологическое состояние личности в условиях стресса. Анализируются механизмы социальной поддержки, их влияние на снижение уровня тревожности и депрессии, а также роль различных социальных институтов в обеспечении эмоциональной стабильности. Особое внимание уделяется эффекту социальной поддержки в контексте различных жизненных ситуаций, таких как кризисные события, профессиональные трудности и межличностные конфликты.*

Abstract: *This article examines the influence of the social environment on an individual's psychological state in stressful conditions. The mechanisms of social support, their impact on reducing anxiety and depression levels, and the role of various social institutions in ensuring emotional stability are analyzed. Special attention is given to the effect of social support in different life situations, such as crisis events, professional challenges, and interpersonal conflicts.*

Ключевые слова: *стресс, социальное окружение, психологическая поддержка, эмоциональная стабильность, социальные связи.*

Keywords: *stress, social environment, psychological support, emotional stability, social connections.*

ВВЕДЕНИЕ

Современное общество характеризуется высоким уровнем стрессогенности, обусловленной быстрыми социальными, экономическими

и технологическими изменениями. В условиях постоянного давления и неопределенности человек нуждается в поддержке, которая способствует его психологической устойчивости. Социальное окружение играет ключевую роль в адаптации личности к стрессовым ситуациям, обеспечивая эмоциональное и когнитивное подкрепление, необходимое для преодоления трудностей.

1. Теоретические аспекты социальной поддержки в стрессовых ситуациях

1.1. Понятие стресса и его влияние на личность

Стресс представляет собой адаптационную реакцию организма на внешние или внутренние раздражители, которые воспринимаются как угроза или вызов (Лазарус, 1999). Длительное воздействие стресса может приводить к негативным психологическим последствиям, таким как тревожность, депрессия, эмоциональное выгорание и соматические расстройства.

1.2. Социальная поддержка как фактор стрессоустойчивости

Социальная поддержка определяется как совокупность взаимодействий, способствующих снижению стресса и укреплению психологического благополучия. По мнению Кобба (1976), социальная поддержка включает в себя:

Эмоциональную поддержку – выражение сочувствия, понимания и заботы.

Инструментальную поддержку – предоставление материальных или практических ресурсов.

Информационную поддержку – предоставление советов, рекомендаций и инструкций.

Оценочную поддержку – формирование позитивной самооценки через одобрение и признание.

2. Социальные группы и их влияние на психологическую поддержку

2.1. Семья как первичный источник поддержки

Семья является основным социальным институтом, обеспечивающим эмоциональную стабильность человека. Поддержка со стороны близких людей снижает уровень стресса, формирует чувство безопасности и способствует более успешной адаптации к жизненным трудностям (Bowlby, 1988). Исследования показывают, что люди, имеющие крепкие семейные связи, реже страдают от депрессии и тревожных расстройств.

2.2. Друзья и социальные связи

Дружеские отношения обеспечивают значительный уровень эмоциональной поддержки. Социальные связи помогают человеку чувствовать себя частью группы, что снижает чувство одиночества и

способствует формированию положительного мировосприятия (Holt-Lunstad et al., 2010).

2.3. Рабочий коллектив и профессиональная поддержка

Социальное окружение на рабочем месте оказывает значительное влияние на уровень стресса и удовлетворенность трудовой деятельностью. Поддержка коллег и руководства способствует снижению профессионального выгорания и повышению мотивации к работе (Maslach & Leiter, 2016).

2.4. Социальные институты и психологическая помощь

Государственные и общественные организации также играют важную роль в обеспечении социальной поддержки. Психологические службы, центры кризисной помощи и волонтерские организации способствуют адаптации личности в сложных жизненных ситуациях, обеспечивая доступ к ресурсам и помощи специалистов.

3. Эффективность социальной поддержки в различных стрессовых ситуациях

3.1. Социальная поддержка в условиях кризисных ситуаций

Во время катастроф, стихийных бедствий или серьезных жизненных кризисов (например, потери близкого человека) социальная поддержка играет решающую роль в снижении психологического дистресса. Исследования показывают, что люди, получающие поддержку от близких, переживают травматические события легче и быстрее восстанавливаются после них (Bonanno et al., 2004).

3.2. Поддержка в профессиональной сфере

В условиях высокой конкуренции и постоянных изменений в рабочей среде поддержка со стороны коллег и наставников помогает справляться с профессиональными вызовами и снижает риск эмоционального выгорания. Важно, чтобы организации создавали благоприятную рабочую атмосферу, способствующую развитию межличностных связей.

3.3. Социальная поддержка в борьбе с психическими расстройствами

Исследования показывают, что наличие крепких социальных связей снижает риск развития депрессивных и тревожных расстройств (Cohen & Wills, 1985). Люди, имеющие поддержку со стороны семьи и друзей, легче переносят психоэмоциональные нагрузки и реже прибегают к нездоровым стратегиям совладания, таким как употребление алкоголя или изоляция.

INTRODUCTION

Modern society is characterized by a high level of stress caused by rapid social, economic, and technological changes. In conditions of constant pressure and uncertainty, people need support to maintain their psychological resilience. The

social environment plays a crucial role in helping individuals adapt to stressful situations by providing emotional and cognitive reinforcement necessary for overcoming difficulties.

1. Theoretical Aspects of Social Support in Stressful Situations

1.1. The Concept of Stress and Its Impact on Individuals

Stress is an adaptive response of the body to external or internal stimuli perceived as a threat or challenge (Lazarus, 1999). Prolonged exposure to stress can lead to negative psychological consequences, such as anxiety, depression, emotional burnout, and psychosomatic disorders.

1.2. Social Support as a Factor of Stress Resilience

Social support is defined as a set of interactions that help reduce stress and strengthen psychological well-being. According to Cobb (1976), social support includes:

Emotional support – expressing empathy, understanding, and care.

Instrumental support – providing material or practical resources.

Informational support – offering advice, recommendations, and guidance.

Evaluative support – fostering a positive self-image through approval and recognition.

2. Social Groups and Their Influence on Psychological Support

2.1. Family as the Primary Source of Support

The family is the main social institution ensuring an individual's emotional stability. Support from loved ones reduces stress levels, creates a sense of security, and promotes better adaptation to life challenges (Bowlby, 1988). Studies show that people with strong family ties are less likely to suffer from depression and anxiety disorders.

2.2. Friends and Social Connections

Friendships provide significant emotional support. Social connections help individuals feel part of a group, reducing loneliness and contributing to a positive worldview (Holt-Lunstad et al., 2010).

2.3. Workplace and Professional Support

The social environment in the workplace significantly affects stress levels and job satisfaction. Support from colleagues and management helps reduce professional burnout and increases motivation (Maslach & Leiter, 2016).

2.4. Social Institutions and Psychological Assistance

Government and public organizations also play a vital role in providing social support. Psychological services, crisis centers, and volunteer organizations assist individuals in difficult life situations by ensuring access to resources and expert help.

3. The Effectiveness of Social Support in Various Stressful Situations

3.1. Social Support in Crisis Situations

During disasters, natural catastrophes, or severe life crises (such as the loss of a loved one), social support plays a crucial role in reducing psychological distress. Research indicates that people who receive support from close ones cope with traumatic events more effectively and recover faster (Bonanno et al., 2004).

3.2. Support in the Professional Sphere

In a highly competitive and constantly changing work environment, support from colleagues and mentors helps individuals manage professional challenges and reduces the risk of emotional burnout.

It is essential for organizations to create a favorable work atmosphere that fosters interpersonal relationships.

3.3. Social Support in Coping with Mental Disorders

Studies indicate that strong social connections reduce the risk of developing depressive and anxiety disorders (Cohen & Wills, 1985). People with support from family and friends handle psycho-emotional stress more effectively and are less likely to resort to unhealthy coping strategies such as substance abuse or social withdrawal.

Заключение: Социальное окружение играет ключевую роль в психологической поддержке личности в стрессовых условиях. Семья, друзья, коллеги и социальные институты обеспечивают эмоциональную, информационную и инструментальную поддержку, способствующую снижению тревожности и повышению стрессоустойчивости. В современных условиях важно развивать и укреплять социальные связи, создавая благоприятные условия для психологического благополучия каждого человека.

Conclusion: The social environment plays a crucial role in psychological support for individuals under stressful conditions. Family, friends, colleagues, and social institutions provide emotional, informational, and instrumental support, helping to reduce anxiety and increase stress resilience. In modern conditions, it is important to develop and strengthen social ties to create favorable conditions for the psychological well-being of every individual.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бонанно, Г. А., Галеа, С., Буччарелли, А., & Влахов, Д. (2004). Что предсказывает психологическую устойчивость после катастрофы? Журнал консультативной и клинической психологии, 72(5), 671-682.

2. Боулби, Дж. (1988). Надежная база: Привязанность ребенка к родителям и здоровое развитие человека. Basic Books.

3. Коэн, С., & Уилс, Т. А. (1985). Стресс, социальная поддержка и буферная гипотеза. Психологический бюллетень, 98(2), 310-357.

4. Холт-Лунстад, Дж., Смит, Т. Б., & Лейтон, Дж. Б. (2010). Социальные отношения и риск смертности: метааналитический обзор. PLOS Medicine, 7(7), e1000316.

5. Маслач, К., & Лейтер, М. П. (2016). Эмоциональное выгорание: цена заботы. Harvard University Press.

6. Кобб, С. (1976). Социальная поддержка как модератор жизненного стресса. Психосоматическая медицина, 38(5), 300-314.

7. Лазарус, Р. С. (1999). Стресс и эмоции: новый синтез. Springer Publishing Company.

REFERENCES

1. Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A., & Vlahov, D. (2004). What predicts psychological resilience after disaster? Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72(5), 671-682.

2. Bowlby, J. (1988). A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development. Basic Books.

3. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. Psychological Bulletin, 98(2), 310-357.

4. Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review. PLOS Medicine, 7(7), e1000316.

5. Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Burnout: The Cost of Caring. Harvard University Press.

6. Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. Psychosomatic Medicine, 38(5), 300-314.

7. Lazarus, R. S. (1999). Stress and Emotion: A New Synthesis. Springer Publishing Company.

TEACHING PHRASES TO BOOST LEARNERS' SPEAKING SKILL

Mirzayeva Ma'suma Shuhratbek qizi
English teacher at Shahrikhan
District Specialized School, Andijan Region Agency for
Specialized Educational Institutions
Email: masumamirzayeva17@gmail.com

Abstract: *Speaking is one of the most essential skills in language learning, yet many learners struggle with fluency and confidence. Teaching commonly used phrases and expressions can significantly enhance speaking skills by providing learners with ready-made language structures. This article explores the importance of teaching phrases, effective strategies for incorporating them into lessons, and how they contribute to improved communication. A table of useful phrases categorized by context is also provided. Additionally, this article discusses the psychological and cognitive benefits of learning phrases and highlights ways to integrate them into different language proficiency levels.*

Keywords: *Speaking skills, language learning, communication, teaching phrases, fluency, conversational English, language acquisition*

Effective communication is a key objective in language learning. Many learners struggle with constructing sentences in real-time, leading to hesitation and a lack of confidence. Teaching useful phrases can bridge this gap, providing learners with a foundation for natural conversation. This approach not only enhances fluency but also helps learners understand cultural nuances and common expressions used in different situations. Moreover, phrases allow learners to focus on pronunciation, intonation, and speech rhythm, which are crucial for effective verbal communication.

Phrases and expressions play a crucial role in communication. Unlike individual words, phrases provide learners with meaningful chunks of language that can be used directly in conversations. Ready-made phrases reduce hesitation and allow learners to respond quickly. Learners understand how phrases function in different situations, promoting practical language use. Knowing useful phrases gives learners a sense of security in speaking. Also, memorizing phrases is often easier than learning single words in isolation. Learning phrases minimizes the need to construct sentences from scratch, allowing learners to focus on other aspects of communication, such as tone and meaning. Many phrases carry cultural connotations, helping learners understand local customs and etiquette.

To maximize the effectiveness of phrase-based learning, educators can adopt the following strategies:

1. Teach phrases within real-world contexts such as ordering food, making small talk, or asking for directions.
2. Regular use of phrases in conversations helps learners internalize them. Daily practice through activities like dialogues and pair work enhances retention.
3. Engaging in role-plays allows learners to practice phrases in dynamic interactions and develop situational awareness.
4. Videos, flashcards, and recordings help reinforce phrase learning by associating words with images and sounds.
5. Learners should adapt and personalize phrases to fit their own speaking style.
6. Language learning apps, online conversation platforms, and interactive quizzes can reinforce phrase acquisition.
7. Engaging learners in group discussions, debates, and storytelling helps them use phrases naturally in real-life interactions.
8. Start with commonly used expressions and gradually introduce idioms and colloquialisms to enhance conversational depth.

The following table presents useful phrases categorized by conversational context:

Context	Common Phrases
Greetings and Introductions	"Nice to meet you." "How have you been?" "It's a pleasure to meet you."
Asking for Information	"Can you tell me more about...?" "Do you know where...?" "Could you explain...?"
Expressing Opinions	"I believe that..." "In my opinion..." "As far as I'm concerned..."
Making Requests	"Could you please...?" "Would you mind...?" "I’d appreciate it if..."
Agreeing and Disagreeing	"I totally agree." "I see your point, but..." "That’s a good point, however..."
Apologizing and Excusing	"I’m sorry for..." "Please forgive me for..." "It was my mistake."
Ending Conversations	"It was nice talking to you." "See you later!" "Let’s catch up soon."

Expressing Gratitude	"Thank you so much!" "I really appreciate it." "I’m grateful for..."
Making Suggestions	"Why don’t we...?" "Have you considered...?" "I think it would be a good idea to..."
Offering Help	"Do you need any help?" "Let me know if you need anything." "I’d be happy to assist you."

Learning phrases offers significant psychological and cognitive advantages that aid language acquisition and communication. It reduces speaking anxiety by providing learners with familiar structures they can rely on in conversations, which fosters confidence and reduces hesitation. Practicing phrases repeatedly enhances automaticity, allowing learners to respond naturally without overthinking their sentences. Furthermore, recognizing and using common phrases strengthens listening comprehension, as learners become more adept at identifying patterns in spoken language. The process of phrase acquisition also supports grammar learning by exposing learners to correct sentence structures in meaningful contexts, allowing them to internalize grammatical rules subconsciously rather than through explicit instruction. Additionally, phrase-based learning contributes to cognitive efficiency by minimizing the mental effort required to construct sentences from scratch, allowing learners to focus on pronunciation, intonation, and effective expression of ideas.

Conclusion: Teaching phrases is an effective method for improving learners' speaking skills, helping them communicate naturally and confidently. By incorporating real-life scenarios, role-plays, and interactive exercises, educators can facilitate a more engaging and practical learning experience. Encouraging learners to use and personalize phrases ensures long-term retention and fluency in spoken communication. Moreover, integrating phrases at various proficiency levels and leveraging multimedia resources further enhances the learning experience. By focusing on phrase-based teaching, language educators can empower learners to navigate real-world conversations with ease. Additionally, a phrase-centered approach provides a more practical and holistic way to acquire a new language, bridging the gap between theoretical knowledge and practical use. As learners build confidence in using phrases, they develop stronger linguistic intuition and the ability to adapt to various conversational contexts. This ultimately fosters a more immersive and enriching language learning journey, equipping learners with the necessary tools to engage effectively in diverse communicative situations.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.
2. Nation, I. S. P. (2013). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge University Press.
3. Thornbury, S. (2005). How to Teach Speaking. Pearson Education.
4. Ur, P. (2012). A Course in Language Teaching: Practice and Theory. Cambridge University Press.
5. Lewis, M. (1993). The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward. Language Teaching Publications.
6. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.

6-SINF TABIIY FAN DARSLIGIDAGI “TURLI SHAKLGA EGA BO‘LGAN JISMLARNING ZICHLIGINI ANIQLASH” AMALIY MASHG‘ULOTINI O‘TKAZISHDA ZAMONAVIY USULLARDAN FOYDALANISH

Axunjanova Shirmonoy Isroiljonovna
Farg‘ona viloyati Pedagogik mahorat markazi fizika va astronomiya fani metodisti

Annotatsiya: *ushbu maqolada “Turli shaklga ega bo‘lgan jismlarning zichligini aniqlash “ amaliy mashg‘ulotini zamonaviy usullardan foydalanib tashkil etish, jamoalarda ishlash ko‘nikmasini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *menzurka, zichlik, hajm, po‘kak, modda massasi.*

Аннотатция*:В данной статье даны рекомендации о том, как организовать практическое занятие «Определение плотности предметов разной формы» с использованием современных методов, как развивать навыки командной работы.*

Ключевые слова*: стакан, плотность, объем, кусок, масса вещества.*

Abstract: *This article provides recommendations on how to organize a practical lesson “Determining the density of objects of different shapes” using modern methods, how to develop teamwork skills.*

Key words: *glass, density, volume, piece, mass of substance.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712 sonli farmoniga muvofiq umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘sib kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-ahloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida ,O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlar qatoriga kirishga erishish hamda ta’lim tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o‘quvchilarning tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan ta’lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.[1] Tabiiy yo‘nalishdagi fanlar savodxonligini oshirishda amaliy mashg‘ulotlarning ahamiyati juda katta. Amaliy mashg‘ulotlar - bu o‘qituvchi rahbarligida o‘quvchilar tomonidan bir yoki bir nechta amaliy ishlarni bajarishga qaratilgan o‘quv jarayonini tashkil etish shakli. Bu atama laboratoriya ishi va mashqlar kabi tushunchalarni o‘z ichiga olgan tayanch tushuncha sifatida ishlatiladi. Amaliy mashg‘ulotlar o‘qituvchi va o‘quvchilar tomonidan o‘quv fanining ayrim nazariy qoidalarini batafsil ko‘rib chiqishni tashkil etadigan va o‘quvchilar tomonidan ishlab chiqilgan vazifalarga muvofiq individual ravishda amalga oshirish orqali ularni amaliy qo‘llash va ko'nikmalarini shakllantiradigan o‘quv mashg‘ulotlarining asosiy turlaridan biri. Amaliy topshiriqlarning asosiy didaktik maqsadi o‘quvchilarning ma‘ruza va mustaqil ish jarayonida olgan ilmiy bilimlarini kengaytirish, chuqurlashtirish va batafsil bayon qilish va o‘quv materialini o‘zlashtirish darajasini oshirishdan iborat.[2] Shu bilan birga Singapur ta’lim tajribasiga tayangan holda amaliy mashg‘ulotlarni tashkillash o‘quvchilarda kuzatish, tadqiq qilish, taqqoslash, ma’lumotlarni tahlil qilish, xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirshga yordam beradi.

6-sinf tabiiy fan darsligidagi “Turli shaklga ega bo‘lgan jismlarning zichligini aniqlash”amaliy mashg‘ulotini qanday tashkil etsak o‘quvchilarda yuqorida sanab o‘tilgan ko‘nikmalarni shakllantirish mumkinligini 5E modeli bo‘yicha ko‘rib chiqaylik

1-bosqich: **Jalb qilish.(5 daqiqa)**

Suvga po‘kakni tashlasak, po‘kak suvda suzadimi yoki cho‘kadimi? Suvning zichligi 1g/sm^3, po‘kakning zichligi 0,24 g/sm^3. O‘quvchilar suvning zichligi va po‘kakning zichligini solishtirib savolga javob topadilar.Bu yerda ular oldingi darsdagi tuxum va mandarin tajribasini eslaydilar.[3]

2-bosqich:Guruhlarda ishlash. (15 daqiqa) O‘quvchilarni 2 ta jamoaga ajratiladi, jamoalarga topshiriq beriladi va ular moddalarning massasi va hajmini o‘lchab, zichliklarni hisoblashni 2 xil usuli bilan tanishadilar.

1-jamoaga videonamoyishi beriladi, o‘quvchilar videoda kuzatgan tajribani o‘rganadilar va aniq shaklga ega bo‘lmagan jismni zichligini aniqlashni o‘rganadilar, amaliy mashg‘ulot jadvalini yaratadilar va zichlik tushunchasi bo‘yicha bilimlariini mustahkamlaydilar, shu bilan birga fizik terminlarni ingliz tilidagi tarjimalarini o‘rganadilar. [4]

2-jamoaga ham videonamoyishi beriladi, o‘quvchilar videoda kuzatgan tajribani o‘rganadilar va aniq shaklga ega bo‘lgan jismni zichligini aniqlashni o‘rganadilar, amaliy mashg‘ulot jadvalini yaratadilar va zichlik tushunchasi bo‘yicha bilimlariini mustahkamlaydilar, shu bilan birga fizik terminlarni ingliz tilidagi tarjimalarini o‘rganadilar. [5]

3-bosqich: Tushuntirish. (10 daqiqa) O‘quvchilarga savollar beriladi.

1-Jamoaga:

1)Sizga menzurka, metall kalit, suv berilgan. Kalitni hajmini qanday aniqlaysiz?

2) Uy sharoitida menzurka sifatida qanday buyumdan foydalansa bo‘ladi?

3) Metall kalitni massasi qanday aniqlanadi?

4) Metall kalitni zichligini qanday aniqlaysiz?

5) Metall kalit qanday moddadan tayyorlanganini aniqlasa bo‘ladimi?

2-jamoaga:

1)Sizga qurilish materiali uchun kerakli bo‘lgan 1 dona g‘isht berilgan.Shu g‘ishtni hajmini qanday aniqlaysiz?

2) G‘ishtning massasini qanday aniqlaysiz?

3) G‘ishtni zichligini qanday aniqlaysiz?

4) G‘ishtni zichligini suv zichligi bilan solishtiring.

5) G‘isht suvda cho‘kadimi?

1-guruh yaratgan jadvali ko‘rinishi quyidagi 1-jadval bilan solishtiriladi:[3]

Jism	m,(g)	V_1,(sm^3)	V_2(sm^3)	V,(sm^3)	ρ,(g/sm^3)
Shaklga ega bo‘lmagan jism					

2-guruhni yaratgan jadvali quyidagi 2-jadval bilan solishtiriladi:[3]

Jism	m,(g)	a, (sm)	b, (sm)	c, (sm)	V,(sm^3)	ρ,(g/sm^3)

Brusok						

4-bosqich: Formativ baholash. (10 daqiqa) O‘quvchilarga guruhda ishlash,guruhning a’zosi ekanligini anglash,vaqtni boshqarish kabilarni o‘rgatish.

Guruhlar amaliy mashg‘ulot uchun kerakli jihozlar bilan tanishadilar,jihozlar bilan ishlash ko‘nikmasini xosil qiladilar, ishni bajarish tartibi, jadvallarni shakllantirishni o‘rganadilar, jism zichligini tajribada aniqlashni o‘rganib, nazariy bilimlarini mustaxkamlaydilar va shu bo‘yicha berigan savollar javobiga qarab baholanadilar.

Uyga vazifa: (5 daqiqa) Uyda menzurka sifatida foydalansa bo‘ladigan chaqaloqlarning suv idishidan foydalanib aniq shaklga ega bo‘lmagan jismning zichligini aniqlash topshirig‘i beriladi. O‘quvchilar amaliy mashg‘ulotning maqsadi,kerakli jihozlar,ishni bajarish tartibini shakllantiradilar va jadval yaratadilar.

Xulosa: xulosa qilib aytganda tabiiy fanlarni o‘qitishni samarali tashkil etishda amaliy topshiriqlarni ahamiyati juda katta. Amaliy topshiriq orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarini esga oladilar ,fizik kattaliklarni nazariy formulalarini amalda qo‘llashni, asbob-uskunalar bilan ishlashni o‘rganadilar,ma’lumotlar va jadvallar bilan ishlash ko‘nikmasini yaratadilar , modda zichligi bo‘yicha bilimlarini mustaxkamlaydilar,bu taklif qilinayotgan tavsiyada shaxsga yo‘naltirilgan ta’limga urg‘u berilgan.

KERAKLI ADABIYOTLAR

1.Ismailov A A,Tog‘ayeva G,Akbarova S. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini baholash. –T. “Sharq” nashriyoti 2019.-6-bet

2. https://cyberleninka.ru/article/n/zamonaviy-ta-lim-jarayonida-amaliy-mashg-ulotlarni-tashkil-etish-ahamiyati/viewer

3.Suyarov K.T. va boshqalar. 6-sinf uchun Tabiiy fanlar darsligi.-T. 2022.-29-30-bet

4. **https://www.google.com/search**?

5. https://youtu.be/rOs3acfnLww

DEFEKTOLOGIYANING RIVOJLANISHIGA HISSA QO'SHGAN OLIMLAR HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA

Qo'chqorova Gulnoza
Axborot texnologiyalari va menejment unverseteti Maxsus pedagogika Defektalogiya yo'nalishi fakulteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada defektalogiya yo'nalishi qachon kelib chiqqanni va qaysi olima ayollar asarlar yozgani haqida ma'lumot berildi.*

Kalit so'zlari: *Defektalogiya, Surdopedagogika, logopediya, dotsent, pedagogika, psixologiya, lorpatalogiya, S. Sh. Aytmetova, va boshqalar*

Mamlakatda avj olib ketgan yuqumli kasalliklar , ochlik, tozallikka rioya qilmaslik, Har xil shikastlanishlar va boshqa bir qancha sabablar keltirib chiqargan bolalardagi nuqsonlik yuqori darajada edi. 1929-yilda O'zbekiston Respublikasi markaziy ijroiya qo'mitasi raisi Yo'ldosh Oxunboboyev tashabbusi bilan nuqsonli bolalar uchun Toshkentda alohida maktab childi. Maxsus maktablar uchun oliy ma'lumotli defektologlar tayyorlash ishi Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib 1967-yilda boshlangan edi.

Toshkentdagi Nizomiy nomli pedagogika institutining pedagogika va psixologiya fakulteti qoshida ,hozir esa boshlang'ich ta'lim va Defektalogiya fakulteti sifatida faoliyat ko'rsatib kelmoqda . Defektalogiya fakulteti tarixga nazar solsak dastlab 4 yillik kunduzgi bo'lim tashkil etilib ,1968-1969 o'quv yilidan kechki bo'lim ham faoliyat ko'rsata boshladi. 1973-yildan boshlab esa Kar va zaif eshtuvchilar maktablari uchun surdopedagoglar tayyorlash boshlandi. O'zbekiston Respublikasining defektalogiya sohasidagi birinchi olimasi pedagogika fanlari nomzodi, dotsent S. Sh. Aytmetovadir. Aytmetova defektalogiya fakultetining mustaqil fakultet sifatida tashkil etilishida va dastlabki defektolog mutaxassislarni yetishtirib berishda katta xizmat qildi. 1984-yildan defektalogiya fakulteti mustaqil faoliyat ko'rsata boshladi. Fakultetini S. Sh. Aytmetova bir yil boshqargan .1986-yilidan fakultetini pedagogika fanlari doktori professor L. R. Mo'minova boshqara boshladi. 1988-yil mustaqil defektalogiya fakultetining sirtqi bo'limi tashkil etilib ,Unga V. S. Rahmonova boshchilik qilgan. L. R . Mo'minova defektalogiya fakultetini boshqargan. 1986-1999 yillar ilmiy sohada eng jadal suratlarda rivojlangan davr bo'ldi. L. R. Mo'minova defektalogiya fakultetini boshqarish davrida ikki kafedraning ilmiy salohiyatini oshirishga ulkan hissa qo'shdi. Shu davrda L. R. Mo'minova yetuk mutaxassislarni yetishtirib chiqishda o'ziga xos maktab yaratdi. M. Yu. Ayupova, P. M. Po'latova , H. M. Po'latova, U. Yu. Fayziyeva, N. X. Dadaxo'jayeva , D.

M. Nurkeldiyeva, M. P. Hamidova, Sh. Amirsaidova , Z. Ahmedova, L. Nurmuhamedova , F. A. Mirboboyeva, Ya. Chicherina va boshqalar. L. R. Mo'minova defektalogiya faniga oid 100 ga yaqin ilmiy maqolalar , o'quv metodik qo'llanmalar ,metodik tavsiyalar va darsliklar yaratgan. Yana bir olimamiz K. Mamedov ham defektalogiya fakultetining ravnaq topishida o'z hissalarini qo'shganlardan hisoblanadi. K. Mamedov yordamchi maktab o'quvchilari psixologiyasini o'qitish uslubiyatini o'zbek tilida ishlab chiqdi va oligofrenopsixologiya fanidan bir qator o'quv qo'llanmalari yozdi. "Aqli zaif o'quvchilar psixologiyasi ", "Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar psixologiyasi " , " A. Soatov, P. M. Po'latova bilan hammualliflikda " Oligofrenopedagogika asoslari ", o'quv metodik qo'llanmalarni yaratdi. Surdopedagogika va klinik asoslari kafedrasini tibbiyot fanlari doktori M. G. Mirzakarimova boshqardi . M. G. Mirzakarimova eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar (lorpatalogiya),aqli zaif bolalar klinikasi va boshqa tibbiyotga oid fanlarni tayyorlashga o'zbek tilida talabalarga yetkazishda va respublikamizda defektolog kadrlarni tayyorlashda o'z hissalarini qo'shgan zahmatkash olima ayollardan biridir. Ulardan so'ng R. M. Qoriyeva boshqargan bu kafedrada ham I. A. Alimova, N. Sh. Bekmurovdov, X. M. Gaynutdinov va boshqalar surdopedagogika fanining rivojlanganlanishida dastlabki qadamlarni qo'yishgan . Oligofrenopedagkgika va logopediya kafedrasini pedagogika fanlari nomzodi dotsent A. I. Soatov boshqaradi. A. I. Soatov birinchi marta o'zbek tilida " Yordamchi maktab o'quvchilariga matematika o'qitish metodikasi " o'quv qo'llanmasini yaratgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 11-noyabrdagi 433-son qarori bilan nogironlar ijtimoiy tiklanishning 1996-2000 yilgacha mo'ljallangan Davlat dasturi qabul qilindi. Ayni shu vaqtda maqsad bilan "Sog'lom avlod " ,"Ulug'bek " , "Bolalik" ,"Ekosan" van shu kabi jamg'armalar tashkil etildi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I. A, "Barkamol avlod orzusi" T. "Sharq" . 1999y.
2. Mamedov K. Q, Soatov M. I, Po'latova P. M
3. Mo'minova I. R. Oilada nogiron va yordamga muhtoj bolalar haqida. Toshkent. 1990 yil
4. Rahmonova V. S. Defektalogiya va logopediya asoslari. T. O'q. 1991yil.

TASVIRIY VA AMALIY SAN’AT DARSLARIDA BO’YOQLARNING KIMYOVIY TARKIBI VA XOSSALARI HAQIDAGI BILIM VA KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

D.E.Omonov
O’zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi
kafedrasi professori

РАЗВИТИЕ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ В ХИМИЧЕСКИХ СТРУКТУРАХ И СВОЙСТВАХ КРАСОК НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Ключевые слова: *цвет, знакомство, искусство, изобразительное искусство, гуашь, темпера, акварель, масленная краска.*

DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE AND SKILLS IN CHEMICAL STRUCTURES AND PROPERTIES OF PAINTS IN PAINTING ART LESSONS

Key words*:* *color, acquaintance, art, fine arts, gouache, tempera, watercolor, oil paint.*

Аннотация: *Объяснение химического состава и свойств красок в классах визуальных искусств, объяснение взаимозависимости науки и науки о химии, играет важную роль в формировании понятий о химическом составе и свойствах красителей.*

Annotatsion: *Explaining the chemical composition and properties of paints in visual arts classes, explaining the interdependency between the science and the science of chemistry, plays an important role in forming the concepts about the chemical composition and properties of dyes.*

Ajdodlarimiz bizga rang va uning inson hayotidagi o‘rni, shifobaxshligi, tarbiyaviy, falsafiy va ruhiy tomonlari haqida juda ko‘p ma’naviyat xazinalari qoldirib ketganlar. Afsuski, bu ma’naviy merosdan to‘liq foydalana olmayapmiz. Chunonchi, ta’lim va tarbiyada, tibbiyot, texnika, qishloq xo‘jaligi, iqtisod va boshqa sohalarda bu masalalarga yetarli darajada urg‘u berilmayapti. Xolbuki,

jahonning rivojlangan mamlakatlarida ranglarning inson hayotidagi o‘rniga juda katta ahamiyat berilmoqda. Ma’lumki, ta’lim tizimida rangshunos fani o‘rgatiladi. Lekin, hozirgi zamon talabiga javob beradigan darslik o‘quv-qo‘llanma, elektron versiya va boshqalar yetarli emas. Rangshunoslik fanining o‘qitish metodikasi bo‘yicha ilmiy tadqiqot ishlari deyarli olib borilmagan.

Har bir rang bir odam ma’no anglatadi. “Nima bois tabiat yashil rangda yaratilgan? Buni sababi nimada? Agar tabiat qizil yoki sariq rangli bo‘lsa, nima ma’noni anglatadi. “Nima bois tabiat yashil rangda yaratilgan? Buni sababi nimada? Agar tabiat qizil yoki sariq rangli bo‘lsa, nima ma’noni anglatgan bular edi? Qaysi ranglar inson kayfiyatini ko‘taradi? Qay biri salbiy yoki ijobiy ta’sir ko‘rsatadi? Inson yoki hayvonlarning ranglari orqali ular salomatligini aniqlasa bo‘ladimi?”. [1.160 b] Dunyo cheksiz sir-sinoatlardan iboratdir. Uni bamisoli musavvirning “Qora kvadrat” asariga ramziy ma’noda o‘xshatsa bo‘ladi. Zero, “kvadrat” – uning adabiy yaratilganligini, to‘rt tomoni – cheksizlik timsolini anglatsa, “qora rang” esa mavxumlik dunyo sir-sinoatining barchasini anglab bo‘lmas sir ekanligidan dalolat beradi. Insoniyat naqadar shu sirlarni bilishga harakat qilmasin, biroq uning tafakkuri ojizlik qilishi, tabiiydir.

Tasviriy san’at darslarida bo’yoqlarning kimyoviy tarkibi va xossalari haqida ma’lumotlar berish o’tiladigan fan bilan kimyo fani o’rtasidagi uzviy bo’liqlikni tushuntirish, ularda bo’yoqlarning kimyoviy tarkibi va xossalari haqida tushunchalarni shakllantirishda muhim o’rinni egallaydi.

Tasviriy san’atda ishlatiladigan bo’yoqlar akvarel, guash, tempera va moyli bo’yoqlarga bo’linadi. [1.160 b]

Akvarel bo’yoqlar - suvda tez eruvchanlik xususiyatiga ega bo’lib, undan foydalanish orqali qog’oz yuzasida plyonka qoplamasi vujudga keladi. Bunga asosiy sabab akvarel bo’yoqlari tarkibida suvda eruvchi kamedi (gummiarabik, gilos elimi) mavjudligi. Akvarel bo’yoqlarni asosan qog’oz yuzasga ishlatish mumkin.

Guash bo’yoqlari - bu bo’yoqarni suvda eruvchi xossaga ega dekstrin moddasi bilan tayyorlanadi. Bu bo’yoqlar akvarel bo’yoqlariga nisbatan quyuq bolib, uni asosan qog’ozga, karton qog’ozga va matolarga ishlatish mumkin.

Tempera - buning tarkibi suvda eruvchi tuxum sarig’i, gummiarabik, (yoki gilos elimi) yoki kazein va moydan tayyorlangan suvli eritma. Bu bo’yoqning boshqa bo’yoqlardan farqi shundaki bu bo’yoq yuzaga ishlatilgandan so’ng ikkinchi bor uni eritish mumkin emas. Bu bo’yoqlardan ko’p xollarda daraxt po’sti (papemashe) ga rang tasvirda ishlanadi, egiluvchanligi bo’lmagani uchun xolst yuzasiga ishlatish to’g’ri bo’lmaydi.

Moyli bo’yoqlar - rafinatsiya qilinib tozalanib, yong’oq yoki kungaboqar moylari bilan tayyorlanadi. Yuzaga (maxsus polotno) ishlatilgandan so’ng u

jiddiy o’zgarishi mumkin. Bu bo’yoqlardan asosan grunt berish hamda yog’och materiallarini bo’yashda foydalaniladi.

Agar biz kartondan doira qirqib olsak va uni spektr ranglari tartibida qizil, zarg‘aldoq, sariq, yashil, havo rang, zangori ranglarga bo‘yab chiqib, o‘z o‘qi, ya’ni ventilyator o‘qiga o‘rnatib o‘z o‘qi atrofida tez aylantirsak umumiy ko‘rinishdagi kul rang tusni kuzatamiz. Yana xuddi shu usulda uchta asosiy ranglar – qizil, sariq va zangori ranglarni aylantirganimizda esa yanada yorug‘roq bo‘lgan och kul rang hosil bo‘ladi. Shu yetti xil rangni palitrada aralashtirib ko‘rsak qoramtir tusdagi ko‘rimsiz aralashma hosil bo‘ladi.

Axromatik ranglarning xromatik ranglardan farqi shuki, ular tanlamay yutish va qaytarish xossalariga ega. Axromatik ranglardan boshqa barcha ranglar, ya’ni biror rang tusiga ega bo‘lgan ranglar xromatik ranglarga kiradi.

Har bir xromatik rang uchta xossaga: rang tusiga, rang yorqinligiga (ya’ni kam yoki ko‘p yorqinligiga), rang kuyinganligiga (ya’ni rang quyuqligiga) ega bo‘ladi.

Spektrni sinchiklab kuzatsak uning eng chekkasidagi qizil va binafsha ranglari orasida o‘xshashlik alomatini sezamiz. Ikkala rang bir-biriga qo‘shilsa, ularning oralig‘ida qirmizi ranglar hosil bo‘ladi.

Ranglar doirasida rang tuslari juda ko‘p bo‘lishi mumkin, lekin bizning ko‘zlarimiz 150 taga yaqinini ajratishga qodir.

Sovuq ranglarga esa muz, suv, osmonning rangini eslatuvchi ko‘kish rang, zangori, binafsha, havo rang, to‘q yashil, ko‘kish qizil ranglari kiradi. Tabiatdagi mavjud ranglarni yana o‘z navbatida iliq va sovuq ranglarga ajratish mumkin. Iliq ranglarga quyoshni, alangani, qizigan temirning taftini eslatuvchi sariq, zarg‘aldoq, qizil, sarg‘ish yashil kabi ranglar kirsa.

Dunyo cheksiz sir-sanoatlardan iborat. Ularni o‘rganish uchun cheksiz inson umri kerak bo‘ladi. Ajdodlarimiz tabiat tomonidan yaratilgan barcha ne’matlarning sirli olamini, sabablarini o‘rganishga harakat qilganlar va shunday xulosaga kelganlarki, dunyoda hech bir narsa sababsiz yaratilmagan, Chunonchi “rang” atamasi to‘rtta harfdan iborat bo‘lsa-da, uning ma’nosiga va sirli olamini o‘rganishiga insonlarning umri yetmaydi. Rangni ilmiy o‘rganish uchun “Rangshunoslik” fani yuzaga kelgan.

Ko‘z qorachig‘i kattalashadi, yurak o‘rishi o‘zgaradi, bu holat kishilarning sog‘lig‘iga salbiy ta’sir etadi. Buning aksini olaylik har bahorda lola sayliga chiqqaningizda, toza havodan tashqari, qir-adirlarda turli rangdagi gullarni, maysalarni, musaffo osmonni, tog‘ chuqqisidagi oppoq qorlarni ko‘rib, ruhingiz ko‘tariladi, hayotga va tabiatga bo‘lgan muhabbatingiz yanada oshadi. Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Komoliddin Behzod, Firdavsiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi jahonda mashhur ajdodlarimiz rang, uning turlari, nomlari, ramziy ma’nolari, inson sog‘lig‘iga ta’siri va boshqalar haqida

juda ko‘p yozganlar, ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar. [4.386 b] Chunonchi: Abu Rayhon Beruniy o‘zining “Kitob al Javohir-ma’rifat al Javohir” (Mineralogiya) asarida ranglarning 200 dan ortiq nomlarini sanab o‘tgan va bu ranglarning kelib chiqishi to‘g‘risida yozib qoldirgan. Sharqda olimlar, shoirlar, musavvirlar, naqqoshlar, xattotlar ranglarning yuzdan ortiq turini ajrata olganlar hamda ularning nomini, hattoki, har bir rangning ramziy ma’nosini bilganlar. Ulardan bizgacha yetib kelgan ba’zi namunalar bilan tanishib chiqamiz: avlon, rahuvon, bargi karam, binafsha, bug‘doy rang, buz gulgun, jigar rang, zangori, za’faron, zumrad, qahrabo, kul rang, ko‘k lojuvard, lola rang, malla, moviy, mosh rang, nafarmon, oq, pistamagiz, pistaqi pushti, sariq, savsar samo rang, sur, feruza, uchoq, kesak qizil, qirmizi, qora, qora mag‘iz, qoracha qo‘ng‘ir, havo rang anordona, aqiq, bayzo gul, barg rang, baqa tuni, bika, burul, gulnor, gulobi, dani farang, jigari, jiyron, jo‘ja, ziynovi, zar, zarchava, zarg‘aldoq, kaptar bo‘yin, ko‘kimtir, lilovi, limurang, maykaylik mikori, novvot rang, nilobi, nimtatir, nim pushti, norgul, olov rang, olmatakor, oq upa suvi, sabzi rang, samak kesaksiyo, sir, sovot, surma rang, tilla rang, tupori to‘liq, tutiyoyi va boshqalar. Afsuski, yillar, asrlar o‘tishi bilan asta-sekin ranglarning nomi, turlari va ramziy ma’nosi hamda ularning tili yo‘qolib ketish arafasiga kelib qoldi.

Bu bo’yoqlardan tashqari dekorativ bo’yoqlar, nur tarqatuvchi va issiqlikka sezgir bo’yoqlar mavjud. Dekorativ bo’yoqlar asosan grunt qatlami uchun ishlatiladi. [2.48 b]

Nur tarqatuvchi bo’yoqlar tarkibida nur tarqatish xususiyatiga ega bo’lgan lyuminafor xuxusiyatini namoyon qiladigan moddalar mavjud bo’lib, bu bo’yoqlardan yorug’lik kam bo’lgan manbalar, inshootlar va turli xil reklama yozuvlarida, soat va raqamlarda ishlatiladi.

Issiqlikka sezgir bo’yoqlarning ikki, yani tarkibi o’zgarmas va o’zgaruvchan turi mavjud. O’zgarmas bo’yoqlarning ishci temperatura 100^0C bo’lib, u sovigandan so’ng avvalgi holatiga qaytadi. Bo’yoq qizish natijasida kristallanish qavatini yo’qotadi, 2-4 soat o’tib sovigandan so’ng xavodan namligini yutib yana o’z xoliga qaytadi. O’zgaruvchan bo’yoqlarda ishchi temperatura 950^0C gacha bo’lib, vaqt o’tib sovigach avvalgi rang xolatiga qaytmaydi. Masalan; $NiNH_4PO_4$ $6H_2O$ (*Nikel (II) ammoniy fosfat geksa gidriti*) 120^0 da och yashil rangdan kul rang yashil tusga kiradi, $CONH_4PO_4$ H_2O (*kobalt (II) ammoniy fosfat mono gidriti*) 140^0 da yorqin qizil rangdan to’q ko’k rang tusiga kiradi, $Cd(OH)_2$ (*Kadmiy (II) gidroksidi*) 200^0 da oq rang sariq rang tusiga kiradi, $CuCO_3$ (*Mis (II) karbonat*) 400^0 da och yashil rangdan to’q jigarrang tusiga kiradi. [5.40 b]

Xulosa: Rang inson xayotida cheksiz ahamiyatga ega. Shuning uchun asrlar davomida olimlar tomonidan ranglar haqida juda ko‘p ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan va olib borilmoqda. Hozirda xattoki bir qancha davlatlarda maxsus rang

institutlari va ilmiy labaratoriyalar ishlab kelmoqda. Ayniqsa, Yaponiyaning Tokio-shahridagi rang instituti dunyoga mashxur. Dunyoning taniqli olimlari tomonidan rang orqali ramziy ma’noda gapirish; ranglar vositasida insonlarni davolash; tarbiyalash; ranglar jilqasi orqali falsafiy fikr berish; rang orqali insonning ichki dunyosini bilish; qishloq xo‘jalik mahsulotlari unumdorligini oshirish; insonlarning ma’naviyatini shakllantirish va boshqa masalalar o‘rganilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Bulatov S. Rangshunoslik. – T. O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashiryoti. 2009. – 160 b.
2. M. Nabiyev "Rangshunoslik va rangtasvir texnologiyasi" T-1995-48б
3. EgamovX. Bo’yoqlar bilan ishlash. –T. O’qituvchi. 1981. -56 b.
4. Bulatov S . O’zbek xalq amaliy bezak san’ati. –T.Mehnat. 1991. – 386 b.
5. M. Nabiyev Rangshunoslik. –T. O’qituvchi. 1985. -40 b.
6. Shavqiyev.E. Talabalarda rangshunoslikka oid bilimlarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari. (Metodik qo‘llanma) - T. Tafakkur bo‘stoni.2012.- 7. I.U.Izbosarov, D.E.Omonov, S.Abduvohidova., Stages of Working Thematic Composition in Fine Arts Lessons Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 01 Issue: 04 | 2022 ISSN: 2751-7551 http://innosci.org 112 | Page
8. D. E. Omonov, M.S.Sidikova, Sh.X.Egamova, F.O.Jahonova., Conceptual bases of production of teaching technologies in lectures and practical classes of engineering graphics international journal of progressive sciences and technologies. (IJPSAT) ISSN: 2509-0119. © 2021 International Journals of Sciences and High Technologies http://ijpsat.ijsht-journals.org Vol. 29 No. 2 November 2021, pp.84-87

ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA CHIDAMLI VA YENGIL HAMDA SIFATLI BO'LGAN QURILISH MATERIALLARNI INNAVATSION TEXNOLOGIYASINI YARATISH

Maxkamov Baxrom
Toshkent kimyo texnologiya instituti yangi yer filiali kimyoviy texnalogiyasi kafedrasi katta o‘qituvchisi
Ibrohimov Sardorbek
Toshkent kimyo texnologiya instituti yangi yer filiali kimyoviy texnalogiyasi kafedrasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada har qanday qurilish obyektining asosi bo‘lgan qurilish materiallaridan zamonaviy texnologiyalar asosida samarali foydalanish hamda yengil va sifatli bo’lgan qurilish materiallaridan kengroq foydalanish to’g’risida chuqur mulohazalar yuritilgan.*

Kalit so’zlar: *obyekt, zamonaviy qurilish materiallari, sanoat, «Qurilish materiallari va metallar texnologiyasi», «Gidrotexnika inshootlari va nasos stansiyalaridan foydalanish» , "O‘zsanoat qurilish materillari" uyushmasi.*

Abstract: *This article provides in-depth considerations on the effective use of building materials, which are the basis of any construction object, based on modern technologies, and the wider use of lightweight and high-quality building materials.*

Keywords: *object, modern building materials, industry, "Technology of building materials and metals", "Use of hydraulic structures and pumping stations", "Uzsanoat qurilish materillari" association.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается эффективное использование строительных материалов, составляющих основу любого строительного объекта, на основе современных технологий, а также более широкое использование легких и качественных строительных материалов.*

Ключевые слова: *объект, современные строительные материалы, промышленность, «Технология строительных материалов и металлов», «Эксплуатация гидротехнических сооружений и насосных станций», объединение «Узсаноат стройматериалы».*

Kirish

O‘zbekiston respublikasi mustaqilligini mustaxkamlashda va iqtisodiy bazasini yanada rivojlantirishda xar qanday qurilish obyektining asosi bo‘lgan qurilish materiallaridan zamonaviy texnologiyalar asosida samarali foydalanish muxim ahamiyatga ega. Chunki mamlakatimizda sanoat, jamoat, uy-joy, qishloq va suv xo‘jaligi qurilishining kun sayin o‘sib borishi qurilish materiallariga bo‘lgan extiyojni yanada oshirmoqda. Ushbu vazifani ijobiy xal etish uchun birinchi navbatda samarali qurilish materiallari ishlab chiqarishni rivojlantirish zarur. Qurilish materiallari ishlab chiqarishda ikkilamchi xom ashyolar, boshqa tarmoqlarning chiqindilaridan keng foydalanish, qurilish materiallarining turlarini ko‘paytirish, sifatini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridir. Qurilish materiallari sanoatining rivojlanishida inson omilining ham muxim o‘rni bor, shu sababli bilimli, ishbilarmon va qobiliyatli kadrlarga bo‘lgan extiyoj ham oshib bormoqda. Qurilish va inshootlardan foydalanish soxalari bo‘yicha mutaxasisslar, jumladan «Gidrotexnika inshootlari va nasos stansiyalaridan foydalanish» yo‘nalishi bo‘yicha tayanch oliy ma’lumotiga ega bo‘lgan bakalavrlar qurilish materiallari va metallar texnologiyasi sohasi bo‘yicha zarur bilimlarni egallashlari hamda qurilish materiallari sanoatining yangiliklaridan xabardor bo‘lishlari lozim. «Qurilish materiallari va metallar texnologiyasi» kursi «Gidrotexnika inshootlari va nasos stansiyalaridan foydalanish» ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha o‘qitiladigan umumkasbiy o‘quv fanlaridan biri hisoblanib, u shartli ravishda 2 qismga bo‘linib o‘rganiladi:

1. Qurilish materiallari;
2. Metallar texnologiyasi.

1.2. Qurilish materiallarining turlari Bino va inshootlarning vazifasi hamda ulardan foydalanish sharoitlaridagi farqlar tufayli qurilish materiallariga qo‘yiladigan talablar va qurilish materiallarining turlari juda turli-tumandir. Qurilish materiallari kelib chiqishiga qarab tabiiy va sun’iy bo‘ladi. Qurilish materiallarini o‘rganishni osonlashtirish uchun ularni ishlab chiqarish texnologiyasi va xom ashyo turiga ko‘ra quyidagi guruqlarga ajratish qabul qilingan: -tabiiy tosh materiallar; -keramik materiallar; -bog‘lovchi moddalar; -metallar; -yog‘och materiallar; -polimer materialalr; -betonlar va temirbetonlar; -kuydirilmasdan olinadigan sun’iy tosh materiallar; -pardozlash materiallari; -suv o‘tkazmaydigan materiallar -issiq-sovuqni o‘tkazmaydigan materiallar

Ma’lumki, ba’zi hollarda nisbatan arzon qurilish materiallarining transport xarajatlari ularning tannarxidan ham oshib ketishi mumkin. qurilish xarajatlarini kamaytirish uchun iloji boricha qurilish obyektiga yaqin joyda qazib olinadigan yoki ishlab chiqariladigan maqalliy materiallardan foydalanish lozim. Qum,

shag‘al, chaqiqtosh, oxak, tabiiy toshlar, g‘ishtlar shunday maxalliy materiallar turiga kiradi.

Qurilish materiallarining asosiy xossalari

Qurilish materialalrining asosiy xossalarini 3 guruhga bo‘lish mumkin: 1. Fizik xossalari (haqiqiy va o‘rtacha zichligi hamda g‘ovakligi) 2. Mexanik xossalari (mustahkamligi, qattiqligi, ishqala-nish ta’siridagi yemirilishga qarshiligi, elastikligi, plastikligi va mo‘rtligi) 3. Suv va sovuq ta’siri bilan bog‘liq xossalari (namlik, suv shimuvchanlik, gigroskopiklik, suv o‘tkazuvchanlik, sovuqqa chidamlilik).

Qurilish materiallarining fizikaviy holat ko‘rsatkichlari Qurilish materiali tarkibidagi qattiq moddalar kristall, amorf yoki shishasimon tuzilishga ega bo‘lishi mumkin. 6 Kristall tuzilishli materiallarning xossalari turli yo‘nalishlarda har xil (anizotrop), amorf tuzilishli materiallarniki esa bir xil (izotrop) bo‘ladi. Shishasimon tuzilishli materiallarning xossalari oraliq holat bilan tavsiflanadi.

Shuningdek hozirgi kunda Respublikamizda raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va eksport qilish bo‘yicha barqaror o‘sish suratlarini ta’minlash, shuningdek, korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga qaratilgan qurilish materiallari sanoatidagi tarkibiy o‘zgartirishlarni yanada chuqurlashtirish yuzasidan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Tarmoqni jadal rivojlantirish va diversifikatsiya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mahalliy mineral xom ashyo resurslarini qayta ishlashga investitsiyalarni jalb qilish va qurilish materiallarini eksport qilish hajmlarini oshirish maqsadida:

1. Quyidagilar:

a) 2019 — 2025-yillarda mahalliy xom ashyo geologiya-qidiruv ishlarini olib borish, qazib olish va qayta ishlash asosida qurilish industriyasining xom ashyo bazasini kengaytirish prognoz ko‘rsatkichlari hamda 2019 — 2025-yillarda diversifikatsiya qilish va mahsulot turlarini kengaytirish hisobiga qurilish materiallari ishlab chiqarishning maqsadli ko‘rsatkichlari quyidagilarni nazarda tutgan holda:

geologiya-qidiruv ishlarini olib borish, qazib olish va qayta ishlash asosida qurilish industriyasining xom ashyo bazasi hajmlarini ohaktosh bo‘yicha — 13,1 mln tonnaga, gips toshi bo‘yicha — 1,8 mln tonnaga, loysimon komponentlar, g‘isht xom ashyosi, kvars qumi bo‘yicha — 1 mln tonnaga, ko‘chgan tog‘ jinslari (bazalt) bo‘yicha — 0,1 mln tonnaga, tosh-shag‘al materiallar bo‘yicha — 5,6 mln metr kubga;

ishlab chiqarish hajmlarini oboylar bo‘yicha — 47 barobardan ortiq hajmga, yig‘ilgan parket panellari va plitalari bo‘yicha — 19 barobarga, yog‘och qirindili plitalar hamda yog‘och va boshqa yog‘ochbop materiallardan tayyorlangan

plitalar bo‘yicha — 15 barobarga,gazbeton bloklari bo‘yicha — 7 barobarga, lak-bo‘yoq materiallari hamda energiya va issiqlikni tejovchi float-texnologiya asosida ishlab chiqarilgan arxitektura-qurilish oynasi bo‘yicha — 4 barobarga, bazaltdan tayyorlanadigan kompozit armatura bo‘yicha — 3 barobarga va sement bo‘yicha — 2 barobarga oshirish;

b) xalqaro moliyaviy institutlar va xorijiy banklarning kreditlarini jalb qilish orqali moliyalashtiriladigan, 2019 — 2021-yillarda qurilish materiallari sanoati sohasida amalga oshiriladigan istiqbolli loyihalarning yig‘ma ko‘rsatkichlari hamda 2019 — 2021-yillarda qurilish materiallari sanoati sohasida amalga oshiriladigan istiqbolli loyihalar ro‘yxati yaratilgan.

v) 2019 — 2020-yillarda qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga doir kompleks chora-tadbirlar (keyingi o‘rinlarda — Kompleks chora-tadbirlar) muvofiq tasdiqlansin.

Yurtimizda bunyodkorlik ishlari ko‘lami kengayib borgani sari yangi innovatsion va sifatli qurilish materiallariga bo‘lgan talabidan kelib chiqib, qurilish materiallari sanoati sohasida olib borilayotgan tub islohotlar natijasida yangi turdagi innovatsion, eksportbop va import o‘rnini bosuvchi qurilish materiallaridan gulqog‘oz, suyuq gulqog‘oz, zoloblok, gazoblok, penoblok, polistrolblok, kompozit (asbestsiz) shifer, o‘tga chidamli g‘isht, yumshoq tom yopqich materiallari, issiqlik izolyatsiyalash, bazaltdan armatura, bazaltdan tola, geomembrana, geosetka, geokompozitlar mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan o‘zlashtirildi va ishlab chiqarilmoqda.

Sifatli va xavfsiz yangi turdagi qurilish materiallarini ishlab chiqarishga joriy qilish maqsadida qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo‘yicha 2019 yilda 340 ta va 2020 yilda 626 ta xalqaro standartlar qabul qilindi.

2024-yilda qurilish materiallari sohasida jami 37,9 trln so‘mlik mahsulotlar ishlab chiqarish kutilmoqda. Bu haqda AOKAda Qurilish va uy-joy kommunal xizmat ko‘rsatish vazirligi, "O‘zsanoatqurilishmaterillari" uyushmasi, Texnik jihatdan tartibga solish agentligi rahbariyati ishtirokida o'tkazilgan matbuot anjumanida ma’lumot berildi.

Qayd etilishicha, 2024-yilda umumiy qiymati 2,2 mlrd dollarlik bo‘lgan jami 540 ta loyiha amalga oshiriladi. Shuningdek, 1,1 mlrd dollarlik qurilish materiallari eksport qilinadi.

Bu yil I choragida 152,9 mln dollarlik eksport amalga oshirildi. Xususan, 17,5 mln dollar PVX profillar va trubalar, 8,2 mln dollar alyumin profillar, 12,2 mln dollar keramik plitka va keramika mahsulotlari, 9,6 mln dollar quruq qurilish aralashmalari va syementdan bog‘lovchi materiallar, 16,3 mln dollar oboy kabi qurilish materiallarining eksporti amalga oshirildi.

Ushbu davrda qurilish materiallari eksporti geografiyasi an’anaviy hisoblangan bozorlar ya’ni Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Turkmaniston, Tojikistondan tashqari Ozarbayjon, Turkiya, Kanada, Ruminiya davlatlari hisobiga kengaytirildi.

"O‘zsanoatqurilishmaterillari" uyushmasi tasarrufidagi 50 ta qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarida Sifat menejment tizimi (ISO 9001) joriy etildi.

Shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Yong‘in xavfsizligi instituti hamda “O‘zsanoatqurilishmateriallari” uyushmasi bilan hamkorlikda “Yong‘inga chidamli qurilish materiallari yaratishning dolzarb muammolari va yechimlari” mavzuida respublika ilmiy-amaliy anjumani o‘tkazildi

O‘zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi Yong‘in xavfsizligi instituti hamda “O‘zsanoatqurilishmateriallari” uyushmasi bilan hamkorlikda “Yong‘inga chidamli qurilish materiallari yaratishning dolzarb muammolari va yechimlari” mavzuida respublika ilmiy-amaliy anjumani o‘tkazildi.

Mamlakatimizda yong‘in xavfsizligini ta’minlashda mahalliylashtirish dasturi asosida yangi, zamonaviy, yong‘inga chidamli qurilish materiallari, konstruksiyalar va buyumlarni ishlab chiqarish ham muhim ahamiyatga ega.

Xususan, yong‘inlarning aksariyati yong‘in xavfi yuqori sanalgan qurilish materiallarining termik parchalanishi natijasida sodir bo‘lmoqda. Bunday holatlarning oldini olish uchun yong‘inga xavfsiz qurilish xom ashyolarini yaratish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishlarni yanada jadallashtirish hamda samarali natijalarni hayotga keng tatbiq etish lozim.

Ishtirokchilar tomonidan mazkur muammolar keng muhokama qilindi. Shuningdek, import ulushini kamaytirish, ichki bozorning qurilish materiallariga bo‘lgan talab va ehtiyojni qondirilishini ta’minlash masalalari bo‘yicha ham fikr-mulohazalar bildirildi.

Kelgusida ilmiy-tadqiqot ishlarini yanada rivojlantirish, tegishli korxonalar bilan o‘zaro hamkorlikni yaxshilash va tajriba almashish yuzasidan takliflar berildi.

Tadbir doirasida yosh olimlar, professor-o‘qituvchilar va iqtidorli talabalar tomonidan yaratilgan ixtirolar, innovatsion ishlanmalar namoyish etildi.

Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi Prezident qarori qabul qilindi.

Qaror bilan quyidagilar tasdiqlandi:

- 2019-2025-yillarda mahalliy xomashyo geologiya-qidiruv ishlarini olib borish, qazib olish va qayta ishlash asosida qurilish industriyasining xomashyo bazasini kengaytirish prognoz ko‘rsatkichlari;

- 2019-2025-yillarda diversifikatsiya qilish va mahsulot turlarini kengaytirish hisobiga qurilish materiallari ishlab chiqarishning maqsadli ko‘rsatkichlari.

Mazkur ko‘rsatkichlar doirasida ohaktosh ishlab chiqarish 13,1 mln tonnaga, gips toshi 1,8 mln tonnaga, tosh-shag‘al esa 5,6 mln metr kubga yetkaziladi.

Shuningdek, oboy ishlab chiqarish 47 barobarga, armatura ishlab chiqarish 3 barobarga va sement ishlab chiqarish 2 barobarga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Айрапетов Д.П. Архитектурное материаловедение. -М., 1983.-310 с.
2. Баженов Ю.М. Технология бетона. -М., 1978.-455 с.
3. Боженов П.И. Комплексное исползование минералного суря и экология.-М.,
4. Буглай Б.М., Гончаров Н.А. Технология изделий из древесины.-М.:Строиздат, 1985
5. Горчаков Г.И.., Баженов Ю.М, Строительные материалы.-М., 1986..., 687 с.
6. Домокеев А.Г. Строительные материалы.-М., 1981.-383 с.
7. Комар А.Г. Строительные материалы и изделия.-М., 1983.-487 с.
8. Косимов э. Курилиш материаллари.-Тошкент "У;итувчи"-1982.-294 б.
9. Неназашвили И.Х. Строительные материалы, изделия и конструкции: Справочник.-М, : Высшая школа, 1990.
10. Попов Л.Н.Строительные материалы и детали.-М.Строиздат,1986.
11. Попов. Л.Н. Курилиш материаллари ва деталлари.-Тошкент "У;итувчи", 1991.-341 б.
12. Рыбьев И.А. Асфальтобетон.-М.,1994.
13. Рыбьев И.А. Строительное материаловедение:-М, Высщая школа , 2002,701 с.
14. Строителные материалы /Под ред. В.Г. Микулского.-М, 1996.-488 с.

O‘ZBEK DRAMATURGIYASIDA TARIXIY OBRAZLAR: USMON AZIM IJODIDAGI TARIXIY OBRAZLARNI YORITISH USLUBI

Shukrullayeva Durdona Erkin qizi
Axborot texnologiyalari va menejment universiteti
ingliz tili o’qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘zbek dramaturgiyasida tarixiy obrazlarning yaratilishi va ularni sahna san‘atida ifodalash masalalari ko‘rib chiqiladi. Usmon Azimning dramaturgiya sohasidagi ijodi orqali tarixiy shaxslarning badiiy obrazga aylanish jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, uning asarlarida qo‘llanilgan badiiy uslub va poetika xususiyatlari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar. *O‘zbek dramaturgiyasi, tarixiy obrazlar, Usmon Azim, badiiy uslub, poetika, tarixiy haqiqat, sahna san‘ati.*

Tarix har bir millat madaniyati va san‘ati rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Tarixiy obrazlarning dramaturgiyada aks ettirilishi nafaqat o‘tmish haqida tasavvur berish, balki xalqning ma‘naviy dunyosini boyitishga xizmat qiladi. O‘zbek dramaturgiyasi bu borada o‘ziga xos yondashuvlarni namoyon qilib, tarixiy shaxslarning dramatik talqinida yangi badiiy ufqlarni ochmoqda. Bu maqola Usmon Azimning ijodini asosiy ob‘yekt sifatida ko‘rib, uning tarixiy obrazlarni yoritish uslubiga bag‘ishlangan.

Usmon Azim – zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasining yirik vakillaridan biri bo‘lib, uning asarlarida tarixiy shaxslar va ularning davrlari aniq va ta‘sirchan tarzda aks ettirilgan. U o‘z ijodida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimalarni uyg‘unlashtirish orqali tomoshabin va o‘quvchilarning qalbida chuqur taassurot qoldirishga erishgan.

Usmon Azim tarixiy obrazlarni yaratishda quyidagi asosiy usullarga murojaat qiladi:Usmon Azimning “Tarixiy sahna” asarida bu usul yaqqol ko‘zga tashlanadi: “Tarixning mohiyatini anglash uchun o‘tmishdan bugungi kungacha uzviylikni his etish zarur” (Azim, 2010).

Tarixiy shaxslarning ichki dunyosini ko‘rsatishda ularning qarama-qarshi tomonlari ko‘pincha dramatik yo‘nalishda aks ettiriladi. Masalan, Alisher Navoiyga bag‘ishlangan sahnalarda uning shaxsiy iztiroblari va davlat mas‘uliyati o‘rtasidagi kurash ochib berilgan. .

Usmon Azim tarixiy obrazlarni yaratishda o‘ziga xos poetik tasvirlardan foydalanadi. Uning ijodida tarixiy voqealar shunchaki xronologik ketma-ketlikda emas, balki sahnaviy ramzlar orqali aks ettiriladi.

Tarixiy obrazlarni yaratishda muhim jihat – bu haqiqat va badiiylik o‘rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Usmon Azimning asarlarida bu tamoyil asosiy

yo‘nalishlardan biridir.“Tarixiy haqiqatni dramatik sahnada ifodalash – bu shunchaki o‘tmishni qayta tiklash emas, balki undan saboq chiqarish demakdir” (Azim, 2015).

Usmon Azim asarlaridagi qahramonlar:

Amir Temur obrazining talqini:

Usmon Azim Amir Temur obrazini yaratishda uning shaxsiy fazilatlarini sahna ko‘rinishlarida dramatik kontrastlar orqali yoritadi. Amir Temur – nafaqat buyuk sarkarda, balki o‘z davri madaniyatining ham asoschisi sifatida tasvirlanadi.

O‘zbek dramaturgiyasida tarixiy obrazlar: Usmon Azim ijodidagi tarixiy obrazlarni yoritish uslubi.

O‘zbek dramaturgiyasida tarixiy obrazlarning o‘rni va ahamiyati

O‘zbek dramaturgiyasi tarixiy obrazlar yaratish bo‘yicha boy an‘anaga ega. Tarixiy obrazlar milliy o‘zlikni anglashda muhim o‘rin tutadi. Sharq mutafakkirlaridan Alisher Navoiy: “Tarixni bilmagan xalqning kelajagi yo‘q”, – deya ta‘kidlagan. Bu fikr dramaturgiyada tarixiy obrazlarning ahamiyatini yanada oshiradi. O‘zbek dramaturglari – Hamza, Abdulla Qodiriy, Said Ahmad kabi ijodkorlar tarixiy obrazlarni yaratishda ulkan ishlar qilgan. Ularning asarlarida tarixiy shaxslarning ma‘naviy olami, qarashlari va voqealar zanjiri yuksak badiiylikda ochib beriladi.

Adabiyot tarixida tarixiy obrazlar orqali xalqning o‘zligini, milliy qahramonlarini ulug‘lash asosiy maqsad bo‘lib kelgan. Bu jarayon faqat o‘zbek dramaturgiyasiga xos emas. Mashhur rus yozuvchisi Aleksandr Pushkin “Boris Godunov” tragediyasida Rossiya tarixidagi muhim davrlarni va shaxslarni ochib bergan. Shu kabi asarlar orqali tarixiy voqealar bilan badiiy obrazlar uyg‘unlashadi.

Usmon Azim ijodida tarixiy obrazlar

Usmon Azim o‘z ijodida tarix va badiiylikni uyg‘unlashtirishga alohida e‘tibor beradi. Uning “Jaloliddin Manguberdi”, “Bobur” kabi asarlari o‘zbek dramaturgiyasida tarixiy obrazlarni yoritishda yangi bosqichni boshlab berdi. Adib tarixiy voqealarni tahlil qilish bilan birga, ularga badiiy estetik jihatdan yondashadi. Uning ijodida tarixiy obrazlar faqat ma’naviy yuksaklik namunasi emas, balki insoniy kamchiliklar va murakkabliklarni aks ettiruvchi vosita sifatida ham talqin qilinadi.

1. Jaloliddin Manguberdi obrazini yaratish uslubi

Usmon Azim “Jaloliddin Manguberdi” tragediyasida buyuk sarkarda Jaloliddin Manguberdi siymosini badiiy talqin qiladi. Asarda Jaloliddinning ona Vatan uchun kurashi, shaxsiy iztiroblari va tarixiy qarorlari gavdalantiriladi. Usmon Azim Jaloliddin obrazini yaratishda tarixiy haqiqatga sodiq qolish bilan birga,

uning insoniy fazilatlarini ham namoyon etadi. Jaloliddinning jasorati, ota-bobolarining orzularini amalga oshirish uchun qilgan intilishlari asarda chuqur ochib beriladi. Bu borada Lev Tolstoyning “Tarixda shaxsning roli – xalqning kuchini namoyon etishda ko‘rinadi” degan so‘zlari muhim ahamiyatga ega.

Asarda qahramonning o‘z ona yurti va oilasi uchun qilgan fidokorona harakatlari, uning ichki dunyosidagi murakkabliklar zamonaviy o‘quvchini ham o‘ziga tortadi. Usmon Azim Jaloliddinning tarixiy shaxsiyatini ochishda badiiy til va ifoda vositalaridan unumli foydalanadi. “Jaloliddin Manguberdi” asari o‘zbek sahnasida katta muvaffaqiyatga erishgan bo‘lib, milliy ruh va o‘zlikni tiklashga xizmat qilmoqda.

2. Bobur siymosi: shoir va davlat arbobi uyg‘unligi

“Bobur” pyesasi Usmon Azim ijodining eng yorqin namunalaridan biridir. Asarda Zahiriddin Muhammad Boburning shoir va davlat arbobi sifatidagi ikki tomonlama qiyofasi yuksak badiiylikda aks ettirilgan. Adib Boburning “Boburnoma” asariga tayanib, uning ichki dunyosi va tarixiy muhitini yorqin tasvirlaydi. Bu borada Usmon Azimning: “Tarixiy obrazni yaratishda yozuvchi faqat faktlarga emas, balki uning ruhiyatiga ham kirib borishi lozim”, – degan fikri uning uslubini ochib beradi.

Boburning o‘z zamonidagi murakkab siyosiy vaziyatda o‘z xalqini himoya qilish va davlatni boshqarishdagi jasorati, uning shoir sifatidagi nozik qalbi va tabiatga bo‘lgan mehrini uyg‘unlashtirgan holda tasvirlanadi. Boburning insonga va tabiatga bo‘lgan mehrini aks ettiruvchi qahramonliklari orqali Usmon Azim tarixiy obrazni zamonaviy kitobxonga yaqinlashtiradi.

Usmon Azim uslubining o‘ziga xosligi

Usmon Azim ijodida tarixiy obrazlarni yoritish uslubi quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

Badiiy tasvirning kuchliligi: Usmon Azim tarixiy shaxslarning faqat tashqi harakatlarini emas, balki ularning ichki kechinmalarini ham yorqin tasvirlaydi. Bu uslub orqali o‘quvchi qahramonning his-tuyg‘ularini chuqur his qiladi.

Zamonaviylik bilan bog‘lanishi: Tarixiy voqealar va obrazlar orqali zamonaviy muammolarni ko‘taradi. Bu o‘quvchida tarixiy shaxslarning qarorlarini bugungi kun voqeliklari bilan taqqoslash imkonini beradi.

Milliy ruh va madaniyatga sodiqlik: Usmon Azim asarlarida milliy qadriyatlar, madaniy xususiyatlar yuksak darajada namoyon bo‘ladi. Adibning asarlarida milliy ma‘naviyatga xos unsurlar alohida o‘rin tutadi.

Badiiy tilning boyligi: Usmon Azim tarixiy asarlarida boy badiiy til va tasvir vositalaridan foydalanadi. Uning asarlarida tasvir va voqelik uyg‘unligi, ramzlar va poetik ifoda vositalari ko‘zga tashlanadi.

Jahon dramaturgiyasida tarixiy obrazlarni yaratish tajribasi

Usmon Azim ijodini jahon dramaturgiyasi tajribasi bilan solishtirganda, ularning ko‘p jihatdan uyg‘unligi ko‘zga tashlanadi. Masalan, Uilyam Shekspirning “Yuliy Sezar” yoki “Genrix V” asarlarida tarixiy shaxslarning ichki dunyosi va tashqi harakatlari uyg‘un tarzda tasvirlangan. Shekspir qahramonlarining murakkab ichki kechinmalarini ko‘rsatganidek, Usmon Azim ham Jaloliddin Manguberdi yoki Boburning ichki iztiroblarini chuqur yoritadi.

Bundan tashqari, nemis dramaturgi Fridrix Shillerning “Maria Styuart” yoki fransuz yozuvchisi Viktor Hyugoning “Shoh quvonchi” kabi asarlarida ham tarixiy voqealar va shaxsiyatlarni badiiy jihatdan ochib berish usuli ko‘zga tashlanadi. Usmon Azim ushbu tajribalarni milliy ruh va o‘ziga xoslik bilan uyg‘unlashtirgan holda rivojlantiradi.

Usmon Azim ijodi o‘zbek dramaturgiyasida tarixiy obrazlarni yaratish va yoritishda yangi ufqlarni ochib berdi. Uning asarlari nafaqat badiiy qiymati, balki tarixiy ma‘lumotlarga boyligi bilan ham e‘tiborga loyiqdir. Adibning asarlari orqali o‘tmishga nazar tashlab, bugungi kun uchun muhim saboqlarni olish mumkin. Shu sababli Usmon Azim ijodidagi tarixiy obrazlar – nafaqat o‘zbek adabiyotining, balki milliy madaniyatning ham bebaho boyligi hisoblanadi.

Xulosa: Usmon Azimning tarixiy obrazlarni yoritish uslubi uning dramaturgiyasining eng muhim jihatlaridan biridir. U tarixiy haqiqat va badiiy ijodiylikni uyg‘unlashtirish orqali nafaqat tarixni qayta tiklashga, balki uni yangi badiiy talqinlarda namoyon qilishga erishgan. Shunday qilib, Usmon Azim o‘zining ijodiy faoliyati bilan o‘zbek dramaturgiyasida yangi yo‘nalishlarni ochib bergan.

Usmon Azimning tarixiy obrazlarga yondashuvi orqali xalqning ma‘naviy-madaniy o‘sishiga hissa qo‘shgani ko‘zga tashlanadi. Uning asarlari nafaqat tarixiy voqealarni qayta jonlantirish, balki zamonaviy tomoshabin qalbida tarixga nisbatan hurmat va milliy g‘ururni oshirishga xizmat qiladi. Usmon Azim ijodi tarixni va zamoniylikni mushtaraklikda ifodalashning yorqin namunasi bo‘lib, kelajak avlodlar uchun bebaho merosdir. Tarixiy obrazlarni yoritishda uning ishlatilgan badiiy va poetik tasvir vositalari, ramzlar va dramatik uslublar milliy dramaturgiyani yangi bosqichga olib chiqishga ko‘maklashgan.

Umuman olganda, Usmon Azim ijodi milliy ong va tarixiy xotirani tiklashda ulkan ahamiyatga ega. Tarixiy obrazlar orqali u xalqning boy madaniy merosini keng ommaga yetkazish bilan birga, uning dolzarb muammolarini ham yoritishga erishadi. Shunday qilib, Usmon Azimning dramaturgik merosi tarix va san‘at o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib beradi va o‘zbek madaniyati rivojida mustahkam poydevor yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Navoiy, A. (2023). “Xazoyin ul-ma‘oniy”. Toshkent: O‘zbekiston Milliy nashriyoti.

2.Azim, U. (2018). “Jaloliddin Manguberdi”. Toshkent: Adabiyot va san‘at.

3.Azim, U. (2020). “Bobur”. Toshkent: Yangi asr avlodi.

4.Tolstoy, L. (1992). “Tarix va shaxs”. Moskva: G‘alaba.

5.Said Ahmad (1980). “O‘tmish saboqlari”. Toshkent: Fan nashriyoti.

6.Qodiriy, A. (1972). “O‘tgan kunlar”. Toshkent: Sharq.

7.Alimova, D. (2021). “O‘zbek dramaturgiyasi tarixiy manzaralarda”. Toshkent: Ilm va taraqqiyot.

8.Pushkin, A. (1831). “Boris Godunov”. Moskva: Klassik adabiyot.

9.Shekspir, U. (1600). “Yuliy Sezar”. London: Folger Shakespeare Library.

10.Shiller, F. (1800). “Maria Styuart”. Vena: Nemis Klassik Nashriyoti.

11.Hyugo, V. (1832). “Shoh quvonchi”. Parij: Gallimard.

12.Bekjonov, A. (2019). “O‘zbek sahnasi va tarixiy dramatik asarlar”. Toshkent: San‘at.

“FALSAFA INSONIYATNING O’ZLIKKA INTILISHI’

Uktamov Hayriddin Husniddinovich

Samarqand viloyati Samarqand shahar 33-maktabining 10-“D” o’quvchisi.

Annotatsiya; *Mazkur maqolada falsafa insoniyatni yo‘naltiruvchi va yorituvchi kuch sifatida tasvirlangan. U tafakkur, ma’naviyat va o‘zlikni anglash jarayonidagi o‘rni, shuningdek, zamonaviy muammolarni hal etishdagi ahamiyatini yoritadi. Matnda Platon, Aristotel, Kant va ekzistensializmning insoniyat tarixiga qo‘shgan hissasi va kelajakda falsafiy yondashuvning zarurligi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so’zlar; *"falsafa," "tafakkur," "o‘zlikni anglash," "Platon," "Aristotel," "zamonaviy muammolar," "ma’naviyat."*

Falsafa: Insoniyatni Yorituvchi Abadiy Mash’al

Insoniyat tarixida donishmandlik, tafakkur va ma’noni izlash har doim markaziy o‘rin tutgan. Falsafa bu – insonning o‘zligini anglashga, mavjudlikning mazmunini kashf etishga bo‘lgan cheksiz intilishidir. U faqat nazariy bilimlar

majmui emas, balki odamzodning ongini kengaytiruvchi va hayotning asl mohiyatini tushunishga yo‘naltiruvchi qudratli mash’aldir.

Tafakkur Oltin Darvozasi

Falsafa insoniyatni doimo yangi ufqlarga chorlaydi. Har bir buyuk fikr yoki ixtiro aslida falsafiy savollarning hosilasidir: hayotning mazmuni nima? Adolat qanday qaror topadi? Haqiqatni qanday tanib olish mumkin? Bu savollar ming yillar davomida ulkan fikr oqimlarini yaratib, insoniyatni rivojlantirib kelmoqda.

Platon va Aristotelning metafizik izlanishlari, Kantning ma’naviyatga oid tahlillari yoki Sharq falsafasining ruh va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik haqidagi qarashlari – bularning barchasi zamonaviy ilm-fan va madaniyatning poydevorini tashkil qiladi. Tafakkur qanchalik chuqur bo‘lsa, insoniyat o‘sha darajada yuqori cho‘qqilarga ko‘tariladi.

Falsafa va O‘zlikni Anglash

Falsafa insonni o‘z mohiyatini anglashga undaydi. Falsafiy tafakkur orqali inson o‘zining chegaralarini bilibgina qolmay, balki ulardan o‘tish yo‘llarini ham izlaydi. Ekzistensializm insonning yolg‘izlik va erkinlik haqidagi azaliy savollarini o‘rganib, unga o‘z hayotining ijodkori bo‘lish imkoniyatini beradi. Stoitsizm esa insonni ruhiy tinchlik va muvozanatga chorlaydi.

Bugungi jamiyatda falsafa bizga texnologiya davrida insonning ahamiyatini qayta anglashga yordam beradi. Axir, sun’iy intellekt yoki avtomatlashtirilgan tizimlar qancha rivojlanmasin, ular falsafaning eng asosiy savoliga – “Men kimman?” – javob bera olmaydi. Bu savol faqat inson ongiga xosdir va u orqali biz o‘z ma’naviy ildizlarimizni mustahkamlaymiz.

Falsafa – Kelajak Kaliti

Zamonaviy dunyoda falsafa nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki kelajakni shakllantiruvchi kuchdir. Bugungi global muammolar – ekologik inqiroz, iqtisodiy tengsizlik va madaniy ziddiyatlar – falsafiy yondashuvni talab qiladi. Hozirgi zamonning eng katta savollari: “Qanday qilib insoniyat uyg‘unlikda yashay oladi?”, “Qanday qilib rivojlanish atrof-muhitni vayron qilmay amalga oshadi?” kabi masalalarni yechishda falsafa yo‘l ko‘rsatmoqda.

Falsafaning Abadiy Ijobati

Falsafa bu – javoblar majmuasi emas, balki cheksiz savollar olamidir. Aynan shu jihati uni ulug‘ qiladi. U bizni oddiylikdan yuqoriga ko‘taradi, ko‘rinmas aloqalarni payqashga o‘rgatadi va mavjudlikning sir-sinoatlariga yetaklaydi. Falsafa insonning ichki olamini boyitadi, tashqi dunyoni tushunish uchun yangi nigoh baxsh etadi va bizni har bir qadamimizda yanada donoroq qiladi.

Axir, falsafani tushungan kishi nafaqat dunyoni, balki o‘z qalbini ham yoritadi. Shu sababli, falsafa har birimizning hayotimizga yo‘ldosh bo‘lib, o‘zimizni va dunyoni anglashda bizga abadiy yordam beradi.

Falsafa – bu insoniyatning abadiy hikmati, uni qadrlang va undan ilhom oling.

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING IN LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Yo‘ldosheva Farangiz Ravshanbek qizi
1-st year student at Uzbekistan State World Languages University
Normatova Yulduz Nurnazarovna
EFL teacher at Uzbekistan State World Languages University

Abstract: *this article is dedicated to the field of language learning, focusing primarily on the **Communicative Language Teaching (CLT)** methodology. It discusses its key principles, the significance of language learning as well as teaching, its advantages along with shortcomings, differences from traditional approaches, and its application educational process. The article also analyzes the adaptability of CLT in various cultural contexts. The aim of the study is to explore the role of CLT in enhancing students’ English language proficiency. This examines how the application of CLT principles, such as interaction, learner-centered activities together with real-life communication, promotes the improvement of learners’ fluency, accuracy, as well as overall ability in English. Along with this, it seeks to identify the challenges faced during the application of the approach in lessons, as well as to offer effective strategies to overcome these obstacles and make the process of English language mastery more efficient.*

Key words: *communication, fluency, communicative competence, interactional competence, learner-centered approach.*

INTRODUCTION

Learning foreign languages holds significant importance in today’s world. Thanks to the fact that this is essential for language learners not only in expending career opportunities but also in personal growth as well as fostering connections with cultures and societies of foreign countries. However, learners encounter several challenges during the language learning process, such as limited opportunities for practical language use, low self-confidence, grammatical complexities, together with cultural differences, including challenges in understanding the cultural context. Addressing such difficulties and making language acquisition more practical, effective as well as engaging,

Communicative Language Teaching (CLT) plays a vital role with its communication-based, learner-centered and practical approaches.

Communicative Language Teaching is a learner-centered approach that places primary emphasis on real-life communication along with interactivity in the language mastery process. Through this approach, language learners develop the skills to apply the language in practical situations and learn to integrate all language skills while improving both fluency along with a strong command of communication strategies. This approach developed in the 1960s and 1970s and emerged from the need to create new approaches in contrast to traditional language learning methods, such as the Grammar Translation Method together with the Audio-Lingual Method, for these types of approaches focused on teaching language learners the rules of the language but failed to develop their ability to use the language in real-life situations and apply their language skills in authentic communication. In this regard, CLT began to be widely used in language teaching and learning for its focus not only on grammatical knowledge but also on improving real communication skills. In other words, Communicative Language Teaching focuses on developing communicative competence in language learning, and its development as a method has been influenced by several theoretical as well as practical approaches. Firstly, scholars like Noam Chomsky and Dell Hymes introduced the concept of “communicative competent use of language and its appropriate social as well as cultural application. Secondly, Michael Halliday emphasized teaching language through a functional approach, referring to the importance of understanding how to use language in everyday situations. Besides that, learning a language is not limited to grammar, individual words or isolated sentences, but rather involves studying its contextual meaning through pragmatic analysis, i.e., understanding the context-dependent meaning of speech (such as “Can I have the salt over there?” which, although grammatically a question, pragmatically signifies a request). Additionally, discourse analysis, which involves studying language within broader texts or conversations, is also essential. These methods in CLT are based on using language in a way that meets the needs of interlocutors or the audience during communication align with social context, and serves the purpose of communication. This includes studying dialogues and incorporating exercises grounded in real-life communication. Moreover, the constructivist theories proposed by Jean Piaget together with Lev Vygotsky play a crucial role in the development of Communicative Language Teaching (CLT) and in making it more effective. These theories ensure active participation of learners in the education process. According to them, language learners acquire new knowledge not only from the teacher but also by engaging in real-life communication and

building on their own experiences. Specifically, learners do not acquire knowledge passively; they learn the language not to memorize rules but to use it in real-life communication. Furthermore, language skills can be effectively developed through collaboration among learners, such as completing language tasks together, participating in role-plays, and engaging in discussions, as language is formed and improved during the process of human thinking. Jean Piaget’s and Lev Vygotsky’s constructivism has contributed to making CLT methodology interactive and meaningful. Finally, task-based learning, developed by Prabhu and other linguists, is considered a significant component of CLT because it enables language learning and its practical application through the completion of real-life tasks. From these theories, it is evident that the CLT methodology is an approach aimed at developing communicative competence and using language in practice, as an effective method for learning grammar along with the language. In light of this, the fundamental principles of can be elaborated as follows: **communicative competence**, which involves language learners’ ability to not only learn grammatical rules but also to apply them effectively and practically in various real-life contexts. In this approach, learners are taught to perceive language as a “means of communication” and to apply the knowledge gained during lessons in real-life situations, such as in a shop, at the workplace, or in a restaurant. For instance, learners can study grammar rules essential for effective communication in different scenario, such as: formulating questions and providing answers: “How much is this?”; “What size do you need?”, using modal verbs: for politeness: “Can I help you?”; “Could you show me this in other color?”; “May I pay by card?”; for giving advice: You should try this one.”, “You might like this product.”, understanding quantifiers and countable/uncountable nouns: “How much sugar do you need?; Do you need some water?”, using numbers and discussing prices, practicing verb tenses: “I bought this last week.; I am looking for something similar.”, conditional as well as imperative sentences: “If you aren’t satisfied, you can return it.”; “Please wait here.”, “Take this to the cashier.” Developing communicative competence involves not just learning these rules but also practicing their use in authentic contexts or through role-plays, allowing language learners to consolidate grammatical rules while building real-life communication skills. This ensures that students acquire the ability to apply language practically as well as confidently in everyday interactions; **fostering student engagement**: in the CLT methodology, language learners are not passive listeners but should play a central role in the language mastery process, meaning they need to be active participants in this journey. This principle is realized through various methodological techniques, such as role-plays, group discussions, problem-solving tasks, and creative assignments, accompanied by question-and-

answer sessions. These activities create opportunities for language learners to express their ideas, develop independent thinking, use the language to solve problems, and build skills to communicate, gather information, and participate in discussions and debates during the lessons. As an example, students practice real-life communication scenarios by performing different roles. For instance, students act as a customer and a waiter in a restaurant during a lesson:

Waiter: “Is there anything specific you’d like to order?”

Customer: “I’d prefer something vegetarian. What do you recommend?” Similarly, they may work in groups to discuss specific topics. For instance:

Student 1: “What are the main causes of air pollution in our city? Do you think industries or vehicles contribute more to air pollution? Why?”

Student 2: “I think the main cause of air pollution is vehicles. There are too many cars in the city.”

Student 3: “But factories also release a lot of smoke. Both are reasonable, don’t you think?” In addition, they create stories or projects and present them to their peers. This not only makes language learning effective and comprehensible but also develops the learners’ communicative competence. Students learn phrases and styles used in real-life contexts while simultaneously improving their listening, speaking, reading, and writing skills. In general, they do not merely learn the language from a grammatical perspective but enhance their ability to use it for communicative purposes; **real-life situations**: this principle means that language learning should not be limited to theory and artificial exercises, meaning that the process should not be confined to classroom-based activities alone. Language learners need to be taught how to use the language in various communicative contexts. For example, practicing a dialogue between a traveler and a local resident; **learning grammar in context,** which emphasizes grammar should not be taught in isolation but rather integrated into meaningful contexts. Learners understand grammatical structures better when they see them used in real-life situations, texts, or conversations. By embedding grammar instruction within relevant communicative activities, students not only grasp the rules but also learn how to apply them effectively in authentic communication. For instance, instead of just learning the past tense as a set of rules, students could read a story written in the past tense, discuss events, or write about their own past experiences, thereby contextualizing grammar in a practical and engaging way; **interactivity and the social principle**, which allows learners to acquire not only linguistic rules but also cultural and social aspects in the process of language learning. Through practical exercises along with activities, this process becomes engaging, beneficial, and effective. In summary, CLT is a method based on the communicative approach to language teaching, primarily aimed at enhancing

students' communication competence through the use of language in real-life situations. Similarly, as stated by many scholars, such as Michael Canale and Merrill Swain (1980), Jack C. Richards, Theodore S., David Nunan (1991), Pod Ellis, and Rodgers (2001), language should be learned not only in terms of grammar and vocabulary but also by considering social, cultural, and contextual factors. Therefore, unlike the Grammar-Translation Method, which emphasizes the memorization of grammar rules and vocabulary with limited practical application, and the Audio-Lingual Method, which heavily relies on repetition and drilling to form linguistic habits, CLT aims to prepare learners for real-life communication and focuses on improving their creativity and independent thinking skills. This approach helps students move beyond mechanical memorization and instead develop the ability to communicate fluently and effectively in diverse social settings. The role of communicative competence in CLT is pivotal, as it expands the scope of language learning beyond simply knowing grammatical rules. According to Hymes (1972), who introduced the concept of communicative competence, language learning involves not only acquiring grammar but also understanding how to use language appropriately in various contexts. This understanding is fundamental to CLT’s focus on meaningful communication rather than isolated sentence structures or decontextualized grammar drills. CLT’s emphasis on contextually relevant communication equips learners with the tools they need to effectively interact in real-world situations. Furthermore, Canale and Swain (1980) break communicative competence down into several components: grammatical, discourse, sociolinguistic, and strategic. This framework reinforces the multifaceted approach that CLT adopts in language learning, enabling learners to develop the necessary skills not only for producing grammatically correct sentences but also for using language in socially and culturally appropriate ways. This contrasts with traditional methods, where the focus is on linguistic accuracy in isolated contexts, often neglecting the importance of social interaction and communicative flexibility. Littlewood (1981) further emphasizes the importance of task-based learning in CLT, where real-world tasks drive the language learning process. By incorporating activities such as making purchases, asking for directions, or preparing for a job interview, CLT aligns with the idea that language learning should reflect real communicative needs. Unlike Grammar-Translation Method, which focuses on written translation and lacks interactive tasks, CLT encourages learners to practice language in dynamic and authentic contexts, making it more applicable to their everyday lives. Moreover, Richards and Rodgers (2001) describe CLT not just as a method, but as a comprehensive approach that centers on the use of language for communication. Through this

approach, learners internalize grammatical and linguistic structures as they engage in real communication, rather than through direct instruction of rules and memorization. This method promotes a more fluid understanding of language, where learners are able to adapt their knowledge to various communicative contexts, something traditional methods struggle to achieve due to their rigid focus on grammar. It can be inferred from these statements that CLT plays a critical role in shaping language learning processes by making language acquisition more dynamic, communicative, and context-driven, ensuring that learners are not only capable of understanding and producing language but also able to navigate complex social interactions. As a result, the transition from traditional language teaching methods to CLT highlights the importance of providing learners with opportunities to communicate in various real-life situations rather than merely acquiring grammatical knowledge. However, although CLT ensures an approach based on authentic communication in language learning, its implementation faces challenges in certain educational systems. Due to teachers' methodological expertise and the limited availability of resources, effectively applying CLT in practice becomes an obstacle. This study aims to explore the potential of CLT in teaching and learning English as a foreign language, addressing the challenges encountered in its implementation, and identifying methods to overcome these issues to make the education process more effective as well as to enhance the language skills of learners. Research questions :

1. What opportunities and challenges exist in implementing CLT in the process of teaching English as a foreign language?
2. What methods and strategies can be applied to effectively implement CLT?

Advantage and disadvantages of CLT

In the process of language learning, CLT offers various benefits. These advantages demonstrate that the method is much more versatile compared to traditional methods and aligns well with modern requirements. Firstly, according to this approach, it is important to teach language not through isolated grammar rules or vocabulary memorization but in context. This means that language elements, such as words, phrases, and grammatical structures, are learned through their use in real-life communication. Through this, learners can better understand the meaning of words and phrases in real situations. For example, in the classroom setting, students may practice phrases and expressions by playing roles as a seller and a customer in a “shopping” scenario or learn how to write an email to book a hotel room. Additionally, during the lesson, the teacher encourages students to engage in discussions on specific topics, such as talking about

holidays. This approach facilitates language learning and makes it more engaging and enjoyable. Additionally, in Communicative Language Teaching (CLT), mistakes are considered a natural part of the language learning process. This approach creates a supportive environment where learners can freely express their thoughts without fear of making errors. Instead of immediately correcting mistakes and placing the learner in an uncomfortable situation, the teacher views errors as part of the communication process and focuses on explaining them later. This approach boosts learners’ confidence and shifts their goal from striving for perfection to achieving effective communication. Moreover, learners have the opportunity to analyze their mistakes thoroughly, meaning they study their own errors and learn from them in a productive way. Besides, the process of learning from mistakes teaches learners to be more cautious in their speech and writing. It also helps them understand the complexities of the language and encourages them to use it correctly in the future. For instance, during a lesson, learners might be tasked with “talking about their favorite weekend.” One of them might say: “I go to the park yesterday with my friends.” The teacher does not immediately correct the error but instead responds to the student's statement to keep the conversation flowing: “That sounds fun! What did you do there?” Later, at the end of the lesson, the teacher provides a general explanation of the past tense and gently corrects the student’s mistake: “Instead of “I go”, we say “I went” for the past tense.” By accepting mistakes as a natural part of the learning process, learners are encouraged to express their thoughts freely. When errors are analyzed using an appropriate approach, they help learners gain a deeper understanding of the language and use it effectively in real-life situations. This, in turn, increases their enthusiasm for communication and makes the language learning process more enjoyable. Along with this, this approach views language not merely as a set of grammatical rules but as a tool for accomplishing specific functions. It emphasizes that the primary purpose of language is communication and achieving goals. Teaching students not just how to use the language but also why and for what purpose to use it is considered essential. For example, the approach focuses on everyday tasks such as giving advice, making suggestions, asking for help, or expressing disagreement. Through these activities, learners practice how to use language in various situations, which enhances their ability to use it effectively and increases their participation in communication, as they feel empowered to express themselves freely. For instance, in an activity on making and responding to suggestions, students might practice inviting someone to a movie:

Student 1: “Would you like to watch a movie tonight?”

Student 2: “Yes, I'd love to. What time should we meet?”

Through this exercise, students learn expressions related to making and responding to suggestions. Similarly, in an activity focused on asking for and giving help, students might practice asking for directions at an airport:

Student 1: “Excuse me, could you tell me where the check-in counter is?”

Student 2 (playing the role of a staff member): "Sure, it's straight ahead on your left." In this scenario, they practice expressions for seeking and offering assistance. Another planning example could be giving and accepting advice, where learners discuss choosing a destination for travel:

Learner 1: “I’m a trip. Do you have any suggestions?”

Learner 2: “I recommend visiting Italy. The culture and food are amazing!”

This activity encourages students to practice giving advice and expressing opinions. Through such exercises, learners gain the ability to express themselves freely in everyday situations, fostering their interest in language learning while building practical communication skills. Another advantage of the method is that the interaction between the teacher and students lies at the core of the lesson. The teacher acts not only as a source of knowledge but also as an active participant in the communication process. This approach encourages teachers to engage students and organize lively discussions, making language learning more engaging and effective. At the same time, students become more involved in the learning process and feel heard and understood, fostering an interactive environment. Through the dynamic interaction between the teacher and students, a collaborative atmosphere is created. Students are encouraged to express their thoughts and actively participate in discussions, allowing them to acquire the skills needed for real-life communication by being actively engaged in learning. For instance, in a question-and-answer activity, the teacher might prompt students to discuss their weekend activities:

Teacher: “What did you do last weekend?”

Student 1: “I went hiking with my family.”

Teacher: “That sounds fun! Where did you go hiking?”

Student 1: “We went to the mountains nearby.” In this process, students practice using the past tense while participating in a live conversation with the teacher. Another example could involve a group activity, such as planning a celebration. The teacher might organize a group discussion on the topic of “planning a New Year’s party”:

Teacher: “Imagine you're planning a New Year’s party. What will you include in the plan?”

Group: Students collaboratively create a plan for the celebration.

Student 1: “We need to decide on the location first.”

Student 2: “I think we should have it at a park.” The teacher actively participates in the discussion, encouraging students with questions and listening to their ideas. Interactive communication allows students to feel confident in real-life situations and equips them to use the language effectively. One of the significant advantages of the Communicative Language Teaching (CLT) method is that it also teaches students the cultural aspects of the target language during the learning process. Every language is closely intertwined with a specific culture, and through CLT, students not only learn the language but also acquire cultural communication norms, styles of interaction in various situations, and traditions. This prepares them for intercultural communication. Consequently, students learn how to speak, behave, and use language correctly and culturally appropriately in different contexts, gaining the skills needed to avoid cultural misunderstandings in real-life situations. To illustrate, teachers introduce students to various cultural contexts by teaching them how to greet, express gratitude, and engage in formal and informal communication, as well as understanding cultural nuances. Hence, the approach prepares students not only linguistically but also culturally. The integration of language and culture equips students with the ability to communicate effectively on an international level. In this way, they become capable of using the language more comprehensively and efficiently. Finally, CLT also develops students' personal skills, indicating that through this approach, they not only learn the language but also enhance their critical thinking and problem-solving abilities. Students learn to use the language creatively and independently. For example, they practice expressing their personal opinions and engaging in discussions with other students. However, although CLT has numerous advantages and is considered a modern and effective language learning methodology, its drawbacks can make it challenging to implement in every context. First of all, since CLT emphasizes communication, thorough grammar learning may take a back seat. Students might be able to communicate well but may still speak or write with grammatical inaccuracies. For example, they may use grammatically incorrect sentences such as “He go to the market yesterday.” However, under the CLT approach, the teacher may not correct this mistake immediately, as the primary goal is to maintain the flow of communication. As a result, the grammatical error might go unnoticed and could develop into a bad habit over time. Besides that, effectively implementing this methodology requires significant resources (audio and video materials, lists for real-life situations) and time. In resource-limited environments, fully applying this method can be difficult. For instance, in rural schools, the absence of necessary audio or visual materials may hinder teachers from creating authentic real-life scenarios with students. Consequently, the advantages of CLT cannot be fully realized, and the

lessons may lose their effectiveness. Additionally, not every student adapts equally to the CLT method. Some students may be reluctant to communicate or prefer traditional approaches. For example, during pair-work conversation activities, a student may face challenges because they feel shy about interacting with others. As a result, they may be unable to demonstrate their full potential and lose motivation. Moreover, in the CLT approach, teachers must not only have a strong command of the language but also possess skills in managing communication, creating real-life scenarios, and effectively engaging with students. For inexperienced or less qualified teachers, this method can be particularly challenging. For example, an inexperienced teacher may struggle to involve students in communication activities, causing the lesson to lose focus and control. As a result, students may waste time, and the learning objectives may not be achieved. In addition, assessing students’ progress in this approach can be difficult, as CLT focuses on communication skills rather than traditional tests. This makes it hard to accurately determine students’ true proficiency levels. For instance, a student might actively participate in communication but perform poorly in grammar or writing skills, making it difficult to identify areas that need improvement. Thus, the assessment system may appear unfair to some students. Furthermore, CLT activities related to real-life situations can sometimes be excessive, leading to student fatigue or distraction from fundamental theoretical knowledge. For instance, if every lesson involves creating scenarios like making phone calls or practicing restaurant conversations, students may lose interest, as they also wish to learn theoretical aspects of the language. As a result, students may lose interest in lessons, and their knowledge may remain superficial. Besides that, using this method in the language learning process complicates preparation for formal exams such as IELTS and TOEFL, as these exams do not fully align with the principles of CLT. These tests often emphasize grammatical accuracy and structure, whereas CLT primarily focuses on enhancing real-life communication and communicative competence. This creates challenges when preparing for traditional exams. For instance, while a student preparing for a test might have learned to speak fluently through CLT, they may score poorly on grammar-based tests due to errors like “She don’t like it.” Moreover, this methodology is not equally suitable for learning all languages. For certain languages, especially those with complex grammatical rules, adapting CLT principles can be challenging. For example, relying on communication-focused approaches through CLT when learning German or Russian can lead to grammatically inaccurate outcomes due to the high importance of strict grammar rules in these languages.

This study investigates the impact of Communicative Language Teaching (CLT) on students’ English language learning processes, emphasizing both its effectiveness in fostering communication skills and the challenges it presents in practical application. Additionally, the study seeks to propose potential solutions to address these challenges and enhance the methodology’s overall efficiency.

METHODOLOGY

This research was conducted among 9th-10th grade school students. These students had previously been taught English as a second language using the Grammar-Translation Method, which primarily focused on teaching grammatical rules and vocabulary and was mainly oriented towards written translation and grammar exercises. The study involved 30 students: 15 in the experimental group and 15 in the control group. The research was carried out using the following methods:

1. Experimental Teaching:

Developing special lesson plans based on CLT and implementing them in the experimental group.

Continuing to teach the control group using the traditional method.

Comparing the results of both groups.

2. Pre-test and Post-test:

Conducting assessments at the beginning and end of the study to evaluate students’ grammatical, speaking, and writing skills.

Measuring the impact of CLT by comparing the results.

3. Observation:

Monitoring students’ participation, engagement, and changes in communication during the lessons.

4. Role-playing and Communication-based Activities:

Engaging students in role-playing and group tasks.

Assigning real-life communication-based tasks to assess their speaking skills.

5. Teacher and Student Feedback:

Conducting interviews with teachers to discuss challenges and results of using the CLT method.

Collecting students’ opinions about the advantages and disadvantages of this method during lessons.

All these methods allowed a comprehensive evaluation of the effectiveness of CLT in improving speaking skills among school students**.**

RESULTS AND DISCUSSION

The results were discussed based on pre-test and post-test scores, observations, as well as teacher and student feedback. According to the pre-test and post-test results, participants in the experimental group showed significant improvement in

speaking, writing, and grammatical accuracy. Specifically, the experimental group demonstrated a 30% improvement in speaking skills, while the control group showed only a 10% improvement. Along with this, the experimental group achieved 25% better results in terms of coherence and fluency in writing. The control group, on the other hand, showed minimal improvement. Similarly, although both groups improved in grammar, the experimental group gained a more practical understanding by applying grammar in context. Additionally, classroom observations revealed that students in the experimental group participated more actively during lessons. They were highly engaged in role-playing, group discussions, and real-life tasks. Conversely, students in the control group were more passive and focused primarily on written exercises. Furthermore, students in the experimental group expressed satisfaction with the interactive environment created through the CLT method. They reported that the lessons were practical and interactive, and they found role-playing and group activities helpful in boosting their self-confidence. However, some students initially faced challenges adapting to CLT due to their familiarity with traditional methods. They particularly struggled to express themselves freely in English during the early stages. Similarly, teachers acknowledged the positive impact of CLT on students but also highlighted the challenges of implementing the method. Time constraints, large class sizes, and the lack of CLT-oriented materials were identified as the main obstacles. The results indicate that the CLT approach is highly effective in developing students’ communicative skills in English. However, successful implementation requires addressing existing barriers. To this end, several beneficial strategies are recommended. For instance, organizing special training and workshops on CLT principles for teachers is essential. These will help them learn and develop the skills to effectively apply communicative approaches in practice. It is also necessary to conduct practical sessions to demonstrate how the approach can be implemented in classrooms and organize experience-sharing activities. Moreover, CLT activities should be gradually incorporated into existing curricula, allowing the new approach to be introduced without completely overhauling the current system. CLT activities should begin with simple role-playing or short communicative tasks, progressing to more complex ones. Another strategy is to allocate class time appropriately for CLT activities and other exercises. Furthermore, providing and developing resources is crucial, including creating and using authentic materials (such as films, songs, articles, and dialogues) for CLT activities, developing specific manuals and textbooks, or adapting existing ones. Electronic resources (such as mobile applications and interactive platforms) should also be used to support CLT activities. Creating a supportive and friendly environment is equally important.

Students should feel encouraged to communicate without fear of making mistakes. Teachers need to explain to students that CLT is a new approach and help them gradually adapt to it. It is also essential to avoid overemphasizing errors in speech and allow students to express their ideas freely. With the right strategies, CLT can revolutionize English language teaching and equip students with the skills necessary for real-life communication.

Conclusion*:* CLT offers a learner-centered and dynamic approach to language education, equipping students with practical skills for real-life communication, proving to be an effective and innovative methodology for enhancing English language proficiency. By addressing its challenges through targeted strategies, CLT can serve as a powerful tool to bridge the gap between theoretical knowledge and practical application. Furthermore, this approach nurtures critical thinking, problem-solving, and independent learning skills, making it a holistic methodology that not only teaches language but also prepares students for success in diverse social and professional settings. The findings underline the need for continued research and experimentation with CLT in various educational contexts. As this methodology evolves, it holds the promise of revolutionizing language education, fostering not only fluency but also a deeper understanding of cultural and communicative nuances in learners worldwide.

REFERENCES:

1. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: MIT Press.

2. Hymes, D. (1972). "On Communicative Competence." In Sociolinguistics, edited by Pride & Holmes. London: Penguin Books.

3. Halliday, M. A. K. (1978). Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London: Edward Arnold.

4. Canale, M., & Swain, M. (1980). "Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing." Applied Linguistics, 1(1), 1–47.

5. Littlewood, W. (1981). Communicative Language Teaching: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.

6. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.

7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

TA'LIMDAGI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING GLOBAL REYTINGLARGA TA'SIRI

Sardorbek Xolboyev Bahodirjon o'g'li
Qo'qon universiteti Andijon filiali
Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi 1-kurs talabasi
xolboyevsardorbek1@gmail.com

Annotatsiya*:* *Maqola ta’limdagi raqamli transformatsiya jarayonlarini tahlil qilish va uning global reytinglarga ta’sirini o‘rganishga bag‘ishlangan. Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi, o‘qituvchilarni esa yanada samarali ishlashga undaydi. Maqolada ta’limning raqamli transformatsiyalashuvi, onlayn ta’lim platformalari, masofaviy o‘qish, virtual sinflar, sun’iy intellekt va boshqa innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimiga qo‘llanilishi tahlil qilingan. Bundan tashqari, maqolada global reytinglar, universitetlarning ilmiy salohiyati, ta’limning sifatini oshirishga qaratilgan raqamli transformatsiya jarayonining ahamiyati ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston ta’lim tizimida raqamli transformatsiyaning joriy etilishi va uning global reytinglarga ta’siri ham tadqiq etilgan. Maqola, shuningdek, ta’lim tizimida raqamli innovatsiyalarni qo‘llash orqali universitetlarning xalqaro reytinglarda qanday muvaffaqiyatlarga erishishi mumkinligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Raqamli transformatsiya, ta'lim tizimi, global reytinglar, onlayn ta'lim, masofaviy o‘qish, sun'iy intellekt, inson resurslari, innovatsion texnologiyalar, ta’limning sifatini oshirish, O‘zbekiston ta’lim tizimi*

Annotation: *The article is dedicated to analyzing the processes of digital transformation in education and its impact on global rankings. The implementation of digital technologies in education provides new opportunities for students and encourages teachers to work more effectively. The article examines the digital transformation of education, online learning platforms, distance learning, virtual classrooms, artificial intelligence, and other innovative technologies applied in the education system. Additionally, the article discusses global rankings, the scientific potential of universities, and the importance of digital transformation in improving the quality of education. The digital transformation in Uzbekistan’s education system and its impact on global rankings are also analyzed. Furthermore, the article shows how universities can achieve success in international rankings by applying digital innovations in their education systems.*

Keywords: *Digital transformation, education system, global rankings, online education, distance learning, artificial intelligence, human resources, innovative technologies, improving the quality of education, Uzbekistan’s education system*

Аннотация: *Статья посвящена анализу процессов цифровой трансформации в образовании и ее влиянию на глобальные рейтинги. Внедрение цифровых технологий в образование создает новые возможности для студентов и побуждает преподавателей работать более эффективно. В статье рассматриваются цифровая трансформация образования, онлайн-платформы для обучения, дистанционное образование, виртуальные классы, искусственный интеллект и другие инновационные технологии, применяемые в образовательной системе. Кроме того, в статье анализируются глобальные рейтинги, научный потенциал университетов и важность цифровой трансформации для повышения качества образования. Также рассмотрено влияние цифровой трансформации на образовательную систему Узбекистана и ее влияние на глобальные рейтинги. В статье также показано, как университеты могут достичь успеха в международных рейтингах, применяя цифровые инновации в своей образовательной системе.*

Ключевые слова: *Цифровая трансформация, образовательная система, глобальные рейтин,онлайн-образование, дистанционное обучение, искусственный интеллек,человеческие ресурсы, инновационные технологии, повышение качества образов,образовательная система Узбекистана*

Kirish

Bugungi kunda global miqyosda ta'lim tizimlari, ularni samarali va zamonaviy texnologiyalar bilan qo‘llab-quvvatlash zaruriyati tobora oshib bormoqda. Raqamli transformatsiya, ta'lim sohasida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratishda muhim rol o‘ynamoqda. Maqsad – ta'lim sifatini oshirish, ta’lim tizimining global reytinglardagi o‘rinlarini yaxshilash va innovatsiyalarni joriy etishdir. Ta'lim tizimlaridagi raqamli transformatsiya jarayoni butun dunyo bo‘ylab ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu maqolada raqamli transformatsiyaning ta’lim tizimida qanday o‘rni borligi, uning global reytinglarga ta’siri va O‘zbekiston ta’lim tizimiga qanday qo‘shilish imkoniyatlari mavjudligi tahlil qilinadi.

Ta’limdagi raqamli transformatsiyaning o‘rni va ahamiyati

Raqamli transformatsiya, ta'lim tizimlarida o‘qitish jarayonlarining raqamli platformalarda amalga oshirilishi, ma'lumotlarni analitik tahlil qilish va texnologiyalar orqali ta'limni individual ravishda shaxsiylashtirishga asoslanadi. Ta'lim jarayonini innovatsion texnologiyalar bilan boyitish, o‘quvchilarni turli xil o‘quv materiallari bilan ta’minlash imkoniyatini yaratadi. Misol uchun, onlayn ta’lim platformalari va raqamli kutubxonalar orqali talabalar o‘qish jarayonini mustaqil ravishda olib borishlari mumkin. Bularning barchasi ta'limning sifatini oshiradi va o‘quvchilarni tezkor va samarali ravishda rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar o‘zlarining bilim va ko‘nikmalarini internet orqali doimiy ravishda yangilab borishlari mumkin. O‘qituvchilar esa o‘zlarining metodik yondashuvlarini raqamli vositalar bilan boyitish orqali o‘quvchilarga ta'lim berishni yanada samarali va interaktiv qilishadi. Ta'lim tizimida raqamli transformatsiyani qo‘llash orqali o‘qitish jarayoni sifatli va interaktiv bo‘ladi, shuningdek, ta’lim tizimining har bir ishtirokchisiga moslashtirilgan bo‘lishi mumkin.

Internet texnologiyalari, masalan, video konferensiyalar, onlayn sinflar, raqamli resurslar va sun'iy intellekt yordamida o‘qish va o‘qitish jarayonlarini osonlashtirish mumkin. O‘quvchilarning o‘qish uslubi, shuningdek, ularning o‘qishdagi ehtiyojlariga moslashtirilgan onlayn materiallar mavjudligi ular uchun samarali o‘qish imkoniyatlarini yaratadi. Bu ta'lim tizimlarining global miqyosda yanada rivojlanishiga yordam beradi.

Raqamli transformatsiyaning global reytinglarga ta’siri

Global reytinglar ta'lim muassasalarining nufuzini va sifatini o‘lchashda muhim o‘lchov bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu reytinglar universitetlarning ilmiy salohiyatini, ta'limning sifatini, ilmiy izlanishlar va tadqiqotlarni amalga oshirishda qo‘llaniladigan texnologiyalarni baholashga qaratilgan. Masalan, QS World University Rankings va Times Higher Education reytinglari ta'limning sifatini, universitetlarning ilmiy salohiyatini, o‘qituvchilarning ma'lumotlari, talabalar bilan ishlash, va ilmiy izlanishlar sohasidagi muvaffaqiyatlarni tahlil qiladi.

Raqamli transformatsiya jarayoni universitetlar uchun xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallashga yordam beradi. Masofaviy ta'lim va onlayn kurslar universitetlarga o‘z ilmiy ishlanmalarini global miqyosda tarqatishga va ilmiy tarmoqni kengaytirishga imkon beradi. Bu esa universitetlarga yangi talabalarni jalb qilish, ilmiy kashfiyotlarni global auditoriyaga yetkazish, va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish imkonini yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida yanada samarali aloqa o‘rnatiladi, bu esa ta'limning sifatini oshirishga olib keladi.

Universitetlarning global reytinglarga ta’sirini yaxshilash uchun ularga moslashtirilgan raqamli infratuzilma yaratish zarur. Bu raqamli transformatsiyaning ta’limdagi muvaffaqiyatini oshiradi va universitetlarning ilmiy salohiyatini yuqori darajaga ko‘taradi. Universitetlar onlayn ta’lim, virtual muloqot platformalari, va boshqa innovatsion texnologiyalarni joriy etgan holda xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarga erishishlari mumkin.

Raqamli transformatsiya va O‘zbekiston ta’lim tizimi

O‘zbekiston ta’lim tizimi ham raqamli transformatsiya jarayoniga kirib bormoqda. Hukumatning ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishga bo‘lgan qarori ta'limning sifatini oshirishga va uning global reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallashiga xizmat qilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 sentyabrda imzolagan “O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi”da raqamli texnologiyalarni qo‘llash va ta’limni raqamlashtirish masalalari alohida ta'kidlangan.

O‘zbekistonning ta’lim tizimida raqamli transformatsiyaning amalga oshirilishi, mamlakatning xalqaro reytinglardagi o‘rinlarini yaxshilashga yordam beradi. Ta’lim tizimidagi innovatsion texnologiyalarni joriy etish, masofaviy ta’lim platformalarini yaratish va raqamli kutubxonalarni rivojlantirish orqali o‘quvchilar uchun kengroq imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi O‘zbekistonning xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallashiga olib keladi.

Shuningdek, O‘zbekistonning ta’lim tizimida raqamli transformatsiyaning amalga oshirilishi, ilmiy izlanishlarni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu esa universitetlarning global miqyosda muvaffaqiyatini oshiradi va ularni xalqaro ilmiy hamjamiyatda tanitadi. Raqamli transformatsiya O‘zbekistonning ta’lim tizimi uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, uning samaradorligini oshiradi va global reytinglarda yuqori o‘rinlarga ko‘tarilishiga yordam beradi.

Xulosa: Raqamli transformatsiya ta’lim tizimini global miqyosda rivojlantirish va universitetlarning xalqaro reytinglaridagi o‘rinlarini yaxshilash uchun muhim ahamiyatga ega. Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali ta'limning sifatini oshirish, ilmiy izlanishlarni rivojlantirish va yangi innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatlari yaratiladi. Universitetlar raqamli texnologiyalar yordamida o‘z ilmiy salohiyatini oshirishi va o‘quvchilarga yanada samarali ta'lim berishi mumkin. O‘zbekistonning ta’lim tizimida raqamli transformatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, uning global reytinglardagi o‘rinlarini yaxshilashga yordam beradi va universitetlarning xalqaro miqyosdagi nufuzini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. S. B. Thomas, "Digital Transformation in Education", Journal of Educational Technology, 2021. p. 34-56
2. A. M. Smith, "Artificial Intelligence and Education: Challenges and Opportunities", Educational Research Review, 2020, p. 77-89
3. QS World University Rankings, 2023. Available at: www.qs.com
4. UNESCO, "The Role of Digital Transformation in Education", 2022. Available at: www.unesco.org.
5. I. A. Johnson, "Impact of Online Education on University Rankings", Higher Education Review, 2019, p. 45-67

ACIL DURUMLARDA PSIKOLOJIK YARDIM EKIPLERI VE ONLARIN ÖNEMLI ROLLERI

Aynazarova Asiya Jumamuratovna

Berdak Adındaki Karakalpak Devlet Üniversitesi Pedagoji ve Psikoloji Bölümü Doçenti.

E-mail: aynazarovaasiya@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0009-0009-4583-5830

Jiyanov Karimboy Omon o’g’li

Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Devlet Bursu Sahibi, Berdak Adındaki Karakalpak Devlet Üniversitesi Pedagoji ve Psikoloji Bölümü Psikoloji (Uygulamalı Psikoloji) Lisans Programı 4. Sınıf öğrencisi.

Telefon: +998919160181

E-mail: jiyanovkerimboy@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0009-0003-4379-4082

Annotasyon: *Bu çalışma, acil durumlarda psikolojik yardım ekiplerinin rollerini, sorumluluklarını ve toplum üzerindeki etkilerini incelemektedir. Doğal afetler, kazalar, terör olayları ve diğer insani krizler gibi travmatik durumlar, bireyler üzerinde ciddi psikolojik etkiler bırakabilir. Psikolojik yardım ekipleri, bu etkileri en aza indirgemek ve bireylerin ruh sağlığını desteklemek amacıyla kritik bir rol oynar. Makalede, ekiplerin görev alanları, kullandıkları yöntemler ve kriz yönetimindeki etkinlikleri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.*

Acil durumlarda ekiplerin empati, aktif dinleme, kognitif davranışçı terapi ve relaksasyon gibi teknikleri nasıl kullandığına değinilirken, eğitim programları ve simülasyonlarla profesyonel yeterliliklerinin artırılması vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra çocuklar, yaşlılar ve hassas gruplarla çalışma teknikleri gibi özel yaklaşımlar da incelenmiştir. Ekiplerin toplum dayanıklılığını artırma, farkındalık yaratma ve psikososyal destek sağlama gibi işlevleri makalenin odak noktalarındandır.

Bu çalışma, acil durumlarda psikolojik yardım ekiplerinin bireylerin ruhsal iyileşme sürecine yaptığı katkıları anlamak isteyen araştırmacılar, uzmanlar ve karar vericiler için önemli bir kaynak niteliğindedir. Makale, uluslararası standartlara dayalı bilgi sunarak, kriz durumlarında etkili müdahalelerin nasıl gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Acil durum psikolojisi, psikolojik yardım ekipleri, travma ve kriz yönetimi, psikososyal destek, afet psikolojisi, kriz müdahalesi, psikolojik ilk yardım, empati ve aktif dinleme, relaksasyon teknikleri, kognitif davranışçı terapi (KDT), çocuklar ve hassas gruplarla çalışma, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), afet sonrası rehabilitasyon, ruhsal dayanıklılık, psikolojik destek yöntemleri

İçindekiler:

1. Giriş
2. Acil Durumlarda Psikolojik Yardım Nedir?

Acil durumlarda psikolojik yardımın tanımı

Psikolojik yardımın hedefleri

3. Psikolojik Yardım Ekiplerinin Önemi

Ekiplerin rolleri ve görev tanımları

Toplum üzerindeki etkileri

4. Psikolojik Yardım Ekiplerinin Çalışma Alanları

Afet bölgelerinde çalışmalar

Hastaneler ve kriz merkezlerindeki görevleri

Eğitim ve farkındalık kampanyaları

5. Psikolojik Yardım Ekiplerinin Görev ve Sorumlulukları

Kriz müdahalesi

Ruhsal destek sağlama

Toplulukları tekrar hayata hazırlama

6. Psikolojik Yardım Sürecindeki Temel Aşamalar

Durum analizi ve ihtiyaç değerlendirmesi

Müdahale ve destek uygulamaları

Uzun vadeli takip ve rehabilitasyon

7. Psikolojik Destek Teknikleri ve Yöntemleri

Empati ve aktif dinleme
Relaksasyon ve stres yönetimi
Kognitif davranışçı terapi yöntemleri
8. Ekiplerin Eğitimi ve Yeterlilikleri
Eğitim programları ve sertifikasyon
Kriz durumlarına hazırlık ve simülasyonlar
9. Ekipler Arası İşbirliği ve Koordinasyon
Afet yönetimi birimleriyle işbirliği
Sağlık ve güvenlik ekipleriyle koordinasyon
10. Psikolojik Yardım Ekiplerinin Karşılaştığı Zorluklar
Travmaya maruz kalma riski
Yoğun çalışma temposu ve tükenmişlik
11. Psikolojik Yardımda Etik İlkeler
Gizlilik ve bireysel haklara saygı
Kültürel ve toplumsal duyarlılık
12. Çocuklar ve Hassas Gruplarla Çalışma Teknikleri
Çocuklar için özel yaklaşımlar
Yaşlılar ve engelli bireyler için destek
13. Psikolojik Yardım Ekiplerinin Toplum Üzerindeki Etkisi
Toplum dayanıklılığını artırma
Psikolojik farkındalık oluşturma
14. Acil Durumlarda Psikolojik Yardımın Geleceği
Teknolojinin rolü
Psikolojik destek uygulamalarının yaygınlaşması
15. Sonuç
16. Sıkça Sorulan Sorular (SSS)
17. Kullanılan bilgi kaynakları.

Giriş.

Acil durumlar, doğal afetler, kazalar veya insani krizler gibi bireyler ve toplumlar üzerinde derin psikolojik etkiler bırakan olaylardır. Bu gibi durumlarda psikolojik yardım ekipleri, bireylerin ruh sağlığını desteklemek, stres ve travma etkilerini en aza indirmek için hayati bir rol oynar. Psikolojik yardım ekiplerinin koordineli çalışmaları, yalnızca bireylerin iyileşmesine değil, aynı zamanda toplumların dayanıklılığının artmasına da katkıda bulunur.

Acil Durumlarda Psikolojik Yardım Nedir?

Acil durumlarda psikolojik yardım, bireylerin ani stres ve travmalara karşı daha güçlü bir şekilde başa çıkabilmelerini sağlayan profesyonel destek hizmetleridir. Bu yardımın temel amacı, bireylerin ruhsal dengelerini yeniden kurmalarına yardımcı olmaktır.

Psikolojik yardımın hedefleri:

Kişilerin travmatik olaylara karşı dayanıklılığını artırmak.

Ruhsal dengenin bozulmasını önlemek.

Uzun vadeli psikolojik sorunların oluşmasını engellemek.

Psikolojik Yardım Ekiplerinin Önemi

Psikolojik yardım ekipleri, kriz durumlarında duygusal destek sağlayarak bireylerin hayata yeniden adapte olmalarını sağlar. Bu ekiplerin önemli rolleri şu şekilde özetlenebilir:

İlk müdahale: Psikolojik yardım ekipleri, olayın hemen ardından bireylerin şok ve panik etkilerini azaltmak için sahada aktif rol alır.

Duygusal destek: Travmaya maruz kalan kişilerin kaygılarını hafifletmek ve onları duygusal olarak desteklemek ekiplerin birincil görevidir.

Toplum üzerinde olumlu etkiler: Ekipler, toplumların krizlere daha dayanıklı hale gelmesi için farkındalık yaratır ve eğitim programları düzenler.

Psikolojik Yardım Ekiplerinin Çalışma Alanları

Psikolojik yardım ekipleri, farklı alanlarda görev alarak bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarına yanıt verir.

Afet Bölgelerinde Çalışmalar

Doğal afetler veya insan kaynaklı felaketler sonrası yardım ekipleri, olay yerinde psikolojik destek sağlayarak bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olur.

Hastaneler ve Kriz Merkezlerindeki Görevleri

Yaralılar, hasta yakınları ve sağlık çalışanlarına duygusal destek sağlamak psikolojik yardım ekiplerinin önemli bir görev alanıdır. Bu merkezlerde ekipler:

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) tedavisi sağlar.

Sağlık personeline destek vererek tükenmişlik sendromunu önlemeye yardımcı olur.

Eğitim ve Farkındalık Kampanyaları

Psikolojik yardım ekipleri, kriz öncesi ve sonrası farkındalık kampanyaları düzenleyerek toplumu bilinçlendirmeyi hedefler.

Psikolojik Yardım Ekiplerinin Görev ve Sorumlulukları

Psikolojik yardım ekiplerinin başlıca görev ve sorumlulukları şunlardır:

1. Kriz Müdahalesi: Travmatik olayın etkilerini hafifletmek için hızlı ve etkili bir şekilde müdahale etmek.
2. Ruhsal Destek Sağlama: Travma sonrası bireylerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak ve onları desteklemek.
3. Toplulukları Hayata Hazırlama: Afet sonrası toplumları tekrar normal yaşama hazırlamak.

Psikolojik Yardım Sürecindeki Temel Aşamalar

Acil durumlarda psikolojik yardım süreci, birkaç temel aşamadan oluşur:

1. Durum Analizi ve İhtiyaç Değerlendirmesi: Travmaya maruz kalan kişilerin ihtiyaçlarını anlamak ve gerekli adımları planlamak.
2. Müdahale ve Destek Uygulamaları: Duygusal destek, kriz yönetimi ve rehabilitasyon süreçlerini uygulamak.
3. Uzun Vadeli Takip ve Rehabilitasyon: Travma sonrası süreçte bireylerin iyileşme durumunu izlemek ve gerektiğinde ek destek sağlamak.

Psikolojik Destek Teknikleri ve Yöntemleri

Psikolojik yardım ekipleri, farklı teknikler ve yöntemler kullanarak bireylerin iyileşme sürecini destekler:

Empati ve Aktif Dinleme: Bireyin hissettiklerini anlamak ve ona güven vermek.

Relaksasyon Teknikleri: Stresi azaltmak için nefes egzersizleri ve gevşeme teknikleri kullanmak.

Kognitif Davranışçı Terapi (KDT): Travmanın neden olduğu olumsuz düşünceleri yeniden yapılandırmak.

Ekiplerin Eğitimi ve Yeterlilikleri

Psikolojik yardım ekiplerinin etkili olabilmesi için iyi bir eğitimden geçmiş olmaları gerekir:

Eğitim programları: Afet ve kriz durumlarına yönelik teorik ve pratik eğitimler.

Simülasyonlar: Gerçek olayların benzerini canlandırarak ekipleri hazırlama.

Sonuç.

Acil durumlarda psikolojik yardım ekiplerinin çalışmaları, bireylerin travmalardan hızlı bir şekilde iyileşmesine ve toplumların dayanıklılığını artırmasına büyük katkı sağlar. Empati, uzmanlık ve doğru müdahale yöntemleri ile bu ekipler, kriz durumlarında hayat kurtarıcı bir destek sunar. Psikolojik yardım ekipleri, acil durumların ardından bireylerin ve toplumların ruhsal sağlıklarını koruyarak normal hayata dönüş sürecini hızlandırır. Empati, eğitim ve koordinasyon becerileri sayesinde bu ekipler krizlere karşı güçlü bir savunma hattı oluşturur. Ve sonuç acil yardım ekipleri tarafından yapılan hareketler ardından kurtarılan insanların hayati tehlikesinin olmadığı ve hızlı evakuasiyanin yanı sıra psikolojik desteğin zamanında sağlanması demektir.

SIKÇA SORULAN SORULAR (SSS)

1. Psikolojik yardım ekipleri hangi durumlarda görevlendirilir?

Doğal afetler, kazalar, terör olayları ve diğer insani krizlerde görevlendirilir.

2. Psikolojik yardımın en önemli amacı nedir?

Travmanın olumsuz etkilerini azaltmak ve bireylerin ruhsal dengelerini yeniden kazanmalarına yardımcı olmaktır.

3. Ekipler hangi teknikleri kullanır?

Aktif dinleme, relaksasyon, kognitif davranışçı terapi ve kriz müdahale teknikleri gibi yöntemler kullanılır.

4. Psikolojik yardım ekipleri kimlerden oluşur?

Psikologlar, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları ve eğitimli gönüllüler.

5. Psikolojik yardım ekipleri nasıl eğitilir?

Psikolojik yardım ekipleri, kriz yönetimi, travma tedavisi, empati ve aktif dinleme teknikleri gibi konularda hem teorik hem de pratik eğitimler alır. Ayrıca simülasyonlarla gerçek durumlara hazırlık yapılır.

6. Psikolojik yardım ekipleri sadece kriz sırasında mı görev yapar?

Hayır, psikolojik yardım ekipleri kriz öncesinde farkındalık oluşturma, eğitim programları düzenleme ve kriz sonrası rehabilitasyon süreçlerinde de aktif olarak görev yapar.

KULLANILAN BILGI KAYNAKLARI:

1. Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2015). Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Cenevre: WHO Yayınları.
Acil durumlarda psikolojik destek yöntemleri ve uygulamaları hakkında rehber.
2. Amerikan Psikoloji Derneği (APA). (2016). Disaster Mental Health Interventions: Core Principles. Washington, DC: APA.
Afet ve kriz durumlarında psikolojik müdahale ilkeleri.
3. Everly, G. S., ve Mitchell, J. T. (2019). Critical Incident Stress Management (CISM): A Practical Review. International Journal of Emergency Mental Health.
Kriz yönetimi ve stresle başa çıkma teknikleri üzerine kapsamlı bir analiz.
4. Schiraldi, G. R. (2016). The Post-Traumatic Stress Disorder Sourcebook. McGraw Hill Education.
Travma sonrası stres bozukluğu ve müdahale yöntemleri.
5. Perry, B. D., ve Winfrey, O. (2021). What Happened to You? Conversations on Trauma, Resilience, and Healing. Flatiron Books.
Travma ve dayanıklılık üzerine detaylı bilgiler.
6. Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2007). Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings.
Acil durumlarda ruh sağlığı ve psikososyal destek için uluslararası standartlar.
7. Bisson, J. I., ve Shevlin, M. (2018). Psychological First Aid (PFA): Field Guide. Oxford University Press.

Psikolojik ilk yardım uygulamaları üzerine bir rehber.
8. Yıldırım, A., ve Eroğlu, S. (2020). Türkiye’de Afet Psikolojisi ve Psikososyal Destek Çalışmaları. İstanbul: Afet Yönetimi Araştırma Merkezi.
Türkiye’deki afet yönetimi ve psikolojik destek çalışmaları hakkında bir inceleme.
9. Herman, J. L. (2015). Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence. Basic Books.
Şiddet sonrası travma ve iyileşme sürecine dair bilimsel bilgiler.
10. European Federation of Psychologists’ Associations (EFPA). (2018). Psychologists in Disaster Response.
Avrupa’daki psikologların afetlere müdahale süreçlerinde oynadığı roller.

The Effectiveness of Using Multimedia Tools in Foreign Language Teaching

Jalolov Javohir Burxon o'g'li
Teacher of the 80th general secondary school of Urgut district, Samarkand region

Abstract: *This article investigates the effectiveness of multimedia tools in foreign language teaching, considering their impact on various aspects of language acquisition, including vocabulary acquisition, pronunciation, grammar, and communicative competence. A review of existing literature reveals both the potential benefits and challenges associated with integrating multimedia into language classrooms. The article concludes by emphasizing the importance of thoughtful pedagogical approaches and careful selection of multimedia resources to maximize their effectiveness and address potential limitations.*

Keywords: *Multimedia, foreign language teaching, language acquisition, vocabulary, pronunciation, grammar, communicative competence, technology-integrated language learning (TELL), learner engagement, pedagogical effectiveness.*

Introduction

The rapid advancement of technology has profoundly impacted educational practices, and foreign language teaching is no exception. Multimedia tools, encompassing a wide range of digital resources such as interactive software, videos, audio recordings, virtual reality experiences, and online simulations, offer

significant potential for enhancing language learning. This article examines the effectiveness of these tools, analyzing their impact on different facets of language acquisition and considering the pedagogical implications of their integration into the classroom. It will address both the benefits and limitations of using multimedia in foreign language instruction.

Main part

Before we talk about the effects of using educational multimedia tools in teaching English, let’s look at the meaning of the word multimedia and its components. Although the word has been given different definitions in different literatures, they essentially mean the same thing:

Derived from English: "multi - many" and "media - carrier, environment". A combination of sound, image, and text that are carriers of different forms of information. Co-occurrence of visual and audio effects in interactive software management. Typically, this means a combination of text, sound and graphics, and more recently, animation and video. Multimedia web links and compact discs are descriptive, if not most important, feature hyperlinks.

A set of hardware and software tools for working with video and audio. Computers with multimedia usually have the ability to add powerful video systems, VCRs and camcorders, hardware to capture the image and record it digitally on a hard magnetic disk, attach the image on top. In addition, they have the ability to add an acoustic system to the sound board for the reflection and synthesis of sound, the transmission of information for reading from a compact disc.

Technology for the integrated presentation of any type of information. Multimedia provides joint image processing, speech processing, and document processing. This allows the screen to display the image along with the text and sound. One of the important directions of multimedia is the creation of teaching systems.

Multimedia is in fact an integral part of the illustration of modern information technology. For this reason, the effect of their sealing in the minds of children is positive. Even before children learned to read and write, they received information through images. In this sense, illustrations can be considered a “universal language”. It is this quality in them that teaches children to think figuratively. It is in harmony with their imaginary world.

Multimedia - computer systems that allow you to record audio and video. An integrated view of the delivery of educational materials to students on the basis of audio-video text, graphics and animation effects on the basis of software and hardware of computer science.

Multimedia tools - a system of tools for displaying images, videos, animated graphics, text, spoken and audio images.

All the definitions given to the multimedia above come together at one point. Its unique features, the tasks it performs create great opportunities to increase the effectiveness of the lesson. It is no secret that multimedia tools, which have become the main equipment of live lessons, are also the core of distance learning today. In addition, in the literature, the first stage of planning a virtual laboratory is the creation of a special room, which is equipped with multimedia tools.

The most widely used multimedia tools for teaching English are:

- presentations;
- animated videos;
- games;
- video attachments;
- multimedia galleries;
- audio attachments;
- Applications for the Web.

Multimedia offers compelling advantages for vocabulary learning. Visual and auditory elements combine to create richer contextualized learning experiences, surpassing the limitations of traditional textbook definitions. Interactive exercises allow for immediate feedback and reinforcement, improving retention rates. Furthermore, the ability to access diverse authentic materials, such as film clips, news reports, and songs, exposes learners to vocabulary used in real-world contexts, fostering deeper understanding and application.

Multimedia tools facilitate pronunciation practice through features such as audio recordings of native speakers, speech recognition software offering immediate feedback, and interactive pronunciation drills. Repeated listening and imitation capabilities enhance learners’ ability to mimic authentic pronunciation patterns. Moreover, access to diverse accents and speech styles broadens learners’ understanding of spoken language variations, ultimately improving their fluency and comprehension.

Multimedia resources can aid grammatical understanding by providing visual representations of complex structures, animations illustrating grammatical rules in action, and interactive exercises that allow learners to apply their knowledge immediately. Gamified activities and simulations can make grammar practice more engaging and less daunting, leading to improved comprehension and retention.

Multimedia tools offer rich opportunities for developing communicative competence. Interactive simulations, virtual role-playing scenarios, and online language exchange platforms provide authentic communication contexts.

Exposure to authentic language materials (e.g., podcasts, interviews) familiarizes learners with natural speech patterns and idiomatic expressions, improving their ability to understand and participate in real-world conversations.

Moreover, multimedia tools provide exposure to authentic English, offering real-world contexts in which the language is used. Videos, podcasts, and interactive scenarios help students understand how English is spoken in daily life, building both their cultural awareness and language proficiency. This immersion prepares students for actual communication, as opposed to focusing solely on textbook English. Additionally, multimedia tools play a crucial role in improving pronunciation and listening skills. By listening to native speakers in various contexts, students can mimic authentic accents and speech patterns, gaining a deeper understanding of the language and improving their ability to comprehend different conversational speeds.

Another significant benefit of multimedia tools is the instant feedback they provide. Interactive language learning apps and quizzes enable students to receive immediate responses to their efforts, allowing them to recognize and correct mistakes in real-time.

Despite the numerous advantages, several challenges remain:

- Digital Divide. Unequal access to technology and reliable internet connectivity can create disparities among learners.
- Teacher Training. Effective integration requires teachers to receive adequate training and support in using and integrating multimedia resources effectively.
- Over-Reliance on Technology. An overemphasis on technology can detract from crucial face-to-face interaction and collaborative learning activities.
- Cognitive Overload. Poorly designed multimedia materials can lead to cognitive overload, hindering effective learning.
- Cost and Sustainability. Access to high-quality multimedia resources can be costly, impacting the financial viability of their widespread implementation.

Today, the process of creating animated boards, computer graphics and design is much more advanced. In the world experience, they have become a key component of the educational process and have long been used in the teaching process. The cartoons we see are made on the basis of these technologies. But the lack of multimedia textbooks prepared for the course process is sad, of course. The theory has already recognized the importance of multimedia textbooks, tools. He is awaiting his practical confirmation. Demand for multimedia tools is especially high in English language teaching. Practice shows that teaching students based on multimedia means is twice as effective and time-saving. Multimedia-based learning can save up to 30% of time, and the knowledge gained will be stored in memory for a long time. If students receive the given

materials on the basis of visibility, the retention of information will increase by 25-30%. In addition, if learning materials are provided without audio, video, and graphics, memory retention will increase by 75%. The information stored in the child's memory in this way increases his level of knowledge, the level of aesthetic taste. It develops verbal competencies. In general, it is effective to impart theoretical knowledge to a child in this way, which is practically effective.

Conclusion

In conclusion, multimedia tools hold significant potential for enhancing foreign language teaching. Their capacity to improve vocabulary acquisition, pronunciation, grammar, and communicative competence is well-documented. However, realizing their full potential requires careful consideration of pedagogical principles, learner needs, and potential challenges. Teacher training, equitable access to technology, and the mindful integration of multimedia alongside traditional teaching methods are crucial for maximizing the effectiveness of these tools and ensuring a comprehensive and engaging learning experience for all students. Further research should focus on investigating the long-term impacts of multimedia integration and developing strategies to address the identified limitations.

References:

1. Explanatory dictionary of information and communication technologies : Tashkent, 2010. B 15
2. Kurbanbaeva Kamila Jumagalievna USING MULTIMEDIA TOOLS IN TEACHING ENGLISH // EJAR. 2024. №11.
3. Sarvinoz Yashinovna Eshonkulova EXPLOITING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS // Academic research in educational sciences. 2021. №CSPI conference
4. Abdumuratovich, K. S. (2018). The role of multimedia technology in teaching the English language. Достижения науки и образования, 217 (29)), 57-60.
5. Grzeszczyk, K. B. (2016). Using multimedia in the English language classroom. World Scientific News, 43(3), 104-157.
6. Pun, M. (2013). The use of multimedia technology in English language teaching: A global. perspective. Crossing the border: International journal of interdisciplinary studies, 1(1), 29-38